PROF. DR.
AHMET ŞİMŞİRGİL

KAYI-V

OSMANLI TARİHİ

KUDRET VE AZAMET YILLARI

TİMAŞ

KAYI V
KUDRET VE AZAMET YILLARI
II. Selim, III. Murad, III. Mehmed, I. Ahmed
Ahmet Şimşirgil

TİMAŞ YAYINLARI | 3271
Osmanlı Tarihi Dizisi | 92

PROJE EDİTÖRÜ
Adem Koçal

EDİTÖR
Zeynep Berktaş

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

1. BASKI
Aralık 2013, İstanbul

ISBN
ISBN: 978-605-08-1301-2
9 786050 813012

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
facebook.com/timasyayingrubu
twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01
Matbaa Sertifika No:16086

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

KAYI V
KUDRET VE AZAMET YILLARI

II. Selim, III. Murad, III. Mehmed, I. Ahmed

Ahmet Şimşirgil

TİMAŞ

AHMET ŞİMŞİRGİL

1959'da Boyabat'ta doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini aynı yerde tamamladı. 1978'de girdiği Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nden 1982'de mezun oldu. 1983'te aynı bölümdeki Yeniçağ Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak vazifeye başladı. 1985'te Yüksek Lisans eğitimini tamamladı. 1989'da Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'ne naklen geçiş yaptı. 1990'da "Osmanlı Taşra Teşkilatı'nda Tokat (1455- 1574)" isimli çalışmasıyla Tarih Doktoru unvanını aldı. 1997'de "Uyvar'ın Osmanlılar Tarafından Fethi ve İdaresi" isimli takdim teziyle Doçent oldu. 2003'te Profesör kadrosuna atanan Şimşirgil'in Osmanlı şehir tarihi, siyasi hayatı ve teşkilatı ile ilgili eserleri ve çeşitli dergilerde yayınlanmış çok sayıda ilmî makalesi bulunmaktadır. Hâlen aynı üniversitede Öğretim Üyesi olarak görevine devam etmektedir. Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı başkanıdır. Ayrıca Marmara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü'nü de yürütmektedir.

Yayımlanmış eserleri:

Kayı I -Ertuğrul'un Ocağı (Timaş Yayınları)
Kayı II -Cihan Devleti (Timaş Yayınları)
Kayı III -Haremeyn Hizmetinde (Timaş Yayınları)
Kayı IV -Ufukların Padişahı Kanuni (Timaş Yayınları)
Kayı V –Kudret ve Azamet Yılları (Timaş Yayınları)
Bir Müstakil Dünya: Topkapı Sarayı
Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle
Devr-i Âl Sohbetleri
Slovakya Osmanlılar
İstanbul, Fatih
Kaptan Paşa'nın Seyir Defteri

İÇİNDEKİLER

TAKDİM 11
ÖNSÖZ 13

BİRİNCİ BÖLÜM
II. SELİM HAN 17
TAHTA GEÇİŞİ 18
KARIŞIKLIK 19
SAKIZ ADASI'NIN FETHİ 21
AÇE SEFERİ 23
YEMEN'DE İSYAN 28
DON-VOLGA KANALI TEŞEBBÜSÜ 30
RUS ELÇİSİ İSTANBUL'DA 33
BEŞİKTAŞLI YAHYA EFENDİ'NİN VEFATI 35
KIBRIS MESELESİ 37
HALA SULTAN 41
BÜYÜK HAREKÂT BAŞLIYOR 42
MAGOSA'NIN FETHİ 45
İNEBAHTI MAĞLUBİYETİ 48
KOLUNUZU KESTİK! 51
ŞAYET DEVLET-İ ALİYYE İSTERSE 52
KILIÇ ALİ PAŞA DERYADA! 53
TUNUS MESELESİ 55
EBUSSUUD EFENDİ 57
SELİMİYE CAMİİ 61
VEFATI VE ŞAHSİYETİ 67
ÂTEŞ KESİLÜR 72

İKİNCİ BÖLÜM

III. MURAD HAN 75
DOĞUMU VE YETİŞMESİ 76
ELÇİLERİN KABULÜ VE İLK TAYİNLER 77
İSTANBUL RASATHANESİ'NİN KURULUŞU 79
KUZEY AFRİKA MESELESİ 81
VÂDİÜSSEYL ZAFERİ 83
İRAN'DAKİ GELİŞMELER 86
İRAN'A HARP İLANI 88
ÇILDIR MUHAREBESİ 89
TİFLİS'İN FETHİ VE KOYUN GEÇİDİ ZAFERİ 92
ŞİRVAN'IN FETHİ 94
ŞEMAHI ZAFERİ 95
ŞEHİD-İ MUHAKKAK: SOKOLLU MEHMED PAŞA 98
SİNAN PAŞA'NIN SERDARLIĞI 105
MEŞALELER SAVAŞI 107
SÜNNET DÜĞÜNÜ 109
FERHAD PAŞA'NIN SERDARLIĞI VE
REVAN'IN FETHİ 118
ÖZDEMİROĞLU'NUN RUSLARLA SAVAŞI 120
KIRIM HANLIĞI MESELESİ 122
İKİ CİHANDA YÜZÜN AK OLSUN! 124
KIRIM'DA İSYAN 126
ÖZDEMİROĞLU'NUN TEBRİZ'İ FETHİ VE VEFATI 128
İRAN'LA SULH 131
PÎR-İ MİMÂRÂN SİNAN 133
OSMANLI-ÖZBEK DAYANIŞMASI 139
YENİÇERİLERİN HUZURSUZLUĞU 141
OSMANLI-İNGİLİZ MÜNASEBETLERİ 143
İNGİLTERE'YE YARDIM DONANMASI 147

OSMANLI-AVUSTURYA İLİŞKİLERİ 149
AVUSTURYA'YA HARP İLANI 153
YANIK KALESİ'NİN FETHİ 155
MUKADDES İTTİFAK 157
VEFATI 158
KERVAN EĞLENMEZ 160
ŞAHSİYETİ 161
MURADÎ 165
CÂNIMI GÖRDÜN MÜ HİÇ 169
SEN OL SULTÂN-I ÂLEMSİN 171

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
III. MEHMED HAN 173
CÜLUSU 174
İLK İCRAATLARI 176
KARIŞIKLIK 177
SADARET MESELESİ 180
EFLAK'TA FELAKET 181
ESTERGON'UN DÜŞMESİ 183
BAŞA PADİŞAH GEREKİR! 185
EĞRİ'NİN FETHİ 187
HAÇOVA ZAFERİ 190
HATALI HAREKETLER 193
YENİ CAMİİ VE SAFİYE SULTAN 195
YANIKKALE'NİN DÜŞMAN ELİNE GEÇMESİ 196
İBRAHİM PAŞA'NIN SERDARLIĞI VE
KANİJE'NİN FETHİ 199
KANİJE SAVUNMASI 201
BÜYÜK DARBE 205
BUDİN SAVUNMASI 208

CELÂLÎ İSYANLARI 211
KARAYAZICI ABDÜLHALİM 212
ANLAŞMA ÇABALARI VE SONUÇ 216
DELİ HASAN 219
YEMİŞÇİ HASAN PAŞA'NIN KATLİ 222
TEBRİZ'İN ELDEN ÇIKMASI 224
VEFATI VE ŞAHSİYETİ 226
ADLÎ, ADNÎ VE MEHEMMED! 229
EY MEHEMMED! 231

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
I. AHMED HAN (1603 – 1617) 233
TAHTA ÇIKMASI 234
KARDEŞ KATLİNE SON! 235
İRAN CEPHESİ 237
URMİYE GÖLÜ SAVAŞI 240
AVUSTURYA KRALI İLE GÜREŞ! 244
LALA MEHMED PAŞA 246
ESTERGON'UN FETHİ 248
KRALA TAÇ GİYDİRDİ! 251
LALA MEHMED PAŞA'NIN VEFATI VE DERVİŞ PAŞA 254
ZİTVATORUK ANTLAŞMASI 257
CELÂLİLER 259
CANBOLATOĞLU ALİ PAŞA 261
YENİ BİR DEVLET Mİ? 264
KUYUCU MURAD PAŞA 267
HEDEF CELÂLİLER! 271
ORUÇ OVASI SAVAŞI 273
CANBOLATOĞLU İSTANBUL'DA 276
KALENDEROĞLU MEHMED 279

GÖKSUN SAVAŞI 281
PADİŞAHIMIZ YED-İ TÛLÂ SAHİBİDİR! 283
İŞ SAHİBİ İŞİNİ BİLİR! 285
MURAD PAŞA'NIN ÜSKÜDAR SEFERİ 287
İRAN MESELESİ VE
KUYUCU MURAD PAŞA'NIN VEFATI 289
DONANMANIN AKDENİZ SEFERLERİ 294
KAZAKLARIN SİNOP BASKINI 297
AKDENİZ'DE ŞİDDETLİ ÇARPIŞMALAR 298
MOLDOVYA SEFERİ VE BARIŞ 301
NEDERLAND ELÇİSİ BİZİM ÇIRAĞIMIZDIR! 303
SULTANAHMED CAMİİ'NİN AÇILIŞI 306
VEFATI VE ŞAHSİYETİ 312
RESULULLAH'IN HUZURUNDA 315
TASAVVUF ERBABI İLE 317
BİR KERAMETİNİ GÖRSEM! 318
MANSIBA ÂDEM Mİ GEREK! 318
BAHTÎ 320
İLAHİ 323
TEKRAR-I ZİKRULLAH İLE 323
GÜNEŞ BELDESİ 324

DİPNOTLAR 326
BİBLİYOGRAFYA 331
İNDEKS 333

TAKDİM

"Çekilse suyu vadinin nişanı bir zaman gitmez"

Tarih sahnesinden çekilen devletlerin ve milletlerin izi, işareti, tesiri, ve hatta ruhu öyle kolay kolay silinmez. Tarih ilmi de bunun için önemlidir zaten.

Zira tarih, insanlığın ölümsüz romanıdır. Bu sebeple faydası sayısızdır.

Geçmiş mirasa en iyi şekilde tarihle sahip olunur ve ondan istifade edilir.

Tarih, âlimlerin zekâsını keskinleştirir, insanların basiret (gönül) gözlerini açar.

Eskilerin ifadesiyle gençlerde din u devlet, mülk ü millet gayretini arttırır.

Dünyanın vefasızlığını gösterir.

Malın mülkün faniliğine işaret eder.

İnsanı tefekküre, düşünmeye davet eder.

Bu sebeple tarih ilminin ideolojiden, taraflı yorumlardan uzak tutulması ve ilmî kriterlerle değerlendirilmesi gerekir. Aksi hâlde değil ibret ve ders çıkarmak -kılavuzu karga olanın hesabı- insanları bambaşka ve yanlış mecralara sürükler. Devletler için ise bir felaket olur.

İşte *KAYI* serisi bütün bu düşüncelerle, en yakın ve en önemli tarihimiz olarak geçmişte kalan Osmanlı Devleti'ni konu edindi.

Zira bu devlet, farklı din ve milletlere mensup çeşitli unsurları arasında sağlam bir âhenk teşkil etmiştir.

İlme, sanata ve insanlığa asırlarca faydalı olmuştur.

Yorulmuş, üzülmüş, kanını dökmüş, kardeşine kıymış, ölmüş ancak dinî, insani ve vicdani ideal ve prensiplerinden asla taviz vermemiştir.

Geniş insan toplulukları nezdinde sosyal adaleti tesis etmekle dünya tarihinde kudretli ve cihanşümul bir siyasi varlık göstermiştir.

Ancak onları en çok üzecek ve gerçekten öldürecek olan darbe, tüm fedakârlıklarına rağmen kendi asli unsurları olan Türkler ve ayağına diken batmasın diyerek çabaladıkları İslam milleti tarafından dahi anlaşılmamaları, iftiraya uğramaları, yalan yanlış ifadelerle tanıtılmaları olacaktır.

KAYI serisi ile Osmanlı tarihini sadece bir bütün olarak okumayacaksınız, aklınıza gelebilecek her suale cevap da bulacaksınız.

Osmanlıları her yönüyle ve gerçekleriyle tanıyacaksınız.

İlmî kriterlerle ve objektif olarak kaleme alınan *KAYI* serisi, ayrıca insana elinden bırakamayacağı bir okuma zevki de verecektir. Büyük şair Bâkî'nin ifadesiyle;

Minnet Hudâ'ya devlet-i dünyâ fenâ bulur
Bâkî kalur sahife-i âlemde adımız

Prof. Dr. Ahmet Şimşirgil

ÖNSÖZ

Elinizdeki *KAYI* serisinin beşinci kitabı Kanunî Sultan Süleyman devrinin kapanması ile başlamakta ve Sultan I. Ahmed devri sonuna kadar gelmektedir. Osmanlı tarihinin altmış bir yıllık devresidir.

Klasik Cumhuriyet devri zihniyetine göre Osmanlı Devleti'nin, Kanunî'den sonra duraklama dönemine girdiği kabul edilir.

Aslında Osmanlı tarihinin bölümlere ayrılması, imparatorlukla ilgili önyargıların bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı'dan ayrılan diğer ülkelerde olduğu gibi bizim ülkemizde de Osmanlı tarihinin bu şekilde yazılması yönünde fazlasıyla baskı kurulmuştur.

Şurası muhakkak ki bir devlet tarihini ya da herhangi bir siyasi, sosyal ya da kültürel yapıyı yükseliş, duraklama ve gerileme dönemleri gibi keskin çizgilerle tarif etmek yanıltıcı olmaktadır. Hâlbuki her devri kendi şartları içerisinde iç ve dış dinamiklerin durumu ile çözümlemek ve belirlemek ilmî kriterlere daha uygundur.

Osmanlı tarihinde meydana gelen büyük değişimler bir anda gerçekleşmiş olaylar olmadığından bunları anlamaya çalışırken bölümlere ayırmayı değil, devamlılıklara dikkat edilmesi, hadiselerin seyrinin gözlemlenmesi daha yerinde olacaktır.

İşte *KAYI V*'i okurken bu duruma daha iyi şahit olacaksınız. Aslında bir takım değişimlerin nerelerde yaşandığını ve belki de mutlaka yaşanması gerektiğinin altını çizeceksiniz.

Nitekim *KAYI V*'te anlatılan devirde Osmanlı askerî ve siyasi sistemindeki değişimleri ve bunun yansımalarını da ortaya çıkarmaktadır.

Gerçekten de üç kıtaya hükmeden ve buralardaki problemlere çözüm üretmesi gereken on dört milyon kilometrekarelik bir cihan devletinin padişahı Kanunî Sultan Süleyman, son seferinde üç ay yol gitmiş ve iki ay boyunca Sigetvar Kalesi'nin zaptıyla meşgul olmak durumunda kılmıştı. Oysa aynı devrede Uzakdoğu'da Endonezya'dan

gelen Açeliler payitahtta padişahla görüşebilmek için aylardır beklemekteydiler. Onların beklentilerine ise Kanunî'nin seferde vefat etmesi ve yerine geçen II. Selim Han'ın ilk dönemlerinde ortaya çıkan meselelerle ilgilenmesi nedeniyle ancak bir yıl geçtikten sonra çözüm üretilebilecekti.

Görülüyor ki artık kuruluştan beri süregelen siyasetin değişmesi elzemdi.

Kanunî döneminde Enderun'da yetişen, devletin bütün kademelerinde çalışarak sadarete kadar yükselen ve son iki yılında bu görevde bulunan büyük devlet adamı Sokollu Mehmed Paşa, yeni siyasi değişimin en büyük mimarı olacaktır. Artık seferlerde padişahlar değil güçlü serdarlar görülmeye başlayacaktır. Hudutlar ise etkili ve vurucu güçlerle takviye edilerek daha güvenli bir hâle getirilecektir. Böylece herhangi bir saldırı karşısında anında müdahale imkânı gelişecek ve düşman saldırılarına karşı caydırıcı olarak vazife görecektir. Bu değişimin hudutlardaki savaşları daha uzun bir hâle getireceği de gerçektir. Ancak savaşların uzun sürmesini Osmanlı Devleti'nin duraklamasına bağlamak, sadece sistemi okuyamamakla ilgili bir durum olsa gerektir.

Nitekim 1579'da başlayan İran harplerinin fasılalarla on iki yıl 1592'de başlayan Avusturya harplerinin ise on üç yıl devam etmesi bunun bir göstergesidir. Bu durum Osmanlı askerî sistemini her an canlı tutması yanında yirmi beş yıl devam eden harpler sonunda devlet, iki büyük dünya gücü karşısında hiçbir toprak kaybına uğramadan ve hatta yeni kazançlarla çıkmayı başarabilmiştir.

Diğer taraftan yirmi beş yıl fasılasız devam eden savaşlar, bütün dünyada görülmeye başlayan ekonomik zorluklar, paranın değerinin düşmesi, timar sistemindeki aksamalar vs. büyük Celâlî fetretini beraberinde getirecektir.

Öyle ki bu isyanlar birkaç yıl içinde Anadolu'yu büyük bir parçalanmanın eşiğine getirdiği gibi neredeyse devletin yok olup gitmesine yol açabilecek siyasi ve iktisadi çöküşe sebep olabilecekti. İşte bu noktada yüzyıllarca mükemmel bir makine gibi işleyen Osmanlı

devlet mekanizmasının ve idarecilerinin, Celâlî fetreti karşısında sağduyulu ve bilinçli çabalar ile problemi çözme uğraşıları görülecektir. Bunlar tarihin daha sonra gelecek nice hadiselerine ders olacak değerde çözüm arayışlarıdır.

Yine böylesine bir kargaşa çağında asli unsurun fetretine karşılık Osmanlı devşirme sistemi içerisinde yetişen devlet adamlarının padişaha ölümüne bağlılığı test edilmiş olacaktır. Günümüzde ideolojik sebeplerle acımasızca eleştirilen Enderun Mektebi ve devşirme devlet adamlarının devlete faydalarının belki de en fazla görüldüğü dönemin bu devreler olması dikkat çekicidir.

Nihayet dış desteklerle daha da güçlenerek Anadolu'da devletçikler hâline gelen büyük Celâlî gruplarının üç yıllık ciddi bir faaliyetin sonunda ortadan kaldırılması Osmanlıların devlet refleksini göstermesi yanında, Anadolu halkının da bu isyanlara asla itibar etmediğine işaret olacaktır.

Bütün bunların yanında Osmanlı devlet adamlarının çağını aşan projelerle ilgilenmeleri, sosyal ve kültürel hamleleri, kudret ve azamet çağının devamını gösteren diğer çarpıcı gerçekleridir.

İşte *KAYI V: Kudret ve Azamet Yılları* isimli eserde, artık devleti merkezden idare etmeye başlayan dört padişahın tutum ve davranışları yanında şahsiyetlerini; güçlü devlet adamlarının idari ve siyasi kabiliyetlerini; dönemin sosyal, iktisadi ve kültürel yönleriyle birlikte bulacaksınız.

KAYI V'in hazırlanmasında her türlü yardımlarını gördüğüm Hamza Umut Albayrak, Zuhal Turan ve Bilge Türkmen'e teşekkür ederim. Kitabın basımının en iyi şekilde yapılmasını temin eden Timaş Yayınları Tarih Bölümü Proje Editörü Adem Koçal'a, editörlüğünü yapan Zeynep Berktaş ve diğer yetkililere de müteşekkirim.

Tarih ziyafeti, *KAYI V* ile devam ediyor.

Prof. Dr. Ahmet Şimşirgil

BİRİNCİ BÖLÜM

II. SELİM HAN

Biz bülbül-i muhrik-dem-i şekvâ-yı firâkız
Âteş kesilür geçse sabâ gülşenimizden

II. Selim Han

TAHTA GEÇİŞİ

Şehzade Selim babasının son seferi olan 1566 son Sigetvar Seferi'ne davet olunmamıştı. Kütahya yakınlarında Sıçanlı Sahrası'nda avda iken, Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa'nın fetihnâme olarak gönderdiği, gizli mektubundan babasının 7 Eylül günü vefat ettiğini öğrendi. Hemen lalaları Hüseyin Paşa, Hoca Ataullah ve muhasibi Celâl Bey ile birlikte bir alayla İstanbul'a hareket etti. 30 Eylül'de Üsküdar'a vardı.

Herkes babasının ölümünden habersizdi. Üsküdar İskelesi'ne saltanat kayığı ile gelen Bostancıbaşı Davud Ağa Sultan Selim'e ilk biatı yaptı ve onu saltanat kayığı ile Topkapı'ya geçirdi. O sırada Tersane ve Tophane'den saltanat topları atılıp yeni sultanın tahta geçtiği halka ilan edildi (30 Eylül 1566). Sultan Selim, Köşk İskelesi'nden şehir kapısına kadar özel murassa giysilerle, at üzerinde alayla geçti ve yolda etraftan gelen halka paralar saçıldı. Saraya gelen Selim tahta oturtuldu ve İstanbul'da bulunan devlet ricali (İstanbul Muhafızı İskender Paşa, Şeyhülislam Ebussuud Efendi, Şairler Sultanı Bâkî vb.) tarafından biat edildi.

Büyük şair Bâkî yeni padişahın hükümdarlığını şu beyitleriyle de tebrik etti.

Bi-hamdillâh şeref buldı yine mülk-i Süleymânî
Cülûs itdi sa'âdet tahtına İskender-i sânî

Togup gün gibi zerrîn tâc ile burc-ı sa'âdetden
Yitişdi şarkdan garba ziyâ-yı 'adl u ihsânı

Penâh-ı dîn ü devlet pâdişâh-ı âsmân-rif'at
Cenâb-ı Şeh Selîm ibni Süleymân Hân-ı 'Osmânî

Du'â-yı devlet-i şâh-ı cihâna başla ey Bâkî
Hudâ pâyende kılsun tâc u taht-ı zıll-ı Yezdânı

Devlet ricali ve ulemanın biatlerini bildirmelerinden sonra padişah, Hazret-i Eyyûb el-Ensârî ve atalarının türbelerini ziyaret edip Fatihalar okudu. Fransa ve Venedik elçilerini huzuruna kabul ettikten sonra derhâl Sigetvar'dan dönen ordunun başına geçmesi istendiği için 3 Ekim'de Belgrad'a doğru yola çıktı.

Edirne, Filibe, Sofya üzerinden (genellikle otuz gün çeken yolu) çok hızla geçerek on beş günde Belgrad'a ulaştı. Kanunî'nin ölümü seferden geri dönmekte olan orduya; Belgrad'a dört menzil kala açıklandı ve Sultan Selim üzüntüden perişan orduyu Belgrad'da karşıladı. Belgrad'da kılınan cenaze namazından sonra Kanunî'nin naaşı acele İstanbul'a gönderildi.

KARIŞIKLIK

II. Selim Han Belgrad'a ulaştığında keyfiyeti Sokollu Mehmed Paşa'ya bildirmişti. Veziriazam hazinede yeterli para olmadığı için cülus bahşişi verilmesine imkân olmadığını beyan ederek padişaha Belgrad'da kalmasını yazdı. Askerin ulufesini dağıtıp üç gün içerisinde hareket edeceğini bildirdi. Sokollu aynı zamanda Belgrad'a gelince Kapıkulu Ocakları'na verilecek cülus bahşişi hakkında kanunen yapılması lazım gelen usul ve teşrifatı da bir arîza ile padişaha beyan etmişti.

Buna göre cenaze ile varılınca padişahın çadırı (Otağ-ı Hümayun) içine yeni taht konularak bizzat padişah cülus edecek ve tebrik merasimi yapılacaktı. Bu sırada padişah bizzat:

"Kul taifesinin bahşişi ve terakkileri verilsin, cümle makbulümdür" diyecekti. Sonra Yeniçeri Ocağı duacı çavuşu el kaldırıp ocaktan gelip geçen yoldaşlarına ve Osmanlı padişahlarına dua edip âmin diyeceklerdi. Taziyet işi bittikten sonra devlet ileri gelenleri kabul edilecek ve herkesin derece ve rütbesine göre hil'atler giydirilecekti.

Sultan II. Selim, veziriazamın arîzasını alınca durumu hocası Birgili Ataullah Efendi, musahibi Celâl Bey ve lalası Hüseyin Paşa'ya göstermiş ve düşüncelerini sormuştu. Üçü de itiraz ederek:

İstanbul'da cülus edilmiş olduğu için tekrara hacet yoktur. Bu hâkimi mahkûm etmektir. "İstanbul'da oturup buraya gelmese idik

ne isteyeceklerdi?" diye söylemişlerdi. Bu sözler üzerine II. Selim Han Sokollu'nun tezkiresine ehemmiyet vermedi.

Bu hâlden müteessir olan Sokollu, kâtibi Feridun Bey'e:

"Vezir-i müşir memleket işlerine ait ahvali arz eder. Padişah ise başkalarının reyi ile hareket eder. İhtilal işte bu sebeple olur. Zira başkaları sırra mahrem olamaz, hata bundadır. Kul taifesi cülus-ı saltanatta bahşişlerini bizzat padişahın kendi kelamından işite gelmişlerdir. Şimdi bu hâl olmayınca Mehmed Lala ortalıkta nice müdara etsin?" diyerek dert yanmıştır.[1]

Nitekim Belgrad'da babasının cenazesini karşılayan II. Selim Han cenaze namazını kıldıktan sonra devlet erkânını ve askeri selamlayarak doğru çadırına girdi. Bunun üzerine yeniçeriler:

"Bizim kadimden beri gelen kanunumuza riayet olunmadı. Terakki ve bahşişlerimiz söylenmedi. Ne olacaktır?" diyerek bağırıp çağırmaya başladılar. Sonra vezirlerin yanına gidip:

"Niçin böyle yaptınız? Sonra zahmet çekersiniz. Amma yine biz suçlu oluruz. Fakat Orta Kapısı'nda ve Saray Kapısı'nda siz bizimsiniz, hayırlar ola" dediler. İsteklerine aldırmayan hükümdara da, "Biz seni avlayacak yeri biliriz" demeyi ihmal etmediler.

İstanbul'a yakın Litroz'a gelince aralarında görüşen kapıkulları birtakım kararlar aldılar. Buna göre Şehzade Camii ve eski odalar önüne geldiklerinde ilerlemeyecekler ve bahşiş ve terakkileri söyleninceye kadar saray kapısını kapatacaklardı.

Nitekim Edirne kapısından şehre girilmesinden itibaren aralarına kimseyi almayan ve hareketlerini yavaşlatan yeniçeriler Şehzade Camii'nden itibaren ise neredeyse tamamen durma noktasına geldiler. Yolda otluk arabası vardır diyerek gayet ağır hareket ediyorlardı. Saatlerdir at üzerinde olan padişah, vezirlerden bu sıkıntının giderilmesini istedi ise de kendilerini uyaran Pertev ve Piyâle paşaları tartakladılar.

Sonunda akşama doğru saray önüne geldiklerinde kapıyı da kapattılar. Bu durumda Sokollu, padişaha:

"Şevketlü hünkârım. Bunlar mübârek lisan-ı şerifinizden vergilerini işitmeyince teselli bulmazlar. İnayet eyleyin. Fitne ortadan kalksın" deyince padişah hiddetle:

"İçlerinde Türkçe bilir varsa gelsin söyleyelim" demişti. Ancak korkusundan hiç kimse gelmeye cesaret edemedi. Bunun üzerine padişah:

"Cümle bahşiş ve terakkileri verilsin, makbulümdür" deyince saray kapıları açıldı. Böylece hükümdar saatler sonunda ikindi vakti saraya girebildi.[2]

Neticede II. Selim Han devlet nizam ve kanunlarını bilmeyen hocası, lalası ve musahibinin sözleriyle hareket ederek saltanatının ilk gününde otoritesinin kırılmasına yol açmıştır. Askerin disiplin haricine çıkmasına sebebiyet vermiştir.[3]

Devlet ve hükümet idaresi, işten yetişmiş, hayatını devlet işlerini görmekle geçirmiş, halkın ihtiyacını bilip anlayan ve ona göre tedbir alan idarecilerin elinde bulundukça veya onlarla istişare ile hareket olunmakla memlekette istikrar ve huzur ortamının sağlanabileceği de anlaşılmış oluyordu.

SAKIZ ADASI'NIN FETHİ

Osmanlı Devleti karadaki gücünü denizlerde de göstererek Akdeniz adalarının mühim bir kısmını fethetmiş, fakat Anadolu sahiline çok yakın olmasına rağmen Cenevizlilerin elinde bulunan Sakız Adası'nı fethetmeyerek bir miktar vergi ve ticaret anlaşmasıyla burayı nüfuzları altına almakla yetinmişlerdi. Sakız Adası cumhuriyet tarzında on iki kişiden oluşan bir meclis tarafından yönetilip Osmanlı Devleti'ne her sene on bin altın vergi vermekte idi. Osmanlı vesikalarında Sakız'ı idare eden heyete "Sakız Beyleri" deniliyordu.

Sakız Cumhuriyeti son üç dört senedir vergisini düzenli bir şekilde vermemesiyle birlikte Malta muhasarasında şövalyelere yardımcı kuvvetler gönderip düşmana casusluk ettiğinden dolayı bu tehlikenin ortadan kaldırılması gündeme gelmişti.

Sultan Süleyman son seferi olan Sigetvar'a giderken Piyâle Paşa kumandasındaki donanma da Akdeniz'e çıkmış ve Sakız'ın sessizce fethedilmesi kaptan paşanın dirayetine bırakılmıştı.

Cezayir beylerbeyi ve kaptan-ı derya olan Piyâle Paşa 1566 Nisan'ında yetmiş parça kadırgadan mürekkep donanma ile Akdeniz'e açıldı. İlk olarak Çeşme Limanı'na demir attı ve Sakız beylerini huzuruna davet etti. Sakız beyleri son yıllarda vergilerini ödemediklerinden dolayı endişe içinde idiler. Buna rağmen kıymetli hediyelerle serdarın katına vardılar.

Piyâle Paşa kendisini ziyarete gelen Sakız beylerini derhâl tevkif ettirdi. Ardından süratle adaya çıkarma yaparak teslim aldı. Adadaki en büyük kiliseyi camiye çevirdi. Muhafızlığına Kırşehir Sancakbeyi Muzaffer Bey'i tayin edip kalesine asker, mühimmat ve cephane koyduktan sonra adadan ayrıldı.

Sakız beyleri, Kaptan Paşa baştardasını tevkiften sonra verilen emir üzerine evvela Kefe'ye gönderildiler. Beyzadelerden on ila on iki yaşlarındaki çocuklardan münasip olanları Enderun'da yetiştirilmek üzere İbrahim Paşa Sarayı'na alındılar.

Kefe'ye gönderilen on iki aza, sonradan tekrar Sakız'a iade olunmuşlarsa da görülen mahzur üzerine 1568'de verilen bir emirle bunların Galata'da oturmaları münasip görülerek oraya nakledilmişlerdir.

Piyâle Paşa Sakız'ı fethettikten sonra Güney İtalya sahillerinde faaliyette bulunup ordunun Sigetvar'dan dönüşünden ve İstanbul'a girmesinden birkaç gün evvel devlet merkezine ulaştı. Sakız hazinesinden alınan külliyetli hazine ile Kapıkulu ocaklarına cülus bahşişi ve terakkileri verildi. Bu hizmetine karşılık olarak Piyâle Paşa'ya yapılan ilk divanda vezirlik verildi. Yerine Yeniçeri Ağası Müezzinzade Ali Ağa Cezayir beylerbeyliği ile kaptan paşalığa tayin edildi.

Şairler, Sakız Adası'nın fethine çeşitli tarihler düşürmüşlerdir. Bunlardan en dikkat çekeni:

Ehl-i küfrün Sakız'ın çekti Piyâle

Bir başkası ise:

Fem-i İslam'a nasib oldu Sakız (Sakız Müslümanların ağzına nasip oldu) şeklindedir.[4]

AÇE SEFERİ

İlk defa 1540'larda Açe Sultanlığı'ndan Osmanlı Devleti'ne elçi gelmişti. 1547'de İstanbul'a ulaşan Sultan Alaaddin'in elçisi Kanunî Sultan Süleyman'a nadir hayvanlar, tütsüler, kıymetli eşyalar ile köleler sundu. Bu elçinin talebi üzerine Kanunî Sultan Süleyman Açe'ye bir miktar yardım gönderildi. 1564 yılında gelen ikinci bir Açe heyetinin talebi üzerine Osmanlı temsilcisi Lütfi Bey ile birlikte Açe'ye top döküm ustaları ile gemi yapımcıları ve askerî mühimmat gönderildi.

Açe Sultanlığı'nın Osmanlı Devleti'nden asıl büyük yardım talebi ise 1566'da gerçekleşti. Açe Sultanı Alaaddin, elçisi Hüseyin ile Kanunî Sultan Süleyman'a bir mektup göndererek Portekiz saldırılarına karşı askerî destek istemişti. Ancak elçi İstanbul'a geldiğinde Kanunî Sultan Süleyman Sigetvar Seferi'ndeydi. Bu nedenle İstanbul'da uzun bir süre beklemek zorunda kaldı. Ancak sefer sonunda Kanunî vefat edince tahta oğlu II. Selim Han geçecek ve elçiler onunla görüşmek ve mektubu ona sunmak durumunda kalacaklardır.

Sultan II. Selim Açe elçisine büyük bir ilgi gösterdi. Açe sultanı mektubunda kendisini Osmanlı'nın ve padişahın kulu olarak gördüğünü Yemen ve Aden beylerbeyinin dostu olduğunu söylüyordu. Sonra bölgede Portekizlilerin bölgedeki faaliyetlerine ve etkisine değinen Sultan Alaaddin:

"Şayet yardım etmezseniz mahvoluruz ve hacıların yolu da Portekizliler tarafından kesilmiş olduğu için Müslümanlar çok büyük zarar görürler. Açe sizin köylerinizden biridir ve ben de hizmetkârlarınızdan birisiyim. Evvelce Lütfi Bey'le beraber ihsan ettiğiniz topçular selametle bu tarafa erişmişlerdir. Onların yeri ve değeri katımızda pek yüksektir. Hizmetleri büyük olmuştur. Lütfi Bey ve adamlarını yine bekleriz. Hisar ve kadırga yapıcıları ile birlikte top ve eğitim görmüş atlar rica ederiz" diyordu.

II. Selim Han Açe sultanından gelen mektubu dikkatle dinledikten sonra hemen Koca Nişancı Celâlzade'yi çağırtıp bir Nâme- i Şerif yazdırdı. Şöyle ki:

Açe Sultanı Alaaddin Şah'a bildiririm ki; veziriniz Hüseyin vasıtasıyla göndermiş olduğunuz mektubunuz sultanların sığınağı olan yüce makamımıza ulaşmıştır. Mektubunuzda gece gündüz o taraflarda küffâra karşı savaştığınızı, düşmanlara karşı yalnız kaldığınızı ve her taraftan saldırıya uğradığınızı belirterek askerî malzeme ve tecrübeli asker istemektesiniz. O bölgede yirmi dört bin ada olup küffârın bu adaları ele geçirmekte olduklarını, buralarda yaşayan Müslüman halkın ve sultanlarının senin ülkene sığındıklarını ve bu adaların dördünden Mekke'ye hac ve ticaret için hareket eden gemileri küffârın yağmaladıklarını, ülkeniz yakınlarında bulunan Seylan ve Kalküta hâkimlerinin de daima sizinle savaşmakta olduklarını, daha önce gönderilen elçimiz Lütfi'ye yüce makamımıza bağlılık yemini ettiğinizi, Osmanlı donanması gelecek olursa Allah'ın yardımıyla düşmanların hezimete uğratılarak adaların tekrar ele geçirileceğini belirtmişsiniz. Ayrıca çeşitli top ve gemi talebinde bulanarak Açe elçisinin at, silah ve bakır aldıktan sonra ülkesine dönüşünde zorluk çıkarılmaması için Mısır ve Yemen beylerbeyleri ile Cidde ve Aden beylerine emir verilmesini rica ederek, kale inşası ve kadırga yapımı için mimar istemişsiniz.

Mektubunuz makamımıza arz edildiğinde bizim gibi yüce bir padişahın şanına yakışan hareket sizin isteklerinizi kabul etmektir. Ayrıca Müslümanları ve İslam kanunlarını korumak en önemli görevlerdendir. Bundan dolayı Süveyş İskelesi'nden on beş kadırga, iki savaş gemisi ile İstanbul'dan top dökücübaşı ile yedi topçunun yanı sıra yeterli sayıda Mısır askeri görevlendirilerek kaleler için yeteri kadar top, tüfek vesair savaş araç gereci verilmesi emredilmiş ve bu askerlerin başına İskenderiye eski kaptanı Kurdoğlu Hızır komutan tayin edilmiştir. Komutan ulaştığında gerek ele geçirilmesi gereken kaleler gerekse haklarından gelinmesi gereken küffâra karşı gayret göstererek hem kendisi hem de diğer askerler size asla muhalefet etmesinler. Komutana sizin uygun gördüğünüz şekilde hareket et-

mesi emredilmiştir. Muhalefet eden asker olursa adı geçen komutan *vasıtasıyla haklarından gelebilirsiniz. Gönderilen askerlerin bir yıllık ücretleri de ödenmiştir. Sizin yapmanız gereken ise şudur:*

Siz de dinimiz ve devletimizi ilgilendiren konularda elinizden geleni yapıp küffârın kalelerini ele geçirmek ve Müslümanlar üzerindeki baskılarını kaldırmak için çabalayarak Allah'ın yardımıyla o bölgeyi inançsızlığın kötülüklerinden kurtarmalısınız. Böylelikle o bölge Müslümanları bizim hükümranlık dönemimizde rahat ve huzur içinde yaşasınlar. İnşallah beklenildiği gibi kaleler ele geçirilip ülkeniz kurtarıldığında gönderilen topçuların dönmelerine izin veriniz. Diğer hususları ise memurumuz Mustafa Çavuş ile bildiriniz. Oradaki Osmanlı askerleri hakkında ise daha sonra vereceğim emir doğrultusunda hareket edersiniz. Sizin mektubunuz ulaştığı sıralarda rahmetli babamız Sultan Süleyman, Sigetvar Seferi için gitmişti. Allah'ın yardımıyla o kaleyi ve daha pekçok yeri ele geçirdikten sonra vefat edince Osmanlı tahtına ben geçtim. Benim de niyetim küffâra ve din düşmanlarına karşı savaşmaya devam etmektir. Her durumda kardeşliğin ve yardımseverliğin gerekleri yerine getirilecektir. İnşallah o tarafları ele geçiren din düşmanlarının kötülüklerini ortadan kaldırmak için askerimiz her zaman gönderilecektir. Bölge hakkında devamlı ayrıntılı bilgiler göndereceğiniz umulmaktadır. Gelen elçiniz de elçilik görevini hakkıyla yerine getirip iznimizi alarak geriye gönderilmiştir.[5]

Görüldüğü üzere II. Selim Han Açe sultanına verdiği cevapta Açelilerin isteklerini yerine getirmenin kendileri için hem dinî hem de ananevi bir vazife olduğunu belirtiyordu. Selim Han silah ustaları, askerler ve askerî malzeme ile birlikte on beş kadırga ve iki barçadan oluşan bir filo gönderdiğini ve askerlerin de bir yıllık maaşlarının ödenmiş olduğunu dile getiriyordu. Donanmaya Süveyş kaptanlarından tecrübeli denizci Kurdoğlu Hızır Reis atanmış ve Mustafa Çavuş adındaki bir elçi ile de Sultan Alaaddin'e verilmek üzere bir mektup gönderilmişti.

II. Selim Han ayrıca Yemen ve Mısır beylerbeyi ile Rodos, Aden ve Cidde beylerine ferman göndererek Açe elçisine at, alet ve bakır

almak istediğinde hiçbir güçlük çıkarılmaması ve her türlü yardımın yapılmasını emretti.

Ancak bütün bu hazırlıklara rağmen Osmanlı donanması Açe Seferi'ne çıkamadı. Süveyş'te donanmanın hazırlıkları devam ederken Yemen'de Zeydi İmamı Mutahhar isyan etmiş ve önemli şehirlerde hâkimiyeti ele geçirmişti. Bu durum karşısında Açe'ye gönderilmek üzere hazırlanan Kurdoğlu Hızır Reis'e Yemen'e hareket etmesi emredildi.

Osmanlı'nın göndereceği yardım filosunu sabırsızlıkla bekleyen Açelilere de, ansızın ortaya çıkan bu durumu bildirmek üzere hemen bir "nâme" gönderilerek; Donanma-i Hümayun'un bir sonraki seneye tehir edildiği haberi verildi. Nâme-i Hümayun'unda, Açe sultanını teselli etmek için: "İnşallahu teâlâ Yemen'deki fitne ve fesat defolunması ile birlikte sözleşildiği üzere zikrolunan donanma mükemmel ve kusursuz bir şekilde o tarafa hareket edecektir" deniliyordu.

Ancak Yemen'de isyan hareketinin uzaması üzerine bu defa Açe'ye gönderilmek üzere yeni bir filo hazırlandı. Seyyid Kemal Reis komutasındaki filoda askerî malzemelerle birlikte sultana hitâben yazılan bir ferman ile orada okunacak bir hutbe sureti de gönderildi. Bu hutbe sureti, o tarihten itibaren 20. yüzyıl başlarına kadar Açe'de her Cuma hutbesinde okunmuştur.

Seyyid Kemal Reis başta olmak üzere Açe'ye giden Osmanlı heyeti ve top ve gemi ustaları ile askerlerin hemen tamamı orada yerleşmişlerdir. İbni Haldun'un bölgenin en güçlü İslam devleti ve halkının da dünyanın en fedakâr Müslümanları olarak vasıflandırdığı bu insanları Portekizlilere karşı yalnız bırakamadılar. Açe hâkimi, Seyyid Kemal Reis'i orduların kumandanlığına (uleebalang) getirdi. Kemal Reis yanında gelen Türklerle orada bir Türk köyü kurdu. Açelilerle evlendiler. Savaşçı ve cengâver özellikleri ile dikkati çeken Açeli genç yiğitleri muharip bir kuvvet oluşturdular. Top dökmeyi kılıç ve mızrak kullanmayı öğrettiler. Zaman içinde

Osmanlı düzeninde Kapıkulu Ocakları'nı örnek alan sağlam ve güçlü bir ordu teşkil ettiler.

İşte bu sayede Osmanlılar ile Açeliler arasındaki iyi münasebetler asırlarca devam edecek Açe bir anlamda İstanbul'un Uzakdoğu stratejisinin odak noktasını oluşturacaktır.

Öte yandan hem Hind tarafından hac ve ticaret için Osmanlı memleketlerine gelen ve gidenleri Portekizlilerin taarruzlarından muhafaza ve hem de Yemen, Hicaz ve Habeş vilayetlerini daha rahat koruma altına almak için bölgede kuvvetli bir donanmanın varlığına lüzum olduğu kadar Akdeniz donanmasının da doğrudan doğruya Kızıldeniz ve Hind Denizi'ne geçerek faaliyette bulunabilmesinin ne büyük faydalar temin edeceği Osmanlı devlet adamlarının dikkatinden kaçmamıştı. Bu büyük projeyi gerçekleştirebilmek Akdeniz'le Kızıldeniz arasında Süveyş'te açılacak bir kanal yeterli olabilecekti.

Nitekim gerekli görüşmeler ve değerlendirmeler yapıldıktan 12 Receb 975 tarihiyle (1568 Aralık) Mısır beylerbeyine bir ferman gönderildi. Fermanda Portekizlilerin Hindistan'a musallat olmalarından ve o taraflarda hac etmek için Mekke'ye gelmek isteyen Müslümanların yollarının kesilmesinden dolayı, Hindistan'ın bunların elinden alınması gerektiği bunun için de Süveyş'ten Akdeniz'e bir kanal açılarak donanmanın Kızıldeniz'e geçmesinin zaruri olduğu bildiriliyordu. Bu iş için mimar ve mühendisler gönderip acele Akdeniz ile Süveyş'in aralarını ölçüp kanal açmak mümkün olup olmadığının ve kanalın uzunluğunun ne kadar olacağının ve kaç gemi gireceğinin acilen bildirilmesi isteniyordu.

Siyasi tesirleri yanında cihan iktisadiyatında mühim değişiklikler yapacak olan bu büyük işin neden sonuçsuzluğa uğradığı kesin olarak bilinmemektedir. Aynı tarihlerde Don ve Volga nehirlerinin birleştirilmesi için faaliyete geçmiş olan Sokollu'nun belki Don-Volga Kanalı'nı birinci plana almasıyla Süveyş işi tavsamış ve sonra da Don-Volga muvaffakiyetsizliğine düşmemek için terk olunmuştur. Yemen isyanının uzun sürmüş olması ve ardından ortaya çıkacak olan Kıbrıs Seferi'nin de bu projenin tavsamasında etkili olduğu düşünülebilir.

YEMEN'DE İSYAN

Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı topraklarına katılan Yemen'de Kanunî Sultan Süleyman zamanında uzun süren hadiselerden sonra sükûnet ve istikrar sağlanabilmişti.

1565'te Yemen Valisi Mahmud Paşa azledilerek yerine Kara Şahin Mustafa Paşa'nın oğlu Rıdvan Paşa getirilmişti. Mahmud Paşa İstanbul'a gelince Mısır beylerbeyliğini elde etti. Ayrıca Rıdvan Paşa ile araları açık olduğunda Yemen'in genişliğini ve idaredeki zorlukları dile getirip ikiye taksim edilmesinin faydalı olacağını bildirmişti. Bunun üzerine Yemen, biri Yukarı Yemen, diğeri Aşağı Yemen olmak üzere ikiye taksim edildi. Rıdvan Paşa'ya bırakılan birinci kısım dağlık araziyi içine alıyor ve idare merkezi San'a oluyordu. İdare merkezi Zebid olan ikinci kısım ise Yekçeşm Murad Paşa'ya verildi.

Murad Paşa Zebid'e vardığı zaman Rıdvan Paşa sonu gelmez taleplerinden dolayı isyan etmiş ve tabii düşmanları Zeydilerle birleşmiş bulunan İsmaililerle muharebe hâlinde idi. Rıdvan Paşa isyan büyüme emareleri gösterince Murad Paşa'dan yardım istedi, o da vadetti.

Ancak çok geçmeden o vakte kadar San'a Hükümeti'ne tâbi olan Cebele, el-Künder ve Zü's-Sefâle köylerinin Zebid'e bağlı bulunduğunu ve derhâl kendilerine terk edilmesi gerektiğini belirttiğinden aralarında ihtilaf çıktı.[6]

Bir müddet sonra Rıdvan Paşa azledilerek yerine Rus Hasan Paşa tayin edildi. Rıdvan Paşa'nın gidişi umumi bir isyanın da işareti oldu. O zamana kadar Murad Paşa'yı dostluk ve sadakat gösterişleri ile aldatan ve Rıdvan Paşa ile aralarındaki ihtilafı körükleyen Zeydi imamlardan Mutahhar isyan bayrağını açarak San'a'yı muhasara etti. Büdvân, Şevâfî, Taker, Sahyân, Garmin Arabları birleştiler ve Hab Kalesi'nden Türk muhafızlarını çıkardılar.

Murad Paşa Teaz yoluyla çekilirken Mutahhar'a bağlı Arablar baskın yaparak mağlup ettiler ve kendisini öldürdüler. Bu mağlubiyet San'a'nın teslim olmasına yol açtı. Mutahhar şehirde büyük bir

yağma hareketinde bulundu. Muhafız askerleri esaret altına aldı. Bir kısmını şehir mahzenlerine, bir kısmını da dağlardaki kalelere attı (9 Ağustos 1567). İlk Cuma günü hutbe Mutahhar nâmına okundu. San'a'yı Aden ile Teaz'ın düşmesi takip etti.

Bundan sonra Zebid Kalesi üzerine yürüyen İmam Mutahhar, Rus Hasan Paşa'nın şiddetli müdaafası karşısında muvaffak olamayarak çekildi.

Bu hadiseler hükümet tarafından haber alınınca Şam Beylerbeyi Lala Mustafa Paşa vezirlikle Yemen serdarlığına tayin olundu. Bu arada Mahmud Paşa'nın Rıdvan Paşa'ya garazı nedeniyle Yemen'in iki idari bölgeye ayrılması yönünde verdiği telkinin zararları da görülmüş olduğundan Yemen tekrar birleştirildi ve beylerbeyliğe sabık Habeş Beylerbeyi Özdemiroğlu Osman Paşa getirildi (Haziran 1568).[7] Osman Paşa'nın gelip Aden'i elde etmesine kadar Rus Hasan Paşa'nın Zebid muhafazasında kalması emrolundu.

Serdar Lala Mustafa Paşa'ya sefer için gerekli olan para ve askeri Mısır'dan alması bildirilmişti. Ancak Lala Mustafa Paşa ile Mısır Beylerbeyi Sinan Paşa'nın aralarının açık bulunması işlerin istenildiği gibi gitmesini engelledi. Serdarın istediği asker ve para gönderilmiyordu. Sonunda merkeze birbirlerini şikâyete başladılar. Bu suretle aradan dokuz ay geçti. Neticede Lala Mustafa Paşa azlolunup Sokollu Mehmed Paşa'nın desteklediği Sinan Paşa Yemen serdarlığına tayin edildi.[8]

Diğer taraftan Yemen beylerbeyliğine getirilen Özdemiroğlu Osman Paşa bölgeye gelerek faaliyetlere girişmiş bulunuyordu. Yemen'in dağlık cihetinin en mühim mevkilerinden biri olan Teaz'ı kuşatarak Mutahhar'la çarpıştı. İmam Mutahhar mağlup olarak çekilirken Teaz kısa bir süre içinde zapt edildi.

Bu sırada yeni serdar Sinan Paşa Yemen'e gelmiş bulunuyordu. Süveyş tersanesindeki donanma da Süveyş Kaptanı Kurdoğlu Hızır Reis kumandasıyla Aden önlerine gelmiş bulunuyordu.

Sinan Paşa Yemen'e gelmesi ile birlikte Lala Mustafa Paşa'nın adamı olmakla itham ettiği Özdemiroğlu Osman Paşa'yı görevinden

alarak Rus Hasan Paşa'yı getirdi. Öldürüleceğinden korkan Osman Paşa Mekke'ye kadar olan dağlardan yalnız başına geçmek cesaretinde bulundu. Güç şartlar altında İstanbul'a gelebildi. Arabistan'ın Lahsa ve Basra beylerbeyliğine tayin edildi.[9]

Sinan Paşa ise Yemen'de askerî idareyi tek başına eline aldıktan sonra büyük bir azimle hareket ederek Mutahhar'ın eline geçmiş bulunan San'a, Kevkeban vesair şehirleri birer birer fethetmeye başladı. Aden de Kurdoğlu Hızır Reis tarafından zapt olunmuştu. Topal Mutahhar itaat ederek canını kurtarabildi.

Yemen işini tamamen bitiren Sinan Paşa bölgede lazım gelen ıslahatı da gerçekleştirdikten sonra beylerbeyliğe Behram Paşa'yı getirip Mekke yoluyla Mısır'a döndü.

Başarıları nedeniyle İstanbul'a çağırılan Sinan Paşa Divan-ı Hümayun'a yedinci vezir olarak girdi.

DON-VOLGA KANALI TEŞEBBÜSÜ

Akdeniz'de güvenlik sağlandıktan sonra, artık sıra Rusların Karadeniz'deki faaliyetlerinin önünü kesmeye gelmişti. Çünkü Moskova Prensliği'nin son dönemlerde bölgede elde ettiği başarılar kendilerine güvenini artırmış daha rahat hareket etme cesaretini vermişti. Nitekim Moskova Prensi IV. İvan, "Çar" unvanını da alarak 1554'te bir Türk hanlığı olan Astarhan Hanlığı'nı ortadan kaldırdı. Hazar kıyılarındaki dağınık ve kuvvetten düşmüş diğer Türk-Moğol hanlıklarına da son verip, bütün Hazar kıyılarını ele geçirdi. Böylece Karadeniz'e inme ümidi ziyadesiyle artmıştı. Bölge Müslümanlarını tehdit etmeye ve kendilerine tâbi kılmaya başlamışlardı.

Başta Sokollu Mehmed Paşa, olmak üzere Osmanlı devlet adamları kuzey hudutlarında cereyan eden hadiseleri büyük bir dikkatle takip etmekte iken, Harezm Hanı Hacı Mehmed Bey'in yardım talebini ihtiva eden mektubu geldi. Mektubunda İran'ın, Türkistan-Anadolu yolunu kestiğini, Türkistan hacılarına yol vermediğini anlatıyor, padişahın Astarhan'ı fethetmesini ve Anadolu-Türkistan yolunu açmasını rica ediyordu. Bunun üzerine Sultan II. Selim Han,

Kırım hanına bir Hatt-ı Hümayun gönderdi. Hatt-ı Hümayun'da şöyle demekteydi:

"Türkistan ve Tataristan tüccarlarına yol açıp emniyet içinde gelip gitmeleri temenni olunmuştur. İmdi, vilayet-i Kazan ve Ejderhan (Astarhan) evvelden Nogay elinde idi. Hâlen küffâr eline girmesi neden oldu? İçinde ve etrafında kalan Tatar mirzalarından kimler vardı? Ve ne zamanda ve ne sebeple elden gitmiştir. Mufassal (etraflı) yazılıp, ol vilayetin fetholunması takarrür etmiştir... Alâ vechi't-tafsîl ilâm eyleyesin ki, vaktiyle tedariki görülüp, feth ü teshîri müyesser ola."

İstişareler neticesinde Astarhan seferine karar verildi. Ayrıca Hazar Gölü'ne dökülen Volga Nehri ile Azak Denizi'ne dökülen Don Nehri'nin birbirlerine çok yaklaştıkları bir noktada bir kanal açılması düşünülmüştü. Şayet bu kanal projesi gerçekleşir ise, Rusların Kafkaslardaki faaliyetlerinin önüne büyük bir sed çekilmiş olacaktı. Ayrıca eski bir Türk ve Müslüman şehri olan Astarhan, devletin nüfuzu altına girecek, İran üzerine yapılacak seferlerde Hazar Denizi vasıtasıyla askere zahire ve harp malzemesi yetiştirmek mümkün olacaktı. İktisadi olarak da Orta Asya Türk ticaret kafileleri, mallarını Hazar'ın kuzeyinden Azak ve Kefe limanlarına nakledip, batı ile ticari münasebetlerde bulunacaklardı.[10]

Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa bu mühim işe, o bölge hakkında bilgi ve tecrübesi olan Şıkk-ı Sânî Defterdarı (Maliye müsteşarı) Çerkez Kasım Bey'i tayin etti. Kendisine Kefe beylerbeyliği verilerek Kasım Paşa oldu. Kasım Paşa, mahalline gidip, mütehassıs mühendislere tetkikler yaptırttı. Don ve Volga nehirleri arasındaki kanalın en dar yerinden mühendislere ölçtürüp bunun deniz mili ile altı mil olduğunu öğrenerek raporunu verdi. Bu rapor üzerine kanal açılmasında çalışacak geri hizmet erbabı ve Rusların muhtemel taarruzlarına karşı asker tedarikine başlandı. Durum Kırım Hanı Devlet Giray'a da bildirilerek hazırlıklarını görmesi istendi. Devlet Giray Astarhan fethedilse dahi tekrar Rusların eline düşeceğini beyan ederek boşuna kan dökülüp masraf edilmemesini

tavsiye etti. Buna rağmen bu tarihî teşebbüse büyük bir kararlılıkla devam olundu.

Bu sırada Lehistan ile olan antlaşma gözden geçirilmiş ve Avusturya ile de anlaşma imzalanmıştı. İran ve Fransa ise tehlike oluşturmamakta idi. Kefe sancakbeyliğine tayin olunmuş olan Defterdar Çerkez Kasım Bey'in emrine üç bin yeniçeri ile yirmi bin süvari verildi. Donanma da on beş kadırga ile Azak'a beş bin yeniçeri ve üç bin amele götürdü (4 Ağustos 1569). Bundan başka, Astarhan'ın muhasarası ve kanalın kazılmasında piyadelere yardım edilmesi için otuz bin Tatar'ın yeniçerilere iltihakı emredildi.

Öte yanda Kırım hanı, eğer kanal projesi gerçekleşecek olur ise; yarı bağımsızlığını ve hanlık statüsünü kaybedeceğini düşünerek projeyi baltalamak maksadıyla Rus çarını durumdan haberdar etmişti. Bu itibarla Ruslar Astarhan'ı tahkim etmeye başladılar ve hazırlıklarını tamamladılar.

Öte yandan Osmanlı donanması sefere memur edilen asker, mühendis ve ameleler ile her tür araç ve gereci temin alarak 4 Ağustos 1569 tarihinde Karadeniz'e açıldı. Azak Denizi'nin kuzeydoğu ucundaki Azak Liman'ına yani Don Nehri ağzına geldi. Bu sırada Niğbolu, Silistre, Amasya, Canik ve Çorum sancakbeylerinin kuvvetleri de yetişip Çerkez Kasım Paşa'nın emrinde toplandılar. Kefe-Balık, Lava, Menklig, Taman halkından çok miktarda amele yazıldı. Kasım Paşa emrindeki Osmanlı kuvvetleri kanal kazılacak yere gelip, kazma işine başladı.

Otuz bin amele çalışırken, ordunun da Astarhan Kalesi'ni fethetmesi düşünüldü. Zira kanal açıldıktan sonra, Don ve Volga'nın güneyindeki topraklarda Rusların elinde bulunan Astarhan'ın fethi mühim idi. Böylece işçiler de, Rus hücumlarından emin olacaktı. 12 Eylül 1569'da, Osmanlı-Kırım kuvvetlerinden meydana gelen Türk ordusu, Astarhan'ı muhasara etti.

Bu sırada Rus çarı kendisine yardımcılar aramakla meşgul olup, İran ile ittifak kurdu. Kırım hanı ile de gizliden gizliye muhabereye başladı. Neticede Tatarları kandırdı. Astarhan'ın fethiyle burada

bir Osmanlı beylerbeyliğinin kurulması, Kırım'ın iç bağımsızlığı hususunda Devlet Giray'ı ürküttü. "Eğer bu kanal açılırsa, Türk kuvvetleri Hazar'a inecek, Kırım tamamen Osmanlı çemberine girecek, istikbalde Kırım istiklâlini kaybedecektir" şeklindeki Rus telkinleriyle, Tatarların kuruntusu: "Tatar'a rağbet olmaz. Belki Kırım dahi elimizde kalmaz" şekline dönüştü.

Devlet Giray'ın adamları Türk askerlerine, bu kuzey eyaletlerinde kışın dokuz, yazın ise ancak üç ay devam edebildiğini belirterek istirahattan mahrum kalacaklarını ayrıca güneşin batışından bir buçuk iki saat sonra yatsı namazı vaktinin girdiğini ve hemen akabinde de doğması sebebiyle sabah namazını kılamayacaklarını ifade ederek morallerini bozacak telkinlerde bulunmaya başladılar. Bu sözler, beklenen neticeyi tam anlamıyla sağlamaya yetti. Rus saldırıları ve baskınları arttı. Neticede asker hoşnutsuzluktan isyan noktasına geldi.

Kasım Paşa, bundan olumsuz etkilenerek isyan emareleri gösteren asker karşısında çaresiz kaldı. Ayrıca Kırım'ın muhalefeti, yiyecek konusunda sıkıntı yaşanması, kanal amelelerinin Rusların saldırısına uğraması ve kış mevsimi gibi nedenlerden dolayı hem Astarhan Seferi hem de kazı çalışması yarım bırakılarak geri dönüldü.[11]

Böylece Sokollu'nun bu mühim teşebbüsü kendisine muhalif olanların entrikaları neticesinde yüz üstü kaldı. Hatta bu kadar masrafın boşa gitmesinden müteessir olan II. Sultan Selim'in canı sıkılarak bir arz günü vezirlerin huzurunda veziriazamı tekdir ederek:

"Bütün masarifi ve zayiatı sana ödetmelidir" demişti.[12] Sonraki süreçte Kanal projesi, Kıbrıs Seferi'nin de gündeme gelmesiyle beraber diğer olayların arka planında kalmış ve sonrasında da unutulmuştur.

RUS ELÇİSİ İSTANBUL'DA

Bu hadise ile Rusya ile geçici olarak kesilmiş olan sulhu iade için Novosiltof nâmında bir Rus zabiti, ertesi senenin baharında (1570) Korkunç Jan adına İstanbul'a geldi. On üç sene önce Sultan

Süleyman'ın Rusya hükümdarına gönderdiği ve içinde hükümdara "Muktedir Çar", "Hâkim-i Âkil" (Akıllı Hükümdar) diye hitâb ederek, Moskova'dan kürk mubayaa etmek üzere gönderilen tacirleri tavsiye ettiği mektuptan beri, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında hiç elçi gidiş gelişi olmamıştı.

Novosiltof, padişaha efendisinden bir mektup takdim etti. Rusya hükümdarı mektubunda sevimli tabirlerle Rusya ve Osmanlı Devleti'nin eski dostâne münasebetlerini hatırlatıyor ve Osmanlı ordusunun Rusya memleketlerine beklenmedik istilâsı karşısında şaşırdığını ve üzüldüğünü ifade ederek, anlaşma, ittifak ve dostluk teklif ediyordu. Novosiltof ayrıca Osmanlı vezirlerine şu sözlerle yakınlık ve dostluk duygularını göstermek istemişti;

"Efendim, din-i Muhammed'in düşmanı değildir; kendisine bağlı olanlardan birçoğu İslam dinindendirler. Camilerde ibadet ederler: Kasimof'da Çar Şahin Polad; Yuriyef'te Kaybola; Sürucuk'da Aybak; Romanof'da Nogay prensleri bu zümredendir. Zira Rusya'da her yabancı inanç hürriyeti ile yaşar. Micera vilayetinde Kadum'da çarın âmme işlerine bakmakla mükellef birçok memurları Müslüman idi. Vakıa müteveffa Kazan Çan Simeon ve Çârviç Mortuza (Murtaza) Hıristiyanlaşmış iseler de vaftiz edilmelerini isteyenler onlardır."

Novossiltof, memnun olacak kadar, padişahın hüsn-i kabulüne mazhar oldu. Lâkin yalnız şuna dikkat etti ki, zât-ı şahane (padişah), Rus âmir-i mutlakı (çar)nın sıhhatini sormaktan bilhassa sarf-ı nazar etmişti. Kendisine ise padişahın huzuruna kabulünden sonra Osmanlı Devleti'nce mutad olan ziyafet verilmemişti.

Diğer taraftan Kırım Hanı Devlet Giray Han Don-Volga Kanal projesindeki başarısızlıkta kendi ihmalinin Osmanlı merkezindeki olumsuz izlerini silmek istiyordu. Bölgeye gelen ve Osmanlı asker ve amelelerine rahat vermeyen Rus birliklerinin karşısında düştükleri acziyet, kendisinin müsamahası neticesinde oluşmuştu. Bu itibarla Rus tehdidinin bertaraf edilmesi hedefine doğrudan Moskova'ya yürüyüp Rus gücünü kırmak suretiyle ulaşılabileceğini düşündü. Böylece padişah nezdindeki itibarını da yeniden elde edebilecekti.

Bu itibarla 1571 baharında yüz yirmi bin kişilik bir orduyla Oka Nehri'ni ve Serpukhov tahkimatını aştı. Karşısına çıkan altı bin kişilik bir Rus ordusunu da perişan ederek Moskova önlerine geldi. 24 Mayıs 1571'de Moskova'ya girerek yakıp yıktı. Rus birliklerinin karşısına çıkmaması üzerine geri döndü. Taht alan lakabını aldı.

Bir yıl sonra yeniden Moskova'ya yürüyen han bu sefer karşısında Moskova'nın altmış kilometre güneyinde yetmiş bin kişilik Rus ordusunu buldu. Molodi'de 30 Temmuz-3 Ağustos arasında yapılan muharebede yakın savaşa zorlanan süvari ağırlıklı Kırım ordusu başarısız olarak çekilmek zorunda kaldı.

BEŞİKTAŞLI YAHYA EFENDİ'NİN VEFATI

Hep gelenler yana yana geldi gitdi dünyadan
Şimdi nöbet bana geldi döne döne yanayım

Yukarıdaki beytin sahibi, Kanunî Sultan Süleyman'nın sütkardeşi, XVI. asrın büyük âlim ve mutasavvıfı Şeyh Yahya Efendi 1570 yılında hayata gözlerini kapadı.

Cenaze namazını Şeyhülislam Ebussuud Efendi kıldırdı. Bahçesi yakınında bulunan ve daha önceden hazırladığı kabrine defnolundu. Cenazesinde âlimler, vezirler, zenginler ve fakirlerden müteşekkil çok kalabalık bir cemaat hazır bulundu. Kabri üzerine II. Selim Han tarafından türbe yaptırıldı. Daha sonra gelen Osmanlı sultanları, Yahya Efendi'nin türbesi, cami ve zâviyesi ile diğer külliyesinin bakım ve tamirini büyük bir hassasiyetle ve aksatmadan yapmaya devam ettiler.

Asıl ismi Yahya, nisbeti Beşiktaşî'dir. Ömrünün uzun bir kısmını Beşiktaş semtinde geçirdiği için bu sıfatla tanındı. Babası Şamlı Ömer Efendi uzun müddet Trabzon'da kadılık yapan âlim bir zattı. Yahya Efendi 1494 senesinde Trabzon'da doğdu. Kanunî Sultan Süleyman da Trabzon'da aynı sene aynı haftada doğdu. Kanunî ile sütkardeş oldular. Kanunî, Yahya Efendi'ye "Ağabey" diye hitap ederdi.

İlk tahsilini babasından ve orada bulunan diğer ulemadan yapan Yahya Efendi, küçüklüğünden itibaren ilim öğrenmeye başladı. Zâhir ve bâtın ilimlerinde yüksek derecelere, manevi olgunluklara kavuştu. Ardından İstanbul'a geldi. Zembilli Ali Cemâlî Efendi'nin hizmet ve derslerinde bulundu. Vefâtına kadar derslerine devam etti. Kanunî Sultan Süleyman, padişah olunca Yahya Efendi'ye çok yakın alâka gösterdi. Birçok mevzuda fırsat buldukça ona danışırdı.

Yahya Efendi, Ali Cemâlî Efendi'nin vefâtından sonra müderris oldu. Uzun müddet çeşitli medreselerde vazife yaptıktan sonra 1553 senesinde Sahn-ı Seman medreselerine geçti. İki sene sonra da emekli oldu. Emekliliğinden sonra inzivayı tercih etti. Beşiktaş'ta satın aldığı bir araziye ev ve bir mescid yaptırdı. Sonraları evin etrafında; medreseler, hamam ve orada kalanların barınacakları odalar ve yol üzerinde herkesin gelip geçtiği yerde çok güzel bir çeşme yaptırdı. Pek maharetli olup, inşaat işlerini bizzat kendisi yapardı.

Askerî ve mülki erkân, halkın ileri gelenleri; çevredeki ve uzak yerlerdeki insanlar, tüccarlar ve bilhassa gemiciler Yahya Efendi'yi ziyaret ederler, hediye ve adak gönderirler, hâcetlerine kavuşmak için dua isterlerdi. Yahya Efendi, yanına gelen her ziyaretçiye çeşit çeşit yemekler, şerbetler ve meyveler ikram eder, kimseyi boş çevirmezdi. İyilik, ikram ve ihsanları pek çoktu. Her sene Peygamber Efendimiz'in dünyayı teşriflerinin sene-i devriyesi olan Mevlid Kandili'nde ziyafetler verirdi. Bahçesinde bulunan meyvelerden Kanunî Sultan Süleyman Han'a takdim eder, sultan da ona maddi yardımda bulunurdu. Padişah sütkardeşinin insanlara olan cömertliğini bildiği için emeklilik ücretini, günlük elli akçe iken yüz akçeye çıkarmıştı.

Beşiktaşlı Yahya Efendi çeşitli ilimlerde söz sahibi olup, naklî ilimlerden başka; tıb, hikmet, hendese ve fizik gibi aklî ilimlerde de ihtisas sahibiydi. Duası ve teveccühü makbul bir zattı. Sohbetinde bulunanların herbirine; "Âşık" diye hitap ederdi. Sohbetlerinde din büyüklerinden bahseder, onların menkıbelerini, güzel hâllerini anlatırdı.

Aynı zamanda şair bir zat olan ve "Müderris" mahlasını kullanan Beşiktaşlı Yahya Efendi Hazretleri, yaptırdığı binalar için tarih düşürmüş ve şiirler söylemiştir. Bu şiirlerde az ama öz tavsiyeler de vardır. Okumanın ehemmiyetinden, bu faaliyetlere herkesin elinden geldiğince yardım etmesinin gerekliliğinden, hatta ölüm döşeğinde bile medrese açmaktan bahseder.

Tıp medresesi için söylediği şiiri, günümüz Türkçesi ile şu şekildedir:

Tıp ilmi için gerektir medrese
Ona hizmet lazım gelir herkese

Hak yolunda yâr olanlar sıdk ile
Kimi kuvvet harcasın kimi kese

Şirin'in canı aşkına Ferhad varsa
Kâh taş taşıya kâh taş kese

Âdemin bedenini yaptığında Allah
Sanmayın ki matematiksiz, ölçüsüz düzen verdi bedene

Ey talip! Ömrünü mühim işlerde harca
Koşma hayvanlar gibi her sese

Reva mıdır İslam ehli sonunda
Muhtaç olsunlar herkese

Ey Müderris ölüm döşeğinde olsan da
Daima kardeşlerine gerektir medrese

KIBRIS MESELESİ

Osmanlıların Kıbrıs'la ciddi olarak ilgilenmesi Mısır'ın fethi ile başlamıştır. Yavuz Sultan Selim Mısır'a hâkim olunca kethüdası Ali Ağa'yı Kıbrıs'a göndererek Memlüklere ödenmekte olan verginin bundan böyle kendilerine gönderilmesini istedi. Memlük Devleti'nin bir hamlede ortadan kaldırılmış olması zaten Venedik'in gözünü korkutmuştu. Bu arada Haliç tersanesinin büyütülme çalışmalarını da endişeyle takip ediyorlardı. Bu sebeple Yavuz Sultan Selim Han'ın teklifini derhâl kabul ettiler.

Kanunî Sultan Süleyman döneminde de Venedik Kıbrıs'ın haracını muntazaman ödemeye devam etti. Ancak 1570 yılına gelindiğinde adanın zaptı için pek çok zaruret doğmuş bulunuyordu.

Ada, stratejik konumu dolayısıyla Osmanlı ülkelerinin kara ve deniz ulaşım yollarını tehdit eden etkili bir Venedik üssü olarak kullanılıyordu. Kıbrıs veya yakınlarından geçen ve Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan, doğrudan doğruya deniz yollarını kullanan Türk ticaret ve hacıları taşıyan yolcu gemileri, Akdeniz'de Hıristiyan korsanları tarafından vurularak soyuluyor; Venedik ise deniz ticaretinin Türklerin eline geçmemesi için bunlara yataklık yapıyordu. Yapılan titiz bir soruşturma sonunda, Akdeniz'de Türk gemilerinin soyulma işlerinin bir kısmının Venedikliler tarafından yapıldığı tespit edilmiş, protesto edilen Venedik Hükümeti, suçluları cezalandırdığını bildirmesine rağmen bu tür olayların önü alınamamıştı. II. Selim Han şehzadeliği zamanından beri Venedik'in bu tavrını yakinen bilmekteydi. Zira o dönemde Mısır'dan kendisine gönderilen hediyeleri taşıyan bir gemi de Venedikliler tarafından zapt ve yağma edilmiş, kendilerinden sorulduğunda: "Şehzadeye ait olduğu ne malum?" diyerek küstahça cevap vermişlerdi.

Nihayet 1569 Haziran ayında İskenderiye yakınlarında Nil teknelerinden birinin yolunu kesen bir Venedik gemisi, doksan Müslümanı esir etti. Yine bu sırada, içinde Mısır defterdarının da bulunduğu büyük bir Türk nakliye gemisini yakalayıp, defterdarı katlettiler. Gemide bulunan büyük ölçüde para ve kıymetli eşyayı kaçırıp, Kıbrıs'ta sattılar. Çok kazançlı olan bu soygunlardan cesaret alan Venedik korsanları, iki ay sonra filo hâlinde yine aynı bölgede birkaç Nil gemisine saldırdılar. Ancak yedi kadırgasıyla duruma müdahale eden İskenderiye beyi, kaçan Venedik gemilerinden birini yakaladı. Bu hadise artık Venediklilere katiyen güvenilemeyeceği gerçeğini ortaya çıkarıyordu.

Nitekim II. Selim Han durumdan haberdar olunca, bu olayları belgeleriyle belirtmek suretiyle korsanlar hakkında Venedik'e nota verdi. Venedik'e gönderilen Mahmud Çavuş'la yapılan bu uyarı ciddiye alınmayınca ikinci defa Kubad Çavuş 11 Şubat 1570'te

Venedik'e gönderildi. Kan dökülmemesi ve barışın sürdürülmesi karşılığında Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti'ne terkini isteyen bir notayı 28 Mart 1570'te Venedik senatosuna verdi. Notada özellikle, Akdeniz'de seyreden tüccar ve hacı gemilerine baskın yapan korsanların Kıbrıs'ta yuvalandıkları, defalarca yapılan şikâyetlerden bir netice alınamadığı, Venedik'in merkezinden uzak bu adadaki uygunsuz faaliyetleri önleme konusundaki acziyete dikkat çekiliyor ve aradaki barışın devam etmesi isteniyorsa adanın teminat olarak derhâl Osmanlı Devleti'ne terk edilmesi gerektiği bildiriliyordu.

Bu teklif, Venedik senatosu tarafından reddedildi ve Kubad Çavuş 5 Mayıs 1570'te İstanbul'a döndü. Venedik ise Kıbrıs'ın müdafaasını güçlendirirken, bir Haçlı donanmasının hazırlanması için papaya başvurdu.

Bu durum üzerine II. Selim Han aradaki sulh sebebiyle Şeyhülislam Ebussuud Efendi'ye başvurup aradaki durumu özetleyip savaş konusunda fetva istedi. Mesele şeyhülislama şu şekilde arz edilmişti:

"Bir vilayet eskiden Müslüman mülkünden iken sonradan düşman eline geçirip medrese ve mescitleri harap bir duruma düşürür, minber ve mahfillerini küfür ve sapkınlıklarla doldurur, İslam dinine ihanet gayesi ile türlü eylemlere girişip çirkin davranışlarını dört yana duyurursa: Dinin sığınağı olan padişah hazretleri, Müslümanlık gayreti gereğince söz konusu vilayeti kâfirler elinden alıp İslam ülkeleri arasına katmak için harekete geçse; eskiden yapılan barış antlaşması ile aynı kâfirlere bırakılan ülkeler arasında şimdi söz konusu edilen bu vilayetinde İslam şeriatına göre anlaşmayı bozmaya engel olur mu? Beyan buyurula!" Ebussuud Efendi bu suale:

"Allah bilir, asla engel olması ihtimali yoktur. İslam padişahının kâfirlerle barış yapması, ancak Müslümanların tümüne yararlı olduğu takdirde dinimize uygun düşer. Yararlı olmazsa kesinlikle uygun düşmez" şeklinde verdiği cevapla savaş kapısını aralamış bulunuyordu.[13]

Ebussuud Efendi'nin fetvası ile birlikte Venedik'e harp açıldığı ilan edilip, Osmanlı limanlarındaki Venedik gemilerine el konuldu.

İstanbul'daki büyükelçi ve memurları Yedikule'ye hapsedildi. Türk kara ordusu; Finike, Antalya ve Gelibolu sahillerinde toplandı.

Kıbrıs serdarlığına Altıncı Vezir Lala Mustafa Paşa getirildi. Piyâle Paşa ise donanma komutanıydı. Kara askerlerinin başına ise Muzaffer Paşa getirildi. Lala Mustafa Paşa'nın maiyetinde; Anadolu Beylerbeyi İskender Paşa, Karaman Valisi Hasan Paşa, Sivas Valisi Behram Paşa, Kilis Beyi Canbolat Paşa, Haleb Sancakbeyi Derviş Paşa, Dulkadır Valisi Mustafa Paşa, Tırhala, Prizren, İlbasan, Yanya ve Mora beyleri bulunuyordu. Toplam asker miktarı; elli bin eyalet askeri (piyade), beş bin yeniçeri, iki bin beş yüz süvari, üç bin kadar da lağımcı, istihkâmcı ve topçudan ibaretti. Harp ve nakliye gemilerinden meydana gelen donanmada ise üç yüz altmış gemi bulunuyordu.

Evvela 1570 Mart ayı sonlarında Murad Reis yirmi beş savaş gemisiyle İstanbul'dan ayrıldı. Kendisine öncülük ve keşif görevi verilmişti. Nisan ayında Piyâle Paşa altmış beş kadırga ve otuz kalyonla, onu takip etti. 15 Mayıs'ta ise, serdar Lala Mustafa Paşa, Kaptan-ı Derya Müezzinzade Ali Paşa ve donanmanın kalan kısmı ile resmen Kıbrıs Seferi'ne hareket ettiler. Asker ve savaş malzemesi taşıyan gemiler de bu donanmaya dahildi.

II. Selim Han, serdarı uğurlamak için Yedikule'ye kadar gelmiş, daha evvel Beşiktaş'taki Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi'nde ananevi büyük törenler düzenlenmiş, kurbanlar kesilerek fakirler doyurulmuştu.

Bu arada Venedik de boş durmamış, kuvvetli bir donanma hazırlamak için var gücüyle çalışmıştı. Venedik senatosu ayrıca, bütün Avrupa devletlerine yardım çağrılarında bulunmuştu. Papalık da, bu yolda çalışmalar yapmaya başlamıştı. Fakat Venedik ve Papalığın çabaları pek etkili olmadı. Almanya, Fransa, Rusya, Avusturya, Lehistan, İngiltere yardım yanlısı görünmekle birlikte, kendi iç ve dış meselelerinin zorluklarını ileri sürerek, Osmanlı Devleti'yle olan barış ve dostluklarını bozamayacaklarını bildirdiler.

Buna karşılık İspanya altmış, Papalık iki, Cenova ve Malta dört, Savoie Dukalığı da yedi gemiyle yardıma koşmuş ve Venedik donanmasıyla beraber iki yüz altı gemilik muazzam bir donanma meydana getirilmişti. Donanmada on altı bin asker, otuz altı bin gemici ve kürekçi, bin üç yüz top vardı. Bu gemiler, Girit Adası'nın Kandiye ve Suda limanlarında toplanma ve savaşa hazırlanma emri almış, ancak hazırlıkları umduklarından uzun sürmüştü. Donanmanın başkumandanı ise meşhur Andrea Doria'nın yeğeni Giovanni idi!

Daha önceden öncülük göreviyle yola çıkarılmış olan Murad Reis filosu, 3 Haziran 1570'te İstanköy'de Piyâle Paşa filosu ile birleşerek, 5 Haziran'da Rodos Adası'nda ana filoya katıldılar. Bundan sonra topluca harekete geçen donanma, Finike Limanı'na gelerek yirmi gün kaldı. Burada toplanmış olan kara birlikleri, gemilere bindirildikten sonra, 30 Haziran 1570'te Kıbrıs istikametinde harekete geçildi.

HALA SULTAN

Kıbrıs'ın Müslümanlar için maddi olduğu kadar manevi yönden de büyük bir önemi vardır. Peygamber Efendimiz'in Hala Sultan denilen Ümmü Hiram ile bir konuşması ve devam ede gelen hadiseler manzumesi sonucunda Müslümanlar için manevi yönden fevkalâde önemli bir mevki hâline gelmiştir. Eba Eyyûb el-Ensârî Hazretleri İstanbul'a ne büyük bir kıymet bahşetmişse Hala Sultan da Kıbrıs'a aynı şerefi kazandırmıştır. Şöyle ki:

Hazret-i Peygamber zaman zaman süt halası olan (bazı rivayetlerde süt teyzesi) Ümmü Hiram validemizi Medine'deki evinde ziyarete gider imiş. Yine bir ziyaretinde Ümmü Hiram validemiz bu yüce misafirine yemek ikramında bulunmuşlar. Sonra Peygamber Efendimiz orada bir müddet istirahat ederek uyuduktan sonra gülümseyerek uyanmışlar.

Ümmü Hiram: "Ya Resulallah niçin güldünüz?" diye sorunca cevaben:

"Rüyamda bana ümmetimden bir kısmını deniz üstünde - padişahların tahtlarına kurulduğu gibi- gemilere kemal-i ihtişamla

binerek Allah yolunda deniz cihadına gittiklerini gösterdiler de ona gülümsüyorum" buyurdu. Ümmü Hiram:

"Ya Resûlullah! Dua et ben de onlardan olayım" deyince Peygamber Efendimiz:

"Yarabbi bunu da onlardan eyle!" diye dua buyurdular.

Halife Hazret-i Osman zamanında Kıbrıs Seferi açılınca Ümmü Hiram zevci Ubade bin Samit ile birlikte ile birlikte gemiye binerek sefere katıldı. O bu sırada seksen altı yaşında bulunuyordu. Bu gibi seferlerde peygamberin yakınları, dua askeri olarak seferlere katılırdı. Sefer sırasında nice zahmetlere katlanan ve gazileri devamlı gayrete getiren Ümmü Hiram Larnaka yakınlarında atından düşmesi üzerine şehit oldu. Kabri Larnaka şehrinin Tuz Gölü kıyısındadır.

Osmanlı donanması 3 Temmuz 1570'te Tuzla (Larnaka) Körfezi'ne demir attığında Hala Sultan'ı yirmi bir pare top atışı ile selamladı. Fetihten sonra ise kabrinin üzerine çok güzel türbe, cami ve tekke inşa ettiler.[14]

Hala Sultan Türbesi, İstanbul'daki Eyüp Sultan Türbesi gibi Kıbrıs'taki İslam varlığının en eski izlerini taşır. Birinci Dünya Savaşı'na kadar buradan geçen Osmanlı gemileri top atışı ile Hala Sultan selamlardı. Günümüzde Rum kesiminde kalan, "Hala Sultan Kabri ve Türbesi" bütün Müslümanlar için önemli ziyaretgâhlardan biridir.

BÜYÜK HAREKÂT BAŞLIYOR

2 Temmuz'da Limasol Limanı'na varan donanma, buraya küçük bir kuvvet çıkardı. Bu kuvvet birkaç kilometre içeriye girip ilk ihtarda teslim olan Lefteri Kalesi'ne Türk bayrağını çekti. 3 Temmuz günü Limasol'dan ayrılan bu Türk kuvveti ve donanması, aynı günün akşamı Tuzla (Larnaka) Körfezi'ne demir attı. Asıl çıkarma 4 Temmuz sabahı burada yapıldı. Çıkarma sırasında hiçbir direnişle karşılaşılmadı. Aynı gün bir köprübaşı kurulduktan sonra asker ve mühimmat karaya çıkarıldı.

Lala Mustafa Paşa, burada kurulan otağında, Vezir Piyâle Paşa'nın da katıldığı bir savaş meclisi topladı. Yapılan görüşmeler sonunda

doğruca adanın merkezi Lefkoşa üzerine yürüme kararı verildi. Yapılabilecek herhangi bir taarruza karşı tedbirler alınarak, donanmanın, Suriye ve Güney Anadolu'daki Türk kuvvetlerini adaya getirmesi kararlaştırıldı. Ağır muhasara toplarının adaya çıkarılmasından sonra donanma, asker getirmek için ayrıldı. Lala Mustafa Paşa ise, Venedik komutanına bir mektup göndererek büyük bir kuvvetle adaya çıktığını, gerektiğinde padişahın daha çok kuvvet gönderebileceğini, karşı koymaya çalışmanın doğru olmadığını, bu sebeple adanın dostça teslim edilmesini istemiş ve on beş günlük mühlet vermişti. Bunun üzerine 9 Temmuz'da Girne kendiliğinden teslim oldu.

Suriye ve Anadolu kıyılarına gönderilmiş olan gemilere bindirilen Türk kuvvetleri, 22 Temmuz 1570'te Kıbrıs'a geldi. Böylece Kıbrıs seferinde görevli kuvvetler, bütünüyle adada toplanmış oluyorlardı. Asker taşıma görevini bitiren donanmaya; düşman donanması hakkında bilgi toplaması ve denizden gelebilecek düşman saldırılarını önlemesi görevi verilmişti. 22 Temmuz'da Larnaka'dan harekete geçen ordu, 27 Temmuz'da Lefkoşa önüne vardı. Bir süvari birliği de Lefkoşa-Magosa arasındaki irtibatı kesmeye memur edildi.

Lefkoşa son derece tahkim edilmiş durumdaydı. Venedikliler, II. Selim Han tahta çıkınca, evvelce geçen olaylar nedeniyle bir Kıbrıs Savaşı çıkacağını düşünerek surları güçlendirmeye girişmişlerdi. Bunun için mevcut üç yüz altmış beş kiliseden seksenini ve içinde kralların mezarlarının bulunduğu bir manastırı yıkarak eski kale ile şehri içine alacak üç kapılı yeni bir sur inşa etmişler ve bunu on bir kule- tabya ile donatmışlardı. Tabyaların her birinde dört top ve iki bin asker bulunuyordu. Bütün top sayısı iki yüz elli idi. Kaleyi Venediklilerden başka İtalyanlar, Katolik Arnavutlar, İspanyollar, Lefkoşa asilzadeleri ve gönüllüler savunuyordu.

Kuşatma için bütün hazırlık ve tedbirleri alan Lala Mustafa Paşa, elindeki askeri yediye bölüp, tabyaların karşısına yerleştirdikten sonra büyük toplarla kaleyi dövmeye başladı. Düşman büyük bir inatla dayanmakta, bombardımana karşılık vermekte, hatta arada huruç hareketleri ile Türk metrislerine saldırmaktaydı. Bunların en

önemlisi surlara bir hayli yaklaşmış olan Karaman askerine karşı, kuşatmanın otuz birinci günü yapıldı. Şiddetli ve kanlı boğuşmalar sonunda Venedikliler ağır zayiat vererek kaleye dönmek mecburiyetinde kaldılar. Surlar çok sağlam olduğu için, Lefkoşa üzerine yapılan hücumlar neticesiz kalmış ve bir hayli şehit verilmişti.

Bunun üzerine Lala Mustafa Paşa, yapılacak çok güçlü bir genel taarruzla Lefkoşa'nın alınmasını kararlaştırdı. Özellikle lağım açma işlerine hız ve ağırlık verildi. Toplar daha ileri mevzilere kaydırıldı. Atışlar yoğunlaştırıldı. Yapılan keşiflerden, Girit'teki Venedik filosunun kısa sürede denize açılamayacağı ve Haçlı donanmasının Kıbrıs'a gelme imkânlarının olmadığı anlaşıldığından, Tuzla Körfezi'nde bulunan donanmadan yirmi bin kişilik bir ihtiyat birliği 8 Eylül'de Lefkoşa'ya getirildi.

9 Eylül 1570 günü güneş doğmadan topçu desteği ve patlatılan lağımların yaptığı geniş yıkıntıların da yardımıyla, güneydeki dört burca karşı genel taarruza geçildi. Hücumdan iki saat sonra, Türk askerinin fevkalâde azmi ve inancı, ilk meyvelerini vermeye başladı. Karaman ve Anadolu eyaleti askerleri Podocataro Burcu'nu ele geçirmeyi başardılar. Buradan şehre giren birlikler, savunmaya devam eden düşmanla yaptıkları boğaz boğaza mücadeleden sonra, Venediklilerin son direnme yuvalarını ele geçirdiler. Venedikliler, Kıbrıs Genel Valisi Dandolo başta olmak üzere, yirmi bin ölü ve bin kadar da esir verdiler.[15]

Lala Mustafa Paşa, aynı gün Avlonya Sancakbeyi Muzaffer Paşa'yı Kıbrıs beylerbeyliğine tayin etti. Yeni valiye, şehrin hemen onarılmasını, savunma düzeninin alınmasını, Türk şehitlerinin gömülmesini ve fethin sembolü olarak şehrin ortasındaki Ayasofya Kilisesi'nin camiye çevrilmesini emretti. Bu hazırlıklar bittikten sonra 15 Eylül'de büyük bir törenle şehre giren Lala Mustafa Paşa, Selimiye Camii adı verilen Ayasofya'da ilk Cuma namazını kıldı.

Lefkoşa'nın fethedilmesi; Baf, Limasol ve Larnaka'nın savaşmadan teslim olmasını sağladı. Bu arada Meis Adası civarına gelen Haçlı donanması, Lefkoşa'nın Türkler tarafından alındığını öğrendi ve bir şey yapamayacağını anlayarak geri döndü.[16]

MAGOSA'NIN FETHİ

Lala Mustafa Paşa bundan sonra öldürülen Lefkoşa Umum Valisi Dandolo'nun kesik başını Magosa kale komutanı Bragadino'ya göndererek kalenin teslim edilmesini istedi. Reddedilmesi üzerine, 8 Ekim'de Lefkoşa'dan yola çıkarak 12 Ekim'de Magosa önlerine geldi. Yaptırdığı keşifler, kalenin çok kuvvetli bir şekilde tahkim edildiğini gösteriyordu. Mustafa Paşa, kaleyi zapt etmenin uzun zaman alacağını anlayıp, kış mevsiminin de yaklaşmakta olduğunu göz önüne tutarak, sadece kuşatılması ve gözlenmesiyle yetinilmesine, kesin zaptının ise ilkbahara bırakılmasına karar verdi.

Bu gayeyle ordu, 1570 Ekim'inden başlayarak kışlamak üzere gerekli tedbirler almaya ve mevziler hazırlamaya başladı. Diğer taraftan kalenin dışarıyla olan bağlantılarını tamamen kesmek, giriş ve çıkışları engellemek maksadıyla karada ve denizde kuvvetli bir karakol ve devriye görevi düzenlendi. Ordunun büyük kısmı, bu güvenlik hattı gerisinde ve düşman topçusunun menzili dışında olarak, kalenin güneybatısında yer alan kışlık ordugâha geçti.

Donanmanın büyük bir kısmı kışı geçirmek, hasar görmüş gemileri tamir etmek, noksanlarını gidermek ve personel, cephane, araç-gereç ikmali yapmak üzere Kasım ayında İstanbul'a döndü. Türk donanmasının Kıbrıs sularından ayrılmasını fırsat bilen Girit-Kandiye Komutanı Antoine Quirini, erzak, mühimmat, araç ve gereç yüklü bin altı yüz askerin bindirildiği dört yük gemisi ve on iki kadırgadan oluşan bir filo ile gelerek savunmayı yarıp, 26 Ocak 1571'de Magosa Limanı'na girdi. Bunun üzerine Lala Mustafa Paşa, İstanbul'a haber göndererek, düşman donanmasının Kıbrıs'a karşı bir girişimde bulunabileceğini bildirip donanmanın gönderilmesini istedi. Piyâle Paşa'nın yerine donanma kumandanlığına getirilen Müezzinzade Ali Paşa, 23 Mart'ta yola çıktı. Yiyecek, mühimmat, top, barut, kuşatma malzemeleri ve hafif silahlarla yüklenmiş, ayrıca iki binden fazla yeniçeri ve cebecinin de bindirildiği donanma, Nisan ayında Kıbrıs'a ulaştı.

Yeni yardımların ve bilhassa kudretli topların gelmesiyle serdar Lala Mustafa Paşa, Magosa Kalesi'ni şiddetle sıkıştırmaya başladı. Bir

taraftan toplar surları dövüyor, bir taraftan derin lağımlar kazılarak kaleye doğru ilerleniyordu. Kalenin her tabyasına karşı dörder toplu birer batarya yerleştirilmişti.

Muhasara uzayınca yiyecek darlığı çekilmemesi için kale komutanı Bragadino, şehirde bulunan sekiz bin ihtiyar, kadın ve çocuğu dışarı çıkardı. Bunlar Türk ordugâhında bütün ihtiyaçları giderildikten sonra civardaki köylere yerleştirildi.

Türk topları kale surlarında yer yer tahribata sebep oldularsa da, düşmanın şiddetli direnmesi ve gündüz yıkılan yerleri gece tamir etmesi sebebiyle, hücumla girilebilecek derecede büyük gedikler açamadı. Bunun üzerine lağım işine girişildi. Bunlardan ustalıkla açılan birinin patlatılmasıyla şehir sarsıldıysa da, gediğe yürüyen gazilerin hücumu netice vermedi. Bundan sonra yürütülen birkaç lağım, Venedikliler tarafından tespit ve tahrip edildi. 28 Mayıs'ta Kilis Sancakbeyi Canbolat Bey'in deniz tarafından kalenin altına yürüttüğü lağımın patlaması pek müthiş oldu. Buradan taarruza geçen Türk birlikleriyle kale müdafileri arasında güneşin doğuşundan gece yarısına kadar süren kanlı boğuşmalar da neticesiz kaldı. Bu taarruz esnasında Canbolat Bey şehit oldu. Kabri Magosa girişinde Osmanlı bayrağına sarılı olarak bulunmaktadır.

Atılan lağımlar ve yapılan bombardıman neticesinde Magosa Kalesi'nin dayanma gücü gittikçe azalmaktaydı. Bir genel hücumda mühim bataryalardan biri alınmak üzere iken, Venedikliler bunun altına hazırladıkları lağımı patlatıp, Türk askeriyle beraber kendi askerlerini de havaya uçurdular. 21 Temmuz'da Anadolu askeri hücum ederek bir tabyayı alıp içindeki topları dışarı çıkardılar. Ancak karşı hücuma geçen düşman, bunların daha fazla ilerlemesine mâni oldu.

Son günlerdeki şiddetli çarpışmalar sonunda değerlendirme yapan serdar Lala Mustafa Paşa, düşmanın direncinin sarsıldığını sezmişti. Bu sebeple yeni ve son bir hücum için çeşitli mıntıkalardan lağımlar açtırdı. 1 Ağustos 1571 sabahı erkenden başlatılan şiddetli bombardımandan sonra, hazırlanan lağımlar da patlatılarak hücuma geçildi. Çok şuurlu ve planlı bir ölçü içinde, maddi ve manevi hazırlıklardan sonra girişilen bu amansız taarruzun ilk safhalarında

Leusos Burcu'nun, ikinci plandaki kulesi ele geçirilerek Türk bayrağı çekildi. Bu durumu gördükten sonra artık direnmenin gereksiz olduğunu kabul eden Venedik komutanlığı kale surlarına çektirdiği beyaz bayraklarla teslim olma isteğini bildirdi (1 Ağustos 1571).[17]

Bu gelişme üzerine ateş kesildi, savaş durdu. Hemen yeniçeri kethüdası ile serasker kethüdası şehre gittiler. Bunlara karşılık iki Venedik asilzadesi Türk ordugâhına gelip rehin tutuldular. Aynı gün vire şartları tespit edildi. Buna göre kaledeki askerler eşya ve silahlarını alıp çıkacaklar ve Osmanlı donanması gemileriyle Girit'e nakledileceklerdi. Sivil halk da her şeyini alıp gitmekte veya kalmakta serbest olacak, kalanlar can ve mal güvenliğine sahip bulunacaklardı. Buna karşılık Venedikliler de kalede bulunan elli Türk esirini serbest bırakacaklardı.

Antlaşma bu şekilde imzalandıktan sonra, Venedikliler o gece ellerindeki Türk esirlerini işkencelerle öldürdüler. Bundan habersiz olarak ertesi gün tahliye işlemleri başlatıldı. Türk filosu limana girerek kadın ve çocuklara ait eşyanın yüklenmesine başlandı. 3-5 Ağustos günleri arasında Venedik birliklerinin top ve silahları gemilere yüklendi. Kale Komutanı Bragadino 5 Ağustos günü akşamı kale anahtarını teslim etmek için Lala Mustafa Paşa'nın otağına gitme müsaadesi istedi. Yanında yüksek rütbeli komutanları ve muhafızları olduğu hâlde Türk karargâhına geldi.

Lala Mustafa Paşa gelenleri nezaketle kabul edip karşıladı. Antlaşmaya rağmen, Girit'e gidecek Türk gemilerine karşı yolda veya Girit'te herhangi bir saldırı olmaması için, filonun dönüşüne kadar komutanlardan Quirini'yi alıkoymak istediğini bildirdi. Bragadino ise bu haklı isteğe karşı küstahça:

"Bir bey değil, bir köpek bile alıkoyamazsın" şeklinde karşılık verdi. Çok sinirlendiği hâlde sükûnetini muhafaza eden Lala Mustafa Paşa, elli Türk esirinin iadesini istedi. Bragadino; "Vire gecesi onların hepsini katletmişler" dedi. Bunun üzerine Lala Mustafa Paşa; "O hâlde sen vireyi bozmuşsun" diyerek, Türk esirlerin kanına karşılık olmak üzere hemen on Venedikli komutanın başını vurdurdu. Gemiler boşaltılarak kadın ve çocukları adaya yerleştirdi. Girit'e

gönderilecek dört bin Venedik askeri ise donanmaya dağıtılarak forsaya çakıldı. Koyu bir Türk ve İslam düşmanı olan Bragadino Müslüman esirlere akıl almaz işkencelerde bulunarak öldürtmüştü. Şahitlerin ifadelerini dinleyen Lala Mustafa Paşa, kendisini aynı akıbete maruz bırakarak ortadan kaldırdı.[18]

Kıbrıs Adası'nın fethi Osmanlı ülkelerinde büyük sevince sebep oldu ve şenliklerle kutlandı. Şairler:

"Aldı Kıbrıs adasın Şah Selim" (978) ve "Hamdülillâh yine alındı hisarı Kıbrıs'ın" (978) diyerek fethe tarihler düşürdüler.

Onbeş aydan fazla süren ve yaklaşık 50 bin şehide mâl olan Kıbrıs, bu tarihten itibaren Osmanlı idaresinde asırlar sürecek bir huzur, sükûn ve refah devrine geçti.

Fetihten sonra Kıbrıs, derhâl tahrir olunup beylerbeyliğine Avlonya Sancakbeyi Muzaffer Paşa tayin olundu. Kalelere münasip miktarda muhafızlar yerleştirildi ve mühimmatı ikmal edildi. Bir eyalet itibar olunan Kıbrıs'a Tarsus, Alâiye ve İçel sancakları ilhak edildi. Adaya, Anadolu'dan Konya, Karaman, Niğde, Kayseri sancaklarından göçmen naklolundu.

Bundan sonra "Kıbrıs Fatihi" diye anılacak olan Lala Musafa Paşa, 15 Eylül 1571'de top atışları arasında adadan ayrıldı ve birkaç hafta sonra da büyük bir zafer alayı ile İstanbul'a girdi.

Ada, yeni bir mülki yapıya kavuşturuldu. İdare merkezi Lefkoşa olmak üzere on altı kazaya, kazalar nahiyelere, nahiyeler de köylere ayrıldı. Müslüman olmayan halk, din, kültür ve ekonomik yönlerden tamamıyla serbest bırakıldı. Asırlar boyunca Fransız Krallığı ve Venedikliler tarafından faaliyetleri engellenen Ortodoks Başpiskoposluğu, yeniden çalışmaya başladı. Hatta adadaki Katolik Hıristiyanlardan gelecek bir saldırıdan korunmak üzere Ortodoks başpiskoposunun yanına bir miktar askerî kuvvet de bırakılacaktır.

İNEBAHTI MAĞLUBİYETİ

Papa V. Piyer, Osmanlıların Kıbrıs'a asker çıkarmaları sırasında yoğun bir faaliyet içine girmiş ve yeni bir Haçlı ittifakı sağlamaya

çalışmıştı. Bu teklifi Fransa, Almanya ve Polonya'nın reddetmesine rağmen; İspanya, Venedik ve Malta olumlu karşılamıştı. Böylece papanın bu faaliyetleri neticesinde İspanya Kralı II. Filip, papa ve Malta Şövalyeleri ile Venedik arasında bir ittifak kuruldu. Bu ittifaka; Toskana, Ceneviz, Savua ve Ferrara gibi küçük beylikler de katılmıştı. Müttefik ordusunun başkumandanlığını İspanya Kralı II. Filip'in kardeşi ve Şarlken'in oğlu yirmi üç yaşındaki Don Juan yapmaktaydı. İki yüz altı gemi ile bin üç yüz top, on altı bin asker ve otuz altı bin gemiciden kurulu müttefik donanması, 1570 yılı Eylül ayında Meis Adası önüne geldi ise de fırtınaya tutularak Kıbrıs'a gidemedi. Bu arada Lefkoşa'nın Türklerin eline geçtiğini haber almaları üzerine Suda Limanı'na döndüler ve muharebeyi gelecek seneye bıraktılar.

Bu zaman zarfında Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa Venediklilerle bir sulh antlaşması yapmak istedi ise de Magosa muhasarasının uzun sürmesi bu teşebbüsü yarıda bıraktı. Nihayet Kıbrıs'ın fethini müteakip, müttefik donanmasının Akdeniz'de tehlikeli bir şekilde dolaşmasının önüne geçmek için Osmanlı donanması 1571 ilkbaharında harekete geçti. Osmanlı donanmasının gemi mevcudu iki yüz elli ila üç yüz arasında olmasına rağmen, cengci ve kürekçi sayısı noksandı.

Venedik donanmasının Girit Adası civarında olduğu haber alınarak o tarafa doğru hareket edildi, fakat bulunamadı. Bu sırada Cezayir Beylerbeyi Uluç Ali Paşa yirmi gemi ile donanmaya iltihak etti. Osmanlı donanması buradan hareket ederek Korfu ve Kefalonya adalarını vurduktan sonra İnebahtı Körfezi'ne geldi. Düşmandan bir haber çıkmaması üzerine buradan geri dönülmek üzere iken müttefiklerin üç yüzden fazla kadırga, on iki savunma ve daha birçok gemi ile Kefalonya sahillerine geldiği haberi alındı ve derhâl harp meclisi toplandı. Harp meclisinde, İnebahtı Kalesi'nin altında veya açık denizde harp etmekte hangisinin münasip olacağı görüşüldü.

Kara askeri serdarı Pertev Paşa, cengci ve kürekçi noksanlığı sebebiyle İnebahtı Limanı'nda tertibat alınmasını ve müdafaa muharebesi yapılmasını teklif etti. Uluç Ali Paşa da askerin acemi ve

noksan olmasından dolayı Pertev Paşa'nın fikrine iştirak ettiğini bildirdi. Ancak Kaptan-ı Derya Müezzinzade Ali Paşa bu fikre şiddetle itiraz etti ve düşmana taarruz edilmesi hakkında kesin emir aldığını söyledi. Bunun üzerine taarruza karar verildi.[19]

Bu karar üzerine Uluç Ali Paşa, hücum edilecekse hiç olmazsa sahilden uzakta hücum edilsin dedi; fakat bu da itiraza uğradı. Bu durum karşısında heyecana kapılan Uluç Ali Paşa gelmekte olan tehlikeyi görüp sakalını yolarak:

"Hani, Hayreddin Paşa ile Turgutça ile cenk görenler niçin söylemezler? Bir gemiye top dokununca karaya gider, askerin inhizamına sebep olur" diye bağırdıysa da dinletemedi.[20]

Kaptan-ı Derya Müezzinzade Ali Paşa cesur olmakla beraber birbirini müteakip kendisine gönderilen fermanlarda mutlak surette düşmana taarruz etmesi emrolunup aksi takdirde mesul olacağı yazılmış olduğundan behemehâl taarruz edilmesini müdafaa etmişti.

İnebahtı Körfezi, Mora'nın kuzey kısmıyla orta Yunanistan'ın güney sahiline düşüyordu. İnebahtı kasabası ise, körfezin kuzey sahilinde bulunuyordu. Bu meşhur deniz savaşı körfezde cereyan ettiği için İnebahtı Savaşı olarak tarihe geçti. Körfezin kuzey sahilini takip eden kaptan paşa, açık denizden gelen düşman üzerine derhâl hücuma geçti ve kendisi düşman donanması kumandanının gemisi üzerine atıldı.

Böylece 7 Ekim 1571 tarihinde savaş başlamış oldu. Düşman baş amirali Don Juan, üzerine gelmekte olan geminin bizzat Osmanlı kaptan paşa gemisi olduğunu üç fenerinden anladı ve bütün kuvvetlerini onun üzerine sevk etti. Şiddetli muharebe sonunda Kaptan-ı Derya Ali Paşa ile birçok beyler şehit ve Ali Paşa'nın iki oğlu esir düştüler. Gemisi batırılan Pertev Paşa ise yüzerek canını kurtardı.

Muharebede sağ cenah kumandanı olan Cezayir Beylerbeyi Uluç Ali Paşa, yaptığı ustaca manevralarla kendi cephesindeki düşmanın sol cenahını perişan etti. Malta Şövalyeleri kaptan gemisini zapt etti. Ele geçirilen kumandanının başını kestirdi. Geri döndüğünde merkez donanmasının mağlubiyetini gördüğünde büyük teessüre

kapıldı. Kurtarabildiği kadar gemilerle müteessir bir hâlde harp sahasından çekildi.[21]

Müttefikler kendisini takip ederek Navarin'de kuşattılarsa da yakalayamadılar. Aralarında çıkan anlaşmazlık neticesinde evvela İspanyollar ve sonra da Venediklilerin çekilmesi, Uluç Ali Paşa'yı kurtardı.

Muharebede her iki taraf da büyük zayiat verdi. Türkler yüz eli iki gemilerini kaybederken, bunların altmışını düşmana kaptırmışlar, diğerleri ise ya batmış veya büyük hasara uğramıştı. Şehit olan binlerce Türk'ten başka üç bin dört yüz Türk de esir düştü. Şehitler arasında kaptan-ı deryadan başka on tane de sancakbeyi bulunuyordu.[22]

Hıristiyan ordusundaki zayiat ise, sekiz bin ölü ve yirmi bin yaralı idi. Bizzat Başkumandan Don Juan da yaralılar arasındaydı. Altmış Malta şövalyesi, İspanyol ve İtalyan asilzadelerinden birçoğu ölmüştü, isabet almamış hiçbir Hıristiyan gemisi yoktu. Bilhassa Malta'ya ait gemiler tamamen batırılmıştı.

Muharebenin gecesi fırtına çıkınca gemilerini Petala Limanı'na çeken Don Juan, iki-üç gün harp sahasında dolaştıktan sonra Aya Mavra Adası'na gitti. Topladığı mecliste yapılacak işleri görüştü. Bir karara varılamadı. Zaten durumları bir şey yapmaya müsait değildi. İnebahtı Kalesi'ni muhasaraya cesaret edemediler, önce Korfu'ya, sonra Messina'ya gittiler.[23]

KOLUNUZU KESTİK!

İnebahtı galibiyeti Avrupa'da büyük şenliklerle kutlandı. Alınan gemiler ile kaptan paşa gemisinin fenerleri ve sancakları Frenk memleketlerinde ve sahillerdeki şehir ve kasabalarda teşhir edildi. Papanın amirali Marko Antaniyo bir fener alayı ile Roma'ya girdi. Zafer nişanesi olarak Venedik'te bir âbide yaptırdı.

Artık Avrupa devletlerinde, ertesi sene baharla birlikte Osmanlı kıyı ülkelerini ne şekilde tahrip veya fethedecekleri konuşuluyordu. Müttefikler yeni yeni ittifaklar yapıyorlar, güçlerinin artırmak üzere çalışıyorlardı.

Osmanlı kıyıları üzerinde pazarlıklar yaşanıyor, hangi kıyı kimin uhdesine girecek tartışmaları yapılıyordu. Hisse kapmak için yeni devletler sıraya girmek için uğraş veriyordu.

Bu arada Venedik ise zaferin etkisi geçmeden Osmanlı Devleti ile uygun bir barış anlaşması yapmanın planlarını kurmaktaydı. Savaşa rağmen İstanbul'dan ayrılmayan Venedik Elçisi Barbaro, istedikleri gibi bir sulh zeminini temin edebilmek için Sokollu ile mülakat etmeye muvaffak olmuştu.

Venedik elçisi huzura gayet mağrurâne girmişti. Endişeli ve huzursuz bir sadrazam bulacağını zannediyordu.

Fakat Osmanlı sadrazamının son derece rahat olduğunu gördü. Hatta tepeden bakan alaycı tavrı altında ezildiğini hissetti. Paşa kendisine soru sormak ihtiyacını dahi duymadı. Tepeden bir bakış ve yüksek bir sesle:

"Sen bizim son hadiseden sonra cesaretimizin ne hâlde bulunduğunu yoklamaya geliyorsun! Sizin kaybınızla bizimki arasında büyük bir fark var. Biz sizden Kıbrıs Krallığı'nı alarak kolunuzu kesmiş olduk. Siz ise bizim donanmamızı mağlup etmekle ancak sakalımızı traş etmiş oldunuz! Kesilen kol bir daha bir daha geri gelmez ama traş edilen sakal eskisinden daha gür biter!"

Baharda iki yüz elli parçalık yeni ve muazzam Osmanlı armadasını Kılıç Ali Paşa'nın komutasında deryada gören Haçlılar bu sözlerin ne manâya geldiğini o zaman anlayacaklardı.

Hatta Türk düşmanlığı ile meşhur yazar Voltaire bile sonradan:

"Bir bilmeyen İnebahtı Savaşı'nı Türkler kazandı zanneder!" demekten kendini alamayacaktır.

ŞAYET DEVLET-İ ALİYYE İSTERSE

İnebahtı Muharebesi'nde Osmanlı donanması neredeyse kâmilen mahvolmuştu. Üç tarafı denizlerle çevrili bu büyük imparatorluğun sahilleri Haçlı donanmalarının saldırılarına açık hâle gelmiş bulunuyordu. Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa kibir ve gururla

huzuruna giren ve uygun bir anlaşma zemini arayan Venedik elçisini neredeyse kovar gibi huzurundan kapı dışarı etmişti.

Yeni Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa bu sebeple çok telaş gösteriyordu. Gerçi sadrazam baharla birlikte iki yüz elli parçalık büyük bir donanmayı kendisinin emrine vereceğini vadetmişti. Ancak ne kaptan paşa ve ne de sadrazamın yakınları bu projenin gerçekleşeceğine ihtimal veriyorlardı.

Divan toplantılarında Kılıç Ali Paşa çoğu kez; "Donanma hazır olur değil mi paşam?" diyerek endişelerini dile getirmekten de geri kalmıyordu. Sokollu ise; "Hazır olur merak etme. Baharda alırsın" diyerek net cevaplar veriyordu. Buna rağmen kalbi bir türlü teskin olmayan Kılıç Ali Paşa yine bir divan toplantısında Sokollu'ya:

"Paşam belki tekne hazırlanması mümkündür. Ancak iki yüz gemiye beş altı yüz lenger (gemi demiri) palamar, ip ve her gemiye yelken ve diğer aletler tedarikine imkân bulunmaz" deyince Sokollu Mehmed Paşa:

"Paşa! Paşa! Sen bu Devlet-i Aliyye'yi henüz tanımamışsın. Allah aşkına şuna inan. Bu devlet öyle bir devlettir ki eğer isterse o donanmanın bütün demirlerini gümüşten, halatlarını ibrişimden ve yelkenlerini atlastan yapmakta asla güçlük çekmez. Hangi geminin gerekli alet ve yelkenini yetiştiremezsem gel bu minval üzere benden iste."[25]

Bu sözler üzerine heyecanlanan Ali Paşa ayağa fırlayıp saygı ile sadrazamın elini öpmüş ve, "Kesin olarak inandım ki bu donanmayı tamamlarsınız" demiştir.

Gerçekten de Osmanlı Devleti'nin muazzam işleyen teşkilatı sayesinde beş ay içerisinde iki yüzden fazla kadırga ve baştarde bütün araç ve gereçleri, top, tüfek ve sair savaş silahları, kürekçisi ve savaşçısı ile hazırlanarak kaptan paşanın emrine verildi.

KILIÇ ALİ PAŞA DERYADA!

Gamı deryaya salıp hurrem olalım gemide
Dostlar nolsa gerek hoş görelim bu demi de

1572 yılı Mayıs ayının sonlarında iki yüz elli parçalık muazzam Osmanlı donanması deryaya açıldı. Başında tecrübeli deniz kurdu Kılıç Ali Paşa bulunuyordu. Navarin önlerine gelen donanmayı gören Venedikliler şaşırdılar ve hemen geri çekildiler. Ardından müttefikleriyle beraber yine geldilerse de Modon Kalesi altında bulunan Osmanlı donanmasına taarruza cesaret edemediler. Bir iki defa karşılıklı top ateşi yapıldı ise de müttefik donanması daha ileriye cesaret edemediğinden Mora'nın güneyindeki Çuha Adası'na doğru çekildi.

Ardından iki güçlü donanma Çerigo Adası ile Mataban Burnu karşısında iki kez daha karşı karşıya geldiler. Haçlı donanmasının komutanları arasında fikir ayrılığı büyümeye başlamıştı. Bu sebeple bir türlü savaşa girişmeye karar veremediler. Sonunda müttefik donanması çekilmeye başladı. Kılıç Ali Paşa bazı Osmanlı komutanlarının düşman kuvvetlerine derhâl saldırılması konusundaki tekliflerini askerin yeni ve tecrübesiz oluşunu ileri sürerek uygun bulmadı.[26] Dolayısıyla müttefik donanması takip edilmekten kurtulmuş oldu.

Kılıç Ali Paşa donanma ile Ağrıboz Adası'na gelip ağır yollu kadırgaları orada bırakıp kendisi iyi gemilerle adalar arasında dolaşarak mevsim geçinceye kadar denizde kaldı ve sonbaharda deniz mevsimi geçince geri döndü. Venedik Cumhuriyeti bu vaziyet karşısında müttefiklerine güvenemediğinden sulha yanaştı. Fransa sefirinin tavassutuyla Venedik Elçisi Barbaro ve fevkalâde murahhas Moçenigo ile Nisan 1573 tarihinde bir muahede imza edildi.

Yedi madde üzerine akdedilen anlaşmaya göre Venedik Cumhuriyeti Kıbrıs'ın Osmanlılara terkini kabul ediyor ve bundan başka Sultan Süleyman zamanından beri verdikleri üç yüz bin filoriyi her sene ödemeyi taahhüt ediyordu. Venedik Cumhuriyeti Kıbrıs Adası kendi elinde iken her sene Osmanlılara vere geldiği sekiz bin dukayı adanın artık Osmanlılara geçmesi hasebiyle bundan sonra vermeyecekti.

Venedikliler ayrıca ellerinde bulunan Zanta Adası'ndan dolayı her sene Osmanlı hazinesine verdikleri beş yüz dukayı üç misli yani

bin beş yüz duka olarak ödeyeceklerdi. Her iki tarafça müsadere olunan tüccar mal ve gemileri iade veya tazmin edilecekti.

Kıbrıs'tan başka Arnavutluk sahilindeki Sobot veya Sopoto Kalesi bütün toplarıyla Osmanlılara terk ediliyordu. Bosna'da Kilis tarafındaki Kamengrad madeni ile iki kale de ele geçti. İki taraf arasında Kanunî Sultan Süleyman zamanındaki diğer maddelere riayet edilmesi tekarrür etti.

Bütün bu gelişmeleri ve neticeleri kaydeden tarihçi Hammer, "Bu muahedenin şartları nazar-ı dikkate alınacak olursa İnebahtı Muharebesi'ni Türkler kazanmış zannolunur" demekten kendini alamayacaktır.[27]

TUNUS MESELESİ

1534'te Barbaros Hayreddin Paşa tarafından fethedilen Tunus, yaklaşık on bir ay Osmanlı Devleti elinde bulunmasına rağmen, Hafsî Hanedanı'ndan Mevlây Hasan ve İspanyol Kralı Charles Ouint'in ortak hareket etmeleri sonucu elden çıkmıştı. II. Selim Han tahta geçtikten bir süre sonra Osmanlı donanması Kıbrıs Seferi'ne çıktığı sırada, Cezayir beylerbeyi olan Uluç Ali Paşa da Tunus üzerine yürümüştü. Kıbrıs'a yardım için donanma hazırlamakla meşgul olan İspanya burayla ilgilenemeyince, Ali Paşa, otuz bin kişilik kuvvetle karşısına çıkan Hafsî Sultanı Mevlây Hamid'i yenip, Tunus'u ikinci defa fethetti. Fakat kendi yanında fazla bir kuvvet bulunmadığı gibi, bu arada Kıbrıs Seferi'ne katılma emri de aldığından İspanyolların elindeki Halkulvad Kalesi'ni alamadı. Uluç Ali Paşa, Tunus'a Ramazan Bey'i bırakarak donanmasıyla birlikte Kıbrıs Seferi'ne katıldı.

İnebahtı Seferi sonrasında yeni bir donanmayla Akdeniz'de gövde gösterisi yapan Kılıç Ali Paşa, uzun süre aramasına rağmen karşısına düşman donanması çıkmadığı için İstanbul'a döndü. Kaptan-ı deryanın bölgeden uzaklaştığını gören İspanya Kralı Don Juan büyük bir donanmayla Tunus üzerine yürüdü. Direndiği takdirde İspanyolların sivil halka karşı katliama girişeceklerini anlayan Ramazan Bey, Kayrevan'a çekildi ve bu suretle Tunus bir kere daha

İspanyolların eline geçmiş oldu (Ekim 1573). Don Juan, Tunus Hükümdarlığı'nı kendi taraftarı Mevlây Muhammed'e verip bir miktar da asker bırakıp İspanya'ya döndü.

Cezayir ve Trablusgarb Osmanlı Devleti'nin elinde olduğu hâlde, ikisinin ortasında bulunan ve stratejik ehemmiyeti büyük olan Tunus'un, İspanyol hâkimiyeti altında halka zulüm eden kukla bir hükümet elinde olması, Akdeniz'de hâkimiyeti elinde bulunduran Türk donanması için tehlikeydi. Bu sebeple II. Selim Han, Tunus işinin kökünden halledilmesi için emir verdi. Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa, yanında kara ordusu serdarı Koca Sinan Paşa olduğu hâlde Tunus'a hareket etti (15 Mayıs 1574). Navarin üzerinden Sicilya sularına geçen donanma, Messina havalisini de vurduktan sonra, Tunus üzerine yürüdü. İki yüz ellinin üzerinde harp gemisi ve kırk-elli bin civarında askerden mürekkep olan muhteşem Osmanlı donanması, Tunus önlerine gelir gelmez derhâl Halkulvad Kalesi yakınına çıkarma yaptı. Koca Sinan Paşa kendisi Halkulvad'ı kuşatırken, Trablusgarb Beylerbeyi Mustafa Paşa ile Tunus eski beylerbeyi Haydar Paşa'yı Tunus Gölü ile şehir arasında bulunan Bastion Kalesi'ni fethe memur etti.

Tunus'un yıllardan beri İspanyollar tarafından tahkim edilerek hiçbir suretle zapt edilemez diye övündükleri Halkulvad, Osmanlı ordusuna ancak otuz üç gün mukavemet etti. 24 Ağustos'ta kale fethedilip Mevlây Muhammed'le kale komutanı Don Pietro Cerrera esir edilerek İstanbul'a gönderildi. Kale fethedildikten sonra, İspanyolların bu bölgeye bir daha yerleşip müdafaaya elverişli bir mevkiye sahip olmalarının önüne geçilmesi için kalenin yıkılmasına karar verildi. Gerekli yerlerine lağımlar açıldıktan sonra patlatılarak yerle bir edildi.[28]

Buradan Bastion Kalesi'ne geçen Koca Sinan Paşa, bu kaleye yüklendi. Mustafa ve Haydar paşalar karşısında zorlukla mukavemet eden kale, serdarın da gelip kale kuşatmasına katılması üzerine, 13 Eylül'de teslim olmak zorunda kaldı. İspanyolların elinde yalnız Tunus Gölü içinde bulunan küçük bir adadaki kale kalmıştı. Serdar Koca Sinan Paşa ve Kılıç Ali Paşa bu kalenin kumandanının teslim

olduğu takdirde serbestçe çekilip gitmesine müsaade edince, kale teslim oldu ve Tunus tamamen ele geçti.[29]

Tunus, aynen Cezayir ve Trablusgarb gibi bir eyalet hâline getirildi ve beylerbeyliğine Ramazan Paşa tayin edildi. Böylece Tunus'ta üç asırdan fazla sürecek olan Osmanlı idaresi başladı.

EBUSSUUD EFENDİ

25 Ağustos 1574 tarihinde XVI. asrın ve hatta bütün İslam âleminin yetiştirdiği en büyük âlimlerden biri olan Ebussuud Efendi vefat etti. Seksen dört yaşının içerisinde bulunuyordu. İslam âleminde çok tanınmış olduğundan vefatı büyük bir üzüntü ile karşılandı. Cenaze namazını Kazasker Muhşî Sinan Efendi, Fatih Camii'nde kıldırdı. Cenaze namazı için o devrin âlimleri, vezirler, divan erkânı ve halk, büyük bir kalabalık hâlinde toplandı. Ardından Eyüp Sultan Camii'nin karşısına yaptırdığı sıbyan mektebinin bahçesine defnedildi. Kaynaklarda şemâili hakkında uzun boylu, yanakları çukurca, buğday benizli, ak sakallı, vakar ve heybet sahibi biri olarak zikredilir.

Osmanlı şeyhülislamlarının on beşincisi olup Ebussuud el-İmâdî ismiyle meşhur olmuştu. "Hoca Çelebi" adıyla da tanınmıştır. Asıl ismi Ahmed'dir. 1490 senesinde doğdu.

Âlimler yetiştiren bir aileye mensuptur. Dedesi, Ali Kuşçu'nun kardeşi Mustafa İmâdî'dir. Dedeleri Semerkand'dan Anadolu'ya gelip yerleşmiştir. Babası Mehmed Yavsî ismiyle bilinen tasavvuf ehli bir zattı. Sultan II. Bayezid onu çok sever, sohbetinde bulunurdu. Ebussuud Efendi'nin babasına bu sebeple "Hünkâr Şeyhi" denmiştir.

Ebussuud Efendi önce babasından ilim öğrendi. Gençlik çağında da babasının derslerine devam ile icazet (diploma) aldı. Babasından sonra Müeyyedzade Abdurrahman Efendi'den, kayınbabası Mevlânâ Seyyid Karamanî'den ve İbn-i Kemâl Paşa'dan okudu. Tahsilini tamamladıktan sonra, yirmi altı yaşında müderris oldu. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. 1532'de Bursa kadılığına bir sene sonra da İstanbul kadılığına tayin edildi. Üç sene İstanbul

kadılığı yaptı. 1537'de Rumeli kazaskerliğine tayin edildi. Sekiz sene bu vazifede bulundu.

Ebussuud Efendi, Kanunî Sultan Süleyman'ın sevip değer verdiği, pek kıymetli bir âlim idi. Kanunî, onu bütün seferlerinde yanında bulundurdu. 1541'de Budin'in fethinde, kiliseden camiye çevrilen bir camide orduya Cuma namazı kıldırdı. Padişahın emri üzerine, Budin'in ve Orta Macaristan'ın tapu ve tahrir işlerini yaptı. Mühim hizmetlerde bulunduğu bu vazifesinden sonra, 1545 senesinde elli beş yaşında iken, Fenârîzade Muhyiddîn Efendi'den sonra şeyhülislam oldu.

Ebussud Efendi, şeyhülislam olmadan önce manâ âleminde kendisine gösterilen manevi teveccühü şöyle nakletmiştir:

"Henüz medrese talebesi iken bir gece rüyamda Zeyrek Camii'ne girdim. Cami halkla dopdoluydu. Kendi kendime; 'Bu topluluk ne acaba?' diye sordum. 'Resulü Ekrem (sav) Efendimiz'in divan-ı saadetleridir' dendi. Hürmetle bir köşede durdum. Önümde devrin müftüsü Kemalpaşazâde Ahmed Çelebi bulunuyordu. Peygamber Efendimiz mihraba oturmuşlar, sağ ve solunda Ashab-ı Kiram efendilerimiz saygıyla ayakta duruyorlardı. Resulullah'ın huzurunda hâl ve kıyafetinden Arab olduğunu zannettiğim bir zat gördüm. Peygamber Efendimiz'le diz dize denilecek bir vaziyette oturmuş, konuşuyorlardı. Ben hayret ettim; acaba bu zat kimdir ki, bütün Ashab-ı Kiram ayakta oldukları hâlde, yalnız kendisi Peygamber'in huzurunda oturuyor. Sonradan bu zatın Mevlânâ Cami Hazretleri olduğunu anladım. Peygamberimiz aralarındaki konuşma bitince Cami'ye hitâben:

'Şu oturanı bilir misin?' diye Kemalpaşazâde'yi işaret buyurdular. Molla Cami:

'Bilmem Ya Resulullah' dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz:

'Bu Kemalpaşazâde'dir ve hâlen ümmetimin müftüsüdür' buyurdular. Sonra da ben acizi göstererek:

'Peki, onun ardında duran şu kimseyi bilir misin?' Molla Cami yeniden:

'Hayır ya Resulallah' dedi. Bu cevap üzerine buyurdular ki:

'Ebussuud bin Yavsî'dir. O dahi ümmetime müftü olsa gerektir!'

Bu sadık rüyayı unutmadım, daima takip ettim. Otuz yıl sonra bu acize fetva işleri verildi."

Kanunî Sultan Süleyman ve Sultan II. Selim Han'ın saltanatları zamanında otuz sene şeyhülislamlık yaparak din ve devlete üstün hizmetlerde bulundu. Osmanlı şeyhülislamları arasında en çok bu makamda kalıp hizmeti geçen Ebussuud Efendi'dir.

Süleymaniye Camii'nin temel atma merasiminde, mihrabın temel taşını Ebussuud Efendi'ye koydurtan Kanunî Sultan Süleyman, Ebussuud Efendi'yi çok sever ve her önemli işinde onun fetvasına müracaat ederdi. Devrinde âlimler arasında bir mesele hakkında farklı hüküm ortaya çıksa, Ebussuud Efendi'nin tarafını tercih ederdi. Ebussuud Efendi, o devirde devlet kanunlarını dinin hükümlerine uygun şekilde te'lif etmiştir. Tımar ve zeâmetlere dair mevzularda verilen kararlar, genellikle onun fetvalarına dayanmıştır. Mülâzemet usulü de onun kazaskerliği zamanında tesis edilmiştir. Padişah, Arazi Kanunnâmesi'ni de Ebussuud Efendi'ye yaptırmıştır. Kanunî Sultan Süleyman vefat edince cenaze namazını Ebussuud Efendi kıldırdı.

II. Selim Han da babası gibi Ebussuud Efendi'ye çok hürmet etmiştir. Bu dönemde de pek mühim hizmetler yaptı. Bunlardan en mühimi Kıbrıs'ın alınması için fetva vererek adanın fethine vesile oluşudur.

İstanbul ve İskilip'te pek çok hayrat yaptırdı. İskilip'te, babası Muhyiddîn Mehmed İskilibî'nin ve annesinin medfun bulunduğu türbenin yanında bir cami ve bir medrese, o civarda bir de köprü yaptırmıştır. İstanbul'da Şehremini ve Macuncu semtlerinde inşa ettirdiği birer çeşme ve hamamı vardır. Macuncu'da bir konağı ve Sütlüce'de bahçeli bir yalısı mevcuttu. Meşhur tefsirini bu yalıda yazmıştır.

Osmanlı sultanlarından II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed'in zamanlarında yetişen; Ma'lûlzade Seyyid Mehmed, Abdülkâdir Şeyhî, Hoca Sadeddîn, Bostanzade Mehmed Sunullah Efendi, Bos-

tanzade Mustafa, meşhur şair Bâkî Efendi, Hâce-i Sultan Atâullah, Kınalızade Hasen ve Ali Cemâlî Efendi'nin oğlu Fudayl Efendi gibi pek çok âlimin hocasıdır. Ebussuud Efendi'nin sıfatlarından bir kısmı şunlardır:

Müftiyü'l-enâm: İnsanların ve cinlerin müftüsü; **Sultânü'l-müfessirîn:** Müfessirlerin sultanı; **Allâme-i küll:** Her mevzuya vâkıf yüksek âlim; **Ebû Hanife-i Sânî:** İkinci İmam-ı Azam; Şeyhülislam ve Hoca Çelebi.

Ebussuud Efendi, tefsir, fıkıh ve diğer ilimlerde pek çok eser yazmıştır. Bazı eserleri şunlardır:

1- İrşâdü'l-akli's-Selîm; meşhur tefsiridir. Arapça kaleme almıştır. 2- *Ma'ruzât*, 3- *Hasmü'l-hilâf*, 4- *Gamzetü'l-melih*, 5- *Kevâkibü'l-enzâr*, 6- *Fetvâlar*, 7- *Kanunnâmeler*, 8- *Münşeat*, mektubları, şiirleri ve diğer eserleri.[30]

Türkçe, Arapça ve Farsçayı çok iyi bilen ve bu dillerde eserler veren Ebussuud Efendi'nin Arapça şiirleri oldukça kuvvetlidir. Zarif, ince ve nüktedan bir kişiliğe sahip olan Ebussuud Efendi'nin ince bir şiir zevkine sahip olduğu da görülmektedir.

Güzellerin övülmesiyle ilgili bir suale verdiği cevap bunun güzel bir örneğidir:

Terk et hevâ-i şiiri ki, sevdâ-yı hâmdır
Sihr-i helâl olursa demem kim haramdır

Açıklaması: Şiir yazma arzu ve hevesini bırak. Çünkü bu ham bir hayaldir. Yerinde söylenmiş gerçek şiir olursa ona da haram demem.

Şu mülemması (mısra'ının bir kısmı başka bir dil ile yazılan şiir) ise Ebussuud Efendi'nin en güzel şiirlerinden biridir.

Yâ Râhıme'l-halâik aslıh ümûranâ
Yâ rabbenâ bi-fadlik temmim kusûranâ

Kaldı miyân-ı zulmet-i gaflette kalbimiz
Min dav'i nûr-i zikrik nevvir sudûranâ!

Şol dem ki, hâke sala bizi sarsar-ı ecel,
İc'al mine'l-cinâni riyadan kubûranâ!

Bir köprüdür bu cihan kim gelüp geçer,
Bi'l-emni ve's-selâmeti c'al 'ubûranâ!

Rûz-i cezada cem' ola emrin ile halk
Yessir lenâ bi-ehl-i ne'îmin hudûranâ!

(Ey bütün yaratıkları esirgeyen Allahım! İşlerimizi düzelt.

Ey Rabbimiz! Kusur ve eksiklerimizi lütfunla tamamla! Kalbimiz kaldı gaflet karanlığında,

Seni anmanın nurunun ışığıyla gönüllerimizi aydınlat! Bizi ecel rüzgârı toprağa saldığı zaman,

Kabirlerimizi cennet bahçelerinden bir bahçe eyle! Bu cihan bir köprüdür herkes gelip geçer, yâ Rab! Geçişimizi selamet ve emniyetli kıl!

Bütün insanlar emrinle Kıyamet günü toplandığında cennet ehli ile beraber olmayı bize nasib eyle!)[31]

SELİMİYE CAMİİ

Selim'lerden kalma muhteşem miras,
Sinan'lardan kalma şanlı hediye;

Kuvvetin tuğrası, sanatın mührü,
Kubbeler kubbesi bir Selimiye

İşte tarih, işte batıyla doğu...
Görenler, göstersin böyle bir kuğu!

İlhamın, emeğin pîri ne yaman
Bilmeceler koydu, taşlar altına:
Nesiller hayran, asırlar hayran
Bu kurşun, bu mermer saltanatına

Dikmişler vererek, sanki el ele
Selim'le Sinan,
Şu dalga dalga,
Dağların önüne bir dalgakıran!

Duvarlar, sütunlar ve minareler
Başlı başına bir sanat herbiri

Duvarlar, sütunlar ve minareler
Duruyor taptaze, dimdik, dipdiri

Ne bir el sürçmesi, ne de bir yanlış
Ki en ufak bir zerre kımıldamamış

Kıl kadar ileri, kıl kadar geri
Her parça beğenmiş konduğu yeri

Arif Nihat Asya'nın bu dizeleriyle övdüğü Osmanlı mimarisinin doruk noktasında bulunan Selimiye Camii, II. Selim Han'ın Mimar Sinan eliyle bu millete kazandırmış olduğu en büyük âbidelerden biridir. Edirne'nin merkezinde, eski Kavak Meydanı'nda inşa edilmiştir. Haziran 1568 tarihinde inşasına başlanan camii, Kasım 1574'te ilelebed ibadete, onu yaptıran II. Selim Han'ın gözleri ise ebediyete doğru açılmıştır.

Selimiye bir camii, iki medrese, bir arasta ve bir sıbyan mektebinden müteşekkil külliye hâlindedir. Bunlardan cami, medreseler ve arastanın bir bölümü II. Selim devrinde Koca Sinan tarafından yapılmış olup, arastanın batı yönündeki dükkânları, üst örtüsü, dua kubbesi ve sıbyan mektebi III. Murad devrinde, Mimar Davud Ağa tarafından yapılmıştır. Ancak bu sonradan ihdas edilen yapıların, Koca Sinan tarafından tasarlandığı büyük bir ihtimaldir.

Selimiye Külliyesi, Osmanlı mimarisinin, genel seyri içerisinde mimari, sanat ve estetik bakımından en tepesinde olduğu gibi yapısı ile de Edirne şehrine kondurulmuş bir baş tâcı görünümündedir. Eserin tüm bu niteliklerini anlamada, Koca Sinan'ın kendi ağzından söylemiş olduğu şu cümleler ayrı bir anlam taşımaktadır:

"Kalfalığımı İstanbul'daki Şehzade Camii'nde icra ettim. Üstadlığımı da Süleymaniye Camii'nde tekmil ettim. Ama cümle makdûrumu bu Selim Han Camii'ne sarf edüp yed-i tûlâmı ayân ve beyân eyledim."

Selimiye Camii'nin asıl hususiyeti ve önemi ise, bu denli büyük bir mekânı tek bir kubbe altında toplayabilmesidir. Bunu yaparken de, en mükemmel plan şeması olarak görülen sekizgen çardağın ve diğer tüm öğelerin, yapı bütünlüğünü bozmadan, engin bir estetik anlayışı ile yerleştirilmesidir.

Selimiye Külliyesi, dikdörtgen bir alan üzerinde teşkilatlandırılmış olup, iç avlu ile birlikte cami, bu alanın ortasında bina olunmuştur. Diğer yapılar ise caminin iki yanını kuşatmaktadır. Buna göre camiye nazaran kuzeyde bulunan revaklı iç avlu, cami ile aynı büyüklükte olup ikisi de dikdörtgen alanlara oturmaktadır.

Camii:

İç avlunun, altışar basamakla çıkılan üç büyük kapısı vardır. Kuzeyde bulunan avlu ana kapısı, dışa çıkıntılı olup, diğerlerine göre daha gösterişlidir. Kitâbesi, alınlık düzeni ve mermer işçiliği, diğerlerinden ayıran özellikleridir. Yan kapılar ise, daha küçük olup sadedirler. İç avlu on sekiz kubbenin örttüğü, içi boş olan revaklarla çevrilidir. Bu kubbelerden beşi son cemaat mahallini oluşturmakta olup, diğerlerine nazaran daha büyüktür. Son cemaat yeri, caminin âhengini tamamlayacak şekilde tasarlanmıştır. Ortada bulunan giriş kubbesinin yanlarına, daha önce başka camilerde rastlanılmayan, dar açıklıklar ve alçak kemerler yerleştirilmiştir.

Son cemaat revakları, kubbelerinin büyüklüğü yanında, diğer revaklardan daha yüksekte bulunmaktadır. Bu iki ayrı yükselti köşelerde, aynı sütuna değişik seviyelerde oturmak sureti ile birleşmektedir. Avlu revakları, iki farklı renkte olan sivri kemerler vasıtasıyla, mukarnas başlıklı sütunlara oturur. Son cemaat yerinde bulunan alt sıra pencere alınlıklarını, beyaz yazılı koyu mor renkteki çiniler süslemektedir. Diğer pencereler geometrik motifli kalem işleriyle tezyin edilmiştir.

Avlunun ortasında fıskiyeli mermer şadırvan bulunmaktadır. Bu şadırvan on altı köşeli olup, ortada yükseltilmiş bir mermer çanaktan akan su ile beslenmektedir. Zarif geometrik oyma ve mermer işçiliği ile döneminin en güzel örneklerinden biridir.

Caminin dört köşesine yerleştirilmiş olan üçer şerefeli minareler, kendi başlarına birer şöhrettir. Zira kuzeyde bulunan iki minareye çıkan üç farklı merdiven vardır. Bu üç merdivenden biri ilk şerefeye çıkar. İkinci merdiven ikinci ve üçüncü merdiven de en üst şerefeye ulaşmaktadır. Selimiye minareleri buna rağmen gayet ince ve zariftir.

Bir minareye üç farklı merdivenin çıkması ilk değildir. Edirne'de bulunan Üç Şerefeli Cami'nin bir minaresi de yine üç merdivenlidir. Ancak kalın ve kule tarzında olan bu minare ile Selimiye minarelerini karşılaştıran Koca Sinan şunları söylemektedir:

"Ol eskiden bina olunan Üç Şerefeli, bir kule gibidir. Gayet kalındır. Ama bunun minaresi hem nazik ve hem üçer yollu olmakla gayet müşkil olduğu ukâlâya malûmdur" der.

Çokgen kaidelere oturan minareler, dikine yivli gövdeleri ile 70,89 m yüksekliğe ulaşırlar. Minarelerin, cami beden duvarına oldukça yaklaşmaları ve bu denli yükselmeleri, sivri kubbeli ağırlık kuleleri ve ana kubbe kasnağındaki yüksek pencereler ile birlikte, yapının topyekûn yükseliş hareketini pekiştirmektedir.

Cümle kapısı tamamen mermerden olup, işçiliğindeki incelik ve maharetin yanında sadeliğiyle dikkat çekmektedir. Kapı kanatları ise kakma, oyma ve sedef tezyinatı ile hâlen canlılığını muhafaza etmektedir. Cümle kapısından başka yanlarda iki büyük kapı daha vardır. Harime giriş yalnızca bu büyük kapılardan sağlanmaz. Bunlar haricinde biri hünkâr mahfili altında olan, diğeri bu kapının mukabilinde, cenaze giriş çıkışı için kullanılan kapılar vardır. Ayrıca Cuma namazı ve önemli günlerde kullanılan, üst mahfillere çıkışı sağlayan dört küçük kapı daha vardır.

Selimiye Camii'nde iç mekân, tek kubbe altında genişletilirken ikinci derecedeki mekânlar, orta hacimden koparılmayarak, merkezî mekânın bütünlüğüne katılmıştır.

Tüm mekânı tepede kuşatan ana kubbe 31,30 m genişliğinde ve 42,25 m yüksekliğindedir. Bu devasa kubbeyi sekiz adet fil ayağı taşır. Bu payeler on iki köşelidir. Selimiye'nin kubbesindeki egemenlik ve rakipsizlik etkisi sekizgen plan şeması ile sağlanmıştır. Sinan'ın daha önce yaptığı eserlere bakıldığında, kusursuz plan şemasına adım adım yaklaştığı görülür. Bu örnekler arasında en mütekâmili olan Selimiye, ayrıca önceki mimari eserlerin pek çoğundan da izler taşır.

Sekiz büyük payenin altısı serbesttir. Kıble yönünde bulunan iki paye ise duvara bitişik tarzdadır. Bu payeler birbirlerine sivri

kemerler ile bağlanmıştır. Serbest payeler, küçük kemerler vasıtası ile duvar payelerine bağlanırlar. Böylece kubbenin ağırlığını taşımada ana payeler yalnız kalmaz. Ana kubbeye geçiş, köşelerde çok küçük dört adet yarım kubbe ile sağlanmıştır. Kıble yönünde, büyük mihrap girintisi bulunur. Burası, ana kubbeyi taşıyan kemerin altında ikinci bir kemer ile mekâna bağlanan yarım kubbe tarafından örtülüdür.

Yanlarda bulunan duvara gizlenmiş payelerin, Selimiye'nin mükemmelliğinde oldukça fazla etkisi vardır. Asıl vazifeleri, kubbenin ağırlığını taşımada, büyük payelere yardımcı olmaktır. Duvara ustaca gizlenmiş olup merkezî kubbeden başlayarak aşağıya doğru kademeli bir şekilde inişi sağlarlar. Böylece Selimiye, kendisini dışarıdan izleyenlere, bir bütün olarak âhenkli bir yükselişi izlettirir ve bunu yaparken de herhangi bir aksama ya da tereddüde mahal vermez.

Tamamen mermerden yapılmış olan mihrap, kıble yönündeki büyük girintinin duvarı üzerinde yükselmektedir. Mukarnaslı olan mihrabın tepeliğindeki zengin taş işleme dikkat çekmektedir. Mihrap çıkıntısı, ikinci sıra pencerelerin altına kadar çiniler ile süslenmiştir. Yine mermerden yapılmış olan minber, ustaca bir işçiliği ve zarafeti bünyesinde barındırmaktadır. Geometrik kompozisyonlarıyla dikkat çeken minberin yan aynalarında ve alt bölümlerinde Rûmîli kalem işleri yer alır. Minber külâhı çok güzel kalem işi süslemeler ve çiniler ile kaplıdır. Minber köşkünün duvarında yer alan çini pano ise, çiçek motifleri ile bezelidir.

Cami hariminin tam ortasında bulunan müezzin mahfili, merkezîlik düşüncesini pekiştirmektedir. On bir mermer sütun üzerine kurulu olan mahfilin girişi, çokgen bir ayak içinden sağlanır. Mahfil altında fıskiyeli bir havuz bulunur. Abdest almak ve su içmek için kullanılan bu havuz, Bursa Ulu Camii'ndeki havuza benzetilmektedir. Mahfilin korkulukları ahşaptır. En dikkat çeken yanı ise ahşap süslemeleridir. Ayrıca sütunlarından birinde ters lale motifi bulunmakta olup hakkında, arsası cami inşası için alınan yaşlı bir kadının tersliğine delalet etmekte olduğu rivayet olunur.

Caminin kıble tarafının solunda bulunan hünkâr mahfili dört sütun üzerine kuruludur. Mahfili, bir yandan sütunlara diğer yan-

dan da duvarlara dayanan sivri kemerler taşımaktadır. Mahfilin çini kaplamalarının bir kısmı 1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında sökülerek götürülmüştür.

Caminin harim duvarlarında ve kubbe kasnaklarındaki tüm boşluklar pencere açmak sureti ile değerlendirilmiştir. Bu sebeple caminin içi, kıyas kabul etmeyecek şekilde aydınlanmıştır. Pencereler oldukça çeşitli olup her mevkiin gereğine göre farklı şekillerde tasarlanmıştır.

Caminin içinde bir de kütüphane kurulmuştur. Hünkâr mahfilinin mukabilinde bulunan kütüphane, Sultan II. Selim tarafından kurdurulmuş ve buraya kendi kitaplarını vakfetmiştir. Daha sonra da birçok kişi tarafından kitap bağışlanılan kütüphane, günümüzde Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi olarak hizmet vermektedir.

Selimiye Camii, Osmanlı medeniyetinin en güzel alâmeti ve Osmanlı mimarisinde mühendislik bakımından en eşsiz eserdir. Dört kademe hâlinde, aşağıdan yukarıya doğru, yükselen ve değişik renkli taşlar ve açıklıkları ile zenginleşen bu âbide; büyüklük, yükseklik, topluluk, ışık nisbetlerindeki âhenk bakımından yeryüzünün sayılı şaheserlerinden biridir. Hatta Enest Diez adındaki bir yabancı uzman; "Selimiye, büyüklük, yükseklik, topluluk, ışık etkisi bakımından yeryüzündeki bütün yapılardan üstündür" demektedir.

II. Selim adına Mimar Sinan tarafından 6 yılda bitirilen ve kendisinin "ustalık eserim" diye iftihar ettiği Selimiye Camii birçok manevi vasıfları sembolize emektedir.

Caminin tek kubbesi oluşu; Allah'ın birliğini,

Pencerelerinin beş kademeli oluşu; İslam'ın beş şartını,

Bütün pencerelerinin 99 tane oluşu; Cenab-ı Hakk'ın 99 ismini,

Vaaz kürsülerinin 4 tane oluşu; 4 hak mezhebini,

Mabedin bütün külliyesinde 32 kapının oluşu; İslam'ın 32 farzını,

Arka minarelerinde 6 yolun olması; imanın 6 şartını,

Caminin minarelerinde 12 şerefenin oluşu da yaptıran Osmanlı Devleti'nin 12. padişahını sembolize etmektedir

VEFATI VE ŞAHSİYETİ

Zinhâr emîn oturma ki âlemde kimse hiç
Bulmadı çarh-ı zâlim elinden emân dahi

Büyük âlim ve şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin vefatı Selim Han'ı çok üzmüştü. Onun vefatının üzerinden henüz üç ay geçmişti ki kendisi bu fani dünyaya veda kıldı.

II. Selim Han'ın vefatı *Peçevi Tarihi*'nde şöyle anlatılmaktadır:

"Bu alçak ve kıyıcı dünya şaha da gedaya da ebedi olarak kalacak bir yer değildir. Tevafuk bu ya sarayda padişaha has hamamın kimi kubbeleri süslenmiş, kimileri de yeniden yaptırılmıştı. O sırada padişah hazretleri hamamda halvet yapmak istedi. Sevinç içinde neşeyle içeriye girdi. Ancak bu devran cihan padişahına zevkin bu kadarını dahi çok gördü. Hamam içerisinde gezinirken mübarek ayakları mermere takılarak birdenbire bir yanı üzerine yıkıldı ve sert mermer taşı düştüğü tarafını mosmor etti. Hizmetçi ve ağaları onu kaldırıp özel dairesine ilettiler.

Hekimbaşı gelerek yakı ile tedavi edilmesini uygun buldu. Fakat tam o sırada birdenbire ateşi yükseldi. Sonunda bu acı ile sıkıntıdan mide bozukluğuna uğradı. Sözün kısası vade gelmiş ecel de erişmiş imiş. Ne yaptılarsa bir yarar sağlamadı. İnsanoğlu şimdiye kadar ecel derdine bir çare bulamadığı gibi onlar da bulamadılar. Elli yedi yaşında olduğu hâlde Şaban ayının on sekizinde (31 Kasım 1574) Pazartesi günü öğle vakti cennetin en yüksek katına erişti."[32]

Kaynakların değerlendirilmesinden anlaşıldığına göre II. Selim Han hamamda iken tansiyonu düşüp kaymış ve beyin kanamasından vefat etmiştir.

Şehzade Selim İstanbul'da doğan ilk Osmanlı padişahıdır. 28 Mayıs 1524'te Topkapı Sarayı'nda Hurrem Haseki Sultan'dan doğdu. Çocukluğu İstanbul'da Eski Saray'da geçti. 27 Haziran 1530'da ağabeyleri Şehzade Mustafa ve Mehmed ile birlikte Atmeydanı'nda bir hafta boyunca süren eşsiz bir eğlence ve törenle sünnet edildi. On altı yaşına kadar sarayda kalıp derin bir saray eğitiminden geçirildi. 1542'de on altı yaşında iken Konya sancakbeyi olarak atandı.

1544'te Manisa sancakbeyi olarak tayin edildi ve 1558'e kadar görev yaptı. 1558'de tekrar Konya sancakbeyliğine atandı ve 1562'ye kadar orada kaldı.

Şehzade Selim sancakbeyliği yaptığı vilayetlerde tahsiline devam edip ilmini arttırdı. Bu süre zarfında özellikle ilim ve sohbet meclislerine devam etmeye gayret gösterdi. Kütahya'da iken yirmi civarında âlim, edip, şair ve sanatkârı etrafında toplayarak onlarla yakından ilgilendi.

Kanunî Sultan Süleyman hayatta iken, özellikle 1553'ten sonra, şehzadeleri arasında taht için çalışmalar görülmeye başlandı. Kanunî'nin şehzadelerinden Mahmud, Murad, Mehmed ve Abdullah kendi ecelleri ile ölmüşlerdi. Hurrem Sultan'ın kendi oğullarından Selim veya Bayezid'i taht için düşündüğü söylentisi yaygındı. Bu nedenle Şehzade Mustafa'nın ilk defa taht için bir takım faaliyetlere giriştiği duyuldu. Erzurum ve Diyarbekir beylerbeylerine mektuplar gönderdiği ve kendi tarafına çekmek istediği yönünde bazı belgeler ortaya çıktı. Bu belgelerin bir kısmının Rüstem Paşa tarafından hazırlandığı iddia edilse de Mustafa'nın çevresindekilerin tesiriyle bazı hareketlere giriştiği açıktı. İşte bu söylenti veya gerçekler çok iyi bir eğitim almış geleceğin varisi olarak görülen Mustafa'nın sonunu hazırladı. Mustafa'nın idamına üzülen Cihangir'in de ani vefatı, anaları da aynı olan Selim ile Bayezid'i, saltanat yolunda yalnız bırakmıştı.

Hurrem Sultan'ın hayatta olduğu müddetçe iki şehzade arasında en küçük bir niza görülmemişti. Ancak Hurrem Sultan'ın vefatından sonra bu kez Bayezid'in saltanat mücadelesi için hazırlıkları ortaya çıktı. Aslında Mustafa'nın yanındaki bazı beylerin bu defa da hizmetine vardıkları Bayezid'i hareketlendirdikleri anlaşılıyordu.

Kanunî Sultan Süleyman'ın Bayezid'e gönderdiği nasihatçiler hiç fayda vermedi. Hatta padişah, Bayezid'e nasihatçiler yollarken dengeyi gözetmek adına hiçbir faaliyette bulunmadığı hâlde Selim'e göndermiş ve böylece Bayezid'e tarafsız kalacağı yönünde mesajlar da vermişti. Buna rağmen Bayezid yeni tayin edildiği sancağına gitmediği gibi etrafına topladığı büyük bir kuvvetle Selim üzerine

yürüdü. Kanunî bu durum karşısında Anadolu beylerine Selim'in desteklenmesi için emirler yolladı.

29 Mayıs 1559'da iki şehzade taraftarları ve kendi sancak orduları ile birlikte Konya yakınlarında bir muharebeye giriştiler. Babasının desteğini almış olan Şehzade Selim bu çarpışmadan galip çıktı. İran'a doğru çekilen Bayezid'i Hınıs'a kadar kovalayan Şehzade Selim Konya'ya geri döndü. Bayezid ise oğulları ile birlikte, iki bin kişilik kuvvetiyle İran'a Safevi Devleti'ne sığındı. Kanunî, Şah Tahmasb ile yapılan yazışmalarla isyankâr oğlunun geri verilmesini istedi. 25 Eylül 1561'de Şah Tahmasb elinde bulunan şehzadeleri Osmanlı heyetine teslim etti. Şehzade Bayezid'in boğdurulması sonucunda, Konya sancakbeyi bulunan Şehzade Selim, Kanunî'nin rakipsiz tek veliahdı olarak kaldı. Bu nedenle 1562'de devlet başkentine daha yakın olan Kütahya sancakbeyliğine atandı. Artık saltanat yolu kendisine açıktı.

Aslında şehzadeler arasında saltanat mücadelesinin başladığı yıllarda II. Selim Han'ın musahibi Celâl Bey'le bir mülakatı onun bu konudaki tevekkülünü göstermesi bakımından mühimdir. Zira Kanunî Sultan Süleyman'dan sonra yerine kimin geçeceği merak konusuydu. Şehzade Mustafa ve Şehzade Bayezid yıllar önce veliahtlık mücadelesine girişmişlerdi.

Şehzade Selim bir gün musahibi Celâl Bey'e, bu meseleyi açmış ve şöyle sormuştu:

"Halk arasında bizim için ne derler, saltanatı kime tahmin ederler?"

Celâl Bey; "Ordunun Mustafa'yı tuttuğunu" söyledi. Bayezid ise, babası, annesi ve veziriazam tarafından destekleniyordu.

Bu durumda Şehzade Selim için bir ümit ışığı görülmüyordu. Ancak Şehzade tevekkülünü bozmamıştı:

"Varsın Mustafa'yı en kuvvetlisi istesin. Bayezid'i ana ve babası talep etsin. Selim fakire de Mevlası rağbet etsin. Yarının sahibi var" dedi.[33]

Gerçekten de önce Mustafa sonra da Bayezid hayatını kaybedecek ve saltanat Şehzade Selim'e nasip olacaktı.

II. Selim Han, uzuna yakın orta boylu, açık alınlı, elâ gözlü ve sarışındı. Annesine çok benzediği rivayet edilmektedir. "Sarı Selim" diye de anılmaktadır. Avcılık ve yay çekmede fevkalâde maharetli olup, zamanında ondan daha kuvvetli yay çeken yoktu. Babası Kanunî Sultan Süleyman devrinde birçok savaşlara katılmakla beraber, tahta geçtikten sonra sefere çıkmadı. Çünkü devrindeki seferler umumiyetle büyük deniz seferleri olup bu seferlere de padişahın kumanda etmesi âdet değildi.[34]

Tecrübeli ve bilgili bir vezir olan Sokollu Mehmed Paşa'yı hükümet işlerinde tamamen serbest bırakmakla beraber, lüzumlu gördüğü meselelerde duruma müdahale ederdi. Âlimlere büyük hürmet göstermiş, çok sevdiği büyük âlim Ebussuud Efendi'yi vefatına kadar meşihat (şeyhülislamlık) makamında tutmuştur. Sırdaşı ve çok sevdiği Celâl Bey'i Ebussuud Efendi hakkında düşüncesiz birkaç söz söylemesinden dolayı Manastır'a sürmüştür. Cülus bahşişinin ilmiye sınıfına da verilmesi âdetini ilk defa II. Selim Han çıkarmıştır.

Muhakkak ki Sultan II. Selim'in kendini geliştirmesinde dönemin âlimleri ile bir arada olması büyük rol oynamıştır. Onun belki en büyük şansı Kanunî devri âlimlerinin bir kısmının onun devrinde yaşıyor olmasıdır. Ayrıca Selim Han, Kanunî Sultan Süleyman devri uleması ve sanatkârlarının neredeyse tamamını tanıma fırsatını ve imkânını bulmuştur.

Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin dışında devrin önde gelen isimlerinden biri tarihçi Gelibolulu Mustafa Âlî'dir. *Künhü'l-Ahbar* adıyla meşhur bir tarih eseri olan Âli, 16. asrın en büyük tarihçilerindendir. Yine büyük minyatür sanatçısı ve Nakkaş Nigârî II. Selim Han'ın himayesini görmüştür. Şair Bâkî, II. Selim Han zamanında Anadolu ve Rumeli kazaskerliği yapmış ancak olmayı çok istediği şeyhülislamlık mertebesine ulaşamamıştır.

II. Selim aynı zamanda imarcı bir padişahtır. Kısa süren saltanat döneminde Türk ve dünya sanatının şaheseri sayılan Edirne Selimiye

Camii'ni inşa ettirmiştir. Tamire muhtaç olan Ayasofya Camii'ni yaptırdığı istinat duvarlarıyla tahkim ettirerek günümüze kadar gelmesini sağladığı gibi, iki minare eklemiş, yanına iki de medrese yaptırarak külliye hâline getirmiştir. Bunlardan başka Mekke-i Mükerreme'nin su yollarının tamiri, Mescid-i Haram'ın mermer kubbeler ile tezyini, Lefkoşe Selimiye Camii, Aziz Efendi Tekkesi, Navarin Limanı'na hâkim bir mevkiye yaptırdığı kule diğer önemli hayratı arasındadır.[35]

II. Selim Han âlimlere büyük hürmet ve saygı gösterirdi. İlmini takdir ettiği Ebussuud Efendi'yi yaşının ilerlemesine rağmen vefatına kadar görevinden almamıştı. Ünlü mutasavvıf Yahya Efendi'ye hürmeti yüksekti. Tahta çıktığı sırada yaşadığı bir hadise ona derin bir muhabbet duymasına yol açmıştı. Bir gün saltanat kayığı ile Boğaz'ı gezmek için çıkmıştı. Giderken Boğaz'daki bazı yerleri yanındakilere soruyordu. Beşiktaş'a geldiklerinde, kendisine; "Efendim burası Beşiktaş'tır ve Yahya Efendi Hazretleri oturur. Buralarını o ihyâ etmiştir" dediler. O zaman Sultan Selim Han; "Yahya Efendi'yi nasıl bilirsiniz?" diye sordu. Ona; "Sultanım! Yahya Efendi, babanız cennetmekân hazretlerinin süt kardeşi idi. Babanızla çok iyi görüşürlerdi" dediler. Selim Han:

"Evet, babamla olan yakınlığını ve dostluğunu bilirim. O babama her ne derse babam şüphesiz yerine getirirdi. Yahya Efendi saraya bir defa olsun gelmemişti. Lâkin babam hep onun ayağına giderdi. Babam ona çok iltifat ettiğine göre görelim nasıl zattır. Evliyalığı nicedir. İmtihan için onu bir yere davet edelim" dedi. Kale bahçesi denilen güzel bir yere geldi. Sultan bir adamıyla Yahya Efendi'yi buraya davet etti.

Yahya Efendi geldiğinde ona iltifat etmemeyi gönlünden geçirdi. Çok geçmeden Yahya Efendi kayığıyla çıkageldi. Sultan Selim Han, Yahya Efendi'yi görünce tahtından inip hürmetle onu karşıladı ve iltifat etti. Yahya Efendi ona:

"Sultanım! Niçin tahtınızdan indiniz. Bu ne iltifat?" buyurdu. Sultan, el öpmek isteyince, Yahya Efendi, "Sultanım abdestiniz var mı?" diye sordu. Sultan; "Abdest alayım" deyince Yahya Efendi:

"Dediğim namaz abdesti değildir. Söylediğim tövbe abdestidir!" buyurdu. Sultan Selim Han mahçup oldu ve Yahya Efendi'nin ellerinden öpüp, hürmet gösterdi. Onun büyük bir velî olduğuna iyice inandı.

ÂTEŞ KESİLÜR

Sultan II. Selim, daha Kütahya'da şehzade iken Samî, Hatemî, Merdümî, Ulvî, Fırakî, Ferdî, Nigârî, Nihanî, Şeyhzade Mehmed Çelebi, Memi Gülâbî Çelebi gibi yirmi civarında sanat ve bilim adamı toplayıp ve ayrıca önem vermekle kalmamış ve onları çevresine toplayıp korumuştur. "Selîmî" ve "Tâlibî" mahlaslarıyla bilinen Selim'in manzumeleri bulunmaktadır.

Az sayıda söylediği şiirlerinden bazısı klasik edebiyatın en güzel mısraları arasında yerini almıştır. Bunlardan en meşhuru şudur:

Biz bülbül-i muhrik-dem-i şekvâ-yı firâkız
Âteş kesilür geçse sabâ gülşenimizden

Yahya Kemal Beyatlı, yukarıda geçen beyti harikulâde bulduğu için tanzim etmiş, üzerine dört beyit daha eklemek suretiyle yeni bir gazel meydana getirmiştir. Şiirin ilk mısraları da şu şekildedir:

Kan aktığı günden beri cân u tenimizden
Yâkut fer almış denilir madenimizden

Yine Beyatlı, "Selîm-i Sânî'ye Gazel, Sene 982" (m. 1574) adlı isimli bir gazel kaleme alarak, Sultan Selim Han'ın tahlilini yapar. Şiirin sonunda

Bir beyti bir de câmi-i ma'mûru var Kemâl
Yağsın türâb-ı kabrine gufrân-ı müşk-bû

Mısralarıyla padişahın "Biz bülbül-i muhrik..." şeklinde başlayan beytinin en az Selimiye Camii kadar görkemli ve ihtişamlı olduğunu belirtir. 1568 senesinde temelleri atılan mabed, 1575'te son şeklini almış; fakat ne yazık ki Sultan Selim Han, caminin tamamlanışını göremeden vefat etmiştir.

Bugüne ulaşan manzumelerine bakıldığında Hazret-i Peygamber için yazılmış bir naata tesadüf edilir. Üzerinde oturduğu tahtın yalnız

Allah'ın bir lütfu olduğunu dile getiren padişah, bu yüksek devlete kendi çabalarıyla erişmediğine inanmaktadır. Muhatabı olan yüce Peygamber'e bu duygularını arz ederken her satırda kendisinden merhamet dilemesi, O'na olan bağlılığının ve sevgisinin ne derece olduğunu gösterir:

Yâ resûl-ı müctebâ eyle şefaatle rehâ
Abd-i âciz bir günehkâram gönülde yok sivâ

Eylemiş Allah bu tahtı nasîb ümmetine
Ben günehkâra değil lâyık bu ihsân u atâ

Âcizem pür-asem ü zenb ü pür-ma asidir kulun
Merhamet kılmazsan ey şâh-ı rusûl hâlim fenâ

Lutf ü ihsânından ümmîd kesmezem kim şefkatün
Bu Selimî elbet eyler mevsûl-ı râh-ı Hüdâ

(Ya resulallah bana şefaat eyle. Aciz ve günahkâr bir kulum. Gönlümde başka şeylerin muhabbeti yoktur.

Cenab-ı Hakk hiç layık olmadığım halde saltanatı bu günahkâr kuluna ihsan eyledi.

Oysa ben hatalı, kusurlu baştan başa asi günahkâr bir kulum. Ey resullar şahı sen merhamet kılmazsan hâlim fenadır.

Senin lütf u ihsanından hiçbir zaman ümidimi kesmem. Selimî'yi (II. Selim Han) Hüda'nın yoluna kavuşturacak olan senin şefkatin olacaktır).

Sultan Selim Han, sekiz senelik saltanatı boyunca, devletine ve milletine zarar vermek isteyenlere karşı sağlam bir duvar gibiydi. Bununla beraber uzuna yakın boyuyla, ela gözleriyle ve sarı saçlarıyla her zaman sevenlerine karşı ince ve merhametli davranmıştır. Kısacası bu zamanlarda kendi ismi gibi selim bir çizgi çizmiştir. Nitekim günümüze ulaşan nâdide şiirleri arasında onun bu hususiyetine ışık tutan mısra şu şekildedir:

Tab'-ı latîfimiz bizim ey dil Selîm'dir
Yok kimseye adavetimiz Hakk Alîm'dir

(Ey gönül! Bizim latif tabiatımız yumuşaktır. Allahu Teâlâ bilir ki, hiç kimseye karşı sebepsiz bir düşmanlığımız yoktur.)

İKİNCİ BÖLÜM

III. MURAD HAN

Gönül levhine yazdum bir nice söz
Birini almak içün vir nice yüz

Dilersen nîki kalbi taş olma
Vefasuzla sakın yoldaş olma

Sakın râz açmagıl nâ-ehl olana
Eyü gözle bakma ad u sana

Sakıngıl talib olma mal u câha
Nice câh ehli gördüm düşdi çâha

III. Murad Han

Açıklaması:
Gönül levhasına pek çok söz yazdım.
Birini almak için çok yüz ver.
İyi olmak dilersen taş kalpli olma ve sakın vefasızla yola çıkma.
Ehil olmayana sakın sır verme.
Ad ve sana bel bağlama, iyi gözle bakma.
Sakın mal ve mevkiye talip olma, nice böyle kimseler gördüm ki mal ve mevki hırsı onları kuyuya düşürmüştü.

Manisa Sancakbeyi Şehzade Murad Sokollu Mehmed Paşa'nın gönderdiği arîzadan babası II. Selim Han'ın ölüm haberini aldı (15 Aralık 1574). Sancakta bulunan tek şehzade idi. Oysa sarayda pek çok şehzade bulunmaktaydı. Kendisi bu sırada yirmi dokuz yaşında idi. Derhâl hazırlıklarını görüp payitahta doğru yola çıktı.

Bu arada sarayda matem havasının oluşturduğu bir sessizlik hâkimdi. Akşam olmasına rağmen hâlâ yeni padişah gelmemişti. Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa, kadırga ile Mudanya'ya şehzadeyi karşılamaya gönderilmişti. Fakat Mudanya'ya gelen şehzade burada kendisini karşılamaya gelen kadırgaya rastlayamadı. Sarayda bulunan kardeşlerinden birinin tahta çıkarılma ihtimali kendisini oldukça huzursuz ediyordu.

Hava fırtınalıydı. Fakat o, fırtınaya aldırmadan acele ile içinde Tiryaki Hasan Paşa'nın da bulunduğu Tevkiî Feridun Ahmed Bey'in buz kayığına bindi. Havanın aşırı lodoslu olmasından dolayı batma tehlikesi altında zorlu bir yolculuk geçirerek yedi saat sonra yani gece yarısı Sarayburnu'na gelebildiler. Saraya önüne gelindiğinde Tiryaki Hasan Paşa:

"Kapıyı açınız" diye bağırdı. Ahırkapı tarafında nöbet bekleyen askerlerden birisi:

"Bahçe kapısına geliniz" dedi. Hemen oraya giderek içeri girdiler. Kardeşlerinden birinin tahta çıkarıldığını düşünen padişah, Sokollu tarafından karşılanınca:

"İstanbul'da küçük kardeşlerim varken, saltanatı benim için hazırladınız. Bunu hiçbir zaman unutmayacağım" diyerek Sokollu'ya muhabbetini bildirdi. Ardından dinlenmek üzere Has Oda'ya girdi. Burada taht kuruldu ve kendisine biat edildi. 22 Aralık 1574 gününe denk gelen gece, yani Ramazan'ın sekizinci günü tahta oturdu.

Böylece hem eski padişahın vefatı hem de III. Murad'ın cülusu duyurulmuş oldu.

O gece Fatih Kanunnâmesi gereğince beş kardeşi boğduruldu. Bütün gece babası ve şehzadelerin ruhu için Kur'ân-ı Kerim okundu. Ertesi gün devlet erkânı öncelikle Bâbüssaâde önünde kurulan tahta oturan padişaha tebriklerini bildirdiler. Ardından siyahlar giyinerek II. Selim Han ve şehzadelerin cenaze merasimlerine katıldılar. Cenaze namazını Şeyhülislam Hamid Mahmud Efendi kıldırdı. Cenaze Ayasofya'ya kadar kalabalıktan zor götürüldü. II. Selim Han'ın naaşı Ayasofya haziresindeki türbeye defnolundu. Beş şehzade de yine gözyaşları arasında buraya defnolundular. Padişah ruhları için sayısız sadakalar dağıttı.[36]

Cenaze işlerini yerine getiren Sultan III. Murad Han hemen ardından askere cülus bahşişi dağıttırdı. İç hazineden her biri on bin altınlık yüz on kese altın çıkartılarak 25 Aralık'ta askerin cülus bahşişleri verildi. İlk icraat olarak Kâbe'nin duvarlarının tamirini emretti. İlk Cuma namazını büyük bir merasimle Ayasofya'da kıldı. Padişah, camiyi dolduran cemaati, hünkâr mahfilinin kafesinden selamladı.

5 Ocak 1575'te (22 Ramazan) Eyüp Sultan Türbesi'ne giderek dua etti ve kılıç kuşandı. Ardından Edirnekapı'dan şehre girip sırasıyla Yavuz Sultan Selim, Fatih Sultan Mehmed, Şehzade Mehmed, Kanunî Sultan Süleyman, II. Bayezid ve babasının mezarlarını ziyaret etti. Yine ruhları için sadakalar dağıttı.

Nihayet Topkapı Sarayı'na gelerek tebrikleri kabul etmeye devam etti.[37]

ELÇİLERİN KABULÜ VE İLK TAYİNLER

Osmanlı tahtındaki saltanat değişikliği dolayısıyla yabancı ülkeler, anlaşmaları yenileyebilmek ve yeni padişahı tebrik etmek kasdıyla İstanbul'da bulunan elçilerini derhâl harekete geçirmişlerdi. İstanbul'da elçisi bulunmayanlar ise elçiler göndermeye başladılar. III. Murad Han, sırasıyla Venedik, Avusturya, İran ve Lehistan elçilerini kabul etti.

Venedik Elçisi Soranzo, elli bin altın ve beraberindeki hediyelerini hürmetle takdim etti. Venedik ile daha önce yapılmış olan anlaşma da yenilendi (8 Ağustos 1575). On iki bin altın ve gümüş sofra takımı hediyesiyle Raguza Cumhuriyeti elçisi de tebriklerini bildirdi. Lehistan Elçisi Taranowsky, pek çok hediyesiyle kralının tazim ve hürmetlerini sundu. Avusturya İmparatoru II. Maksimilyen'in elçisi de pek değerli hediyelerle huzura çıkmıştı.

Sultanın cülusunu tebrik etmek için muazzam bir elçilik heyetiyle İran Elçisi Tokmak Han geldi. Tokmak Han, II. Selim'in cülusunda Edirne'ye tebrik için gitmiş olan Şahkulu Han'ın oğlu idi. Şaşaalı bir elçilik heyetiyle İstanbul'a gelmiş olan hanı Rumeli Beylerbeyi Siyavuş Paşa, İran heyetini gölgede bırakacak iki bin beş yüz kişiden oluşan bir heyetle Üsküdar'da karşıladı.

Bu sırada padişah Halkalı'da avlanıyordu. Padişahın saraya dönmesi münasebetiyle bütün vezirler silahlı kapı halklarıyla alaylar bağlayıp karşılamaya çıktılar. Tokmak Han'ın Acemioğlanlar Meydanı'ndaki evlere yerleştirilen kalabalık maiyeti, vezir alaylarını hayranlıkla izledi. Ertesi gün padişaha tebriklerini bildiren elçinin getirmiş olduğu murassa eşya ve silahlar paha biçilmez değerdeydi.

Aynı günlerde İstanbul semalarında görülen kuyruklu yıldız endişe ve korkuya yol açtı. Dönemin ünlü şairlerinden Sa'î, bu münasebetle:

Didi tarihin: Acem şahı ola nâ-gâh mât (h. 985)

diye bir tarih düşürdü. Gerçekten de birkaç gün sonra Şah Tahmasb'ın öldüğü haberi geldi. Bu itibarla İran heyeti İstanbul'da ancak on altı gün kalabilmiş ve acele geri dönmüştür. Şah Tahmasb'ın ölümüyle on bir oğlunun saltanat davasına kalkışması İran'ı uzun süreli bir karışıklığa sürükleyecektir.[38]

Murad Han eniştesi olan Sokollu Mehmed Paşa'yı veziriazamlık makamında bıraktı. Böylece dedesi Kanunî döneminde yetişmiş ve onun son yıllarından itibaren sadrazamlık görevini yürütmüş bulunan bu tecrübeli devlet adamından azami istifade etmeyi düşünüyordu. Ancak uzun süreli görev yapması merkezde Sokollu'nun

aleyhinde bir grubun ortaya çıkmasına da yol açmıştı. Bunların başlıcaları Şemsi Paşa, Üveys Paşa, Şeyh Şüca ve Darüssaade Ağası Gazanfer Ağa idi.

Öte yandan Sokollu'nun zevcesi İsmihan Sultan, Valide Nurbânû Sultan'la beraber padişah üzerinde müessir oldukları için veziriazama karşı olan muamele değişmemişti. Fakat Sokollu Mehmed Paşa'nın kararlarda etkisi ve nüfuzu, gün geçtikçe azalmaya başlayacaktır.

İSTANBUL RASATHANESİ'NİN KURULUŞU

1571 yılında Müneccimbaşı Mustafa Çelebi'nin vefatı üzerine yerine geçen Takiyüddin, İstanbul'da bir rasathane kurma arzusu içindeydi. İstanbul'a gelir gelmez de bu arzusunu gerçekleştirmek üzere dönemin önemli bilginleriyle temasa geçti. Vezir Sokollu Mehmed Paşa ile Takiyüddin'i himayesi altına alan Hoca Sadeddin Efendi Takiyüddin'in rasathane kurma isteği ile ilgilenip onu desteklediler.

Bunun üzerine Takiyüddin, kullanılan Uluğ Bey Zîc'inin günün ihtiyaçlarına uygun olmadığını ve yapılacak yeni gözlemler ışığı altında yeni tablolar oluşturulmasının gerekliliğini açıklayan bir layiha hazırladı. Bu raporla birlikte padişahın huzuruna çıkan Hoca Sadeddin ve Sokollu Mehmed Paşa, Sultan III. Murad'ı Takiyüddin'in yönetimi altında bir rasathane kurulması konusunda ikna ettiler. Takiyüddin, padişah tarafından padişahın adıyla anılacak bir zîc (astronomi cetveli) hazırlamakla görevlendirildi (1575).

Arzusuna kavuşan Takiyüddin hemen işe koyuldu. Fakat onun rasathane macerası fazla uzun sürmeyecekti. Takiyüddin rasathanede yalnız Uluğ Bey zîclerini düzeltmekle yetinmiyor aynı zamanda yıldızların hareketlerinden de neticeler çıkarıyordu.

Nitekim 1577 senesinin Kasım ayında, İstanbul semalarında ünlü 1577 kuyruklu yıldızı gözlemlenmişti. Takiyüddin bu vesileyle Sultan III. Murad Han'a çeşitli tahminlerde bulundu. Diğer taraftan ertesi yıl İran'a yapılacak seferin zaferle sonuçlanacağını da padişaha müjdelemişti. Ancak İran'a sefer açıldığının ertesi yılı İstanbul'da

korkunç bir veba salgını başladı. Kanunî'nin kızı Mihrimah Sultan da dahil olmak üzere pek çok insan vefat etti.

Bu durum gözlemevi hakkında eleştirileri de beraberinde getirecekti. Halk arasında söylentiler ve artan tepkiler karşısında Şeyhülislam Kadızade Ahmed Şemseddin Efendi'nin fetvasıyla rasathane yıktırıldı. Şeyhülislam fetvasında; "Yıldızların sır perdelerini aralama cüretini göstermek ve hadiseleri buna göre yorumlamak insanları kötü bir sona götürür. Bunun yapıldığı hiçbir ülke mamur iken harap olmaktan kurtulamamış, devletin binası deprem olmuş gibi tanınmaz hâle gelmiştir" demekte böylece uygun bulmadığını belirtmekteydi.

Bu fetva üzerine rasathanenin faaliyetlerine son verilmesi bir kısım Osmanlı'ya düşman yazarlar tarafından farklı bir biçimde kullanılmış ve yorumlanmıştır. Bunlar "Şeyhülislamın fetvasıyla 1580'de gözlemevi, bir gece topa tutularak yerle beraber edilmiştir" dedikten sonra bu hadisenin Türk dünyasında bilimin gelişmesine büyük darbeler vurduğunu, aynı zamanda Osmanlı âlimlerinin ilim ve fen düşmanı olduğunu belirtirler.

Rasathanenin yıkım görevinin Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'ya verilmiş olması da sanki donanmanın denizden atışalar yaparak rasathanenin yerle beraber edildiği düşüncesini doğurmuştur.

Oysa kaptan-ı deryalar aynı zamanda İstanbul'un güvenliğinden sorumlu olup Galata halkının dertlerini dinler, hatta davalarına bakarlardı. Bu itibarla onun sorumluluk bölgesinde olduğu için yıkım işi kendisine havale olunmuştu.

Gözlemevinin faaliyetlerinin durdurulması ile ilgili olarak Kılıç Ali Paşa'nın yaptıkları ise kaynaklarda şu şekilde nakledilmektedir:

Bunun üzerine Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'ya bir Hatt-ı Hümayun gönderildi. Kılıç Ali Paşa, Güneş'in gölgesinin yüksekliği ve yıldızların gözlemlenmesi için hazırlanan halatı keserek derin kuyuyu taş ile doldurdu ve gözlemevinin faaliyetlerine son verdi."

Görüldüğü üzere denizden top atışlarının hayal mahsulü olduğu, indî veya düşmanlık sonucu yazılan hususlar olduğu anlaşılmaktadır.

Şurası da muhakkak ki bazen ortaya çıkan olağandışı hadiseler halkın yanlış inançlara kapılmasına ve umumun tepkisi ise hayırlı nice hizmetlere ve gelişmelere mani olabilmektedir.

Yoksa on sene evvelinde rasathaneye izin veren yine bir Osmanlı şeyhülislamı padişahı ve sadrazamı idi.

KUZEY AFRİKA MESELESİ

Uzun süredir Hindistan sularında faaliyet gösteren Portekiz Krallığı, Afrika'nın batı kesiminde bulunan Fas'ta da etkili olmak ve buraya tam olarak nüfuz sahasına dahil etmek istiyordu. Osmanlı Devleti ise, daha önce Cezayir, Trablusgarb ve Tunus'a hâkim olması münasebetiyle Fas üzerinde de hâkimiyetini pekiştirmişti. Salih Reis'in geçici bir süreliğine fethederek bu bölgeye hükümdar vazifelendirmesi bunun bir örneğini teşkil etmektedir. Her ne kadar Kılıç Ali dönemine kadar Cezayir beylerbeylerinin hareketleri olsa da gerçekleşecek olan harp, Fas'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesi sebebiyle önem taşımaktaydı.

Fas 1509 yılından beri Hazret-i Peygamber'in torunu Hazret-i Hasan'n soyundan gelen ve Şürefâ-yı Sâdiye denilen bir aile tarafından yönetiliyordu. Ailenin ilk hükümdarı Ebu Abdullah Mehmed Kaim Biemrillâh adındaki şerifti.

1557 yılına gelindiğinde, Abdullah el-Galib Billâh hükümdar olmuş ve saltanat davası dolayısıyla amcalarını ve kardeşlerini öldürmeye başladı. Bu durum karşısında kardeşlerinden Abdülmümin ve Abdülmelik Cezayir'e gelerek Osmanlılara sığındılar. Osmanlıların baskısı üzerine Abdullah el-Galib kardeşlerine bir şey yapmayacağı konusunda söz verdi. Abdülmelik, verilen sözler üzerine Fas'a döndü ise de Abdullah el-Galib'in sözüne sadık kalmaması dolayısıyla tekrar Cezayir'e geldi.

Abdülmümin ise Osmanlı'nın verdiği berat ile Tlemsan'da emirlik yapmaya başladı. Ancak Abdullah el-Galib ilk fırsatta kendisi üzerine sefer düzenleyerek yakalayıp öldürttü. Bu gelişmeye içerleyen Osmanlı devlet adamları Abdülmümin'in emaretini Abdülmelik'e verdiler.

Abdullah el-Galib ise Osmanlıların kardeşlerini desteklemesi İspanyollarla anlaşma içine girerek Osmanlı Devleti aleyhine girişimlerde bulunmaya başladı. Abdullah el-Galib'in vefatı üzerine hükümdar olan oğlu Muhammed Mütevekkil Alellah da onun bu politikasını devam ettirdi. Fakat İspanya'nın eski nüfuzunu kaybetmesi karşısında o sıralarda oldukça güçlü olan Portekizlilerle anlaştı (1574).

Portekiz nüfuzunun Fas'ta meydana getireceği tehlikeyi sezen amcası Abdülmelik, İstanbul'a gelip III. Murad Han'dan yardım istedi. Portekizlilerin Fas'ta hâkim olmaları karşısında Müslümanların düşeceği sıkıntılardan bahsederek şayet desteklenirse Osmanlı padişahına bağlı olarak hüküm sürebileceğini belirtti.

Bu durum karşısında Osmanlı divanı, Ebu Abdullah Mehmed'in oğlu Abdülmelik'i destekleme kararı aldı. Zira Fas'ın Portekiz ve İspanya'ya karşı uyguladığı bu dostâne politika, Osmanlı Devleti'nin Afrika'da nüfuzunu güçlendirmesine mani olacağı gibi, bölge Müslümanları da bundan büyük zarar göreceklerdi.

Abdülmelik'i Kılıç Ali Paşa komutasındaki Osmanlı donanması ile Cezayir'e gönderirken, Cezayir-i Garp Beylerbeyi Ramazan Paşa'ya da kendisine yardım etmesi için ferman yazıldı.

Ramazan Paşa, Abdülmelik ile beraber on beş bin kişilik kuvvetle Fas üzerine hareket etti. Fas Sultanı Muhammed Mütevekkil, altmış bin kişilik büyük bir orduyla karşısına çıktı. Ancak Fas ordusunun komutanları Osmanlılar ile çarpışmak istemiyorlardı. Abdülmelik'in faaliyetleri ve bunlara birtakım vaatlerde de bulunması üzerine büyük kısmı birlikleri ile beraber Osmanlı saflarına katıldı. Neticede Fas ordusu kısa bir süre içerisinde bozguna uğratıldı. Böylece Abdülmelik 9 Mart 1576'da Fas tahtına oturdu. Sabık hükümdar Muhammed Mütevekkil Alellah ise Merakeş'e çekildi.

Ramazan Paşa yeni hükümdarın yanına bir miktar yardımcı kuvvet bıraktıktan sonra Cezayir'e döndü. Abdülmelik bundan sonra Merakeş'e çekilmiş olan Mevlây Muhammed'e ani bir baskında bulundu. Fakat ele geçiremedi. Kaçan Mevlây Muhammed, Portekiz

kralına mektup yazarak sahildeki birtakım kaleler karşılığında yardımını talep etti. Abdülmelik'in donanma kuvvetlerinin bu haberi götüren bazı adamları yakalaması üzerine işbirliğinden haberdar olunarak, mukabil hazırlıklar görülmeye başlandı.

VÂDİÜSSEYL ZAFERİ

Mevlây Muhammed'in bazı kaleleri kendilerine devredeceği vaati uzun süredir Osmanlılardan intikam almak için bekleyen Portekizliler ile İspanyolları heyecana getirmişti. Fırsatı kaçırmak istemeyen Portekiz Kralı Don Sebastiyan ve İspanya Kralı II. Filip anlaştı. Buna göre Fas'ın Akdeniz ve Atlantik kıyıları işgal olunarak Portekiz himayesine terk edilecekti. İspanya kralı elli gemi ve altı bin askerle Portekizlileri destekleyecekti. Don Sebastiyan Avrupa devletlerine de yazarak yardım ve desteklerini istemişti.

Uzun hazırlıklar sonunda Portekiz ordusu, 1578 yılı Haziran ayı başında donanmasıyla Kuzeybatı Afrika'daki Tanca'ya hareket etti. Arâiş Limanı'nı ele geçirmek düşüncesiyle Fas sahiline asker çıkardı. Üç yüz altmış topun da bulunduğu Portekiz, İspanya, İtalya, Alman, Papalık, Fransa gibi Hıristiyan devletlerin katıldığı seksen bin kişilik bu muazzam ordu, Kasrulkebîr şehrinin etrafındaki Vâdiüsseyl Ovası'na geldiler. Donanmalarını kıyıya yanaştırarak beklemeye başladılar. Eski Fas Sultanı Mevlây Muhammed de yanlarında idi.

Öte yandan Ramazan Paşa Fas'ta idareyi tam olarak sağlamadan ayrıldığı ve Merakeş harekâtında Abdülmelik'i desteklemediği sebebiyle 1577'de görevinden alınmıştı. Yerine Selanik Bahriye Sancakbeyi Hasan Bey getirildi. Kendisi Kılıç Ali Paşa'nın yetiştirmelerinden olduğu için Uluç lakabı ile anılıyordu. Otuz yaşlarında cesur ve atılgan bir denizci idi. 1578'de Balear Adaları seferine çıktı. O İspanyol adalarını vurup pek çok esir ve ganimetle dönerken Fas'ta tarihin büyük meydan muharebelerinden biri başlamak üzereydi.

Osmanlı divanı Portekizlilerin başını çektiği büyük bir Haçlı ordusunun Fas'a çıkarma yapacağı haberini alınca Tunus beylerbeyliğine getirilmiş bulunan Ramazan Paşa'yı bölgeyi iyi tanıması ve Sultan Abdülmelik ile dostluğu yüzünden sefere memur etmişti.

Bunun üzerine Ramazan Paşa Tunus'tan hareketle süratle Fas'a geldi. Düşman birliklerinin seksen bin kişilik kuvvetine karşılık Osmanlı-Fas müttefik kuvveti elli bin civarındaydı.

Sultan Abdülmelik, hasta olduğu hâlde birliklerinin başında durmak için Ramazan Paşa ile geliyordu. Neticeden hiç ümitli değildi. "Bu küçücük ordu ile koskoca Haçlı sürüsünü yenmek kolay değil" diye düşünüyordu.

Askerî bir dehâ olan Ramazan Paşa, Vâdiüsseyl'e gelir gelmez başkumandanlık çadırını kurdurup, düşmana elçi gönderdi. İslam elçileri, Hıristiyan ordusunun başkumandanı Portekiz Kralı Sebastiyan'ın çadırına gidip, İslam'a davet ettiler. Kabul etmedikleri takdirde cizye vermelerini, yoksa kan dökületeceğini bildirdiler. Genç Portekiz kralı, elçilere hakaret ederek isteklerini reddetti.

4 Ağustos 1578 tarihinde Ramazan Paşa, savaş düzeninde bulunan askerlerine hücum emrini verdi. Osmanlı süvarileri, sağ ve sol kanatta bulunan komutanlar geniş bir kavis çizerek yanlara açıldı. Önde giden serdengeçtiler önce oklarını ve mızraklarını hedeflerine sapladılar. Sonra yalın kılıç düşman ön saflarında müthiş bir çarpışmaya koyuldular. Kısa bir süre için kendilerini gösteren bu yiğitler, kumandanlarının işaretiyle derhâl geri geri çekilmeye başladılar.

Müslümanları kaçmaya mecbur ettik zannına kapılan Haçlılar, olanca güçleri ile ileri atıldılar. Süvariler arkaya doğru at sürerken bile geriye dönüp ok atarak düşmana zayiat verdirmeye çalışıyorlardı. Arayı bir ok atımı mesafesinde tutan süvariler, Osmanlı toplarının olduğu yere kadar gelince aniden yanlara açıldılar. Şimdi ortada sadece Haçlılar kalmıştı. Artık sıra toplara gelmişti. Toplar hep birden ateşlenince, Haçlı sürüsü darmadağın oldu. Ramazan Paşa, birkaç saat içinde neticeye ulaştı. Düşman, meydanda yirmi bin ölü bırakmış, kırk bin esir vermişti. Portekiz kralı mağrur Don Sebastiyan ve sabık Fas Hükümdarı Mevlây Muhammed harp meydanında kalmıştı.

Atlantik kıyısındaki Portekiz donanması muzaffer krallarını beklerken savaştan perişan bir hâlde kaçarak kurtulmayı başarabilen

yirmi bin civarında döküntü asker ile karşılaştı. Donanmadakilerin de bütün morali bozulmuştu. Derhâl askerleri gemiye alıp çekilmeye çalıştılar.

Ramazan Paşa ise bu fırsatı kaçırmadı. Bu sırada kıyılardan seyreden Sinan Paşa'nın kumandasındaki Osmanlı donanmasına saldırı emrini verdi. Osmanlı donanması derhâl Portekiz donanmasına yüklendi. Pek çok Portekiz kadırgası askerleriyle birlikte batırıldı.

Haçlıların üç yüz altmış top ve pek çok mühimmatı Ramazan Paşa'nın eline geçti. Böyle bir neticeyi hayalinden bile geçiremeyen Fas Sultanı Abdülmelik'in hasta bedeni bu sevince dayanamadı ve orada öldü. Yerine uzun süre Osmanlı terbiyesi görmüş olan kardeşi II. Ahmed sultanlığa getirildi.

Portekiz kralı, sabık Fas sultanı ve yeni Fas sultanının katılması sebebiyle "Üç Kral Muharebesi" de denilen Vâdiüsseyl Zaferi, bazı batı kaynaklarına göre on altıncı yüzyılın en önemli olaylarından biridir. Muharebe Portekizliler için bir felaket oldu. Zira Kral Sebastiyan'ın oğlu yoktu. Bu itibarla bir yıl kadar amcası Henri Portekiz'i idare ettikten sonra İspanya Kralı II. Filip Portekiz Krallığı'na da getirildi.

Osmanlı Devleti, İspanyollara karşı Fas melikine yardım ederken, Tunus beylerbeyliğine bağlı Fizan Sancakbeyi Mahmud Bey ise, bir keşif seferi yaparak Çad Gölü'nün güneyine kadar inmişti. Güney Sahra'nın güneyinin büyük kısmı olan şimdiki Nijer ve Çad devletleri topraklarının önemli birer parçası, Fizan sancağına bağlandı.

Vâdiüsseyl muharebesi neticesinde, Fas, doğrudan doğruya padişahtan emir alan bir sultanlık şeklinde Osmanlı tabiiyetine girmiş oldu. Bölgede Ehl-i Sünnet itikadı yayılıp, Müslümanlar amelde Mâliki ve Hanefî mezhebini benimsediler. İspanyol zulmüne uğrayan Endülüs Müslümanlarının sığınağı oldular. Osmanlı güçlü kaldığı müddetçe rahat ettiler.

Diğer taraftan Fas'taki gelişmeler Orta Afrika'da yer alan Bornu Sultanlığı ile ilişkilerin daha da gelişmesine yardımcı olmuştur. Trablusgarb'ın 1551 yılında fethedilmesiyle Bornu Sultanlığı ile

ilişkiler olumlu yönde gelişmişti. Osmanlı'daki silahları gören Bornu Sultanı İdris Alavma, Türklerden silah ve uzman kişiler tedarik etmesiyle daha sonra Bornu hâkimi veya Karalar taifesi olarak bilinen Bornu sultanları, Trablusgarb'daki Osmanlı halkı ile uzlaşmacı bir politika takip etti. 1574 yılına gelindiğinde ise Bornu elçileri, hac yollarının ve tüccarların yol güvenliği konusunda yardım istemek için İstanbul'a geldi. Bornu elçisinin 1579'da İstanbul'dan ayrılmasının ardından Bornu Hükümdarı Melik İdris'e gönderilen yol güvenliğinin sağlandığını bildirildi. Böylece Orta Afrika'daki Osmanlı hâkimiyeti onuncu meridyene kadar inmesiyle bu tarihten sonra da Bornu Sultanlığı ile olan olumlu münasebet devam etmiştir.

İRAN'DAKİ GELİŞMELER

Osmanlılarla İranlılar arasında 1555'teki Amasya muahedesi devam ediyordu. Hatta bu sırada yani 1576'da iki yüz elliyi geçen bir maiyetle İstanbul'a gelmiş olan İran Elçisi Tokmak Han fevkalâde merasimle karşılanmış, ikram görmüştü; Tokmak Han henüz İstanbul'da bulunurken İran Hükümdarı Tahmasb Han vefat etmiş ve oğulları arasında şahlık mücadelesi başlamıştı.

Tahmasb Han elli dört sene saltanat sürmüş ve çok yaşlanmıştı. Bizzat işlere bakamıyordu. Bundan dolayı son zamanında devlet işleri birbirine rakip olan Türkmen, Gürcü, Çerkez ve Kürt beylerinin elinde bulunuyordu. Şah Tahmasb'ın yaş sırasıyla Mehmed Hüdabende, İsmail, Murad, Süleyman, Haydar, Behram, Mustafa, Mahmud, Ali, İmamkulu, Ahmed, Zeynelâbidin, Musa isimlerinde on iki oğlu olup Murad ve Zeynelâbidin, babalarından evvel ölmüşlerdi.

Oğullarından Haydar Mirza'yı kendisine veliahd yapmak istemişse de emirlerinden Ustacaluoğlu Hüseyin Bey, Şehzade Behram'ı seçmiş ve kendisine kabul ettirmişti. Fakat Haydar'ın validesi olan Gürcü kadın, rivayete göre, oğlunu bir an evvel hükümdar yapmak için Şah Tahmasb'ı zehirletti. Ardından da Haydar'ı şah ilan ettirdi. Fakat sarayın basılıp Haydar Mirza'nın o gece öldürülmesiyle bu saltanat uzun sürmemiş ve karışıklık daha da artmıştır.

Öte yandan İran tahtının Gürcülerin nüfuzu altına gireceğini takdir eden ve validesi Çerkez olan Tahmasb'ın kızı Perihan harekete geçti. Dayısı Çerkez Prensi Şemhal Han'a müracaat ile saltanatı Gürcülerin nüfuzundan kurtarmasını bildirmiş ve o da aldığı tedbirle Perihan'ın ana ve baba bir kardeşi olup yirmi beş seneden beri Alamut Kalesi'nde mahpus bulunan Şah İsmail'i hükümdar ilan etmeye muvaffak oldu (1576). Şah İsmail'in cülusu için Sünni Türkmenlerden Afşar aşireti de çalışmıştı.

Şah II. İsmail cesur, sağlam bünyeli ve muharip bir zattı. Muhtemelen Sünni olduğu veya söz dinlemediği cihetle babası tarafından Alamut Kalesi'ne hapsedilmişti. Kendisi burada "Beng" denilen esrara alıştırılmıştı. Hükümdar olunca kendisinin İmam Şafii mezhebinde olduğunu ilan etti. İran'da Sünnilere karşı uygulanan baskıyı kaldırdığı gibi kararına karşı çıkanları da öldürmeye başladı. Esrar asabını bozmuş ve kendisini merhametsiz bir hâle getirmişti. Bir buçuk seneden ibaret olan şahlığı zamanında devletin ileri gelen adamlarını ve kardeşleriyle birader zadelerini öldürttü. Sadece ana, baba bir kardeşi olup, hastalığı dolayısıyla gözleri pek az gören büyük biraderi Mehmed Hüdabende ile onun Hamza, Ebu Talib ve Abbas isimlerindeki üç oğluna dokunmadı. Bu durumdan fevkalâde rahatsız olan yüksek rütbeli Kızılbaş beyleri:

"Kızılbaş Ocağı'na su koyuldu, ay vay!" diyerek döğünmeye başlamışlardı.[39]

Daha sonra Şah İsmail'in Şüca adını verdiği bir oğlu doğduğunda, bu yeni doğan oğluna saltanatı temin için, biraderi ile yukarıda adı geçen üç oğlunun katlini emretti. Fakat bu emrin tatbikinden evvel Kazvin'de kendi adamlarından Helvacıoğlu Hasan Bey'in evinde bulunduğu sırada muayyen miktardan fazla yutmuş olduğu afyonun tesiriyle hayatını kaybetti (1572). Diğer bir rivayete göre ise, onun son kararından haberdar olan ve bu duruma mani olmak isteyen hemşiresi Perihan'ın kadın kıyafetine soktuğu adamlar tarafından öldürülmüştür.

Şah II. İsmail saltanatı sırasında babasının Osmanlılarla olan barış siyasetini bozdu. Osmanlı idaresindeki Kürt beylerinden ba-

zılarını tarafına çekti. Osmanlılardan ayrılıp kendi yanına gidenlere iltifat ile memuriyetler veriyordu. Buna karşılık Osmanlı Hükümeti Van beylerbeyine gönderdiği emirlerde Kürt beylerini tatmin ile hükümete ısındırmasını bildiriyordu. Bu sırada İran'ın Lûristan valisi de Osmanlılara iltica etmiş ve kendisine kılıç, sancak ve hil'at gönderilmişti. İşte karşılıklı bu gelişmeler dolayısıyla İran'la münasebetler gerginleşmişti. İsmail'in ölümü üzerine devlet adamlarının çoğu, 24 Aralık 1578'de Mehmed Hüdabende'yi hükümdar ilan eylediler.

İRAN'A HARP İLANI

İran'da bu hadiseler cereyan ederken Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa, Sultan III. Murad Han'a bir taraftan gelişmeleri rapor ederken diğer taraftan da vaziyetin müsait olduğunu, Osmanlı topraklarında her zaman yıkıcı ve bölücü faaliyetlerde bulunan İran'a müdahale edilmesinin zamanının geldiğini, fırsattan istifade edilmesi gerektiğini bildiriyordu.[40]

Merkezde Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa harbe taraftar değildi. Fakat onun eski nüfuzu kalmadığından İran seferinde şöhret kazanmak isteyenler vardı. Bilhassa bu hususta birbirine hasım olan Lala Mustafa Paşa ile Sinan Paşa'dan her biri İran'a karşı açılacak seferde serdar olmak istiyorlardı. Bu itibarla divanda devamlı olarak sefer açılması yönünde görüş belirtiyorlardı.

Sokollu, İran seferinin mahzurlarını birkaç defa padişaha arz etti: "Cümleden evvel kul (asker) yüze çıkar, maaş ve masraf artar. Reâyâ (yani köylü halk) gerek vergilerden ve gerek askerin tecavüzünden payimal olur. İran zapt olunsa bile halkı bizim reâyâmız olmağı kabul etmez ve sefer masrafına taşradan olan tahsil kifayet eylemez. Cedd-i a'lânız Sultan Süleyman Hazretleri neler çekmiştir ve arada sulh oluncaya kadar ne zehr ve ne kahr yutmuşlardır. Bunu telkin ve teklif edenler Acem seferini bilmeyenlerdir, at ve davardan ayrılıp öküze binmeyenlerdir" dediyse de dinletemedi.[41]

Sefer kararı alındıktan sonra, öncelikle Lala Mustafa Paşa ile Sinan Paşa'nın her ikisinin de gönderilmesi düşünüldü. Böylece ikisi de küstürülmemiş olacaktı. Bunun için Erzurum ve havalisi

serdarlığı Lala Mustafa Paşa'ya Bağdad tarafları serdarlığı da Sinan Paşa'ya verildi. Herbirinin buyruğu altına kendi bölgelerinde bulunan askerden kalabalık birlikler tayin olundu.

Ancak Sinan Paşa, Mustafa Paşa'ya askerin seçkin ve cesurlarının kendisine ise yaramaz ve korkak olanların verildiğini ileri sürüp itiraz etti. Padişah Sokollu'dan anlaşmazlığın giderilmesini istedi. Fakat Sinan Paşa inadında direndiğinden anlaşma sağlanamadı. Bu durum karşısında sadrazam padişaha:

"Onları anlaştırmak imkânsızdır. Yalnız biri serdar olsun. Hangisi emrolunursa ferman padişahındır" diye teklifte bulundu. Padişah ise onları ayrı ayrı çağırıp sefer üzerine düşündüklerini ve neler yapmaya tasarladıklarını öğrenip kendisine arz etmesini emretti.

Sokollu, önce Lala Mustafa Paşa'yı çağırarak, "Serdar olduğunuzda tedbiriniz nedir? Padişah öğrenmek istiyor" diye sual etti. O da:

"Cenab-ı Bârî'ye istinad ile mahalline varmak ve ehl-i vukûf ile görüşüp münasip görüleni yapmaktır" diyerek cevapladı. Aynı sual Sinan Paşa'ya sorulduğunda pek yüksekten atarak:

"İlk senede Tebriz ve Şirvan ve ikinci senede Hemedan ve İsfahan'ı almaktır" diyerek cevapladı. Her iki mütalaa padişaha arz olunduğunda Lala Mustafa Paşa'nın serdar olmasına irade çıkmıştır.[42]

Lala Kara Mustafa Paşa, fetih için emrindeki beş bin yeniçeri, sipahilerle sol ulufeciler bölükleri, arabacı, topçu, cebeci ile Nisan 1578'de Üsküdar'daki ordugâha geçerek "Acem Seferi" diye bilinen bu seferin başlıca iki yönü olan Gürcistan ve Şirvan üzerine gönderildi (1578).

ÇILDIR MUHAREBESİ

Lala Mustafa Paşa Nisan 1578'de Üsküdar tarafına geçti. Menzilden menzile ilerleyerek 2 Temmuz'da Erzurum'a ulaştı. İranlılarla henüz barış içinde bulunulduğundan söz ediliyor ancak Gürcistan'da ayaklanmış bazı yerel beylerin bastırılmasına gidilmekte olduğu ileri sürülüyordu.

Öte yandan İranlılarda barışı bozmak istemediklerini söylemekte iseler de tavır ve davranışları sözlerine uymamaktaydı. Canbazçukuru denilen mevkide Osmanlı'ya tâbi ulus Türkmenlerinin koyun ve davarlarını yağma ettikleri ve buna benzer birçok fitne ve fesada sebep oldukları haberleri geliyordu.

Erzurum'da yirmi gün kalan serdar bir kısım kuvvetlerini Erzurum'un emniyeti için bırakarak, Gürcistan içlerine doğru harekete geçti. Yaklaşık yedi sekiz bin yeniçeri ile sefere çıkan serdara; yolda Diyarbekir, Erzurum, Haleb, Karaman beylerbeyleri kuvvetleriyle katılmışlardı. Kırım Han'ı ise Kafkasya üzerinden gelerek sefere iştirak edecekti.

Var idi bile 'aşiret begleri
Hep Hüseynî kavmî Kürdün begleri

Cümleten gitdi Diyârbekir askeri
Önleri düştü oldu rehberi[43]

Lala Mustafa Paşa Ardahan'a vardığı zaman, İran kuvvetleri kumandanı Tokmak Han'ın, Çıldır Kalesi çevresinde konaklamak suretiyle Osmanlı kuvvetlerini beklemekte olduklarını ve arkadan vuracakları haberini aldı. Serdar, Tokmak Han'a gönderdiği mektubunda:

"Eğer barışa aykırı davranarak İslam askerinin yolunu kesmeye kalkışırsanız üzerinize gelir, Allah'ın yardımı ile cezanızı veririz" diyerek uyardı.

Orada iken, Van valisinin, İran Generali Emir Han'a çaldığı galebenin habercisi olarak gönderdiği mızrak uçlarına saplanmış başlar, davul zurna sadalarıyla ordugâha vâsıl oldu. Büyük şenlikler yapıldı. 9 Ağustos'ta Ardahan'dan kalkıp Vile Kalesi yakınına konuldu ve kale kısa sürede zapt edildi. Ertesi gün de iki dağ arasında yüksek bir tepenin doruğunda kurulmuş bulunan Yenikale ele geçirildi.

Çıldır sahrasına inen Osmanlı öncü birlikleri burada Tokmak Han komutasındaki otuz bin seçme askerden müteşekkil İran ordusunun alaylarıyla karşılaştılar. İki taraf şiddetle birbirine girer ise de düşman kuvvetleri pek kalabalıktı. Lala Mustafa Paşa durumdan

haberdar olunca Diyarbekir Beylerbeyi Derviş Paşa'yı hızla ileri gönderdi.

Derviş Paşa genç bir bahadırdı. Düşman azdır, çoktur demez, kendisini takip edecek askeri de beklemez, hâsılı kabına sığamaz bir yiğitti. Yanındaki üç dört yüz adamı ile o kadar şiddetli hücum eyledi ki Acem'in bir iki alayını söndürdü. Yüzlerini gerisin geriye döndürdü. Lâkin bu durum karşısında Tokmak Han bütün birliklerini harekete geçirdi.

Derviş Paşa ise yılmadan savaşa devam ediyordu. Otuzdan ziyade nâmdâr ağası şehadet şerbetini içti. Acemler kendisini de attan düşürerek üzerine çullandılar. Ancak adamları yetişerek düşmanları püskürtüp paşayı tekrar atlandırdılar. Paşa kendi eliyle üç İranlıyı öldürdükten sonra bu defa yaralanarak düştü. Buna rağmen düşman bastırmadan yerinden sıçradı ve binicilikteki ustalığı sayesinde bir kez daha atına atlayıp dimdik durmaya muvaffak oldu.[44]

Şair Lamiî onun bu durumunu şöyle anlatmıştır:

Neylesün bir can bu denlü tîz ile
Şîr-i tenha bir sürü hunrîz ile

"Bir gönül bu denli atılganlığa neylesin. Bir sürü kan yutucuya bir arslan ne yapsın."

İşte bu sırada Özdemiroğlu Osman Paşa, Erzurum Beylerbeyi Behram Paşa ve Martapzade Ahmed Paşa birlikleri ile yetişerek savaşa dahil oldular.

Çün irişdi ol Nerimân-ı zaman
Gûsfende girdi san şîr-i jîyan

Uğraduğın yakdı itdi hak-i sâr
Durmadı hiç oldı a'dâ târ u mâr

Hem Kara Kaytas'a olmuşdu süvâr
Var idi şanında ferr ü süvâr[45]

Bu sırada bir taraftan şiddetle yağmur yağdığından göz açılamadığı gibi top ve tüfeğe de el vurulamıyordu. İkindi vaktine kadar amansız bir kılıç cengi yapıldı.

Nihayet ikindi vakti girdiğinde İranlılar bozgun hâlinde savaş meydanını terk ettiler. Beş bin ölü ve beş yüz esir edilmesiyle Gürcü kaleleri hâkimiyet altına alındı ve böylece düşmandan kalan ganimetler de gaziler tarafından paylaşılmıştır.[46]

Gürcistan beylerinden Minuçehr, Çıldır Muharebesi'ni dağın arkasından seyretmiş olup İran ordusunun acınası yenilgisine şahit olmuştu. Sabah vakti dağdan inerek teslim oldu. Böylece İran tabiiyetinden çıkarak Osmanlı Devleti'ne bağlılığını arz etti. Akabinde Müslüman olup Mustafa adını aldı. Minuçehr'in kardeşi Greguvar'a da Oltu sancağı verildi.[47]

TİFLİS'İN FETHİ VE KOYUN GEÇİDİ ZAFERİ

Mustafa Paşa zaferden sonra Tiflis Hükümdarı Davud'a nâme yazarak kendisine tâbi olmasını istedi. Önceden Safevilere tâbi olan ve taç giyen Davud, bu teklifi reddetti. Ancak Osmanlı kuvvetlerine karşı direnemeyeceğini bildiğinden reâyâsı ve kuvvetleri ile birlikte şehri boşalttı ve sarp dağlara doğru çekildi. Tiflis Kalesi ve çevresini de bir yıkıntı hâlinde ve bomboş bırakmıştı.

24 Ağustos 1578'de hiçbir mukavemetle karşılaşmayan Osmanlı ordusu, Tiflis'e girdi. Tiflis, eyalet merkezi hâline getirilerek derhâl imar edildi. Tiflis'in alınmasıyla beraber harap hâldeki şehir imar edilmeye, yerini terk eden halk da geri dönmeye başladı. Böylece şehir daha mükemmel hâle getirilerek güvenlik sağlandı. Ayrıca büyük kilisenin camiye çevrilmesiyle ilk Cuma namazı kılındı. Tiflis ayrıca bir eyalet olarak teşkilatlandırıldı ve ilk beylerbeyi olarak, Kastamonu Sancakbeyi Solak Ferhad Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa tayin edildi. Muhafazasına üç yüz yeniçeri, yeni yazılmış yüz süvari, iki yüz ulûfeci (aylıklı süvari), iki yüz elli muhafız, üç yüz gönüllü, on beş azab, iki yüz tüfekçi, üç dört yüz topçu olmak üzere toplam iki bin kişi ile yüz top tahsis olundu.

Davud Han'ın yenilmesiyle Gürcü prenslerinden Miret Beyi Açıkbaş Han ve Şirvan ile Revan arasındaki Kartli Beyi Levend oğlu Aleksandr Han, Osmanlı Devleti'ne tâbi oldular. Aleksandr

Han'a, yılda otuz yük ipek ve çeşitli hediyeler karşılığında ülkesini yönetmeye müsaade olundu.

Ayrıca Aleksandr Han, bağlılığını bildirdiğinde komutanlardan Mirza Ali Bey ile Lagoş Ahmed Bey de yanına verilerek Şeki Kalesi'nin fethi ile görevlendirildiler. Taşkın akan Kınık Irmağı engeliyle karşılaşmalarına rağmen kısa sürede kale fethedildi ve böylece bir bölge daha Osmanlı topraklarına katıldı.

Lala Mustafa Paşa ise Şirvan üzerine yürümüştü. Ordu, Kür Nehri'ne dökülen Kanbul ve Şirvan'ın kapısı olarak görülen Konak nehirleri arasındaki bölgede yerleşti. Irmağın şiddetli akması, Osmanlı kuvvetlerinin birkaç gün bu bölgede beklemesine sebep oldu. Bu sırada Tokmak Han, Tebriz Beyi Emir Han, Moğan Beyi Murad Han, Nahcivan Beyi Şeref Han ve Ensar Halife gibi komutanları da yanında olduğu hâlde Koyun Geçidi Irmağı'nı geçti. Çıldır hezimetinin acısını çıkarmak yanında Şirvan'a giden yolları tutmak ve Osmanlı askerlerinin yolunu kapatmak istiyordu.

Serdar Mustafa Paşa, Tokmak Han'ın harekâtına mani olmak üzere Özdemiroğlu Osman Paşa komutasında bir birliği, Koyun Geçidi'ne gönderdi. Muharebe yerine giden Osman Paşa, düşmanın harbe hazır hâlde beklediğini gördü. Bölgeye gelindiği sırada taşkın olan Kanak Nehri'nden karşıya geçmenin zor olması sebebiyle serdarın beklenmesi kararlaştırıldı.

Lala Mustafa Paşa savaş mevkiine ulaştığında Özdemiroğlu'nu sol, Behram Paşa'yı sağ kola koymuş, kendisi de merkezin kumandasını eline almıştı. Şiddetli geçen savaş sonunda üç bin Acem muharebe meydanında kaldı (8 Eylül 1578). Mağluplar şiddetle takip edildiklerinden, nehrin öte tarafında bir sığınak aramak üzere Kanak Köprüsü girişinde şiddetli bir izdiham oluştu. Köprü yıkılıp İranlılardan birçoğu suda boğuldu.[48]

Bu mağlubiyetten sonra Safevi Hanları, Gence, Revân, Nahcivan gibi kendi hükümranlık dairesindeki beldelere çekilerek, Kazvin'de bulunan Şah'dan gelecek emirleri beklemeye başladılar.

ŞİRVAN'IN FETHİ

Zaferi müteakip İran hükümeti tarafından terk edilmiş olan Seki şehri Mustafa Paşa'ya itaat arz etti. Bu beldenin Osmanlılar tarafından fethinin ilk Cuması (15 Eylül), elli seneden beri imamı olmayan camide Sultan Murad Han namına hutbe okundu. Ünlü müverrih Âlî'nin ahbabından olan Tekke Şairi Şeyh Valihî, tesirli bir vaazda bulunarak, gazileri gayrete getirdi.

Zira İranlıların etrafı yakıp yıkarak çekilmeleri erzak sıkıntısını da beraberinde getirmişti. Özellikle Tiflis'ten itibaren Ereş şehrine ulaşıncaya kadar orduda iaşe sorunu çekilmiş olup bu askerin ileri geri konuşmasına ve şikâyetlerine sebep olmuştu. Çünkü arpayı altışar altına, unu on birer altına, her türlü yiyecek için gerekli olan tuzu ikişer altına bile bulmak çok zordu. Askerin huzursuzluğunun artması üzerine Lala Musrafa Paşa gün görmüş ve tecrübeli beylerbeyleri, sancakbeyleri, bölük ağalarını, yeniçeri kethüdasını ve bazı ihtiyarları davet ederek şöyle konuştu:

"Padişah hazretleri bizden bu sene Hak Teâlâ'nın fırsat ve nusreti ile Gürcü vilayetlerin ve Şirvan'ı fethetmemiz ister. İnşallah bütün bu Gürcü vileyetleri ve beyleri padişah efendime muti olup boyun eğerler. Şu hâlde Şirvan'a dört beş menzilimiz kalmıştır. Bu kadar emek ve zahmet çekip gelmiş iken dönmek makul değildir. Hem de padişah efendimizin nâmına layık değildir. Kışa daha zaman vardır, gelin padişah efendimizin emrine muhalefet eylemen."

Gerek bu sözler gerekse bereketli bir bölge olan Ereş'e gelinmesi ile birlikte problem çözülmüştü. Ereş'in dışında Şah Bağı denilen ve çevresinde bol suları bulunan geniş ve iç açıcı bir yer vardı. Yirmi otuz bin asker barındırılabilecek genişlikte olması dolayısıyla burada bir kale inşa edilmesi kararlaştırıldı. Hummalı bir çalışmayla bir hafta içerisinde üç kapılı, hendeği geniş ve derin, birkaç büyük burcu olan sağlam ve büyük bir kale inşa olundu. Kalenin muhafazasına Enderun'dan mîrâhurlukla çıkıp Saruhan sancakbeyi olarak sefere katılan Kaytas Bey getirildi.

Kanak Köprüsü de tamir edildiğinde inşaatın bitmiş olduğu ve memleketin kesin şekilde devralındığı top atışlarıyla ilan edildi. Serdar bu işlerle uğraşırken Osmanlı ordusu Şirvan bölgesini fethediyordu. Şirvan'ın merkezi Şemahı ve Demirkapı zapt olunarak bölgenin fethi tamamlandı.

Bundan sonra Lala Mustafa Paşa mutantan bir divan toplantısı yaptı. Gürcistan'ı dört eyalete taksim etti. Herbirini bir beylerbeyine verdi. Şirvan eyaletini Diyarbekir Beylerbeyi Özdemiroğlu Osman Paşa'ya senelik iki milyon akçe ile verildi. Tiflis senelik bir milyon ile Mehmed Paşa'ya verildi. Serdar, Kaheti'yi malikâne şeklinde Levanoğlu'na ve Sonum eyaletini ise sekiz yüz bin akçe tahsisatla Haydar Paşa'ya verdi.

Lala Mustafa Paşa, padişaha yazdığı arzın sonunda, fethedilen sekiz şehir ile tevcih olunan eyaletleri saymakta ve bunların inâyet-i İlâhiye sayesinde Osmanlı memleketlerinin hudutlarına dahil olduğunu belirtmekteydi.

Özdemiroğlu'nun emrine altmış top, yüz seksen sandık mühimmat ve üç bin yeniçeri bırakan ve bunların altı aylıklarını peşin olarak veren Lala Mustafa Paşa bundan sonra kış bastırmadan bölgeden ayrıldı.[49]

ŞEMAHI ZAFERİ

Gitdi anlar kaldı Şirvan içre şîr
Pençe saldı her yana ol bî-nazîr[50]

Gürcistan, Şirvan ve Dağıstan bölgelerini kaybeden Safeviler, orduyu güçlendirmeye ve muharebeye hazır hâle gelmeye başlamışlardı. Nitekim Lala Mustafa Paşa'nın ayrılmasından hemen sonra evvelce İran'a gönderilmiş bulunan bir casus dönerek, dört Acem ordusunun, kaybettikleri memleketleri tekrar ele geçirmek üzere yürümekte oldukları haberini getirdi (5 Aralık 1578).

Birincisinin başında şahın zevcesiyle Mirza Abbas'ın vesayeti için çekişmekte olan Ustacalu ve Tekeli aşiretlerinin hükümeti kendisine tevdi etmiş oldukları Selmas adlı İranlı bulunuyordu. İkincisine

sabık Şirvan Hanı Aras veya Araş Han kumanda ediyordu. Her iki ordu da Şirvan üzerine yürüyorlardı. Bağdad, Solak Hüseyin kumandasındaki üçüncü ordu tarafından, Erzurum mıntıkası da Tokmak Han'ın Horasan'da topladığı diğer ordu tarafından tehdit edilmekteydi.

İlk olarak Aras Han otuz bin kişilik bir ordu ile Şirvan bölgesine girdi. Hedefinde Özdemiroğlu'nun bulunduğu Şemahı vardı.

Özdemiroğlu Osman Paşa, Safevi Hükümeti'nin Şirvan'ı geri almak için hazırlıklarda bulunduğunu öğrenince, Beylerbeyi Kaytas Paşa'yı Ereş'te bırakarak kendisi Şemahı'yı tahkim etti. Şemahı'nın Safeviler eline geçme ihtimalini göz önünde tutarak beylerbeylik merkezini Derbend'e taşıdı. Derbend mali yönden çok kuvvetli idi.

Nice yüz bin neft olur hâsılları
Nakd on yük akça var vâsılları

dizeleri buradan sağlanan geliri göstermektedir.

1578 yılı Ramazan ayının dokuzunda (9 Kasım) Şemahı önlerine gelen Aras Han'ı Özdemiroğlu Osman Paşa karşıladı. İki taraf arasında savaşlar iki gün boyunca taraflar arasında şiddetli çarpışmalar cereyan etti. Üçüncüsü gün az sayıdaki İslam askerinin takâtinin kesildiği sırada Kırım kuvvetleri bir anda savaş meydanında görüldüler. Bu yardım kuvveti, Moskova Fatihi Devlet Giray'ın vefatıyla boşalan Kırım tahtına bir sene önce oturan Mehmed Giray'ın biraderi Kalgay Adil Giray kumandasında tam vaktinde yetişmişti. Hanın diğer kardeşleri Gazi ve Saadet Giray ile oğlu Mübarek Giray da orduda idiler.

Kırım birliklerinin savaşa girişi, gidişatı bir anda değiştirdi. İran safları kısa bir sürede darmadağın oldu.

Şöyle vurdular aduya silleler
Kirpiler gibi yatardı kelleler

Herkes can kaygusuyla kaçmaya çalışırken yedi bin kişi savaş meydanında kaldı. Komutanları Aras Han esir edildi ve ordugâhta Osman Paşa'nın önünde katledildi.[51]

Serasker Lala Mustafa Paşa, Osmanlı ordusunun bu zaferini haber alınca, Osman Paşa'ya ve onun emri altındaki kumandanlara mektuplar yazarak memnuniyetini bildirdi.

Diğer taraftan Adil Giray, Şemahı zaferinden sonra kaçanları takip etti. Bozgundan canını kurtaranların sığındığı ve Aras Han'ın otağının da bulunduğu Kür üzerindeki adayı basarak pek çok esir ve ganimet aldı (11 Kasım 1578).

Aras Han'ın Osman Paşa'nın üzerine geldiği sırada Karabağ Hâkimi İmam Kulu Han da on beş bin kişilik kuvvetle Ereş'i muhasara etmişti. Muharebeyi şehir dışında kabul eden Kaytas Paşa ise, kale içine çekilmesi gerekirken temkinsiz davranarak düşmanı küçümsedi ve üzerlerine gitti. Ancak; "Gemilerin keyfine göre yel esmez" düsturunca rüzgâr her zaman uygun yönden esmiyordu. Kaytas Paşa, büyük bir gayretle çarpışmasına rağmen üstün kuvvetler karşısında bozguna uğradı. Kendisi de dört bir yandan çevrilerek şehit edildi. Ereş İranlılar tarafından zapt olundu.

Neylesün amma kişi erse ecel
Gel beri bir kere ger derse ecel[52]

Diğer taraftan Aras Han'ın büyük bozgununu haber alan Safevi Veliahdı Hamza Mirza ile Vezir Mirza Selman, büyük bir ordu ile yetişerek ganimetlerle dönmekte olan Âdil Giray'ın kuvvetlerini bozup Kalgay'ı esir ettiler.[53] Bu durum karşısında Özdemiroğlu Osman Paşa, az sayıda muhafız ile Şemahı'da tutunamayacağını anlamıştı. Yiğit dilâver askerlerine:

"Yoldaşlarım, Şemahı asker sığınacak yer değildir ve burada kışlamak dahi mümkün olmaz. Silahlarımızı bozmayıp gerekirse çarpışa çarpışa Demirkapı'ya çekilelim. Orası İskender-i Zülkarneyn binasıdır ve Nuşirevan-ı Adil tamir eylemiştir. Oraya sığınıp kışlayalım. Allah'ın inayetiyle nimeti bol bir memlekettir. Mücadelemizi daha rahat sürdürebiliriz." Özdemiroğlu yanındaki az sayıdaki kuvvetiyle büyük bir güçlükle Demirkapı (Derbend)'ya çekilerek burada mücadelesine devam etti (1579).[54]

Yüz bin kişilik bir kuvvetle yardıma gelen Kırım Hanı Mehmed Giray Özdemiroğlu ile Şemahı üzerine yürüdü ise de fazla kalmayarak oğlu Gazi Giray'ı cüzi bir kuvvetle bırakıp geri döndü. Defalarca davet edildiği hâlde bir daha da gelmedi. Bunun üzerine Rumeli'den tedarik edilen kuvvetler Kefe yoluyla Cafer Paşa'nın seraskerliği ile Derbend'e nakledildi.

ŞEHİD-İ MUHAKKAK: SOKOLLU MEHMED PAŞA

Serdar-ı Ekrem Kara Mustafa Paşa'nın kış mevsiminin yaklaşmasıyla Erzurum'a döndüğü günlerde Sokollu Mehmed Paşa, suikast sonucu şehit edildi (12 Ekim 1579).

On dört yıldır üç padişah döneminde sadarette bulunan Sokollu Mehmed Paşa'nın son zamanlarda divanda etkisi oldukça azalmıştı. Buna rağmen hadiselerden etkilenmeden büyük bir titizlikle görevini yerine getirmeye devam ediyordu.

Vefatının hemen öncesindeki gece musahibi Hasan Ağa ile arasında geçen şu mükâleme onun şahsiyetine de ışık tutmaktadır. Sokollu, edebiyat ve tarihe karşı son derece ilgili bir kişiydi. Ayrıca geceleri uyanarak namazını kılar ve hazinedarı Tavaşî Hüsnü Ağa'ya *Tevarih-i Âl-i Osman*'ı okuturdu. Şehit edilmeden önceki geceydi. Hüsnü Ağa:

"Ne mahalden okuyalım?" dediğinde Sokollu:

"Sultan Murad'ın Kosova'da şehadeti mahallini oku" cevabını verdi.

Hüsnü Ağa Kosova Savaşı'nı okumaya başlayıp, Miloş Kabilovic'in I. Murad'ı hançerleyerek öldürüldüğü bölüme gelindiğinde bu durumdan derin üzüntü duyan Sokollu gözlerinden yaşlar gelirken:

"Allahım! Bana da böyle bir güzel bir ölüm nasip eyle" diyerek dua etti.

Herkes veziriazamın şehit olduğu haberini gözyaşları içinde aldı. Hayatını devlet işlerine adamış olan Sokollu'nun vefatı bütün halkı büyük üzüntüye sevk etti. Ulema veziriazamın şehid-i hakiki olduğunu kabul etti ve Sokollu Eyüp'te defnedildi.

Kanunî Sultan Süleyman Han, II. Selim Han ve III. Murad Han devirlerinde on beş sene kadar süren sadrazamlığıyla içte ve dışta Osmanlı Devleti'nin gücünün korunmasında büyük hizmetleri geçen Sokollu Mehmed Paşa, 12 Ekim 1579'da divan toplantısında iken bir meczup tarafından şehit edildi.[55] Eyüp Sultan'da Seyhülislam Ebussuud Efendi'nin kabri yanındaki türbesine defnedildi. Onun ölümü ile ilgili olarak birçok nedenler ileri sürülmektedir. Sokollu'yu öldüren kişi görünüşte timarının azaltılmasından şikâyetçi olan bir Boşnak'tı. Ancak bazı araştırmacılar suikastta Hamzavîlerin rolü olduğunu ileri sürmektedirler.

Sokollu Mehmed Paşa'nın, vefatından kısa bir zaman evvel, şahadetini istediği nakledilmektedir. III. Murad'ın bu katil olayında dahli bulunduğu şeklindeki iddialar doğru olmasa gerektir. Bu görüşü destekleyecek ciddi bir kaynak mevcut değildir. Âdil bir padişah olan III. Murad Han, bütün tahriklere rağmen, Sokollu'ya zarar vermemekte direnmiştir.

Kanunî Sultan Süleyman II. Selim ve III. Murad devirlerinde toplam olarak 14 yıl, 3 ay 17 gün sadrazamlık görevinde bulunmuş büyük devlet adamı. Osmanlı Devleti'nin zirvede olduğu bir zamanda bulunması itibarıyla da onun icraatları, projeleri ve şahsiyeti nedeniyle en büyük Osmanlı sadrazamlarından biri kabul edilmektedir.

1505 yılında Bosna'nın Višegrad kazasının Rodo kasabasına bağlı Sokoloviç (Slav dillerinde "şahinoğulları" demektir) köyünde doğmuştu. Babasının adı Dimitriye olarak zikredilmektedir. Dimitriye'nin Sokollu'dan başka iki oğlunun daha olduğu belirtilmektedir. Onun sadrazamlığı zamanında paşa ile münasebetlerde bulunan bazı İtalyan elçileri kendisinin Sırp despotlarının soyundan geldiğini söylediği ifade etmektedirler. Ayrıca bazı bilgilerde Sokollu'nun Boşnak asıllı olduğu da belirtilmektedir. İlk adı Bayo Sokoloviç'di. Bu sebeple de Balkan halkları arasında Mehmed Paşa, Sokoloviç olarak anılır. Boyunun oldukça uzun olması dolayısıyla da "Tavil" veya "Uzun" lakaplarıyla da anılmaktadır.

Kanunî Sultan Süleyman'ın ilk hükümdarlık yıllarında, çocuk denecek yaşta iken Bosna'dan devşirme toplamakla görevlendirilen Yayabaşı Yeşilce Mehmed Bey tarafından beğenilip Edirne Sarayı'na getirildi. Kanunî'ye Bosna'nın tanınmış ailelerinde devşirme olarak getirilen kırk çocukla birlikte takdim edildi.

Mehmed adı verilerek Edirne Sarayı'nın içoğlanları zümresine dahil edildi. Burada verilen eğitimin ardından dönemin ileri gelen devlet adamlarından Defterdar İskender Paşa'nın maiyetine verildi. İskender Paşa'nın Irakeyn seferi esnasında öldürülmesinden sonra İstanbul'a getirilerek Enderun'a alındı. Sırasıyla rikâbdar, çuhadar, silahtar, çaşnigirbaşı ve büyük kapıcıbaşı oldu. Bu esnada babası ve akrabaları, Bosna cizyesini toplamakla görevlendirilen Ahmed Bey tarafından İstanbul'a getirildi. Sokollu'nun babası, Cemaleddin Sinan adını alarak Müslüman oldu.

1541 yılında kapıcıbaşılığa yükselen Sokollu, bu zaman içinde başarısından dolayı dış göreve atanmaları yolundaki gelenek gereği taşara görevine terfi edildi. Onun ilk taşra görevi ise, Barbaros Hayreddin Paşa'nın Temmuz 1546'da vefatı üzerine kaptan-ı deryalığa tayin edildi. Bu ilk görevindeki icraatı ise, İstanbul tersanesini genişleterek yenileme faaliyeti oldu. Kanunî Sultan Süleyman'ın ikinci İran Seferi sırasında Mısır'a tayin edilen Semiz Ali Paşa'nın yerine 1549 yılında Rumeli beylerbeyliğine atandı.

Avusturya ile yapılan barış antlaşmasının bozulması üzerine, Rumeli beylerbeyi sıfatıyla 1551 yılında Erdel üzerine yapılan seferin komutanlığına getirildi. Yaklaşık seksen bin kişilik orduyla Erdel'e giren Sokollu Mehmed Paşa Beçe, Beşkerek, Çanad ve Lipova olmak üzere önemli sayılabilecek birçok kaleyi ele geçirdi. Ancak, Avusturya-Macar askerlerinin karargâhı konumunda olan Temeşvar'ı muhasara etti ise de kışın bastırması dolayısıyla kuşatmayı kaldırarak Belgrad'a kışlağa dönmek durumunda kaldı. Çatışmalar aralıklarla kışın da devam etti.

1551 Erdel ve 1553 yılında İran üzerine düzenlenen seferlerde başarılı harekâtlarda bulundu. Bu başarılarının akabinde Kanunî, Sokollu Mehmed Paşa'ya dördüncü vezaret rütbesi verdi. 10 Ma-

yıs 1555 tarihinde Amasya'da Safevi elçilik heyetiyle yapılan barış müzakerelerine Sokollu bizzat katıldı. İstanbul'a dönüldüğünde Veziriazam Kara Ahmed Paşa'nın 29 Eylül 1555'te öldürülmesinin ardından Sokollu Mehmed Paşa üçüncü vezir oldu.

Kanunî oğulları Bayezid ile Selim arasında mücadele baş gösterince Bayezid'e Pertev Paşa'yı Selim'e ise Sokollu'yu nasihatçi olarak göndermişti. Sokollu Mehmed Paşa bu nazik görev sırasında Şehzade Selim'i iyi bir şekilde ve babasının nasihatlerine uygun olarak yönlendirmeyi bildi. Bu tavrı aynı zamanda Şehzade Selim'e saltanat yolunda açacaktır. Rüstem Paşa'nın vefatı ve Semiz Ali Paşa'nın sadrazamlığa yükselmesiyle ikinci vezir oldu.

1562'de Şehzade Selim'in kızı İsmihan (Esmâhan) Sultan ile evlendirildi. Semiz Ali Paşa'nın ölümü (29 Haziran 1565) üzerine sadrazamlığa yükseldi. Bu tarihten ölümüne kadar olan zaman boyunca Osmanlı Devleti'nin idaresini fiilen elinde tutmasını bilmiş olan Sokollu Mehmed Paşa, Avusturya ile olan münasebetlerde, önceki barış antlaşmalarına aykırı hareket eden bu ülkeye karşı tavrı oldukça netti. Bu nedenle Macaristan'daki Osmanlı kuvvetlerini Erdel'e sevk etti. İki taraf arasındaki görüşmelerden olumlu bir sonuç alınamayınca Osmanlı ordusunda sefer hazırlıkları başladı.

Kanunî Sultan Süleyman'ın son seferi olan bu harekâtta Sokollu, Kanunî ile birlikte hareket etti. 7 Ağustos 1566'da başlayan Sigetvar kuşatması, yaklaşık bir ay devam etti. Padişahın rahatsızlığı nedeniyle harekâtı bizzat yürüten Sokollu bütün sorumluluğu üstlendi. Zamanının çoğunluğunu askeriyle beraber siperlerde geçirdi. Nihayet 5 Eylül'de Osmanlı askerinin kale bedenine açılan bir gedikten girmesiyle müdafaa imkânı kalmayan Kale Komutanı Miklos Zrinyi iç kaleye çekildi. Bunun üzerine kale ateşe verildi. Nihayet kale 6-7 Eylül'de tamamen düştü. Ancak tam bu sırada Kanunî Sultan Süleyman vefat etti.

Sokollu Mehmed Paşa, bunun üzerine en yakın mesai arkadaşları ile beraber alınan bir kararla Kanunî'nin vefat haberi askerden saklanacaktı. Sokollu Mehmed Paşa, fetihnâmeyle birlikte babasının

vefat ettiği haberini ihtiva eden mektubu Kütahya'daki Şehzade II. Selim'e iletti.

Kanunî Sultan Süleyman'ın vefatı sırasında kırk gün kadar ölüm haberini gizleyerek tam bir basiret örneği sergiledi. II. Selim'in tahta çıkışı sırasında cülus dolayısıyla ortaya çıkan gerginliği yine mülâyemetle çözerek padişahın takdirini kazandı. Sadaret görevine devam eden Sokollu Mehmed Paşa, Kanunî dönemindeki politikaların takipçisi oldu ve onları bir bir hayata geçirmesini bildi. Ayrıca Osmanlı'nın Hind politikalarını aynen takip etti. Hind Müslümanlarıyla başlamış olan ilişkileri aynı hız ve kararlılıkla geliştirdi. Bu nedenle bu aktif düşüncenin hayata geçebilmesi için Süveyş kanalı açma projesi gündeme geldi. Ancak bu uygulama teşebbüsten öteye gidemedi.

Sokollu Mehmed Paşa, Osmanlı gemilerinin sayılarını artırarak Akdeniz hâkimiyetinde önemli rol oynadı. Ayrıca, Tunus'u Osmanlı hâkimiyeti altına sokmak suretiyle de Kuzey Afrika'yı denetim altına almak istiyordu. Bu fikirlerine Piyâle Paşa ve Lala Mustafa Paşa karşı çıkarak, divanda alınan bir kararla Kıbrıs'ın fethi gündeme geldi. Sokollu Mehmed Paşa, Kıbrıs seferini, Haçlı tehlikesini Osmanlıların üzerine çekebileceği ve fetih gerçekleşirse kendisine yeni rakipler çıkacağı için istemiyordu. Lala Mustafa Paşa'nın II. Selim üzerindeki etkisi de oldukça fazla idi. Dolayısıyla Kıbrıs seferi düzenlendi. Sokollu'nun tahminleri doğru çıktı. Kıbrıs'ın fethini engelleyemeyen Haçlı donanması, İnebahtı'da Osmanlı donanmasının hemen hemen tamamını yok etti.

Haçlı dünyasında büyük bir sevince vesile olan bu hadiseden sonra Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa, Uluç Ali Paşa'yı kaptan-ı deryalığa getirerek dağılmış donamayı toparlama yükümlülüğünü verdi. Yeni donanmanın yapımı için ülke genelinde büyük bir çalışma başlatıldı. Kısa zaman içerisinde daha güçlü bir donanma meydana getirildi.

Ertesi yıl yeni ve muazzam Osmanlı armadası otuz günlük bir muhasaradan sonra Halkulvad'ı Akdeniz'de tam bir hâkimiyet tesis etti ve 1574'te Tunus'u tamamıyla Osmanlı hâkimiyeti altına

girmiş oldu. İnebahtı bozgunu ve aynı yıl Osmanlıların bir büyük donanmayı vücuda getirmeleri Osmanlı Devleti'nin muntazam işleyen teşkilatı yanında iktisadi kudretini de dünyaya göstermiş bulunuyordu.

1574 tarihinde vefat eden II. Selim'in yerine III. Murad Han geçti. III. Murad Han İstanbul'a geldiğinde, yaşının ilerlemiş olmasına rağmen Sokollu'yu yerinde muhafaza etti. Bu dönemde de sadrazamlığını sürdüren Sokollu Mehmed Paşa, yaşının ilerlemesinden dolayı eski gücünü muhafaza etmesi oldukça güçtü. Diğer vezirlerin doğrudan padişahla irtibat kurmaları, Sokollu'yu kendi uhdesinde olan işleri de yapamaz duruma getirdi. Buna rağmen, Fas'ı Portekiz akınlarından kurtardı ve Avusturya'nın saray içine dönük oyunlarını etkisiz hâle getirdi. 1577'de Avusturya ile barış antlaşması yenilenerek Venedik'le mevcut barış muhafaza edildi. Ticari imtiyaz talebiyle İstanbul'a gelen ilk İngiliz elçilerine karşı iyi muamelede bulundu. Bununla beraber, muhalefetin baskısı iyice artmış, amcasının oğlu Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa sudan bahanelerle idam edilmişti (1578). III. Murad Han, bütün baskılara rağmen dengeleri muhafaza etmesini bilmiş ve Sokollu da yerini muhafaza ederek doğuda ve batıda yeni çatışmalardan uzak tutma siyasetini muhafaza etti.

Öte yandan muhalif güçlerin aleyhindeki faaliyetleri gittikçe artıyordu. Sokollu Mehmed Paşa'nın karşı çıkmasına rağmen 1578 yılında muarızlarının padişaha telkinleri neticesinde İran'a savaş açıldı. Lala Mustafa Paşa seferin serdarlığına tayin edildi.

Sokollu Mehmed Paşa her gece teheccüd namazını kaçırmayacak kadar takva sahibi idi. Yaklaşık on dört yıl süren sadrazamlığı boyunca usta bir siyasetçi olarak öne çıkmış, birçok askerî ve siyasal başarının elde edilmesinde birinci derecede rol almıştır. Kaynakların ifadelerine göre, O, büyük bir zekâya, olağanüstü bir hafızaya ve dur durak bilmeyen bir hareketliliğe sahip ender şahsiyetlerdendi. Ölçülü ve düzenli bir hayat tarzı süren, en zorlu meseleleri bile ustalıkla çözümleyen ve üstesinden rahatlıkla gelen bir liderdi. Keskin zekâsı ve devlet işlerinde oldukça tecrübeli olması hızlı ve

doğru kararlar almada etkili olmuştur. Yabancı elçilere karşı tavrı da takdire şayandı. Zira en müşkül işlerde dahi rakibini özenle dinler, onların istek ve görüşlerine saygı duyarak üslubunu hiçbir zaman bozmazdı.

Sokollu Mehmed Paşa'nın projelerinden en önemlisi, Don ve İdil ırmakları arasında bir kanal açarak Osmanlı donanmasına Hazar Denizi yolunu açmak, Don ve Volga nehirleri arasında açılacak bir kanal Azak ve Kefe limanlarını daha güçlendirecekti. Ayrıca Batı Türkleri ile Doğu Türklerini birleştirip Rusların Kafkasya'ya inmesini engelleyecekti. Kanal açılmaya başlanmış, gerekli işgücü seferber edilmişti. Ne yazık ki, Kırım hanının olumsuz tutumu ve hava şartları sebebiyle gerçekleştirilemedi. Sokollu'nun Süveyş Kanalı'nı açma, İzmit Körfezi-Sapanca Gölü-Sakarya Nehri üzerinden Karadeniz'e alternatif bir boğaz açma gibi çağının ötesinde projeleri vardı. Süveyş Kanalı düşüncesiyle ilk iş olarak Sudan zapt edildi. Bu teşebbüsler neticesinde hem Baharat Yolu'nu tekrar Akdeniz'e çevirmek hem de Hindistan'daki Müslümanlara yardım etmek mümkün olacaktı. Ancak bu proje de sonuca ulaşamadı.

Altmış yıllık devlet hizmeti sırasında da hiçbir görevinden alınmamış, daima bir üst göreve atanmış olması da ayrı bir özelliğidir. İlme, ilim sahiplerine karşı gayet saygılı, onları kollayan bir mizaca sahip olduğundan dolayı birçok eserleri onun adına ithaf etmişlerdir.

Sokollu Mehmed Paşa'nın üç oğlu bulunmaktadır. Bunlar; Kurd Bey, Hasan Paşa ve İbrahim Han'dır. İkisi kendisinden önce vefat etmiştir. Soyu iki koldan devam etmektedir. Biri ilk eşinden olan Hasan Paşa'dan, diğeri II. Selim'in kızı İsmihan Sultan'dan olan oğlu İbrahim Han'dan gelmektedir. İkinci kol, Hanzadeler olarak anılmıştır.

Sokollu Mehmed Paşa'nın haklı şöhreti ve üç padişaha veziriazamlık yapması, onun hakkında birçok menakıpların ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Osmanlı kaynaklarının ekserisi onun tarihe oldukça meraklı olduğunu belirtmektedir.

Ömrünü din ve devletine hizmette geçiren Sokollu Mehmed Paşa, güzel konuşan, ikna kabiliyetli, nâzik, mükemmel ahlâklı ve İslam âlemi için faydalı hizmetlerde bulunmuş bir zât idi. Son derece dinine bağlı olup, Halvetî tarikatına mensuptu. Sultan Selim Han'ın kızı İsmihan Sultan ile evlenip, Damad-ı Şehriyârî oldu. İsmihan Sultan, Kumkapı civarında Muhammed Paşa Camii'ni yaptırmıştır. Orta kapısı, mihrabı ve minber kapısı üstlerinde birer Hacerü'l-Esved taşı parçaları vardır.

Sokollu, geniş vakıflar ve hayır tesisleri kurdu. Azap Kapısı Camii ile Kadırga'da kendi ismiyle anılan cami, medrese ve hayrat tesislerini yaptırdı. Lüleburgaz'da cami ve medrese; Edirne'nin Çavuş Bey mahallesinde dükkânlar, odalar ve çifte hamam; Erdel Beçkerek'te cami, han, çeşme, dârülkurrâ ve köprü; Višegrad'da Mimar Sinan'a yaptırdığı nadide bir köprü; Višegrad-Saraybosna arasına büyük bir kervansaray yaptırdı. Bunlardan başka, ülkenin birçok yerinde cami, han, hamam, imaret vs. gibi hayır müesseseleri yaptırıp, bu tesislere de çeşitli vakıflar kurmuştu. Sokollu ailesinden önemli devlet adamları yetişmiştir.[56]

SİNAN PAŞA'NIN SERDARLIĞI

Sokollu Mehmed Paşa'nın ölümü üzerine yerine Arnavut Ahmed Paşa sadarete getirildi (13 Ekim 1579). Fakat Ahmed Paşa yumuşak huylu olduğundan genelde Koca Sinan Paşa'nın onaylamadığı bir işi yapmazdı.

Kafkas harekâtı sırasında Lala Mustafa Paşa'nın tavır ve hareketleri, Özdemiroğlu tarafından İstanbul'a bildirilince, Lala Mustafa Paşa serdarlıktan alınarak yerine Koca Sinan Paşa tayin edildi.

Sinan Paşa, kendini beğenmiş, kibirli bir devlet adamı idi. Sokollu Mehmed Paşa'nın da onayı ile Mustafa Paşa'nın serdarlığa getirilmesini bir türlü hazmedememişti. Bu itibarla Mustafa Paşa'nın yazı ve arzlarını küçümseyerek hizmetlerini kötülemekten kendini alamıyordu. Ayrıca hareketlerine yanlış damgası vurarak şöyle derdi:

"Tokmak Han savaşında kendisi yan gelip çadırında oturmuştur. Tokmak Han'ın üzerine başka bir komutanla asker yollamıştır ki,

bu yanlıştır. Askerin başında kendisi gitmiş olsaydı kuşkusuz onu ya tutsak ederdi ya da vücudunu yeryüzünden silip götürürdü. Ben olsam öyle yapardım, padişah divanını düşman kafaları ile doldururdum. Allah'ın inayeti ile öyle sanırım ki, şimdiye kadar şahın da kellesini padişahın divanına göndermiş olurdum" derdi.

Sokollu'dan çekinmesine rağmen sadrazamın ölümüyle dili uzamış ve karşı çıkan olmayınca meydanı boş bulmuştu. Laf ile düşman ülkelerini fethedip kelleleri ile İslam uç boylarını bezerdi.

İran cephesinde savaş devam ederken, Sinan Paşa, 1580 baharında İran seferine çıktı. Ordunun sefere hareketinden az sonra Mayıs 1580'de altı aydır veziriazam olan Ahmed Paşa vefat etti. Yerine Lala Mustafa Paşa "Vekil-i Saltanat" unvanı ile sadrazam oldu (28 Nisan 1580). Yaşı oldukça ilerleyen Lala Mustafa Paşa da üç ay sonra 7 Ağustos 1580'de hayata gözlerini yumdu. Sadarete İran serdarlığında bulunan Koca Sinan Paşa getirildi (25 Ağustos 1580).

Kafkasya'da zapt edilen yerlerin elde tutulabilmesi pek zordu. Tiflis daimi surette İranlılar ve Gürcüler tarafından tazyik ediliyordu. Buraya zahire ve mühimmat yetiştirebilmek için Gürcü memleketlerinden geçmek lazımdır. Hududun ehemmiyetine binaen Kars'ta, bir kale yapılarak içine kuvvet kondu.

Bu sırada İran Şahı Mehmed Hüdabende tarafından beyhude kan dökülmemesi için eski hudut üzerinde sulh talep edildi. Sinan Paşa elçiyi İstanbul'a gönderdi. Bundan başka muhtelif tekliflerle İran elçileri gelip gittilerse de iş halledilmedi. Sinan Paşa, Tiflis'e kadar gittiyse de bir iş göremedi. Yalnız sabık Tiflis beylerbeyini azlederek Gürcistan beylerinden olup Müslüman olarak adı Yusuf konan Gorgi'yi Tiflis eyaletine tayin edip Erzurum yoluyla İstanbul'a döndü.

Rakibi olan Lala Paşa'nın hizmetini kıskanıp; "Daha iyisini yaparım" diyen Sinan Paşa, uhdesinde veziriazamlık da bulunmasına rağmen bir başarı elde edememişti. Bundan başka şah sulh istiyor diye padişaha yalan söylemesi üzerine derhâl azlolundu (Aralık 1582).[57]

MEŞALELER SAVAŞI

1583 yılı bahar mevsiminin ilk günleri girdiğinde İran'ın sayılı kumandanlarından Gence Hâkimi İmam Kulu Han Gürcistan ve Dağıstan yardımcı birlikleri hariç elli bin kişilik bir kuvvetle yola çıktı. Bu sırada Osmanlıları Rumeli birlikleri başbuğu Yakub Bey, Niyazabad denilen sahrada bulunup bir iki gün içerisinde serdarın katına varacaktı. İmam Kulu Han bunu haber alınca Rüstem Han kumandasındaki altı bin kişiden mürekkep bir kuvveti üzerlerine gönderdi.

O anda Osmanlılar çadırlarını sökmekle uğraşmakta idiler. Düşmanı görür görmez ağırlıklarını bırakıp atlandılar ve savaş durumuna geçtiler. Rumeli dilâverleri tam düşmanı püskürtmüş iken Yakub Bey öldürücü bir yara alarak şehitler kervanına katıldı. Bu durum karşısında İranlılardan kaçanlar da geri döndüler. Gaziler buna rağmen yiğitçe vuruştular ise de kimi şehit kimi de tutsak olmaktan kurtulamadı.

Silistre askerlerinden pek azı kurtulabilerek Osman Paşa'nın huzuruna gelebilmişti. Bunlar hezimet haberini verdiklerinde Özdemiroğlu Osman Paşa bütün İslam askerini toplayıp teselli etti, umut verdi ve yüreklendirdi. Silahtarlar ve diğer birlikler, "Elbetteki yoldaşlarımızın öcünü komayız!" diyerek haykırdılar. Bu sırada asker içinde uzun bir zamandır maaşlar ödenmediği için huzursuzluk hâkimdi. Osman Paşa'nın bu konuda etkili bir takım sözler söylemesi üzerine askerler hep bir ağızdan:

"Üç dört aya kadar senden ne ulufe isteriz ne de bir damla zahire için laf ederiz. Padişah ve senin uğruna her ne olursa olsun katlanırız. Birer başımız var. Din-i Mübin yolunda onu da feda ederiz" dediler.

İmam Kulu Han'ın büyük kuvvetlerle üzerine geldiğini haber alan Özdemiroğlu Osman Paşa, Rumeli birliklerinin uğradığı bozgunu haber alalı huzursuzdu. Ancak askerlerinin bu heyecanlı sözleri kendisini neşelendirdi. 29 Nisan'da Acemler üzerine yürümek kasdıyla Derbend'den çıktı. Birbirini müteakip üç gün zarfında şehir

karşısındaki sahrada askerine resm-i geçit yaptırıp, dört gün sonra Samur Nehri kenarlarına vardı.

Nehirden güçlükle geçebildi. Ertesi akşam Beştepe ileri karakolları Acemlerin yaklaştığını haber verdiler. Bunun üzerine Osman Paşa Beştepe mevkiinde ordugâhını kurup Acemleri beklemeye başladı.

Osman Paşa ağırlığını, arkasını muhafaza eden nehrin sahillerine bıraktı. Merkez kumandanlığı kendisi alarak sağ kolu Sivas Beylerbeyi Çerkez Haydar Paşa'ya ve sol kolu Kefe Beylerbeyi Cafer Paşa'ya verdi.

Süratle gelerek Osman Paşa kuvvetlerinin karşısında yerleşen İmam Kulu Han ordusunun merkezinde yerini aldı. Sağ cenahı Rüstem Han'a, sol cenahı ise Osmanlı tarafından firar ederek kendilerine katılmış bulunan Burhaneddin'e vermişti.

Osman Paşa, otuz seneden beri sadık cenk arkadaşı olan ve kişnemesi kendisi için muhakkak bir zafer işareti sayılan yağız atına binmişti. Acemler ve Osmanlılar bütün gün vuruştular. Gecenin başlamasıyla birlikte mutad üzere savaşlara ara verilirdi. Fakat bu defa böyle olmadı ve bu kanlı savaşa ara verilmedi. Her iki taraftan meşaleler yakılarak etraf gündüz gibi aydınlatıldı ve boğuşma olanca şiddetiyle devam etti.

Ertesi sabah harp daha bir şiddet kazanmıştı. İranlılar yüksek mevkilerle nehre hâkim olduklarından ve Osmanlı birliklerini dört bir yandan sarmış bulunduklarından kendilerini muzafferiyetten emin görüyorlardı. Buna rağmen ikinci günde de taraflar birbirlerine üstünlük sağlayamadı. Meşaleler yakılmak suretiyle çarpışmalar gece yarısına kadar şiddetle sürdü.

Nihayet yorulan taraflar gece yarısı dinlenmeye çekildiler. Şayet bozguna uğrarlarsa savaş Osmanlılar için tam bir felakete dönüşebilirdi. Zira arkaları nehir üç tarafları ise düşman birlikleri ile çevriliydi. Osman Paşa askerlerine burada Cenab-ı Hakk'ın pak ve temiz dinini yaymak için bulunduklarını ve bu yolda şehit olmaktan başka bir maksadının olmadığını dile getirip bunu düşünenlerden kılıcın hakkını vermelerini istedi.

Üçüncü günü savaş başladığında Osmanlılar İran safları arasından geçmek üzere şiddetle hücum ettiler. Geri çekilmeye başlayan Cafer Paşa fırkasında intizamsızlık görülmeye başlamışken, Köstendil alaybeyinin emrindeki Rumeli askerinin kahramanlıkları muharebenin neticesini tayin etti. Osman Paşa'nın müthiş gayreti, askerini düzenli sevk ve idaresi karşısında İranlıların hezimeti yaygınlık kazandı.

İmam Kulu Han bozulan ve savaş meydanını terk eden birliklerine karşı:

"Bre kande gidersiz? Şahın çöreğini kendinize haram mı edersiz?" diye bağırarak bozgunu önlemeye çalıştı ise de bir faydası olmadı. Ne kırbaç, ne mahmuz firarileri galiplerin kılıçlarından kurtaramadı. İmam Kulu Han on bin ölü verdikten sonra kendisi de kaçarak canını kurtarabildi. Safeviler on bin ölünün dışında üç bin esir ve binlerce de yaralı vermişlerdi (11 Mayıs 1583). Gecede meşaleler yakılarak savaşılması dolayısıyla "Meşaleler Savaşı" adıyla anılan bu büyük zafer Osmanlılara Şirvan'daki hâkimiyetini katileştirme imkânını verirken Revan yolunu da açacaktır.[58]

Osman Paşa bu büyük muvaffakiyetten sonra Şaburan beldesine giderek, bir hafta bu şehrin duvarları önünde kaldı. Oradan Çorak yoluyla Şemahı'ya gitti (6 Haziran). Şemahı doğrudan kendisine teslim oldu. Osman Paşa burayı müstahkem bir hâle getirmek istiyordu.

Bu itibarla teslim aldığının ertesi günü kalesinin temellerini attırdı. Kırk beş gün zarfında inşaatı tamamladı. Ortaya çıkan muazzam kalenin, etrafını da hendeklerle kazdırmış ve Pirsagat Çayı'nın suyuyla doldurmuştu. Ağır toplar ile de takviye ettiği Şemahı'nın idaresini, Amasya Sancakbeyi Mustafa Bey'e verdi.

Osman Paşa bundan sonra bir kez daha harekete geçerek, yakınındaki neft kuyularından dolayı mühim bir mevzi olan Bakü'yü zapt etti ve Derbend'e döndü.

SÜNNET DÜĞÜNÜ

Öte yandan Şehzade Mehmed'in sünnet düğünü için uzun bir süredir hazırlıklar devam etmekteydi. Düğünün tarihi Asya, Avru-

pa, Afrika hükümdarlarına bildirildi. Devletin bütün valilerine de çavuşlarla davetiyeler gönderildi. İşleri davete icabete mani olanlar birçok hediyeler takdim ederek mazeret arz ettiler. Matbah-ı Âmire Emini Kara Bâlî Bey, Sûr-i Hümayun emanetine ve sabık nişancı Hamza Bey nezaretine memur olarak, Hamza Bey'e harcamalarda kullanması için devlet hazinesinden yarım milyon akçe verildi. Atmeydanı geçmiş asırların en parlak merasimlerini bile gölgede bırakacak bir zenginlik ve ihtişam sahnesi oldu. Yapılan muazzam hazırlıklar neticesinde, III. Murad'ın, şehzadesi Mehmed'in şerefine yaptığı bu düğün, Osmanlı Devleti'nin tarihinde gerek azameti, gerek müddeti itibariyle benzersiz kalmıştır.

Atmeydanı düğünün ve seyircilerin ihtiyaçlarına göre tanzim olundu. Mutfaklar için özel bölümler ayrıldı. Padişah ve veliaht ile sultanlar için İbrahim Paşa Sarayı'nın avlusunda köşkler, üstü örtülü oturma yerleri yapılmıştı. Sarayın alt tarafında ve yine aynı hizada bir bina vardı ki, iki metre yüksekliğinde olan temeli taştan ve bunun üzerinde bulunan üç kat ahşaptan yapılmıştı. Birinci kat yabancı devlet elçilerine, ikincisi Enderun ve Birun ağalarına, üçüncüsü beylerbeylerine ve vezirlere tahsis olundu. Bu binaya ek olarak dört metre uzunluğunda ve iki metre yüksekliğinde bir galeri eklenerek, bu da kaptan paşa ve bahriye kumandanları için tertip edildi.

İbrahim Paşa Sarayı'nın karşısında, eskiden Veziriazam Ahmed Paşa Sarayı'nın bulunduğu ve sonraları Sultanahmed Camii'nin yapıldığı yerde mehter ve düğün nahılları bulunurdu. Daha aşağıda ve yine o tarafta Acem elçisi için bir temâşâgâh (tribün) yapılarak, tavanına birkaç yüz mumlu bir avize asılmıştı. Acem elçisinin yanında Fransız elçisinin temâşâgâhı bulunuyordu. Fransız elçisi Avusturya elçisine takaddüm ettirilmesini talep edip, buna muvafakat olunmaması üzerine düğünde görünmedi. Onun yeri Tatar ve Leh elçileri tarafından kullanıldı. Ondan sonra kaptan paşanın karargâhı geliyordu. Bunun karşısında şerbet ve diğer meşrubatın hazırlanması için büyük bir çadır kurulmuştu.

Meydanın ortasına iki direk dikilerek birine kırmızı boya vurulmuş, ötekine zeytinyağı sürülmüştü. Bu ikinci direğin tepesine, üzerine binlerce fener asılmış büyük bir çember konulmuş olup, bir çember Atmeydanı'nı aydınlatmak için geceleri indirilirdi. Rumeli Beylerbeyi İbrahim Paşa "düğüncübaşı" unvanıyla düğün mevkiinin zabıta işlerine bakmaya, Sokollu'nun damadı olan Anadolu Beylerbeyi Cafer Paşa'ya şerbetçibaşılık görevine, Kaptan Kılıç Ali Paşa, mimarbaşı unvanıyla bina inşaatlarına nezaret etmeye ve Yeniçeri Ağası Ferhad Ağa da muhafızların nezaretine tayin edilmişti.

1 Haziran'da padişah büyük bir merasimle Topkapı Sarayı'ndan Atmeydanı'nda bulunan İbrahim Paşa Sarayı'na gitti. Alayın nihayetinde sırmalı elbise giymiş çavuş ve müteferrikalarla saray ağaları ve asker bulunuyordu. Ondan sonra sünnet nahılları geliyordu. Yirmi zira (yaklaşık 15 metre) uzunluğu bulunan dört nahılın etrafında seksen yeniçeri vardı.

Daha sonra altın işlemeli ve kırmızı renkte elbise ve iki siyah sorguçlu bir kavuk giymiş olan veliaht geliyordu. Belinde kıymetli taşlarla müzeyyen bir kılıç ve elinde başı elmas gibi traşlı ve altınla süslenmiş billurdan yapılmış topuz vardı. Şehzade düğün mahalline geldiğinde babasının elini öptü. Bu sırada sünnet nahılları sarayına karşısına dikilmiş, mehter çalmaya başlamıştı.

Üç gün sonra sultanlar, bir şekerleme kervanıyla beraber Atmeydanı'na geldiler. Macaristan ve Bosna hududu esirlerinden on, on iki esir bunları takip ediyordu. Bu esirler, yapacakları zor oyunlarıyla halkı neşelendireceklerdi. Kılıç, kalkan ve mızraklarla nice hünerler gösterdiler. Padişah, bunların cesaretlerine mükâfaten her birinin hâline göre para ihsan etti. İçlerinden en ileri geleni dört bin akçelik bir timar aldı.

Şekerden yapılmış sanatkârca şeyler içinde dokuz fil, on yedi aslan, on dokuz pars, yirmi iki at, yirmi bir deve, dört zürafa, dokuz Mâlike-i Bahr (deniz canavarı), yirmi beş doğan, on bir leylek, sekiz turna, sekiz ördek, daha birçok şeyler görülüyordu. Şekerlemeler dokuz hayvana yüklenmiş ve bu hayvanlardan sekizine kırmızı, yedisine sırmalı Şam kumaşından örtü konulmuştu.

Şekerleme dağıtılması sırasında zenci ve diğer cambazlar, Atmeydanı'ndaki Dikilitaş ve yağlı direk üzerinde yaptıkları oyunlarla halkı eğlendirdiler. Şekerden şekilleri takiben öyle büyük nahıllar geliyordu ki, ilk gelen nahıllardan pek büyük olup her biri yirmi otuz zira (yaklaşık olarak 15- 22,5 metre) uzunluğunda ve on yedi kısma ayrılmıştı. Farklı renklerde yedi balmumu topundan meydana gelen bu nahılların hepsi piramit şeklindeydi. Üzerlerine kuş, hayvan, meyve, ayna, her türlü eşya resimleri asılmış olan bu nahıllar beceriklilik gücü ve bereket timsali idi. Bu nahılları şehrin her tarafında dolaştırabilmek için sokaklar genişletilirken görevliler evlerin bir kısmını yıkmak zorunda kaldılar.

Ertesi gün vezirler hediyelerini takdim etmek için padişahın huzuruna kabul olundular. Veziriazam Sinan Paşa, padişaha, fevkalâde eyerler vurulmuş beş at, şehzadeye muhteşem libaslar, altınlar içinde ve incili örtülerle süslenmiş üç at takdim etti. Hepsinin kıymeti kırk bin altın tahmin ediliyordu. İkinci Vezir Siyavuş Paşa yirmi bin altın kıymetinde sekiz at ve sırmalı kumaşlar verdi. Üçüncü Vezir Hadım Mesih Paşa ikisi mükemmel eyerlenmiş dört atla otuz bin altın kıymetinde yüz elli kat elbise takdim etti. Padişahın berberliğinden vezirliğe yükselmiş bulunduğu için "Cerrah" lakabıyla anılan Mehmed Paşa on beş bin altın kıymetinde atlar, libaslar, köleler, gümüş oyuncaklar getirdi. Sadaret Kethüdası Osman Bey on bin altın değerinde gümüş evânî, Gürcü ve Çerkez köleleri takdim etti.

Düğünün bu günleri ile bundan sonraki günlerinde yüzden fazla Rum, Arnavut, diğer Hıristiyanlar Müslüman oldular. Bu durum büyük sevince yol açtı. Kendilerine pek kıymetli hediyeler dağıtıldı.

Düğün esnasında her akşam meydanda bin tabak pilav ile her tabak için bir ekmek ve bütün olarak pişirilmiş yirmi kadar öküz ortaya konuluyordu. Halk bu yiyeceklere çok büyük bir rağbet gösteriyordu.

Tersanede bulunan esirlerden iki yüz kişi meydanı temizlemeye, elli saka sulamaya memurdu. Güneşin batışından itibaren yüz adet büyük fanus ile büyük direğe asılı kandiller tutuşturulur; yalnız

Atmeydanı değil, bütün şehri gündüz gibi aydınlatacak fişek ve maytaplar yakılırdı.

6 Haziran'da gayet tuhaf ve kaba bir surette giyinmiş altı yüz saka kırbalarıyla şehrin sokaklarını dolaştılar. Gösteriler sadece gündüz yapılmakla kalmadı. Gece bir Macar istihkâmı üzerine hücum taklidi yapıldı. Macarlar mızrak yerine değnek, miğfer yerine küçük yastık taşıyorlardı.

7 Haziran'da Avusturya Elçisi Baron Preyner on iki çavuş ile düğüne davet edildi. Acem elçisi ile Lehistan Elçisi Flipovski iki gün önce kendilerine tahsis edilen yere yerleşmişlerdi. Flipovski evvelce o kadar ısrarla istenilen Kırım hanının iki kardeşini sadrazama takdim etti. İki Dog köpeğiyle altı yük samur kürk getirmişti. Bunların her birinin içinde kırkar deri bulunmakta ve her yükü bin altın değerinde olduğu tahmin edilmekteydi. Transilvanya Elçisi Ladislas Salançi çifte dipli yedi gümüş kupa, yine gümüşten büyük ustalıkla işlenmiş yedi tepsi, iki leğen, ikisi altınlı dört avize hediye etti. Raguzalıların, Moldavya ve Ulahya voyvodalarının hediyeleri gümüş kupalardan, kıymetli mensucattan, asma saatlerden ibaretti.

Kırım hanı on yük samur, on yük diğer kürk, beş yük zerdâvâ, beş yük kadınların giyeceği kakım, beş ayıbalığı dişi, yirmi Hıristiyan delikanlısı göndermişti. Fas ve Merakeş elçilerinin getirdiği sedef sandıklar içinde kıymetli tespihler, sırmalı iki seccade, üzerine meyve ağaç resimleri nakşedilmiş dört ipek seccade, altınlı ve murassa bir eyer, murassa bir iğne ile süslenmiş ve balıkçıl kuşunun siyah tüylerinden yapılmış bir sorguç, incili ve elmaslı üzengiler, birçok ipekli kumaş topları, dört top sırmalı kumaş, altın üzerine kondurulmuş inciler ve daha envai çeşit hediyeler vardı.

Gece ateşle yapılan oyunlar arasında halkın üzerine kuyruklarına meşaleler, fişekler bağlanmış ayılar, köpekler, tilkiler bırakılarak bu yeni çıkmış oyuncuların ahaliye saldığı büyük korku büyükler için eğlence oldu. Bu esnada şairler şehzadenin sünnet düğünü için daha önceden hazırlamış oldukları şiirleri sadrazamın huzurunda okudular.

Afrika zencilerine mahsus oyunlar, Yahudi komedileri bu günün eğlencelerini gece yarısına kadar uzattı. 8 Haziran'da Sultan III. Murad yeniçeri zabitlerine ziyafet verdi. Her biri yetmiş iki kişilik birçok sofra hazırlandı. Sadrazam ve yeniçeri ağası yemekte hazır bulundular ve cebeciler onlara hizmet ettiler. Padişahın solakları, peykleri, tirendazları, baltacıları, ok atma maharetinde birbirleriyle rekabet ederek mızrakla zırh ve miğfer delmek gibi sportif yarışmalar yaptılar.

Avusturya elçisi düğünde hazır bulunmak üzere bütün maiyeti ile kendisi için hazırlanmış olan yere geldi. 9 Haziran'da ulema, müftü, kazaskerler, nâibler, müderrisler, hocalar, şeyhler, imamlar tertip edilen yetmiş sofralık ziyafete davet edildiler. Kısa zaman önce Edirne Sarayı'ndan çırağ edilerek sipahi yazılmış birçok hassa hademesi, Sultan III. Murad'ın elini öpmek için geldiler. Padişaha mahsus yerin karşısında iki kule yapılmıştı: Kırmızı ve sarı bayraklarla süslenen büyük kule, Müslüman kulesini temsil ediyordu. Üzerinde kırmızı ve mavi haç resimleri olan ikincisi tabiatıyla Hıristiyan kulesi idi. Her iki taraftan şiddetli bir top ateşi açıldıktan sonra, birincisinin hendeğinde mevzilenmiş olan asker toplarıyla ikincisinin duvarları üzerine hücum ettiler. İkinci kulenin dört duvarı yıkıldıktan sonra, elçileri hazır bulunan Hıristiyan hükümetlerine ince bir telmih olmak üzere, dört domuz çıktı. Bu marifetli eğlencenin kıymetini artırmak için, imparator elçisinin sarayından getirilmiş olan bir beşinci domuzun üç aslana parçalattırıldı. Bu esnada gösteriye gelmiş olan halk oldukça eğleniyor ve manzaradan müthiş bir sevinç duyuyordu.

10 Haziran'da imparatorun elçisi padişaha tamamı kırk bin akçe değerinde üç gerdanlık ile beş parça elmas, gayet güzel iki madalyondan oluşan hediyelerini takdim etmek istedi. Ancak Venedik elçisinin kendisinden önce padişaha sekiz bin akçe değerindeki mücevherat ve elbisesini o gün arz edeceğini öğrenmesi üzerine, hediyelerini düğün sonrasına erteledi ve o zaman kabul edildi.

11 Haziran, sipahilere müthiş bir ziyafetin verildiği gündü. Muhtelif esnafın debdebeli alay gösterileri başladı. Bunlar yirmi

bir gün zarfında birbirini takip edip padişahın önünden geçerek mutad olan tebrik edici sözlerle padişahın her zaman mutlu olması temennilerini yerine getirdiler ve her sınıf kendi sanatının bir numunesini takdim etti. Sultan III. Murad, bu temennilere ve küçük gösterilere karşılık olarak her birine yeni kesilmiş birkaç avuç sikke ihsanda bulundu. Muhtelif esnaf, âlâyiş hususunda birbiriyle rekabet ettiler. Her biri bir tarikata mensup olan heyet-i ihvan-ı dervişân padişaha tebriklerini arz ettikleri zaman muallim-i sultanî bir dua okuyarak, bu merasime de binlerce defa tekrar olunan, "Âmin" sedalarıyla son verildi.

Kadınlar için ayakkabı ve baş kisvesi yapan esnaf ilk olarak alay göstermişti. Bu düzenleme hiç kuşkusuz sultanlar için bir hürmet eseri olmak üzere yapıldı. Bu iki esnaf birçok renkte sırmalı ve kılabdânlı kumaşlardan yapılmış bayrak ve baldekenler açmıştılar. Sultan III. Murad'a sırma işlemeli meşinden yapılan büyük bir ayakkabı içinde gül yanaklı ve sırma elbiseli genç bir şâkird (çırak) takdim ettiler. Bunların yanında karagözcüler, kuklacılar, Alman ve İspanyol askeri kıyafetine girmiş Yahudiler de vardı.

Gece Avrupa'da Fisagor'un buluşu diye bilinen ve Müslümanların "Süleyman'ın Mührü" diye isimlendirdiği şekilde, birçok kandilden yapılmış olan demet (âveng) yakıldı.

12 Haziran'da pamuk ipliği bükücüleri pamuktan yapılmış aslanlar, deniz canavarları ve topuzlar getirdiler. On üçünde haffâflar (kavaflar) ve sarraclara bir ziyafet verildi. Haffâflar padişahın karşısından ellerinde, bayraklarla kaplanmış piramit şeklinde salkımlarla geçtiler. Bu salkımlardan birinin üzerinde de Hazret-i Süleyman'ın mührü bulunuyordu. Padişaha meşinden büyük bir kundura ve sarı pabuçlar takdim ettiler. Bunun akabinde saraçlar, içinde saraçlıkla alâkalı işçilerin bulunduğu seyyar bir dükkânla geçiş merasimi yaptılar. Akabinde kaftancılar kırmızı ve sarı bir bayrak altında geçtiler.

Gece olduğunda Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa, o güne kadar görülmemiş bir havaî fişek gösterisi düzenledi. Havaî fişeklerin gökyüzünde yapmış olduğu; yanar gemi, kule, kale, fil gibi şekillerin güzelliği ve çeşitliliği daha önce Sultan Süleyman zamanında

düzenlenmiş olan gecelerde atılanların hepsini gölgede bıraktı. Yine hokkabazlar, cambazlar her zaman ki gibi halkı eğlendirmek için kendilerine düşen görevi eksiksiz bir şekilde yerine getirdiler.

14 Haziran'da sipahilerin düzenlemiş olduğu yarış büyük ilgi topladı. Sonrasında Sokollu Mehmed Paşa'nın eşinin dokuz yüz kadar Hıristiyan kölesi, Pirus raksları arasında Aya Yorgi'nin ejderle kavgasını temsil ettiler. Kutlamalar o kadar çok önemseniyordu ki neredeyse bütün İstanbul halkı bu gösterileri izlemek için meydanda toplanıyorlardı. Bunun bilincinde olan devlet erkânı halkı heyecanlandıracak ve keyiflendirecek her ne akıllarına geliyorsa onu uyguluyorlardı. Bu yüzden iki kadırga Atmeydanı'nda denizdeymişler gibi birbirine rampa ettiler. Zapt olunan gemi arkasındaki bayrak tozlar içinde sürünmesine rağmen muzafferâne bir edayla çekilip götürüldü.

15 Haziran'da sırma ve kılabdân telcileri ile şekerciler padişaha bağlılıklarını arz etmeye geldiler. Sünnet düğünü sırasında her gün birbirinden farklı onlarca yarışma ve merasimler düzenlenmekteydi. O yarışmaların birinde sipahi ve silahtar bölükleri birbirinin üzerine hücum ettikten sonra ayrılıp, bir direğin üzerine konulmuş altından yapılmış olan bir elmaya okla nişan talimi yaptılar. Diğer bir kısım ise altın kakmalı Rum silahlarıyla müsellah oldukları hâlde binicilik maharetlerini gösterdiler.

Arkalarından halkı güldürmek ve eğlendirmek üzere maskaralar geçmeye başladılar. Sergiledikleri hayret verici hünerleri ile halkı hayretten hayrete düşürdüler. Bir grup ağızlarına ateşte kıpkırmızı hâle gelmiş demirler alıyor, bıçak yutuyor ve bunun gibi yapılması çok zor olan garip hünerler sergiliyorlardı. Birisi içi yılan dolu fıçının içine sakin bir biçimde giriyor, birisi ise göğsüne yedi sekiz kişinin ancak kaldırabileceği ağırlıkta taşlar koydurarak, bunları göğsü üzerinde parça parça ediyordu. Gece olunca bir Rum papazının yaptığı, orman ve serli ağaçları dikilmiş bir bahçeyi resmeden ışık oyunu yapıldı.

17 Haziran'da ibrişim ve iplik bükenler, kaytan imal edenler acayip şekilli takyeler, külahlarla Atmeydanı'na geldiler. Çulhalar

padişaha en ince mensucatlarını, debbağlar üzeri sırmalı meşinden yapılmış sofra örtüleri ve meşinden dikişsiz olarak yapılmış somaklar (su içme kapları) takdim ettiler.

18 Haziran'da Rumeli beylerbeyi düğüncü sıfatıyla büyük bir ziyafete davet olundu. Yemişçiler, iplikçiler, peştamalcılar ve onları müteakip sırma elbiseli üç yüz gençle beraber kuyumcular padişahın huzurunda alay gösterdiler. 19 Haziran'da gâşiyeciler ve mumcular göründüler ve meşhur olan sanat ürünlerinden takdim ettiler.

Kaptan paşa ile donanma kumandanlarına ziyafet için tahsis edilen 30 Haziran'da çömlekçilerle halıcılar alay gösterdi. Bunların ardından sıra sıra kırmızı, sarı, beyaz renklerde dörder köşeli şekiller bulunan bayraklarıyla Beyoğlu ve Galata Rumları geçti. İkişer ikişer gitmekte olan yüz Rum, çubuklu kırmızı ceket giyinmiş; başlarına Frigya külâhı, ayaklarına çıngırak takmış; ellerine yalın silah demirleri almıştılar. Daha sonra cebeciler, yani silah yapanlar ve silah temizleyiciler geldiler. Bunlardan yüz kişi yaldızlı eski zırhlar giymiştiler.

Yorgancılar sırmalı elbise giymiş, sırmalı yataklar içinde üzerlerine sırmalı yorgan almış yüz genç götürüyorlardı. Aynacıların, cam üzerine resim yapanların beraber bulundurdukları yüz elli delikanlının elbiseleri ayna parçalarıyla kaplı olduğundan bu törenlere katılanların üzerine güneşin yakıcı ışığını aksettirmekteydiler. Yirmi bir gün süren bu merasimler tarakçılarla sona erdi. Daha yüksek sanayi sahiplerinin alayları da bundan sonra on yedi gün devam etti.

7 Temmuz'da Şehzade Mehmed'i Atmeydanı Sarayı'nda Vezir Cerrah Paşa sünnet etti. Altın ve gümüş para dağıtılması ve bin altın ödül ile bir at yarışı yapılması bugünün ihtişamını artırdı. Padişah, Cerrah Mehmed Paşa'ya ameliyesi için sekiz bin akçe kadar ihsanda bulundu. 8 Temmuz günü düğünde yapılan, terbiye edilmiş bir zürafa ve bir fil gösterisi halkın oldukça ilgisini çekti.[59]

Yine aynı sene içinde saray, iki köşk inşasıyla süslendi. Sultan III. Murad bunların birincisini hasbahçeler içine yaptırdı. Sinan Paşa da deniz kenarında kendi adıyla meşhur olan ikinci köşkü inşa ettirdi.

Şehzade bulûğ çağı olan on altı yaşına geldiğinde, kendisine bir harem dairesi, muhafızlar ve hizmetçiler tayin olunduğu gibi, Sultan III. Murad'ın cülusundan önce bulunduğu Manisa sancağı da verildi. Genç şehzade daha sonra hususi maiyetini teşkil eden bin süvari ve piyade ile Manisa'ya gitti (28 Aralık 1583). Padişah, oğluna büyük âlim Nevâlî'yi de hoca tayin etmişti.

FERHAD PAŞA'NIN SERDARLIĞI VE REVAN'IN FETHİ

Öte yandan Koca Sinan Paşa'nın azli üzerine Kanijeli Siyavuş Paşa sadarete getirilmişti (5 Aralık 1582). Rumeli Beylerbeyi Ferhad Paşa ise vezirlik rütbesiyle İran üzerine gidecek ordu kumandanlığına tayin olundu. Devlet kademesinde de önemli değişiklikler yaşandı. Ferhad Paşa'dan boşalan Rumeli beylerbeyliği Anadolu Beylerbeyi Cafer Paşa'ya, Anadolu beylerbeyliği eski Erzurum Beylerbeyi Rıdvan Paşa'ya verildi. Erzurum, Ferhad Paşazade Mehmed Paşa'ya; Diyarbekir de Kubad Paşazade Süleyman Paşa'ya verildi.

Bu sırada hudutta bazı karışıklıklar yaşanmaktaydı. Gürcü beylerinden Müslüman olup Mustafa adını alan Minuçehr tekrar Hıristiyanlığa dönmüştü. Bir takım hilelerle Osmanlı kuvvetlerine zarar ve şaşkınlık vermişti.

İlkbaharda doğu illerine orduyla hareket eden Ferhad Paşa menzilden menzile ilerleyerek Revan ülkesine vardı. Bu belde İran tarafından vali olan Şah Kulu Han ve Tokmak Han zamanlarında pek mamur olduğu hâlde, Gürcistan seferinden beri harap bir hâle gelmişti. Timur Han'ın himaye ettiklerinden pirinç ziraatı yapmak üzere o taraflarda yerleşmiş olan bir tacir bu beldenin ilk temelini atmış ve o zamandan beri Türkiye, Rusya, İran arasında vukua gelen muharebelerde hususi bir ehemmiyet kazanmıştı. Şah İsmail'in emri mucebince Revan yahut "Erivan" Han, İran'ın bu hudut mıntıkası üzerine bir istihkâm inşa etti ve kendi adını verdi.

Ferhad Paşa, perişan bir hâle gelmiş bulunan Revan şehri istihkâmlarına çok mesai sarf etti. Tokmak Han'ın sarayını duvarla çevirdi. İç kalede sekiz, dış kalede kırk üç kule yaptırdı. İç kalede

yedi yüz ve dış kalede bin yedi yüz mazgal deliği açtı. İstihkâmlar üzerine elli üç top çıkarıldı. Bütün inşaat kırk beş günde tamamlandı. Kaleye lüzumu kadar asker, top ve sair mühimmat koydu. Beylerbeyliğini Van Valisi Cağalazade Sinan Paşa'ya verdi.

Ferhad Paşa bir tarafta Revan beylerbeyliğinin teşkilatıyla meşgul olmakla beraber, Tiflis'e de Hasan Paşa kumandasında bin beş yüz kişilik bir muhafız kuvveti ile kırk bin altın ve zahire gönderdi. Rıdvan Paşa altı bin muharip ile kendisine gönderilen çavuş ve kapıcıyı idam etmiş olan mürted Minuçihr'in ikametgâhı olan, Altunkale'ye gitmekle görevlendirildi.

Bundan sonra Şüregil, Kars, Ardahan kalelerini tahkim ile levazımatını yerleştiren serdar, sonra Erzurum'a döndü ve kışı orada geçirdi.

1584 baharı başlarında ordu, padişahın emrine uygun olarak Tomaniç, Luri ve Guri yoluyla Nahcivan'a yöneldi. Sultan Murad Han, bu şehirlerle Gürcistan'ın başlıca kalelerine istihkâm yapılmasını, memleketin gelirlerinin askere tahsis edilerek mali idarenin tanzimini istemişti.

Öte yandan Osmanlı birlikleri ile İranlılar arasında savaşlar kıyasıya devam ediyordu. Hasan Paşa, Luri yakınında bir eşkıya fırkasını perişan etti. Ardından şehrin içine iki bin kişilik bir muhafız kuvveti ve yirmi iki top bırakarak muhafaza altına aldı. Tomaniç'i de bin yedi yüz zira uzunluğunda surları olan bir kale ile tahkim etti.

Rıdvan Paşa on bin kişi ile Tiflis muhafızlarına imdat için görevlendirilmişti. Yolda Simon Luvarsab'ın hücumuna uğradı. Simon'un kardeşi David, Osmanlılar tarafına geçmişti. Osmanlılar kısa sürede neticeye ulaşırken İran kuvvetlerini daha büyük bir hezimetten, yanlış bir anlama kurtardı. Osmanlılar kendilerine yardıma gelen Karaman ve Dulkadırlı birliklerini Acem askeri zannederek, zaferlerini tamamlayamadılar. Ancak İranlıların artık karşılarına çıkmaya cesaretleri kalmamıştı.

Böylece Luri ve Guri kalelerini zapt ederek tamir eden, Tiflis'i güçlendiren ve Gürcistan içlerine akınlarda bulunan serdar Erzurum'a döndü.

ÖZDEMİROĞLU'NUN RUSLARLA SAVAŞI

Özdemiroğlu Osman Paşa, Kafkas cihetlerinde gerekli düzenlemeleri yaptıktan ve asayişini sağladıktan sonra, Cafer Paşa'yı Dağıstan valiliği kaymakamlığına tayin ederek dönüş için hazırlandı. Bayramın sonunda ordu İncesu namındaki küçük ırmağı geçerek, Şemhal arazisinden geçti. İki merhaleden sonra Koyun Suyu, yahut Aksu denilen nehre ve bundan iki gün sonra "Kanlı" adı da verilen "Sunc" nehrine vasıl oldu.

Diğer taraftan İstanbul'dan Şirvan'daki görevlilerin ödeneklerini götüren görevliler aynı günlerde o bölgeden geçeceklerdi. Ruslar bunu haber aldıklarından hazineyi ele geçirebilmek için aynı yerde yolu kesmişlerdi. Akşam vakti İslam askerinin konak yerinden yükselen tekbir seslerini, yakınlarda pusuya yatmış Ruslar duydukları zaman, İslam askerinin gelmiş bulunduğunu zannederek, sık bir orman içine girip saklandılar.

Durumdan haberi olmayan Özdemiroğlu'nun birlikleri sabah olunca yollarına devam etmek üzere o derin ırmağı geçmeye başladılar. Askerin ancak üçte biri suyu geçmişti ki, Ruslar, üst üste yığılmış bir durumda olan birliklere tüfek ateşi açtılar. Birçoğunu yaralayıp birçoğunu da şehitler zümresine kattılar.

Osmanlı kuvvetleri bu şaşkınlığı üzerlerinden pek çabuk atarak derhâl toparlandılar. İki gün boyunca devam eden savaşta Ruslara ağır darbeler indirdiler. Ruslar hiç beklemedikleri bir mukavemet ve dirençle karşılaşmışlardı. Osman Paşa'nın yıllardır savaş içerisinde pişmiş talimli, tecrübeli ve attığını vuran yiğitleri karşısında ağır kayıplar veren Ruslar, mevzilerini bırakıp başka bir ormana çekilmek zorunda kaldılar.

Osmanlılar ise kendilerini takip ederek gün boyu savaştıktan sonra geri döndüler. Rusların daha sonra toparlanarak kendilerini takip etme ve ormanlık alanda zarar verme isteklerini kırmışlardı.

Oradan Terek adlı ırmak kıyısına gelindi ve bu su büyük güçlüklerle aşılabildi. Sonra Beştepe adlı menzile konuldu. Ancak Ruslar o yöreyi yakıp yıkmışlar, hayvanlara yiyecek bir çöp bile

bırakmamışlardı. Daha sonraki iki menzilde de hiç su bulunamadı. Bu yüzden çok zahmet çekildi. Sonra, Kuban adındaki büyük bir ırmağın kenarına gelindi ve sonunda orada dinlenilebildi. Üç gün sonra da ırmaktan geçildi.

Orada, eskiden Osman Paşa'nın kethüdası olan Şemahı beylerbeyi, İstanbul'dan hazine ve korucu yeniçeri ile gelirken, yollarına Rusların çıktığını duymuşlar ve çok endişelenmişlerdi. Bu arada Osman Paşa askerlerinin yolda kaldırdığı tozu görünce düşman sanarak epeyce telaşlanmışlar ve saldırı düzeni almışlardı. Fakat yüzlerini gördüklerinde bütün yorgunluklarını ve çektiklerini unuttular. Orada güzel bir çayırda mola verdiler ve iki saat boyunca görüşüp sohbet ederek hoş vakit geçirdiler.

Şemahı beylerbeyi, götürmekte olduğu hazineyi Osman Paşa'ya teslim etti. Osman Paşa da her bölüğün ödeneğini ayırıp bölüştürdü ve Şirvan'a gidecek askere verdi.

Osman Paşa'nın tekrar yola koyulduğunun ertesi gecesi korkunç bir ayaz ve fırtına çıktı. Pek çok asker hayatını kaybettiği gibi her gün yedişer, sekizer yüz binek ve yük hayvanı helâk olur oldu. Sıkıntı içerisinde on iki gün boyunca Kuban Irmağı kıyısı izlenerek yol alındı ve sonunda geçit yerine ulaşılabildi. Ama ırmağın buz tutmuş olduğu görüldü.

Oraları yüksek ağaçlarla kaplı idi. Asker büyük ateşler yakarak soğuğun şiddetini kırmaya çalıştılar. Adı geçen ırmağı buz üzerinden yürüyerek geçtiler. Serdar için Namrak Kalesi'nden çırnıklar (küçük kayıklar) getirtildi ve bunlarla suyu geçtiler. Dördüncü menzilde Namrak Kalesi'ne varıldı. Toplar atılıp şenlikler ve eğlenceler düzenlendi.

Oradan iki menzil geçilerek Taman'a gelindi. Askerin tümü buz üzerinden yürüyerek suyu geçti. Burada askerlerden bazısı buzun delinmesi sonucu canlarını yitirdi. Ondan sonra Kerç Boğazı'na erişildi ve yine buz üzerinden boğaz geçilerek birkaç gün dinlenildi. Sonunda menzil başı olan Kefe'ye gelindi. Osman Paşa burada

yurtlarına dönmek isteyenlere izin verdi. Kalanlar için ise kışlak ve konaklara dağıtıldı.[60]

KIRIM HANLIĞI MESELESİ

Özdemiroğlu Osman Paşa Kefe'ye geldiğinde Kırım hanı ile Divan-ı Hümayun arasında ipler iyice gerilmişti. Bunun sebeplerini anlamak için III. Murad Han zamanından beri bu ülkede hüküm süren hanları tanımak lazımdır. Üç defa Rusya içerlerine seferde bulunmuş Moskova'yı yakıp yıkarak taht alan lakabını kazanmış ancak II. Selim Han döneminde Don-Volga kanal projesinin gerçekleşmesinde ihanete varan ihmalde bulunmuş olan Kırım Hanı Devlet Giray, Sultan III. Murad'ın saltanatının üçüncü senesinde irtihal etmişti. Bahçesaray'da hususi olarak inşa edilmiş olan türbeye defnolunmuştu.

Devlet Giray'ın on sekiz oğlundan en büyüğü olan Mehmed Giray babasının yerine geçerek kardeşi Adil Giray'ı "kalgay" yani vezir ve veliaht saltanat tayin etti. Adil Giray'ın İranlılara esir düşerek vefatından sonra, Mehmed Giray, hanlık makamına ulaştıracak olan kalgaylığı genç kardeşi Saadet Giray'a vermek emelinde bulunduysa da, kadimden gelen kanunlarına ters olduğu için tepki çekti. Bu sebeple Mehmed Giray kalgay mansıbını, biraderlerinin en büyüğü olan Alp Giray'a vermek zorunda kaldı. Bununla beraber Mehmed Giray Saadet Giray'a elinden geldiği kadar lutfetmek istediğinden, "Nureddinlik" yani ikinci veliahtlık mansıbını ihdas ederek, liman ve tuzlaların varidatından tahsisat verdi. Saadet Giray'ın mahlası olan Nureddin'den kaynaklanan bu makam, o zamandan beri Kırım'da devam edip gitmiştir.

Mehmed Giray'ın kendi kendine çıkardığı bu âdet Bâb-ı Hümayun'un tasvibine mazhar olacak bir mahiyette değildi. Diğer taraftan bu sırada İran muharebesi dolayısıyla Kafkasya'daki askerî harekâta yardım etmesi hakkında Kırım hanına emir verilmişti. 1578 yılı harekâtına katılmayan Mehmed Giray 1579 Temmuz'unda yüz bin kişilik bir kuvvetle bizzat Kırım'dan hareket ederek Şirvan'a geldi. Özdemiroğlu Osman Paşa ile görüştükten sonra birlikte Şe-

mahı üzerine yürüyüp Aras Nehri, Berda ve Gence taraflarına akın yapmışlardı.

Özdemiroğlu, Mehmed Giray'dan o sene kış ayını Şirvan'da geçirip ertesi sene yine fütuhata devam etmelerini istedi ise de o, cüzi bir kuvvetle oğlu Gazi Giray'ı bırakıp kendisi Kırım'a döndü. Bu hâli padişahın gazabını mucip olmuş ise de harp sırasında bir gaile çıkmasından çekinilerek ses çıkarılmamıştı.

Bu arada merkezden, derhâl Osman Paşa'ya katılması yönünde fermanlar gittikçe o; "Yoksa biz Osmanlı beylerinden miyiz?" diyerek gururlanır ve emirlere kıymet vermezdi.

Özdemiroğlu Osman Paşa, bin türlü müşkilâta rağmen Kafkas işlerini muvaffakiyetle başarıp Demirkapı ve Şirvan muhafazasına Cafer Paşa'yı bıraktıktan sonra bir miktar askerle ve Kefe yoluyla İstanbul'a gitmek üzere yola çıkmış ve yolu üzerinde karşı gelen Ruslarla çarpışmış ve üç bin kadar maiyeti ile Kefe'ye gelmişti.

Osman Paşa Kefe'de iken, müsaade edilmeden muharebe cephesini terk ederek Kırım'a dönen Mehmed Giray'ın katledilmesi için ferman aldı. Vaziyet son derece nazikti. Özdemiroğlu elindeki kuvvetin azlığına bakarak belki muvaffak olamam ve İran gailesinden başka ikinci bir gaileye daha sebep olurum diyerek bu hususta mahzuru arz etti. Ancak evvelki emir tekrarlandığından harekete geçmeye mecbur kaldı. Fakat korktuğu başına gelecekti.

Osman Paşa, Mehmed Giray'ın kardeşi ve kalgayı olan Alp Giray'a Kırım hanlığını tevcih ederek berat gönderdi. Fakat Mehmed Giray bu vaziyetten haberdar olduğunda:

"Ben sikke ve hutbe sahibiyim, beni azle kim muktedirdir?" diyerek yüz bin kişilik bir kuvvetle gelip Osman Paşa'yı Kefe'de kuşattı. İş bu şekli alınca, Osman Paşa bu mevsimsiz ve tehlikeli vaziyeti derhâl İstanbul'a bildirerek kuvvet ve top istedi.

Divan-ı Hümayun, rehin olarak Konya'da tutulan Devlet Giray'ın diğer oğlu ve Mehmed Giray'ın kardeşi İslam Giray'ı acele olarak İstanbul'a davet etti ve gelir gelmezde Kırım hanlığına tayin olundu. Ardından Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa komutasındaki donanma ile

yeniçeri ve topçu olarak on bin askerle otuz beş top Kırım'a doğru yola çıkarıldı. İslam Giray'da donanmada bulunuyordu.[61]

Öte yandan Mehmed Giray yüz bin kişilik ordusuyla Osman Paşa'nın üç bin kişilik kuvvetini Kefe'de ağır bir abluka altına almıştı. Kalenin su yollarını kesmiş olup şehri mütemadiyen toplarla dövüyordu. Osman Paşa otuz yedi gün büyük bir gayret ve dirayetle Mehmed Giray'ın saldırılarına karşı koydu.

İstanbul'dan asker ve top ile yeni Kırım hanının yetişmesi ve ordusunun kendisini terk etmeye başlaması üzerine Mehmed Giray, can kaygısına düştü. Kendisi şişman olduğu için araba ile Ur taraflarına kaçmak istediyse de muvaffak olamadı. Yakalanacağını anlayınca bir su kenarına inip seccadesine oturup kaldı. Arkasından iki yüz kişi ile kendisini takip eden biraderi Kalgay Alp Giray tarafından yakalandı. Alp Giray:

"Hanların yüzü suyun namertlik ile yere döküp Kırım ocağına su kodun hey kaltaban!" diye Mehmed Giray'ı bir ağaç gölgesinde kemend ile boğmuştur.

Mehmed Giray, cesur ve kahraman bir zat idiyse de serkeşçe tavır ve sözleri, başına buyruk hareketleri ve kendisini müstakil görüp padişahın emirlerini dinlememesi felaketine sebep olmuştur. Hanlığı yedi sene kadardır.[62]

İKİ CİHANDA YÜZÜN AK OLSUN!

Kafkasya'yı fethederken Şiî Safevi ordularıyla yaptığı meydan muharebeleri, savunma savaşları sonunda kazandığı muvaffakiyetleriyle dillere destan olan kahraman Osmanlı paşası Özdemiroğlu, İstanbul'a geldiğinde büyük bir coşkuyla karşılandı. III. Murad Han bu kahramanı bizzat görüşmek üzere Yalı Köşkü'ne davet etti. Paşa, huzura girdiğinde sultan, saray âdetlerini bozarak;

"Hoş geldin Osman, otur!" dedi.

Osman Paşa oturmadı. Ayakta durdu. Padişah tekrar;

"Otur Osman!" dedi. Osman Paşa oturdu. Fakat haya edip tekrar ayağa kalktı. Murad Han, dördüncü defa, oturmasını ve Kafkas-

ya'daki muharebelerini anlatmasını emredince, oturdu ve anlatmaya başladı. Kafkas harplerini anlatması dört saat sürdü.

Osman Paşa, Aras Han'ı nasıl mağlup ettiğini anlattığı sırada sultan, heyecanlanıp sözünü keserek:

"Güzel hareket etmişsin Osman!" dedikten sonra üzerinde murassa bir iğne bulunan sorgucunu çıkarıp Osman Paşa'nın başına taktı.

Osman Paşa anlatmaya devam etti. Hamza Mirza'ya karşı kazandığı zaferi anlattığı sırada sultan yine sözünü kesip;

"Bunların semeresini toplayacaksın!" diyerek belindeki murassa hançeri çıkarıp Osman Paşa'nın beline taktı.

Osman Paşa, İmam Kulu Han'ın Gence önündeki hezimetini anlatırken, Murad Han, ilk önce verdiğinden daha kıymetli murassa bir iğne bulunan sorgucunu çıkarıp paşanın başına taktı.

Nihayet Özdemiroğlu Osman Paşa, Kırım hanına karşı, Kefe'de birkaç bin kişi ile nasıl mücadele ettiğini ve hanın yakalanarak cezalandırılmasını anlatıp sözüne son verince, memnuniyetinden gözleri yaşaran Murad Han, kendini tutamayıp ellerini açarak:

"İki cihanda yüzün ak olsun! Allahu Teâlâ senden razı olsun! Her nereye gidersen muzafferiyet arkadaşın olsun! Cennette, nâmdaşın Hazret-i Osman ile bir köşkte ve bir sofrada beraber bulun! Bu dünyada uzun müddet şeref ve iktidar ile yaşa!" diyerek dua etti. Osman Paşa ikinci vezir olarak divana girdi (28 Temmuz 1584).

Öte yandan Veziriazam Siyavuş Paşa Kafkas harekâtında serdar alan Özdemiroğlu Osman Paşa'nın tevcih ettiği vazifelerin bir kısmını fazladır diye kabul etmemiş ve bu yüzden Osman Paşa müşkil duruma düşmüştü. Bu hâl aynı zamanda divanda da askerin itirazını mucip olmuştu. Padişah vaziyetten haberdar olunca gerek Kafkasya'daki hizmeti ve gerekse Kırım hanı isyanını bastırması dolayısıyla Siyavuş Paşa'yı azl ile Özdemiroğlu'nu veziriazam yaptı. Tarihçi Peçevi, Siyavuş Paşa'nın, Özdemiroğlu'nun muvaffakiyetlerini kıskandığını yazmaktadır.

KIRIM'DA İSYAN

Osman Paşa'nın sadarete gelmesinden kısa bir süre sonra Kırım bir kez daha karıştı. Daha evvel bahsedildiği üzere Mehmed Giray kalgaylığa kendi oğlu Saadet Giray'ı getirmek istemişti. Fakat Alp Giray adındaki kardeşi yaşça büyük olduğundan onu kalgay yapmış ve oğlu Saadet Giray'ı da mahrum bırakmamak için Nureddin ismiyle ikinci bir veliahtlık ihdas ederek oğlunu da oraya getirmişti.

Kalgayların idare merkezleri hanın payitahtı olan Bahçesaray'a dört saat mesafede Akmescid olup, "Nureddin Sultan" yani ikinci veliahtların merkezi de Bahçesaray'dan bir saatlik mesafede Facı mevkii idi. Her ikisinin vezir, defterdar, kadı ve mükemmel maiyetleri vardı.

Mehmed Giray'ın kardeşi İslam Giray ise babası Devlet Giray'ın hanlığı zamanında İstanbul'a rehin olarak gönderilmişti. İlk zamanlarda gözde iken III. Murad Han tahta çıktığında biraderi Mehmed Giray'ın tesiriyle gözden uzak olmak için Konya'da ikamete mecbur edilmişti. Ancak Mehmed Giray'ın Özdemiroğlu tarafından ortadan kaldırılışı sırasında Konya'dan getirtilerek Kırım hanlığına tayin olundu. Kardeşi Alp Giray da yine kalgaylıkta kaldı.

Mehmed Giray'ın katlinden üç ay sonra, oğlu Saadet Giray iki kardeşiyle birlikte babasının intikamını almak için girişimlerde bulunmak üzere Nogayların ülkesine kaçtı. Nogay Tatarlarına, "Babamızın kanını almak için bize yardım edin" ricasında bulundular. Onlar da on bin miktarı Çapkoncu (yağmacı, akıncı) vererek kendilerini desteklediler.

Saadet Giray bir gün ansızın Kırım hanlarının payitahtı Bahçesaray'a şiddetli bir hücum gerçekleştirdi. Gafil avlanan İslam Giray yaralı olarak Kefe'ye kaçtı.

Demirkapı muhafazasına tayin olunup Kefe'ye gelen askerle de çarpışarak Bahçesaray'ı işgal eden Saadet Giray, İstanbul'a yazarak Kırım hanlığının kendisine verilmesini istedi.[63]

Öte yandan İslam Giray da durumu özetleyerek İstanbul'dan yardım istemişti.

Bu haberler İstanbul'a gelince padişahın huzurunda divan olup görüşüldü. Veziriazam Özdemiroğlu Osman Paşa bizzat kendisinin gitmesi için padişahın iznini istedi.

Özdemiroğlu'na istediği izin verildiği gibi Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'ya da hazırlanması emrolundu. Mevsim kış olduğundan veziriazam kara yoluyla Sinop'a gidip oradan karşı Kırım yakasına geçecekti. Fakat kışın fazlalığı sebebiyle Kastamonu'da kışlamaya mecbur oldu.

Öte yandan İslam Giray topladığı kuvvetlerle yeğeni Saadet Giray'ı mağlup ederek kaçırmaya muvaffak oldu. Saadet Giray ikinci defa talihini tecrübe ettiyse de muvaffak olamayarak Volga taraflarına çekildi.

İslam Giray'ın hanlığına kadar Osmanlı padişahı, Kırım hanı olanların yalnız hanlığını tasdik ile berat gönderirdi. Bu hadiseden sonra bizzat Kırım hanını tayin etmek suretiyle onların dahilî işine de müdahale etmek durumunda kalmıştır. Aslında buna da Mehmed Giray'ın isyanı sebep olmuştur. Hatta bu hadiseden dolayı Alp Giray yakaladığı Mehmed Giray'ı öldüreceği sırada, "Kırım ocağına su kodun!" diye onun isyanı dolayısıyla Osmanlı hükümeti tarafından han tayin edilmesine işaret etmiştir.[64]

Bundan başka yine İslam Giray zamanına kadar hutbelerde yalnız Kırım hanlarının isimleri okunurken bunun hanlığından itibaren hutbelerde önce Osmanlı hükümdarının ve sonra da Kırım hanının isimlerinin zikredilmesi kabul edilmiştir.

Ömrünün çoğunu İstanbul'da geçirmiş olan İslam Giray uzak görüşlü, ince düşünceli tedbirli bir zat olup biraderzadesinin iki isyanı hariç olarak dört sene süren hanlığını sessiz idare etmiştir. Kastamonu'da iken, Kırım meselesinin halledildiğini öğrenen Özdemiroğlu artık gitmesine lüzum kalmadığından, orada kaldı. Sultan III. Murad şiddetli bir kışın yaşanmasından dolayı mevsimin orada geçirilmesini istemişti. Ardından da Osman Paşa'yı, bir Hatt-ı Hümayun'la doğu serdarlığına tayin etti.

ÖZDEMİROĞLU'NUN TEBRİZ'İ FETHİ VE VEFATI

Özdemiroğlu, İran serdarlığı ile görevlendirilmesini müteakip eyalet valilerine Erzurum'da toplanması için tamimler gönderildi. Toplanan eyalet askerleri ile Kastamonu'dan hareket eden Osman Paşa, 1 Ağustos 1585'te Erzurum'a vardı.

7 Eylül'de, Azerbaycan'da Çaldıran sahrasına gelindi. Yavuz, büyük zaferini tam 71 yıl önce burada kazanmıştı. Sadrazam, Şah'ın karşısına çıkacağını sanıyordu. Fakat Şah Hüdabende'nin 27 Ağustos'ta Tebriz'den ayrıldığını öğrenince üzüldü. İran şahı bu muzaffer Türk komutanının karşısına çıkmaya cesaret edememişti.

9 Eylülde Van Beylerbeyi Vezir Cağalazade Sinan Paşa altı bin askerle Karadere Konağı'nda orduya dahil oldu. 20 Eylül'de Sûfyân şehrine gelindi. Ertesi gün, Tebriz'in banliyölerinden Âbvâr'a varıldı.

Sefere çıktığında rahatsızlanan Özdemiroğlu Osman Paşa'nın hastalığı oldukça ilerlemişti. Nihayet dünyanın en büyük şehirlerinden biri olan Tebriz göründü. Ölüm döşeğinde olduğunu anlayan Özdemiroğlu, rahat bir nefes aldı. Tarihçi Âlî günlerden beri paşanın: "Kandasın Tebriz?" diye sayıkladığını ve Şah İsmail'in bu meşhur taht şehrini fethetmenin paşada bir sabit fikir hâline geldiğini kaydetmektedir.

Ordunun öncüsü olan Cağalazade Sinan Paşa, İran veliahdı ve Şah Muhammed Hüdabende'nin küçük oğlu Hamza Mirza'nın kumandasındaki büyük Türkmen ordusunu gördü.

21 Eylül Âbvâr Meydan Muharebesi'nde, çok zayiat vermekle beraber Osmanlılar, Safevi ordusunu bozguna uğrattılar. Osmanlı birlikleri ertesi sabah erkenden Tebriz'in banliyölerini işgale başladılar. Safeviler, Osman Paşa'ya "Adıyaman" diyorlar ve kendisinden çok çekiniyorlardı. Buna rağmen, İran'ın en büyük şehri olan Tebriz'i sokak sokak savunmaya karar verdiler. Tebriz'de nüfus, asrın başlarına nisbetle mühim şekilde azalmış, 250 ilâ 300 bine düşmüştü.

Bu çok zengin Türk şehrinin muharebeyle tahrip olunmasını istemeyen Özdemiroğlu, Hamza Mirza'ya şehri teslim edip şehir

dışında karşılaşmayı teklif etti. Babasının gözleri az gördüğü için İran'ın gerçek hâkimi bulunan 19 yaşındaki veliaht, bunu reddetti.

Bunun üzerine Osmanlılar, İstanbul Kapısı'ndan Tebriz'e girdiler. Safevi sokak barikatlarını top ateşiyle yıkarak Hasan Padişah (Uzun Hasan) Camii'ne kadar ilerleyip şehrin yarısını zapt ettiler. Şehri, Ustacalu Hüseyin-Kulu Han savunuyordu. Ancak 22 Eylül akşamı daha fazla dayanamayacağını anlayan Safevi askeri, Tebriz'i terk edip Hamza Mirza'nın ordusuna katılmak üzere şehirden ayrıldı. Bu durum karşısında Tebriz halkı, aman istemiş ve gece yarısına doğru şehir teslim olmuştur.[65]

Özdemiroğlu, savaşla düşen bir şehrin yağması kanun olduğu hâlde, müstakbel Azerbaycan beylerbeyliğinin merkezi yapmayı düşündüğü bu tarihî büyük Türk şehrine aman vermiştir.

Bu suretle Özdemiroğlu, Tebriz'in dördüncü Osmanlı fatihi oluyordu. Ertesi gün, 23 Eylül'de, Azerbaycan'ın Osmanlı Devleti'ne bir beylerbeylik olarak katıldığını ilan eden Özdemiroğlu, Tebriz'i, yeni Osmanlı eyaletinin merkezi olarak seçti. Ancak ertesi 24 Eylül sabahı, ölüm döşeğinde günlük emirlerini veren sadrazam, kapıkulu ocaklarından yeniçerilerin, kendisinin çadırından çıkamamasından cesaret alıp Tebriz'e aman verilmesini kanuna mugayir sayarak, şehri yağmaya başladıklarını öğrendi. Bütün gücünü toplayarak derhâl atına binen serdar-ı ekrem, az zamanda yağmayı durdurdu. Ahalinin birçok eşyası bulunamadıysa da, bir tek Tebrizlinin bile kanının akmasına mani olunması, büyük bir başarıydı.

25 Eylül günü sadrazam ve serdar-ı ekrem, Habeşistan ve Yemen ve Kafkasya ve Azerbaycan fatihi Özdemiroğlu Osman Paşa, büyük askerî merasimle şehre girdi. 26 Eylül günü, Şevval'in ilk günüydü. Sadrazam, bütün kumandanları tarafından, hem Ramazan Bayramı, hem de Azerbaycan'ın fethi için, merasimle tebrik edildi.

27 Eylül Cuma günü bütün Tebriz'de, Sünni usulüne göre hutbe okundu ve Sultan III. Murad Han'ın adı zikredildi. Özdemiroğlu ve maiyetindekiler, Hasan Padişah Camii'nde Cuma namazı kıldılar ve şehrin Sünni ahalisi de bu namaza katıldı. Yavuz Sultan Selim

de, tam yetmiş bir yıl, dokuz gün önce, aynı camide Cuma namazı kılmıştı.

29 Eylül'de Tebriz Kalesi'nin inşasına başlandı. Muazzam inşaat bir ay sürdü. Böylece Tebriz uzun süreli kuşatmalara karşı koyabilecek bir hâle getirildi.

Tebriz beylerbeyliğine Cafer Paşa'yı getiren Özdemiroğlu kaleye sekiz bin asker ve birkaç yüz top bıraktıktan sonra ayrıldı. Tebriz'de kalacak askerin uzun bir müddet için maaşını peşinen ve kendi parasından ödemişti.

28 Ekim akşamı ordu Tebriz'in banliyölerinden Şenb-i Gazan'daydı. Özdemiroğlu'nun öldüğü konusunda yanlış bir bilgi alan Hamza Mirza otuz bin Türkmen atlısıyla Osmanlı birliklerine saldırdı. Fakat kesin bir bozguna uğradı. Bu Özdemiroğlu'nun duyduğu son zafer haberi idi. Ordu Acısu kenarında konakladığı sırada 29 Ekim gecesi vefat etti.[66]

Paşa'nın hastalığının süresi ve ölüm yeri hakkında şu dizeler bize bilgi vermektedir:

Hastalık çekdi on üç gün cümle ol kân-î kerem
Acısu da eyledi hoş azm-i iklîm-i adem

Naaşı Diyarbekir'e götürülerek şehrin doğusunda bulunan Kurşunlu Camii çevresindeki türbesine defnedildi. Osman Paşa gibi cengâver bir komutanın elli sekiz yaşında vefatı, derin bir üzüntünün yaşanmasına neden olmuş ve Azerbaycan'ın fethinin (23 Eylül 1585) sevincini dahi gölgede bırakmıştır.

Özdemiroğlu Osman Paşa, 16. asrın en büyük Osmanlı kumandanlarındandır. Daha sonraki asırlarda bu çapta bir asker gelmedi denilebilir. Şehit olduğu zaman annesi, zevcesi ve kızı İstanbul'da hayattaydı. Vefatı İstanbul'da büyük teessürle karşılandı. Naaşı, otuz yıllık atı Kaytas ters eğerlenerek üzerine kondu, vasiyeti üzerine Diyarbekir'e götürüldü. Bütün Diyarbekirlilerin katıldığı büyük bir cemaat tarafından cenaze namazı kılınıp önceden yaptırdığı türbesine defnedildi.

Türbede yer alan kitâbe şu şekildedir:

Budur Sultan Murad Han'un vezîri
Ki feth oldu elinde mülk-i Şirvân

Yedi yıl terk-i taht itdi elinden
Hudâbende Muhammed şâh-ı İran

Tatar Han oldu asi pâdişâha
Anun ref'i olundu buna fermân

Koyup Şirvan'ı gitdi asi hana
Kesüp başın yerine dikdi bir han

Dönüp Tebriz'i aldı oldu tarih
Cihanda nam koydu güçlü Osman

İRAN'LA SULH

Özdemiroğlu Osman Paşa'nın vefatını fırsat bilen İran kuvvetleri, Tebriz'i geri alabilmek için on sekiz kez hücum ettilerse de muvaffak olamadılar. Osman Paşa'nın müstahkem bir hâle getirdiği Tebriz'i, Cafer Paşa da mükemmel bir direnişle savunmuş ve Osmanlılar elinde kalmasını sağlamıştı. Safevilerin Tebriz üzerine saldırılarının devam etmesi üzerine III. Murad Han:

"Gayret-i din-i mübin için bu denlü mihnet ve meşakkat çekilmiş iken heba olmasun. Asker ve hazine padişahlara nâm ne namus içündür!" diyerek Ferhad Paşa'yı ikinci kez İran serdarlığı ile görevlendirdi.[67]

Ferhad Paşa Tebriz önüne geldiğinde şehir kuşatma altındaydı. Osmanlı kuvvetleri üç gün üç gece muharebeden sonra İran birliklerini ağır bir yenilgiye uğrattılar.

Ferhad Paşa sekiz-on aydan beri İran birlikleri tarafından muhasara edilen Tebriz'e yardım için giden Ferhad Paşa, buraya zahire ve on iki bin kişilik kuvvet bıraktı. Bu sırada İran şahı sulh isteyerek, elçi heyeti gönderdi.

Bu isteğin bir oyalama taktiği olduğunu anlayan Ferhad Paşa, her ihtimale karşı durumu İstanbul'a bildirdi. İstanbul'dan gelecek cevabı beklediği sırada, Gürcü beylerinden bazılarının baş kaldırmaya başlaması üzerine Kars'a gelen Ferhad Paşa, 1588'de Sultan III.

Murad'ın kesin emri üzerine Gence'yi fethetti. Şehrin etrafına kale yaptırdı. Valiliğe Hadım Hasan Paşa tayin edildi. Böylece bölgedeki Osmanlı hâkimiyeti iyice yerleşmiş oldu.[68]

Diğer taraftan Cağalazade Sinan Paşa da Bağdad valiliğine gönderilerek o da Irak tarafından İran'a girdi ve Nihavend'i aldı. Bu elde edilen yerlere asker yerleştirildi. Muhtelif kabile ve aşiretler ele alındı. Gürcü hükümdarı Simon'un merkezi olan Guri'de muhkem kale yapıldığı gibi Ahıska'da da bir kale yapıldı. Tomoş, Luri, Guri ve Ahıska, Gürcistan'la, bir hudut teşkil etti (1587 Haziran).

Öte yandan Veliaht Hamza Mirza'nın 1586 yılı sonlarında bir ziyafet esnasında aleyhtarları tarafından katli üzerine İran savaşları duruldu. Barış görüşmeleri daha fazla ciddiyet kazandı.

Oğlunun ölümüne üzülen Şah Mehmed Hüdabende rahatsızlığının da artmasıyla diğer oğlu Abbas lehine saltanattan çekildi. Böylece Horasan valiliği yapmakta olan Abbas, Kazvin'e gelerek şah ilan edildi. Bu değişiklik Serdar Ferhad Paşa tarafından 1587 yılı sonunda İstanbul'a bildirildi.

Bu sırada İran başka cephelerde de zor durumdaydı. Horasan'da hüküm süren Sünni Şeybânî Hükümdarı Abdullah Han Meşhed'i muhasara edip fethetmişti. Hindistan'daki Ekber Şah'la da arası bozuk olan Şah Abbas, üç ateş arasında kalınca, sulh istemek zorunda kaldı. Biraderi Hamza Mirza'nın da bulunduğu bir eçilik heyetini, Erdebil Valisi Ustacalu Mehdi Kulu Han başkanlığında olarak Ferhad Paşa'ya gönderdi. O da bunları alarak muzafferen İstanbul'a girdi (28 Ocak 1590).

Şahın yeğeni Haydar Mirza, heyette sulh rehinesi olarak bulunuyordu. Bu kabul, Şark İmparatorluğu'ndan bir prensin rehine olarak Divan-ı Hümayun'a gelmesi sebebiyle önemlidir.

Heyet başkanı Mehdî Kulu Han, III. Murad Han tarafından kabul edildi ve ziyafet çekilerek hil'atler giydirildi. Ayrıca şehzadenin bu ziyareti, birçok şairin gazel ve kasidelerine konu olmuştur. Şah Abbas'ın bütün Osmanlı fütuhatını tanıdığını ve her iki devletin elinde bulunan yerlerin kendilerinde kalması şartıyla, sulh istediğini

söyledi. Elçi ayrıca Abbas'ın, Osmanlı padişahlarının, saltanat süren kulları arasında bulunduğunu belirtmiştir.

Açıkçası Osmanlı Devleti de barıştan yanaydı. Çünkü yıllardır süren bu mücadele artık asker arasında huzursuzluğa yol açmakla birlikte maddi bakımdan da bir külfetti. Yapılan sulh müzakereleri neticesinde İran'la harbe son veren muahede 21 Mart 1590'da İstanbul'da imzalandı.

Anlaşma gereğince Tebriz şehri ile Azerbaycan'ın Tebriz mıntıkası Karabağ, Gence, Kars, Tiflis, Şehrizur, Nihavend, Luristan tarafları Osmanlılarda kaldı. Bu yerlerin terkinden başka İran uleması tarafından ilk üç İslam halifesi Hazret-i Ebubekir, Hazret-i Ömer, Hazret-i Osman ile Peygamberin zevceleri Hazret-i Ayşe hakkında söylenen ve halka telkin edilen fena sözlerin bundan sonra men edileceğini İran şahı temin ediyordu. Haydar Mirza rehin olarak İstanbul'da alıkonuldu. Bu suretle on iki sene devam eden Osmanlı-İran harbi son bulmuş oldu.[69]

PÎR-İ MİMÂRÂN SİNAN

Türk'e şeref, cihana ise yüzlerce medeni eser veren bir sanatkâr olarak tarihe geçen büyük Osmanlı Mimarı Koca Sinan 1588 yılı Mart ayı içerisinde İstanbul'da vefat etti. Süleymaniye Camii yakınlarında mütevazı bir köşeye yaptırdığı türbesine defnedildi. Mimar Sinan'ın vefat için Sa'î Çelebi şu tarihi düştü:

Geçti bu demde cihandan pîr-i mimârân Sinan
Ruhu için Fatiha ihsan ede pîr u civân (996/1588)

Dünya tarihinin en büyük mimarlarından olan Koca Sinan usta 1490 senesinde Kayseri'nin Ağırnas köyünde doğdu. Babası Abdülmennân olup, bu ismi sonradan almıştır. Yavuz Sultan Selim Han'ın zamanında devşirme olarak İstanbul'a geldi. Bu hâlini ve ilk yıllarını kendisi şöyle anlatır:

"Ben Kayseri sancağından devşirilen ilk acemi oğlanlarındanım. Asker ocağına girdikten sonra, önce marangozluğu merak ettim. İyi ustalar elinde yetiştim. Bıkıp usanmadan çalışıp, bu sanatı öğ-

rendim. Yükselmek ve kendimi göstermek için fırsat gözlüyordum. Bilhassa ülkeler gezip görgümü arttırmak istiyordum. Bu fırsat çıktı. Sultan Selim Han'ın ordusunda Acem ve Arab diyarlarını baştan başa gezdim. Mimarlığı, hendeseyi öğrendim. Gördüğüm her binadan, her harabeden ibretle ders aldım. İstanbul'a döndüm. Devlet adamlarının hizmetinde bulundum. Yeniçeri zabiti olarak kapıya çıktım."

Olup yeniçeri çektim cefâyı
Piyade eyledim nice gazâyı

Sinan, 1521 yılında Kanunî Sultan Süleyman'ın Belgrad seferine yeniçeri olarak katıldı. Büyük kabiliyeti sebebiyle yeniçerilikte sık sık terfi etmeye başladı. 1522'de Rodos seferine atlı sekban olarak katılıp, 1526 Mohaç Meydan Muharebesi'nden sonra, gösterdiği yararlıklar sebebiyle takdir edilerek acemi oğlanlar yayabaşılığına (bölük komutanı) terfi ettirildi. Daha sonra kapıyayabaşı olup, 1534 Alman ve Bağdad seferlerine zemberekçibaşı olarak katıldı.

1533 yılında Kanunî Sultan Süleyman'ın İran seferi sırasında Van Gölü'ne geldiklerinde, sadrazam Lütfi Paşa karşı sahile gitmek ve düşmanın ahvalini gözetlemek istedi. Bu maksatla Mimar Sinan'a kadırga yapması emredildi. Mimar Sinan'ın iki hafta gibi kısa bir sürede üç adet kadırga yapıp, donatmasından çok memnun kalan Lütfi Paşa, gemilerin idaresini de ona verdi. Bu başarısından dolayı büyük bir itibar kazandı. İran seferinden dönüşte, Yeniçeri Ocağı'nda itibarı yüksek olan hasekilik rütbesi verildi. Bu rütbeyle, 1537 Korfu, Pulya ve 1538 Karaboğdan (Moldavya) seferlerine katıldı.

Katıldığı bu seferlerde batının ve doğunun mimari tarzını tetkik imkânını buldu. Bu iki üslûbu birleştirerek orijinal eserler verdi. Kendisi bu hususu hatıratında şöyle anlatmaktadır:

"Asker ocağına girdikten sonra önce marangozluğu merak ettim, iyi ustalar yanında çalışıp, yetiştim. Bıkıp usanmadan çalışarak bu sanatın bütün inceliklerini öğrendim. Kendimi göstermek için fırsat gözlemeye başladım. Bilhassa ülkeler gezip görgümü arttırmak istiyordum. Bu fırsat çıktı. Sultan Selim Han'ın ordusunda Acem

ve Arab diyarlarını baştan başa gezdim. Mimarlığı ve hendeseyi öğrendim. Gördüğüm her binadan, harabeden ibretle dersler aldım."

Son seferlerinden olan Karaboğdan seferinde, ordunun Prut Nehri'ni geçmesi için bir köprü yapılması gerekiyordu. Zemin kaygan olduğundan bu işi kimse başaramadı. Bunun üzerine Lütfi Paşa, Kanunî Sultan Süleyman Han'a bunu ancak Haseki Sinan'ın yapabileceğini arz etti. Padişahın verdiği emir üzerine harekete geçen Sinan, ordudaki bütün mimar ve neccarları toplayarak on üç gün gibi kısa bir sürede köprüyü yapıp ordunun karşıya geçmesini sağladı. Bu olay Sinan'a kendisini gösterme fırsatını tanımıştı. Nitekim Sinan bu hadiseyi bizzat kendisi daha sonra şöyle nakletmiştir:

"Sultan Süleyman kuvvetleriyle Karaboğdan'a revân oldu. Prut Suyu kenarına geldiklerinde, asker geçmeye köprü lazım oldu. Nice kimesneler mukayyet olup, bir nice gün köprü binasına çalıştılar. Yaptıkları cümle köprüler çöktü. Çünkü nehrin kıyısı kildi ve kazık çakılması mümkün olmuyordu. Bataklıkta köprü inşasında aciz kalındı. Lütfi Paşa hazretleri, Sultan Süleyman'ın huzuruna çıktı ve dedi ki:

'Saadetlü padişahım, köprü bina olması "Sinan Subaşı" denilen kulunuzun kadr u itibarı ile olur. Haseki bendenizdir. Emir buyurun, yoldaşlarıyla mukayyet olsun. Gayet üstad-ı cihan ve mimar-ı kârdandır.'

Süleyman Han'ın emr-i âlî-şânları vârid oldu. Köprü binasına başladım. On üç gün içinde Prut Suyu kenarında büyük ve yüksek bir köprü yaptım. Padişah hazretleri, askeriyle beraber saadetle geçtiler. Lütfi Paşa hazretleri:

'Bu köprü biz gittikten sonra kâfir elinde harap olur. Bir kule bina olunup hıfz u hırâseti için bir miktar adam koyalım; buyurdular.

Bunun üzerine Veziriazam Ayas Paşa ben hakire:

'Kule bina olunmak tedbiri nicedir?' deyu istifsar buyurduklarında:

"Münasip değildir, çünkü kâfire gayret düşüp birkaç adamla kuleyi alırsa nâmı bir kale almış olur. Belki köprüyü iltifat bile caiz

değildir. Padişah devletlerinde ne mahal de lazım olursa, köprü binası mümkündür' şeklinde fikrimi beyân eyledim.

Lütfi Paşa fikrine mukabele ettiğime incindi:

'Senin korkun, kalede kumandan olup kalmaktır' dedi. Ben:

'Padişah kullarıyız, nerede emrederlerse orada hizmet ederiz.'

Pâdişah'ın kadîmi çâkeriyiz
Kal'a hıfz etmenin dahi eriyiz
Eskiden kuluyuz, yeniçeriyiz
Yanan oda girer semenderiyiz

Ol zamanda Rumeli Beylerbeyi olan Sofu Mehmed Paşa, ordunun gerisindeydi. Birkaç gün sonra o da Rumeli askeriyle gelip orduya katıldı. Mehmed Paşa'nın huzurunda da kule yapılması ve bu suretle köprünün muhafazası meselesi konuşuldu. Paşa dedi ki:

'Eskiden ilk Osmanlılar Rumeli'ne geçtikleri zaman Çanakkale Boğazı'nın üzerinden geçtikleri gemiyi yakmışlar. Şimdi biz kendi elimizle düşman toprağına bir köprü bırakıp, bozgun düşmana kendi elimizle bir hediye mi verelim?' Bunun üzerine köprü muhafazası fikrinden vazgeçildi."

Sinan bu olaydan bir müddet sonra, gerek hassa baş mimarı Acem Ali'nin vefatı üzerine hassa baş mimarı oldu (1538).

Şükrü minnet Hüdâ-yı Mennân'a
Ki kulun mazhar etdi ihsana...

Mimar Sinan'ın, mimarbaşı olduktan sonra verdiği üç büyük eser, onun sanatının gelişmesini gösteren basamaklar gibidir. Bunların ilki, İstanbul Şehzadebaşı Camii ve külliyesidir. Dört yarım kubbenin ortasında merkezî bir kubbe tarzında inşa edilen Şehzadebaşı Camii, daha sonra yapılan bütün camilere de öncülük etmiştir. Külliyede ayrıca imaret, tabhâne (mutfak), kervansaray ve bir sokak ile ayrılmış medrese bulunmaktadır.

Süleymaniye Camii, Mimar Sinan'ın İstanbul'daki en muhteşem eseridir. Kendi tabiriyle kalfalık döneminde yapılmıştır. Yirmi yedi metre çapındaki büyük kubbe, zeminden itibaren tedricen yükselen

binanın üzerine gayet nispetli ve âhenkli bir şekilde oturtulmuştur. Sükûn ve asaleti ifade eden bu sade ve âhenkli görünüşü ile Süleymaniye Camii, olgunlaşmış bir mimariyi temsil etmektedir. Sekiz ayrı binadan meydana gelen Süleymaniye Camii ve külliyesi, Fatih'ten sonra şehrin ikinci üniversitesi olmuştur.

Mimar Sinan'ın en güzel eseri, seksen yaşında iken yaptığı ve ustalık eserim diye takdim ettiği Edirne'deki Selimiye Camii'dir. Bu cami için bizzat Mimar Sinan şöyle der: "Bunun minareleri hem nâzik, hem de üç yollu olmakla gayet müşkil olduğundan, sanattan anlayanlar takdir eder. Ayasofya kubbesi gibi bir kubbenin İslam ülkelerinde yapılmadığını söyleyip duran kefere-i fecerenin mimar geçinen takımına cevap olmak üzere Allah'ın yardımı ile Selimiye kubbesinin altı zıra (bir zıra 50,8 cm) çapını ve dört zıra derinliğini ziyade eyledim." Mimar Sinan, mimarbaşı olduğu sürece birbirinden çok değişik konularla uğraştı.

Zaman zaman eski eser koruyucusu gibi davranmak zorunda kaldı. Bu konudaki en kesif çabalarını Ayasofya için harcadı. 1573'te Ayasofya'nın kubbesini onararak çevresine takviyeli duvarlar yaptı. Bu günlere sağlam olarak gelmesine sebep oldu. Eski eserlerle âbidelerin yakınına yapılan ve onların görünümlerini bozan yapıların yıkılması da onun görevleri arasındaydı. Bu sebeplerle Zeyrek Camii ve İstanbul hisarı civarına yapılan bazı, ev ve dükkânların yıkımını sağladı.

İstanbul caddelerinin genişliği, evlerin yapımı ve lağımların bağlanması ile uğraştı. Sokakların darlığı sebebiyle ortaya çıkan yangın tehlikesine dikkat çekip bu hususta ferman yayınlattı. Günümüzde bile bir problem olan İstanbul'un kaldırımlarımla dahi bizzat ilgilenmesi çok ilgi çekicidir. Bu konuya ne kadar önem verdiği, vakfiyesinde, İstanbul'un kaldırımları için para bırakmasından anlaşılmaktadır.

Hassa baş mimarı olarak çok değişik konularla ilgilenmek zorunda kalan, aynı anda birçok eseri plan hâline getirip yapımlarını sürdüren Mimar Sinan, en geniş çaptaki yapım işlerinin en ufak detaylarıyla bile kendisi ilgilenirdi. Fakat bu işler altında ezilmezdi.

Bütün bu başarılarıyla beraber, İslam ahlakıyla ahlâklanmış mütevazı bir insan idi. Mühründe bulunan; "El-hakîrü'l-fakîr Mimar Sinan" yazısı, bunu en iyi şekilde ispat eder.

Türk mimarisinin yetiştirdiği, İslam âleminin bu büyük mimar ve mühendisi doksan yılın üzerinde, faal bir hayat sürdü. Durup dinlenmeden çalışıp, el emeğiyle alın teriyle elde ettiği helâl mal ve servetini birçok sosyal ve kültürel müesseselere (cami, mescit, medrese, çeşme, kervansaray gibi) vakfettiği görülmektedir. Vakfiyesinde Mimar Sinan'ın aile fertlerini, oturduğu mahalle ve çevre sakinlerini, doğup büyüdüğü yöre halkını ve bütün Müslümanların yanı sıra insanların ötesinde diğer birçok canlıları da düşündüğü anlaşılmaktadır. Nitekim köyü olan Ağırnas'ta yapıp vakfettiği çeşmeye, su içmek üzere gelen hayvanların dinlenmesi için çeşmenin etrafında geniş bir alanı da vakfettiği anlaşılmaktadır. Din eğitiminin yanında dil eğitimini, dünya imarının yanında ahiret hazırlığını, yakınlarının yanında yabancıları ve insanların yanında hayvanları ihmal etmeyen Mimar Sinan, yine vakfiyesinde; Allah rızasının dışında bir şey düşünmeyip, ölümünden sonra rahmet ve hayır dua ile anılmaktan başka bir şey gözetmediğini belirtmektedir.

Mimar Sinan'ın baş mimarlığa getirildiği dönemde Osmanlı Cihan Devleti, bir Türk-İslam devleti olarak ekonomisi, müesseseleri, adaleti ve sosyal yapısı bakımından dünyanın en güçlü devleti idi. Böyle kudretli bir devletin güçlü bir sanatçısı olan Sinan da, yaklaşık elli senelik mimarlık döneminde kendisine düşeni hakkıyla yerine getirdi. Mimari dehası yanında, güçlü organizasyon ve disiplin kabiliyeti ile o günlerde dünyanın hiçbir yerinde görülmeyen bir hassa mimarları teşkilatı geliştirildi. Bu teşkilat, Sinan'dan itibaren, devletin her tarafına İstanbul'un mimari kaidelerini götürdü. Sarayda, mimarinin her alanında atölyeler kurdu. Bu atölyeleri mimarbaşı, hattatbaşı, doğancıbaşı gibi büyük devlet memurları yönetti. Bu atölyelerden, Sultanahmed Camii'ni yapan Sedefkâr Ahmed Ağa ve Davud Ağa gibi mimarlar yetiştirildi.

Mustafa Sa'î Efendi'nin *Tezkiretü'l-Ebniye* kitabında yazdığına göre, Mimar Sinan; seksen dört cami, elli iki mescit, elli yedi med-

rese, yedi dârülkurrâ, yirmi türbe, on yedi imaret, üç darüşşifa, beş su yolu, sekiz köprü, yirmi kervansaray, otuz altı saray, sekiz mahzen ve kırk sekiz adet hamam olmak üzere üç yüz altmış dört eser vermiştir.[70]

OSMANLI-ÖZBEK DAYANIŞMASI

Büyük bir cihan devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nun padişahları aynı zamanda dünya Müslümanlarının dinî lideri yani halifesi olması cihetiyle bütün İslam devletlerinin saygısını çekmekte idiler. Dolayısıyla gerek aralarındaki ihtilaflarda ve gerekse düşmanlarına karşı yardım istemekte Asya'nın en ücra köşesinden de olsa Osmanlı Devleti'ne başvuruyorlardı.

İşte Osmanlı Safevi savaşları sırasında İran'la arası iyi olmayan ve topraklarının büyük bir kısmını bu ülkeye kaptıran Özbekler de Osmanlı'dan yardım istemekte idiler. Bu sebeple III. Murad Han Safevilere savaş ilan edildiğinde Özbek Hükümdarı II. Abdullah Han'a haber göndererek İran'ı kıskaca almak için, Horasan tarafından harekete geçmesini de istemiştir. Bu amaçla kendisine destek olmak üzere Özdemiroğlu Osman Paşa da, Piyâle Paşa'yı yüz yirmi top ve beş yüz kadar yeniçeri ile Bakü'den deniz yoluyla Özbek ülkesine gönderdi.

Piyâle Paşa, Özbekleri İran üzerine birlikte hareket için teşvik etmek amacı ile geldiğinde, onları taht mücadelesi içerisinde, kardeş kavgası ederlerken buldu. Piyâle Paşa'nın getirdiği askerler ve toplar kapanın elinde kalmış ve tabii, bu durum da İran'ın işine yaramıştır. Kuzey Türkistan'ı idare eden Baba Sultan, sağ kolu olan yeniçeriler (Rum askerleri) sayesinde II. Abdullah'ı yenmiştir. Piyâle Paşa, bu durumda; "Aranızda kavga ediyorsunuz. Bu size hiçbir fayda vermez" diyerek kızgınlığını ifade ettikten sonra Astarhan'a uğramak maksadı ile Harezm'den İstanbul'a hareket etmiştir.

II. Abdullah ise ancak Türkistan'da yeniden birliği sağladıktan sonra, İran'a karşı harekete geçebilmişti. Osmanlıların İran'ı meşgul etmeleri ve pek çok önemli şehirlerini alması ile işleri kolaylaşan

Özbekler süratli bir şekilde Herat'ı alıp, Şiî ahaliyi kırmış, Meşhed'i ve daha pek çok yeri zapt etmişti.

Özbek Hükümdarı II. Abdullah Han bu faaliyetlerini Osmanlı Devleti'ne Mehmed Bahadır adındaki bir elçi ile gönderdiği mektupta belirtiyordu. Ayrıca, Şiî-Kızılbaşların ezilmesini, Horasan ve Irakeyn mağdurlarının kurtarılmasını, hac yolunun açılmasının önemini belirterek bu işe devam edeceğini, bunun dünya ve ahiret saadeti için şart olduğunu bildiriyordu.

Osmanlı Hükümeti'nin verdiği cevapta; askerlerin büyük bir kısmının ileri gelen bir serdarla Şark Diyarı'na gönderildiği belirtilip Allah'ın izni ile Şirvan-Revan ve nice yerleri aldıkları ifade olunuyordu. Evvelce Taht-ı Azerbaycan olan Tebriz'i kuşatma altına aldıklarını, artık orasının "Makarr-ı İslam" olduğunu, geçen sene de Gence vilayeti ve özellikle Karabağ ve Erdebil'i ele geçirdikleri vurgulanıyordu. Nihayet diğer bütün memleketleri ve vilayetleri fethedeceklerini bildirdikten sonra şayet iki taraf arasında tam bir ittifak ve ittihat olunursa bu fitnenin ortadan kaldırılabileceği belirtiliyordu.

Osmanlılar tarafından, II. Abdullah'a gönderilen, bir başka mektupta da daha önce kolaylıkla gelip geçilen hac yollarının açılması, tüccar ve hacıların önüne konulan engellerin kaldırılması hususunda çaba sarf etmenin önemi ve sevabı üzerinde duruluyordu.

II. Abdullah Han, Mehmed Bahadır adlı elçisinden kısa bir süre sonra, Hataî adlı bir elçi daha göndererek Herat'ı Safevilerden aldıklarını, pek çok Safevi yerlerinin asker-i İslam'ın elinde bulunduğunu, Bestam ve Damgan sınırlarına dayandıklarını bildirdi. Safevilerin ise Hindistan Sultanı Ekber Şah'a sığındıklarını, Hindistan sultanının da gönderdiği bir mektupla onlara yardım edeceğini söz verdiğini, bu durumun Safevilere güç kazandırmış olduğunu ifade etti. O da birlik ve beraberlikten bahisle, "Her husus ve her emir Cenâb-ı âlîlerinin rızâ-yı hümayunları üzere olup asla muaraza ve münakaşa olmamak mukarrerdir" diyordu. Özbek Hükümdarı II. Abdullah, bu mektubuyla hem Osmanlı Sultanı III. Murad'a bağlı

olarak hareket edeceğini hem de Hindistan Şahı Ekber'in Safevileri desteklediğini bildiriyordu.

Gerçekten Hindistan Sultanı Ekber, II. Abdullah'a Osmanlı sultanına karşı, İran şahının korunmasını teklif etmişti. Şüphesiz bundaki amacı denge kurabilmekti. Ayrıca o, kendisini Türk âleminin en güçlü hükümdarı sayıyordu. Fakat II. Abdullah bunu reddetmiştir. Çünkü Özbek hanı, III. Murad Han ile tam bir müttefik ve dost idi.

Osmanlı-İran savaşı şiddetle devam ederken 1587'de, Şah Hüdabende barış teklifi yapmak istemişti. Fakat bu arada tahta oğlu Abbas (1587-1629) geçti. Şah Abbas, daha hırslı ve lider bir kişiliğe sahipti. Osmanlı Devleti'ne karşı barış istemediğinden savaş tekrar hareketlendi. Savaş her iki tarafa da çok ağır maliyet getirmiş, bir taraftan Özbeklerin, diğer taraftan Osmanlıların sıkıştırması sonucu İran'da merkezî devlet otoritesi iyice zayıflamıştır.

İran'ın iç ihtilafları ve Özbek tehdidi devam ettiği müddetçe Safevi Hükümeti barış yapmaya mecbur oldu. Şah Abbas barış için kardeşi Hamza Mirza'nın oğlu Haydar Mirza'yı İstanbul'a gönderdi. Kısa fasılalarla on iki sene devam eden Osmanlı-Safevi düşmanlığına son veren 1590'daki antlaşma, iki tarafın da savaşın külfetlerinden bir an önce kurtulma ve sükûna kavuşma meylinin mahsûlü idi. Özbek tehdidi ve iç isyanlarla sarsılan Safevi Devleti barışı büyük fedakârlıklar pahasına da olsa kabul etmek zorunda kalmıştı.[71]

Osmanlılar kendileri Safevilerle anlaşma imzalarken Özbeklerin de barış yapması için gayret sarf edecekler fakat bunda başarılı olamayacaklardır.

YENİÇERİLERİN HUZURSUZLUĞU

İran harplerinin uzun sürmesi Osmanlı hazinesini zor durumda bırakmıştı. Neticede masraflar artmış, bu yüzden akçenin değeri düşürülmek zorunda kalınmıştı. Para işleri ise sözü geçen Yahudilerin elinde idi. Tarihçi Âlî'nin ifadesine göre darbhane mültezimi, Defterdar Mahmud Efendi'ye bir badem ağacı yaprağı kadar ince ve bir şebnem katresi kadar hafif sikke getirerek kabul ederse iki yüz bin akçe basabileceğini söyledi. Fakat defterdarın teklifi reddetmesi

üzerine Doğancı Mehmed Paşa'ya başvurmuş ve bunun üzerine Mehmed Paşa, defterdara emir vermiştir.

Askere dağıtılan maaş aynı olduğu hâlde dağıtılan paranın değeri, öncekinin yarısı nisbetinde olmuştu. Bu kararın duyulmasıyla yeniçeriler arasında huzursuzluk baş gösterdi. Bunun üzerine Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa'ya muhalif Sinan Paşa ve İbrahim Paşa gibi bazı devlet adamları tarafından kışkırtılan yeniçeri ayaklandı. Düşük akçe basılmasında suçlu olarak Baş Defterdar Mahmud Efendi ile Musahip Doğancı Mehmed Paşa görüldüğü için toplantı hâlindeki divan basılarak başları istendi. Aksi takdirde içlerinden birini öldüreceklerine yemin eden yeniçeriler:

"Beylerbeyini bize teslim ediniz, yoksa padişaha kadar kendimize yol açacağız" diye söylendiler. Ayrıca padişah, önlerine para dökerek vakit kazanmaya çalışsa da bu yeniçerileri sakinleştirme yetmiyor aksine kaynaşmaya devam ediyorlardı.

Bu, yeniçerilerin ocağın kuruluşundan beri ilk defa saray basarak kelle istemeleri idi. Sultan III. Murad Han, sarayda savunma tertibatı alarak istenen kişileri vermeyi reddetti. Hademenin, bekçilerin, bostancıların, baltacıların, kapıcıların silahlanmalarını emredip, askerin gönlünü hoş etmek için Hatt-ı Hümayun yazdı ise de bunlar yeniçerileri fikirlerinden vazgeçirmeye yetmemişti.

Böylece önce istekleri kabul etmeyen padişah daha sonra olayların büyümesinden endişe ederek devlet adamlarının da araya girmesiyle buna mecbur bırakıldı. Israrlar üzerine bu işte hiç kabahati olmayan Mehmed Paşa, asilere teslim edilmiştir. Ayrıca Murad Han, çıkan isyanda vezirlerin parmağı olduğunu anlamadığı için daha sonra pişman olup:

"O sırada, iktiza ettiği vechile şiddet göstermekte kusur ettim" diye söylenmiştir. Ancak Sultan, asileri desteklediğini anladığı devlet erkânından Veziriazam Siyavuş Paşa, ikinci vezir olan damadını, Üçüncü Vezir Cerrah Mehmed Paşa'yı azletti. Veziriazamlık görevini Sinan Paşa'ya, ikinci vezirliği Nişancı Mehmed Paşa'ya, Rumeli beylerbeyliğini ise Yusuf Paşa'ya verdi.

Fakat devlet adamlarının katledilmelerine rağmen yeniçerilerin birçok defa çıkarmış oldukları yangınlar, onların sakinleşmediğinin en iyi örneğini gösteriyordu. İşte bu sebeple Sultan III. Murad Han, çareyi Yeniçeri Ağası Hızır Ağa'nın yerine Mîr-i alem Mahmud Ağa'yı ve onun yerine de Saatçi Hasan'ı göreve tayin etmekte bulmuştur.

OSMANLI-İNGİLİZ MÜNASEBETLERİ

Yeni coğrafi keşiflerin yaşandığı bu dönemde Avrupalı devletler artık ticarete daha çok önem vermeye başlamıştı. Ticaret için Akdeniz havzasında önemli bir pazar görevi gören Osmanlı limanları ise, Avrupalı devletlerin ilgisini çekiyordu. Bu devletlerden Venedik ve Ceneviz, Akdeniz ve Karadeniz limanlarında eski çağlardan beri ticaret yapmakta idi. Ticaret kolonileri kurmalarının yanında zamanla gemicilikte de ileri bir seviyeye gelmişlerdi. Nitekim Çelebi Mehmed zamanında Venediklilere ticaret izni verilmesinin ardından Fatih Sultan Mehmed döneminde ise limanlarda ticaret yapma hakkı tanımıştı.

Bu imtiyazlar Osmanlı'ya Avrupa'da müttefikler bulma yönünde faydalı olduğu gibi ekonomiye de oldukça katkıda bulunmaktaydı. Osmanlılarla ticari imtiyazlarını kaybetmek istemeyen ülkeler ilişkilere dikkat etmek zorundaydılar. Diğer taraftan yeni coğrafi keşifler İngiltere, Hollanda, İspanya, Fransa, Portekiz gibi devletlere daha uzak yerlerde rekabet etme fırsatını elde etmişlerdi. Avrupa'da yaşam standardının yükselmesi ise bir burjuvazi sınıfının oluşması yanında bilim alanında önemli gelişmelere katkıda bulundu. Fakat Avrupalı devletler bu kazanımları elde ederken uzun süren savaşlara iç gaileleri de eklenecek olan Osmanlılar ilerleyen zamanlarda kapitülasyonlarla ilgili sorunlar yaşayacaktır.

Osmanlı Devleti, III. Murad'a kadar olan dönemde limanlarında ticaret yapma hakkını Venedik ve Fransa'ya tanımıştı. Osmanlı'nın Kıbrıs'ı fethetmesi ile İngilizler Venediklilerin yerini almaya başladılar. 1580 yılına gelindiğinde ise artık İngiliz gemileri Akdeniz'de dolaşmakta idi. Akdeniz'deki İngiliz ticaret gemileri, Osmanlı li-

manlarındaki seyr ü sefer ve ticareti, Osmanlı Devleti'nin Fransız gemilerine tanımış olduğu haklardan faydalanmak için Fransız bayrağı çekerek ve Fransa'ya vergi ödeyerek sürdürmekteydiler. Dolayısıyla kârları da azalmaktaydı. Bu sebeple, Fransızlar gibi müstakil imtiyaz elde edebilmek için Osmanlı Devleti nezdinde pek çok teşebbüste bulundular.

Fransa'da Protestanlara karşı yapılan mezalim Osmanlıların bu ülkenin dikkatini çekmeye ve gücünü kırmaya yöneltiyordu. Diğer taraftan Fas'taki gelişmeler ve İspanya'nın Portekiz ve sömürgelerini ele geçirmiş olması da Osmanlıları dikkatli olmaya itiyordu. İşte bu noktada bölgede Katolik olmayan İngilizleri desteklemelerine ve güçlerini kırmaya yöneldiler. Osmanlı-İngiliz münasebetleri farklı bir sürece girmiş olmasında ve münasebetlerin gelişmesinde Hoca Sadeddin Efendi önemli rol oynamıştır.

Osmanlıların, 1579 yılında üç İngiliz tüccarına, sularında ticaret imtiyazı vermesinin ardından 1580'de bu karar ahidnâme şeklini aldı. Daha önceden Venedik ve Fransa bu haktan faydalanırken, bu dönemde İngilizler Türk sularında rahatça ticaret yapma hakkını kazanmış bulunuyordu.

Bu ahidnâme, daha öncekiler ile aynı özellikleri taşımakta idi. Özellikle 1569 yılında Fransızlara tanınan haklar burada da mevcut olup farkı ise, İngilizler için öncelikli maddelerin ilk sıraya alınmış olmasıdır. Kraliçeye bir lütuf olarak verilmiş olup istenildiği takdirde değiştirilebilecek veya geri alınabilecekti. Ayrıca karşılıklı bir söze dayanmamakta birlikte uygulanması da Osmanlı Devleti'nin isteğine ve keyfine kalmıştı.

Ahidnâme alma hakkı elde etmiş bir devlet, dost olarak görülür ve tüccarlarının can ve mal güvenliği sağlanarak serbest ve güvenli bir şekilde ticaret yapmasına izin verilirdi. İngilizler için bu ahidnâme küçümsenmeyecek bir başarıdır. Onlar bu anlaşma ile Venedik ve Fransız tüccarlarla aynı haklara sahip olmuşlardı. Osmanlı Devleti'ne giriş yapan İngiliz tüccarları %5 gümrük vergisi ödemeyi kabul ettikleri takdirde ve belirtilen şartlar dışına çıkmadan kendi bayrakları ile ticaret yapabileceklerdi.

Harborne'in gerek bu çalışmaları gerekse Bab-ı Âli ile olan yakınlığı Fransız Elçisi Germigny tarafından gözlenmekte idi. Germigny, 1580 yılında Paris'e gönderdiği mektubunda Bab-ı Âli ile ilişkilerin yolunda gittiğini belirtirken Harborne'in sağladığı başarılarının sebebini ise şöyle açıklıyordu:

"İngiliz ajanı Türklere satılmak üzere İngiltere'den çokça demir ve top dökmek için kullanılan aletler getirmiştir."

Bu tür savaş malzemesinin Türklere satılması papa tarafından yasaklanmış olması sebebiyle, İngilizlerin bu ticareti Hıristiyanlar nazarında büyük bir suç olarak görülüyordu. Fakat İran savaşının devam ettiği bu sürede İngilizlerin demir gibi savaş malzemesi satma teklifinde bulunmaları, Bab-ı Âli'yi sevindirmiş olmasının yanında İngilizlerle münasebetlere de olumlu yansımıştır.

Fransız elçisi ise, Osmanlı ile İngiltere arasında gerçekleşen anlaşmayı ve akabinde verilen ahidnâmeyi öğrenmiş olup bunun Fransızlara verilmiş olan "Capitulation" hükümlerine uygun olmadığını ileri sürmüştür. Ayrıca Harborne'in elde ettiği "Nişan-ı Şerif"ten vazgeçilmesi ve Fransız krallarına verilmiş olan haklara Osmanlı Devleti'nin sadık kalmasını talep etti. Bab-ı Âli ise, İngilizler ile olan "ahidnâme"yi korumakla birlikte Fransızlara istenilen hakları vererek, III. Henri'nin İngiltere ile Osmanlı arasında aracılık yapmasını istemiştir.

Osmanlı Devleti tarafından III. Henri'ye gönderilen mektupta, iki devlet arasında istenilen dostluğun Fransa kralının aracılığı ile yapılması gerektiği, eğer kraliçe elçi gönderecek ise III. Henri'nin tavsiyelerinin önemli olduğu ve ancak bu şartlar sağlanırsa kraliçenin isteklerinin kabul edileceği yazılıydı. Fransızları gücendirmemek için böyle bir istekte bulunulmuş olduğu biliniyordu.

Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında münasebetler sadece ticari ilişkilerle sınırlı kalmıyordu. Kraliçe Elizabeth gönderdiği bir mektupla Sultan III. Murad Han'dan İspanyollara karşı açıkça yardım ve destek beklediğini belirtiyordu.

İstanbul'da bulunan İngiliz Büyükelçisi William Harborne'un Kraliçe katından padişaha yardım talebi için takdim ettiği mektubu Osmanlı sultanının Avrupa devletler sisteminde ne kadar üstün bir pozisyonda olduğunu ortaya koymaktadır:

"Padişahın yüce katına arzuhal ilam olunur. Saadetlü padişahım hazretleri sağolsun. Devletlü ve saadetlü, âlemin sığındığı padişah hazretlerinin yüce katlarına kullarının arzı budur ki, "İngiltere Kraliçesi" ile "Zât-ı Şahaneleri" arasında mukaddes bir sulhun vücut bulması hususunda büyük tanrı bu kulunuzu başlıca vasıta seçmek lütfunda bulunmuştu. Bendeniz dokuz yıl önce bu görevi sadıkâne bir tarzda ve isteyerek ifade ettim ki, hususuyla Zât-ı Şahanelerine bahşedilen kudret ve kuvvet vasıtasıyla bizim müşterek düşmanımız olan bütün putperestleri imha edeceklerini ummuştum. Büyük Tanrı'nın adıyla masum kulunuza acımanız için yalvarırım. Eğer bu putpereste (İspanya'ya) karşı var kuvvetinizi göndermek niyetinde değilseniz, ona zarar vermek üzere hiç olmazsa altmış veya seksen kadırga gönderiniz. Efendim kraliçe bir kadın olduğu ve cinsiyeti bakımından savaşa meyilli olmaması lazım geldiği hâlde Tanrı'nın bu konudaki emrini var kuvvetiyle yerine getiriyor. Eğer size çok sadık kalan bir hükümdar dostunuzu en nazik zamanda kendi hâline bıraktığınız takdirde, sizin hareketinize bütün dünya şaşıracak. Çünkü efendim, sizin vaatinize ve dostluğunuza güvenerek gerek kendi hayatını, gerek devletini büyük bir tehlikeyle attı. Zât-ı Şahaneleri, efendim ile birlikte hakimâne bir tarzda vakit geçirmeksizin bir donanma çıkarırsanız bununla büyük Tanrı'nın buyruğu, şeriatın emri ve meydana gelen fırsatın icabı, yüce Osmanlı neslinin şan ve şerefi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun muhafazası yolunda hareket etmiş olacaksınız. Bu yapıldığı takdirde mağrur İspanyol ile sahte papa ve bütün taraftarları, yalnız zafer ümitlerinden mahrum edilmekle kalmayacaklar, belki de bu tür küstahlıkların cezasını bulacaklar. Tanrı ancak kendine yakın olanları himaye eder. Sizin vasıtanızla Tanrı putperestleri cezalandıracaktır ki, arda kalanlar bizler gibi hakiki Tanrı'ya tapanlar zümresine dahil olacaklar. Hak

yolunda mücadele eden bizleri Tanrı zafere ulaştıracak ve birçok nimetlere kavuşturacaktır."

20 Haziran 1580'e gelindiğinde ise, III. Murad tarafından İngiltere Kraliçesi Elizabeth'e mektup gönderildi. Mektupta yardımların sadece ticari noktada değil ayrıca siyasi amaçların da söz konusu olduğu belirtilmekteydi. Öyle anlaşılıyor ki Osmanlı Devleti, Lutherian mezhebinden olması münasebetiyle İngiltere'yi kendi dinî anlayışına yakın bularak, İspanya'ya karşı ortak hareket etmek istiyordu.

İNGİLTERE'YE YARDIM DONANMASI

Osmanlı İmparatorluğu tarafından tanınan imtiyazlar İngiltere Kraliçesi Elizabeth için yeterli görülmemekte idi. İngiltere'nin Yakın Doğu'da söz sahibi olabilmesi için İstanbul'da Fransa ve Venedik gibi daimi elçi bulundurması gerekiyordu. Ayrıca gemilerin de Fransız bayrağı yerine İngiliz bayrağının bulundurulması da istenmekte idi. Harborne, daimi elçi konusunu Osmanlı ve İngiltere arasındaki münasebetler sebebiyle gerekli gördüğü için Elizabeth'e bu konuda tesir etmeye çalışmıştır. Fakat III. Murad, "ahidnâme"de de belirtildiği üzere III. Henri'nin aracılığına başvurmak isteyerek Fransa'nın tepkisini çekmek istemiyordu.

Elizabeth, Osmanlı Devleti'ne göndereceği elçi için Fransa'nın desteğini beklemiş olmakla birlikte müracaatta bulunarak Fransa kralının annesi olan Katerine de Mediciye de mektup göndermek suretiyle desteğini istedi. III. Henri, Osmanlı Devleti'nde prestijinin kalmayacağını ayrıca Fransız elçilik ve konsolosluklarından alınan verginin durmasıyla gelirlerin azalacağını düşünerek aracılık yapmaya olumlu bakmamakta idi. Fakat III. Henri, İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile olan münasebetini desteklemese de bunun önüne geçecek gücü de kendinde bulamıyordu. Bu süre içinde Harborne'in elçi sıfatıyla İstanbul'a gönderilmesine karar verildi (20 Kasım 1582).

Fransız ve Venedik elçileri örnek alınarak Osmanlı padişahı ve devlet erkânına verilecek olan hediyeler belirlenmişti. III. Murad'ın saatlere olan merakı bilindiğinden çalar saat, kumaş ve eşyaların gönderilmesi kararlaştırıldı. Ve Harborne, Elizabeth'in III. Murad'a

hazırladığı mektup ile "Susan" isimli gemiye binerek İstanbul'a hareket etti (14 Ocak 1583).

Harborne'in Lutherian mezhebinden bir devletin elçisi olması sebebiyle diğer devlet elçilerinden daha fazla itibar görmekteydi. Ayrıca Fransız elçisi ile aynı muameleyi görüyor olmasının verdiği memnuniyet ise, Devlet Sekreteri Walsingham'a gönderdiği mektuplardan anlaşılıyordu. Böylece Harborne'in elçiliği iki devlet arasındaki ilişkileri olumlu anlamda geliştirmiş olup İngiliz tüccarların Akdeniz'de serbest bir şekilde dolaşmasını sağlamıştır.

Bu tarihten sonra Osmanlılarla İngilizler arasında ilişkiler gittikçe gelişmeye başladı. Özellikle 1580'li yıllara gelindiğinde İngiltere ile İspanya arasında soğuk rüzgârlar esiyordu. Osmanlı Akdeniz politikası gereği İspanyolların karşısında, İngilizlerin de yanındaydı.

Kraliçe Elizabeth ise İspanyollara karşı dünyanın en büyük gücünü yanında görmenin mutluluğu içerisindeydi. Sultan Murad'a hitâben yazdığı mektupta, İspanya kralının dinî muhalefet ve kadîm düşmanlıkla karadan ve denizden ülkelerine saldırdığından söz ediliyordu. Elizabeth mektubunda ayrıca İspanyolların, İslam memleketlerinde ticaret yapan tüccarlara zarar vererek Osmanlı ülkesine gidip gelen gemilerin yollarını kestiğini iddia ediyordu. Kendilerinin İspanya'da esir olan Müslümanların çoğunu para karşılığında kurtarmaya çalıştığını, bu hizmet ve dostluklarına mukabil, Osmanlı ülkesindeki İngiliz tüccarlarına saygı gösterilerek emniyet içinde ticaret yapmalarının sağlanmasını talep etmekteydi.

Sultan III. Murad Han'ın, Elizabeth'e yazdığı cevabî mektupta şu ifadeler yer alıyor: "İki ülke arasındaki dostluk ve Ahidnâme-i Hümayun gereğince dost ve düşmana karşı birlikte hareket edilecektir. Ahidnâme şartlarına uyulduğu takdirde İngiliz tüccarlarına kimsenin zulüm etmek ihtimali olmaz. Eskiden Osmanlı padişahları ile dostluk edenler nasıl saygı görüp himaye edilmişlerse size de o şekilde muamele edilecektir. İspanya'da esir olan Müslümanların İngiltere tarafından kurtarılması sadakat ve bağlılığınızın göstergesidir. Elçinizle göndermiş olduğunuz mektubunuzda Osmanlı donanmasına ilişkin söylediklerinizi hususunda hepsiyle ilgili ma-

lumum olmuştur. İlkbaharda büyük bir donanma gönderilmesi kararlaştırıldı. Allahu Teâlâ donanmayı zafere ulaştırsın."

İngiltere gelişmelerden memnundu. Devlet sekreteri Walsingham, 24 Haziran 1587'de İstanbul'daki İngiltere Elçisi William Harborne'e gönderdiği mektupta padişahı İspanyollara karşı hareket geçirmek için elinden ne geliyorsa yapmasını ve İngilizlerin iyi insanlar olduğunu anlatmasını istiyor:

"Gönderdiğiniz 9 Mart 1587 tarihli mektubunuz ulaştı. Mektubunuzdan Osmanlı Sultanı ve danışmanlarıyla devam ettirilmesi gereken münasebetlerin, emirlerimiz doğrultusunda ihtimam ve basiretle yerine getirildiğini öğrendik. Padişahın Hocası Sadeddin Efendi vasıtasıyla sultanın kendilerine mektup göndermesinden dolayı kraliçemiz çok sevindi. Osmanlı Padişahı III. Murad'ın İspanya kralıyla antlaşma yapmaya yazdığınız suretle yanaşmamasından dolayı kraliçenin fevkalâde müteşekkir kaldığını sultan hazretlerine söyleyin... İspanyol kudretinin tehdidi, sultana tâbi Kuzey Afrika beylerinin göndereceği kadırgalarla engellenebilir. Az bir masrafla yapılabilecek saldırıyla, İspanyol kralı büyük ölçüde rahatsız edilecek ki, bu durumda İngiltere'nin karışmasına bile gerek kalmayacak...

Tebaamıza karşı Türklerin teveccühlerinin artması için kraliçenin emri ile Sir Francis Drake'in, hâlen İspanyol deniz yollarında devam eden seferi sırasında kurtardığı Müslümanları ceplerine para bile koyarak serbest bıraktığını, İspanyolları da Berberilere köle olarak sattığını söyleyebilirsiniz."

İşte bu gelişmeler neticesinde İngiltere'yi İspanyol işgalinden ve baskınından kurtaracak Osmanlı donanması olacaktır. Osmanlıların gönderdiği donanma sebebiyle İspanyol donanması ikiye bölünmek zorunda kalacak ve İngiltere karşısında büyük bir bozgun yaşayacaktır.

OSMANLI-AVUSTURYA İLİŞKİLERİ

III. Murad Han'ın tahta çıkışında Avusturya ile aradaki sulh anlaşması yenilenmek suretiyle devam etmekle beraber iki tarafın hudut kumandanları fırsat buldukça birer bahane ile birbirlerine

akın yapmaktan vazgeçmiyorlardı. Saldırıdan sonra ise her biri kabahati karşısındakinin üzerine atıyordu. Bununla beraber bu taarruzların mühim bir kısmı karşı tarafın haydut çeteleri tarafından yapılıyordu.

Aslında Bosna hududunda Dalmaçya'daki Uskok denilen haydutların ikide bir, Türk topraklarına taarruzları ve bunların taarruzlarının Alman imparatoru ile Venedik Cumhuriyeti taraflarından defedilmemesi yüzünden Osmanlı hudut beyleri de bunlara mukabele ediyorlardı.

Bu ve emsali hudut olaylarına rağmen iki devlet arasında 1590'da eski muahede sekiz sene müddetle bir kez daha yenilenmişti. Avusturya, ödeyeceği otuz bin dukalık senelik vergiyi göndereceğini taahhüt etmiş padişah da buna cevaben Bosna ve Hırvat sınırında ihlaller gerçekleşse de barış taraftarı olduğunu bildirmişti. Bu tarihte Osmanlı Devleti İran'la yapmış olduğu muharebenin ilk safhasını bitirmiş, başarılı ve üstün bir muahede akdine muvaffak olmuştu.

Öte yandan Avusturya hududunda çarpışmalar eksik olmuyordu. İmparator II. Rudolf Avusturya-Macar çetelerine sık sık Osmanlı hudut köy ve kasabalarına baskınlar yaptırmaktaydı. Osmanlı reâyâsının şikâyetlerinin artması üzerine Bosna Valisi Telli Hasan Paşa, Avusturya'nın Hırvatistan topraklarına akınlar yaptırıp Hrastoviçe, Gora ve Bihke'yi fethederek Petrine bölgesinde bir kale inşa ettirdi. Anlaşmanın yenilenmesinin akabinde Telli Hasan Paşa'nın Avusturya üzerine seferleri anlaşmayı gölgelemişti (Nisan 1592). Türklerin bu faaliyetleri Hıristiyanları telaşa sevk etmiş olup Roma ve Macaristan devletlerinde "Türk Çanı" uygulaması getirildi. Alınan karara göre kilise çanları, sabah, öğle ve akşam vakitlerinde düşmana karşı galibiyet için çalacak ve halkı duaya çağıracaktı.

Gerçekten de Bosna Valisi Telli Hasan Paşa'nın Avusturya topraklarına yapmış olduğu başarılı üç büyük akın, aradaki muahedeyi bozacak derecede mühimdi. Nitekim III. Murad Han, Hasan Paşa'nın anlaşmaya aykırı olarak yaptığı akınları haber alınca, bu işlere katiyen rızası olmadığını kendisine bildirmiş ve:

"Bu iş bir fesada müncer olursa kendisi siyasetim pençesinden kurtulamaz, bundan sonra asla böyle hâllerde bulunmasın ve asker çekip etrafa akın etmesin" demişti.

Buna rağmen Avusturya elçisi gelerek Hasan Paşa'nın başka bir yere naklini istedi. Oysa Avusturyalılar bir taraftan da aynı şiddetle taarruza geçmişlerdi. Hatta bu sırada imparator, anlaşma gereği vermekte olduğu vergiyi bundan sonra gönderemeyeceğini İstanbul'daki elçisi vasıtasıyla Osmanlı Hükümeti'ne bildirmiş ve aynı zamanda ittifakına almış olduğu Erdel, Eflak, Boğdan beylerini de metbularına karşı ayaklanmaya teşvik etmişti.

Avusturya'nın bu girişimleri karşısında Telli Hasan Paşa, 1593 yılında Hırvatistan hududunda Sisek Kalesi'ni muhasara altına aldı ve büyük bir akın gerçekleştirdi. Ancak geri dönüşte Ordra Suyu'nun Kupa Nehri'ne döküldüğü yerde büyük bir düşman ordusuyla karşı karşıya geldi. Osmanlı ordusu, iki nehir arasında sıkıştırılmış olup bütün kaçış yolları tutulmuştu.

Atından inip iki rekât namaz kılan Hasan Paşa yüzünü toprağa sürüp hulûs-ı niyet ile:

"Allah'ım, ben aciz, biçare, zaîf kulunu nice kere din düşmanlarına muzaffer eyledin. Ümmet-i Muhammed'i nusretle şâd u handan ve din düşmanlarını hor ve hakir kıldın. Hazret-i Server-i Enbiyâ izzetine bu defa dahi bu günahkâr Ümmet-i Muhammed'i nusretle mesrur ve bu nâçiz kulunu son nefeste şehâdetle mamur eyle!" diyerek münacatta bulundu.

Ardından yedi sekiz bin civarındaki mücahit atlanıp düşman alayları içerisine daldılar. Hasan Paşa bir taraftan çarpışır bir taraftan da gazileri gayrete getirirdi. İki taraftan atılan top, tüfenk ve okunan gülbang-ı Müslimîn ve hây-huy-ı müşrikîn sadâsından yer gök harekete gelmişti.

Savaşın en kızgın anlarında evvela İzvornik Sancakbeyi Memi Bey ile pek çok İzvornik askeri düştü. Bu hâli gören Hersek Sancakbeyi Sultanzade demekle meşhur Ahmed Paşaoğlu Mehmed Bey, kuvvetleriyle düşmanın sol koluna yüklendi. Osmanlı dilâverleri

düşmanı ekin biçer gibi biçmekte iseler de kalabalık birlikler karşısında erimekten kurtulamıyordu. Mehmed Bey'in de şehadet şerbetini içmesiyle İzvornik ve Hersek birlikleri bozulmaya yüz tuttu.

Hasan Paşa bu hâli görünce askerlere; "Sakın firar eylemenüz! Huzur-ı Hazret'e geldiğinizde ne cevab virirsiz? Hakk Teâlâ hazretlerinin emrine ve Hazret-i Server-i Enbiyâ'nın kavl-i şerifine asi mi oldunuz?

Ne içün dîn yoluna sa'y-ı belîğ etmeyesiz
Enbiyâ yoluna cehd eyleyüben gitmeyesiz"

diyerek nasihatler ve yerlerinde sabit durup çarpışmaları konusunda konuşmalar yaptı.

Paşanın sözleri gazileri bir kez daha harekete geçirdi. Binlerce düşman askerini kırdılar ise de her biri gül bahçesine girercesine şehadet şerbetin içtiler.

Baştan başa sahralar hep kanla doldu
Nehrin içi icâm-ı gâzîler ile doldu

Aradaki köprünün de yıkılmasıyla birlikte Telli Hasan Paşa da dahil olmak üzere sekiz binden ziyade şehit verildi. Sultanzade Mehmed Bey de şehitler arasındaydı. Mehmed Bey'in validesi Ayşe Hanım Sultan, Rüstem Paşa ile Mihrimah Sultan'ın kızıydı.

Bosna serhaddindeki Gâzî Hasan Paşa ile
Kıldı Sultân-zâde din uğruna çok feth-i cedîd

Ey dirîğâ asker-i İslam'ı gafil avlayup
Yürüdü hınzır âlâyına dönüp kavm-i bülend

Halk ı âlem mâtem idüp didiler târihi
Vây oldu Bosna ucunda Hasan Paşa şehîd[72]

Osmanlı'nın önemli beylerinin kaybına neden olan bu mağlubiyetin vuku bulduğu sene tarihe "Bozgun Senesi" olarak geçmiştir.

Avusturya ile hudut boylarında bu hadiseler cereyan ederken İstanbul'da ise sipahiler, 26 Ocak 1593'te üç ayda bir aldıkları maaşlarının geç verilmesini bahane ederek, isyan ettiler ve Sadrazam Siyavuş Paşa ile Baş Defterdar Emir Paşa'nın öldürülmesini istediler.

Talep ettikleri para derhâl iç hazineden gönderilerek dağılmaları istendi ise de isteklerinde ısrar ettiler. Bunun üzerine sultan III. Murad Han:

"Şu edepsizleri sürsünler, inat ederlerse vursunlar" diye emredince, saray muhafızlarının silahlı mukabelesi karşısında, üç yüze yakın ölü veren sipahiler dağıldı. İkinci defa sadarete getirilmiş olan Siyavuş Paşa, bu isyanın bastırılmasından sonra azledilerek yerine Tunus ve Yemen Fatihi Koca Sinan Paşa getirildi (28 Ocak 1593).

AVUSTURYA'YA HARP İLANI

Telli Hasan Paşa ile Sultanzade Mehmed Bey'in vefatı sarayda büyük üzüntüye sebep olmuş bulunuyordu. Yeni Sadrazam Sinan Paşa bu durumdan istifade ile Avusturya'ya harp ilan edilmesi konusunda ısrarla çabalarını sürdürmekteydi. Sultan III. Murad Avusturya'ya savaş açılmasına taraftar görünmüyordu. Yoğun baskılar karşısında bu işin meşveretle çözülmesini buyurdu. Tarihçi Peçevi'nin naklettiğine göre Sadrazam Sinan Paşa, Ferhad Paşa, Şeyhülislam Bostanzade ve Hoca Sadeddin Efendi'nin hazır bulunduğu bir mecliste şu çarpıcı görüşme cereyan etti.

Sinan Paşa kâfirlerden öc almak konusunda ileri geri pek çok sözler sarf etti. Ferhad Paşa kısaca askerin savaşlarda çektiği sıkıntılara değinerek henüz yorgun olduğunu bildirdi. Hoca Sadeddin Efendi ile Bostanzade ise:

İslam askeri Acem seferlerinde çok sıkıntılara katlandığından pek yorgun düşmüştür. Henüz bu yorgunlukları geçmeden yeni bir sefer açmaya ve sorunun kolaylıkla çözülmesi imkânı varken, zor olanı benimseyip kolayından kaçmaya bizim aklımız ermez" dediler. Hoca Sadeddin Efendi hazırlamakta olduğu Osmanlı Tarihi ile ilgili esere atıfta bulunarak konuşmasını şöyle sürdürdü:

"Padişah hazretleri bendeniz bu Osmanlı Devleti'nin gazâ ve fetihler tarihini tamamlamak üzereyim. İnşallahu teâlâ şununla kapatayım ki padişahımızın değersiz bir kulu Acem şahının bu kadar ülkelerini alıp sonunda çok sevdiği yeğenini rehin getirmek suretiyle barışı sağladı. Budin'de dayımız rahmetli Ferhad Paşa'nın

gayreti ile Beç kralının iki yıllık haracı İstanbul'a gelmiş idi. işte kâfirin de iki yıllık haracı İstanbul'a geldi diye tarihimizi sona eriştireyim. Hemen lutfedin yeni bir bölüm açılmasın."

Bunun üzerine Sinan Paşa söz alarak:

"Yok Efendi öyle yazma. Yüce Yaradan'ın yardımı ile şöyle yazasın ki saadetlü padişahımızın bir önemsiz kulu Acem ülkelerinde bu kadar fetihlerden sonra şah oğlunu aldı getirdi. Başka bir kulu da Beç kralının üzerine varıp memleketini yağma ve tahrip ettikten sonra kralı çeke çeke eli bağlı başkente gönderdi. İşte böyle yazasın inşallahu teâlâ", Hoca Sadeddin Efendi ise:

"Estağfirullah paşa hazretleri. Bu söz aşırı bir gururdan ileri gelmektedir. Bu sözün sonunun felaket olacağından pek korkarım" dedi, toplantı son buldu.

Neticede Sadrazam Koca Sinan Paşa'nın ısrarları neticesinde Nemçe'ye harp ilanına karar verildi. Bu tarihte Nemçe ve Alman İmparatoru II. Rudolf idi.

Aslında ihtiyar ve haris veziriazamın etraftaki siyasi olaylardan ve ittifaklardan habersiz olarak Ferhad Paşa'nın İran'la akdettiği muvaffakiyetli bir sulha haset ederek, o da önemli bir zafer kazanmak için gözü kapalı olarak harbe karar vermişti. Çünkü devlete tâbi olan Erdel, Eflak ve Boğdan beylerinin metbularına karşı imparatorla gizlice anlaşmış olduklarını bilmiyordu.

Ordunun başına geçerek serdar-ı ekrem tayin edilen Sinan Paşa, Ferhad Paşa'yı yerine bırakarak on iki bin yeniçeri ile Macaristan'a hareket etti. 29 Temmuz 1593'te sefere çıkan Sinan Paşa, 4 Eylül'de Belgrad'a vardı. Uzuncaova'ya geldiğinde bölgeye cami, imaret, hamam, dükkân, han ve köy yapılması için otuz bin guruş vererek yardımlarda bulundu. Sinan Paşa, Belgrad'da on gün kalmış olup, 27 Eylül'de ordu ile Ösek Köprüsü'nü geçti. Yanık'a varmış olan yirmi bin kişilik düşman kuvvetleri üzerine hareket edilerek Pespirim ve Palota kalelerinin fethine karar verilmişti.

Sinan Paşa, Muharrem ayının başında durmadan yol alarak Pespirim'e ulaşmasıyla nihayet muharebe başlamıştı. Sınır tecavüz-

lerinde Avusturyalıların üs olarak kullandıkları Pespirim Kalesi üç günün sonunda teslim oldu. Akabinde iki günlük bir mücadele ile de Palota Kalesi fethedildi.[73]

Sinan Paşa'nın gayesi, kışı Budin'de geçirip, ilkbaharda taarruza geçmekti. Fakat asker bunu istemeyince ve düşman askerinin kalabalık olduğu haberi üzerine, ordunun cebeci, topçu ve arabacı kısmını Peşte'de bırakıp Budin'e çekilen Sinan Paşa, yeniçerileri burada kışlattı. Fakat yorulan ve kışın gelmesini öne sürerek söylenmeye başlayan asker, çadırın iplerini kesip otağı yıkmak suretiyle serdarı Belgrad'a çekilmeye mecbur bıraktı. Pespirim ve Palota kalelerinin fethini İstanbul'a müjdeleyen serdar, baharda başlayacak harekât için de yardım talep etti. Kış mevsiminde harekete geçen Avusturya birlikleri de bazı başarılar elde etmişlerdi.

Özellikle İstirya Valisi Teuffenbach; Fülek, Kekoc, Hollokoc kalelerini tahrip etti. Bazı küçük kaleler düşmana teslim olmak mecburiyetinde kaldı. Ardından Hatvan ve Estergon kaleleri muhasara altına alındı. Hatvan'dan yardım istenmesi üzerine serdar, Sokolluzade Hasan Paşa ile Sinan Paşazade Mehmed Paşa'yı görevlendirdi. Osmanlı birlikleri süratle Hatvan'ı kurtarmak için kale üzerine yürüdüler. Ancak iki ateş arasında kalacağını anlayan Teuffenbach, derhâl muhasarayı kaldırıp, ağırlıklarını bırakarak çekildi.

YANIK KALESİ'NİN FETHİ

Ertesi sene baharında serdar Koca Sinan Paşa tekrar harekete geçti. On sekiz bin yeniçeri ile Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa da muharebeye katılmıştı. Mehmed Ağa, Bosna'nın Şahinoğlu ailesinden olup gelecekte sadrazamlığa geçecek olan Lala Mehmed Paşa'dır. O güne kadar yeniçeri ağasının serdarlar ile muharebeye katıldığı görülmezdi. Bu durum ilki teşkil ediyordu. Osmanlı ordusunun 6 Nisan 1594'te harekete geçmesiyle büyük bir ordunun üzerlerine geldiğini öğrenen Arşidük Mathias ve Teuffenbach telaşlandılar.

18 Temmuz 1594'te Tata Kalesi kuşatıldı. Düşmanın kaleden kaçması üzerine kale kolaylıkla zapt olundu. Tata Kalesi'nin akabinde 29 Temmuz'da iki gün süren bir kuşatmayla Saint Martin

Kalesi fethedildi. Arşidük Mathias, Tata Kalesi civarında olduğu hâlde, Osmanlı ordusuyla karşılaşmaya cesaret edemedi. Ordu-yı hümayun 7 Ağustos'ta Türklerin Yanık dedikleri Raab Kalesi önüne geldi. Viyana'nın anahtarı sayılan bu kale, Kanunî tarafından fethedildi ise de, tekrar düşmanın eline geçmişti.[74]

Muhasaranın başladığı sırada Arşidük Mathias, yüz bin kişilik ordusuyla Tuna'nın kuzey kıyısında bulunmasına rağmen, taarruza cesaret edemediği için uzaktan seyrediyordu. Kaleyi fethetmeden önce köprü yapımına başlandı, böylece Osmanlı ordusu köprü kurarak karşı yakaya geçti ve büyük bir meydan muharebesi başladı (13 Eylül 1594). Osmanlı ordusunun köprüyü yıkmasıyla yirmi gün süren ve kesin Türk galibiyetiyle biten muharebe sonunda düşman bozgun hâlinde çekildi. Böylece top arabaları, darbezenler, toplar, barut, cephane ve bazı gereçler gibi düşmanın bütün ağırlıkları Osmanlı askerinin eline geçti.

Osmanlı kuvvetleri, Yanık mevkiine geleli bir ayı aşkın zaman olmuştu. Fakat kale önüne gelindiğinde Rabe Irmağı'nın taşkın olması sebebiyle kurdukları köprücüklerden geçerek lağım kurdular. Bu hâl Yanık Kalesi'ndeki müdafilerin moralini bozdu. Buna rağmen kale iki hafta daha dayandı ve 27 Eylül'de aman ile teslim oldu.[75]

Kalenin surları tahkim olunarak ihtiyaçları tamamlandı. Ardından burası bir eyalet merkezi hâline getirildi ve beylerbeyliğine ise İşkodra (İskenderiye) Sancakbeyi Osman Paşa tayin edildi. Osman Paşa, Arnavut kökenli güçlü, kolay kolay yenilmeyen bir komutandı.

Yanık Kalesi'nin alınmasının akabinde Papa Kalesi, Kırım hanının kuvvetleri tarafından fethedildi. Burası Sinan Paşa tarafından eyalet merkezi yapıldı ise de, Divan-ı Hümayun tarafından kabul edilmeyerek, sancak merkezine çevrildi.

Sinan Paşa, 16 Ekim'de Komoron Kalesi'ni muhasaraya başladı. Fakat mevsim şartlarının ağırlaşması ve muhafızların kaleyi savunması üzerine sekiz gün sonra muhasarayı kaldırarak, kışı geçirmek için, Belgrad'a çekildi. Arîzayı takdim için İstanbul'a padişah hu-

zuruna gönderilen Rıdvan Paşa, Hatt-ı Hümayun ve hediyelerle geri döndü.

MUKADDES İTTİFAK

1594 yılı harp mevsimi Osmanlılar için oldukça başarılı geçmişti. Bu tarzda hareket edilecek olursa Sinan Paşa'nın kendi açtığı bu seferi başarı ile bitireceği ümit ediliyordu. Oysa diğer taraftan Avrupa'da Osmanlılar için tehlikeli bir diplomasi yürütülüyordu.

Osmanlı Devleti'nin Avusturya hududunda yeniden fetihlere girişmesi papalık ve Avrupa'yı telaşlandırdı. Aslında çok daha öncesinden Avrupa'da Türklere karşı ittifak görüşmeleri yürütülmekteydi. Böyle bir projeyi özellikle teşvik eden ise Papa VIII. Clement idi. Amacı Osmanlı Devleti'ne karşı bir Avrupa devletleri ile birlikte hareket ederek Türkleri Avrupa topraklarından çıkarmak ve bu sebeple ittifak gerçekleştirmekti. İmparator II. Rudolf da papa ile aynı görüşü paylaşıyordu.

Papa, Erdel, Eflak ve Boğdan voyvodalarını da ittifaka sokarak, bağlı bulundukları Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmeleri için ikna etmeye çalıştı. Ayrıca, İran'a da ittifak için elçiler gönderildi.

Neticede Osmanlı Devleti'nin vergi verir beylerinden olan Erdel kralı ile Eflak ve Boğdan voyvodaları papanın teşvikiyle Alman İmparatoru Rudolf ile 1595 yılı Ocak ayının hemen başında Osmanlı Devleti aleyhine bir ittifak yaptılar. Bu ittifak hem saldırı ve hem de savunma amaçlı idi.

Anlaşmaya göre Erdel Kralı Sigismund Batori ölecek olursa yerine oğlu geçecek, evladı kalmazsa Erdel kıtası Avusturya'ya intikal edecekti. Şayet Osmanlılar galip gelip Batori Erdel'i terk etmek mecburiyetinde kalırsa o zaman imparator ona kendi memleketinde yer gösterecekti.

Boğdan Voyvodası Yahudi Aron ile Eflak Voyvodası Mihal'in Sinan Paşa'nın sert tutumundan yakınarak isyan ettikleri de ifade edilmektedir. Ancak hakikatte papanın teşvik ve vaatlerine kandıkları anlaşılıyordu.

Voyvodalar anlaşma yapılır yapılmaz kış mevsiminden de yararlanarak derhâl harekete geçtiler.

Boğdan Voyvodası Yahudi Aron isyan edince serdar üzerine Maraş Beylerbeyi Mustafa Paşa'yı bir miktar kuvvetle sevk etti. Ancak Mustafa Paşa hazırlıklı olan Boğdanlılar karşısında bozguna uğradığı kendisi de maktul düştü. Aron, idaresi altındaki Müslümanları katletmeye başladı.

Eflak Voyvodası Mihal ise en acımasız bir şekilde harekete geçmişti. Evvela Bükreş'te dört bin Müslümanı katletti. Ardından Yergöği'ye gelerek oradaki savunmasız Müslümanları acımasızca öldürttü. Kış mevsiminde buz üzerinden geçerek Rusçuk kasabasını vurdu ve yine Müslümanlar üzerinde büyük bir katliam yaptı. 1595 yılı Osmanlılar için felaketli hadiselerle başlamıştı.[76]

Kendilerine tâbi voyvodaların isyanları ve bölgedeki Müslümanları katletmeleri Sultan III. Murad Han'ı derinden sarstı. Kısmi felç geçirdiği de rivayet olunmaktadır.

VEFATI

Avusturya cephesinden fena haberlerin geldiği bir dönemde Özbek elçisini huzuruna kabul eden padişah rahatsızlığı artması üzerine istirahat için Sinan Paşa Köşkü'ne gitti.

Orada kendisini neşelendirmek isteyen hanendelerden:

Bîmârım ey ecel bu gece bekle yanım al
Rûz-ı firâk-ı dilberi gösterme cânım al

Gazelini okumalarını istedi. Padişah genelde bir istekte bulunmazdı. Âdet hilafına fakat böyle bir gazeli okumalarını istemesi manidar geldiği gibi üzüntüyü artırdı.

Ertesi gün ise Mısır'dan gelen iki kadırga Kasr-ı Hümayun karşısında mutad üzere toplar atıp şenlik ettikte padişahın oturduğu yerdeki pencere camları parça parça üzerine döküldü. İkinci defa toplar atıldıkta köşkün bütün camları parça parça oldu.

O güne kadar köşkün önünden nice kere donanmanın geçmesine ve top atışları yapmasına rağmen böyle bir vaka görülmemişti. Fakat

bu kez tam tersi, şiddetli bir sarsıntı gerçekleşerek bütün camlar kırılmış olup başta padişah olmak üzere herkesin içini bir korku kapladı. Padişah, bu olaydan derin üzüntü duyarak:

"Eskiden donanma bütün toplarıyla camları kıramazken şimdi iki küçük kadırga bütün camları düşürüyor. Görüyorum ki benim varlığımın köşkü de harab olmuştur. Bu köşke ahir (son) gelişimizdir ancak!" demekten kendini alamamıştı.[77]

Bu olay üzerine gözyaşları ile dua eden padişah birkaç gün geçmeden 16/17 Ocak gecesinde hayata gözlerini yumdu. Vefatında 49 yaşının içindeydi.

III. Murad'ın ölümüne dair kaynaklarda mesane zahmeti, mide rahatsızlığı ve böbrek hastalığı gibi çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Selânikî eserinde, III. Murad Han'ın rahatsızlığından:

"Şiddet-i şitâ ziyade iştidâd üzre olup, sa'âdetlü pâdişâh-ı âlempenâh hazretlerinin mübârek mizâc-ı şerîf ve unsur-ı latîfinde mesâne zahmetinden küllî fütûr olduğı söylendi" şeklinde bahsederek sultanın mesane hastalığından muzdarip olduğunu belirtir.

Nitekim Peçevi ise vefatından yirmi gün öncesinde soğuk algınlığı geçirmişti dedikten sonra:

"Rahmetli padişahının mübarek mizaçları bozuldu. İlaç ve hekimler yararlı olamadılar. Verdikleri her ilaç, aldıkları her önlem hastalığını artırmaktan gayrı bir sonuç vermedi. Sonunda adı geçen ayın altıncı (17 Ocak 1595) Pazar günü görünürdeki saltanatı bırakıp gitti" diye bahsetmektedir.

Ah elinden ey adaletsiz felek feryâd u dâd
Sen Murad aldın velî dünyayı kıldın nâ-murâd

Sultan Murad'ın vefatı üzerine Manisa'da bulunan büyük oğlu Şehzade Mehmed'e derhâl haber gönderilirken karışıklık çıkmaması için hadise mümkün mertebe gizli tutulmaya çalışıldı.

Murad Han, cenaze namazı, Topkapı Sarayı'nda Helvahane önünde kılındıktan sonra Ayasofya Camii yanında bulunan babası II. Selim Han'ın türbesine defnedildi.

Vefatına "Şah-ı cihan oldı bin üçde fevt" mısra'ı tarih olarak düşülmüştür.

KERVAN EĞLENMEZ

Büyük âlim ve mutasavvıf Aziz Mahmud Hüdâyî hazretlerinin III. Murad Han'ın ölümüne duyduğu üzüntü ile ibret almak üzere yazdığı şiiridir.

Yalancı dünyâya aldanma yâ hû,
Bu dernek dağılır dîvân eğlenmez
İki kapılı bir virânedir bu,
Bunda konan göçer, konuk eğlenmez

Bakma bunun karasına ağına,
Gönül verme bostanına bağına,
Benzer hemân çocuk oyuncağına,
Burda aklı olan insan eğlenmez

Vârını îsâr et Mevlâ yoluna,
Bunda ne eylersen anda buluna,
Bir gün sefer düşer berzah iline,
Otağı kalkacak sultan eğlenmez

Sen ey gâfil ne sandın rûzigârı,
Durur mu anladın leyl ü nehârı,
Yükün yeynildigör evvelden bârı,
Yoksa yolcu gider kervan eğlenmez.

Doğrusuna gidegör bu yolların
Geçegör sarpını yüce bellerin,
Dünyâ zindânıdır mümin kulların,
Zindanda olan kul kolay eğlenmez

Ömür tamam olup defter dürülür,
Sırat köprüsü ve mîzân kurulur,
Hakk'ın dergâhında elbet durulur,
Buyruğu tutulur fermân eğlenmez

Hüdâyî n´oldu bu kadar peygamber,
Ebû Bekr u Ömer, Osman u Haydar,

Hani Habîbullah Sıddîk-ı Ekber,
Bunda gelen gider bir cân eğlenmez

ŞAHSİYETİ

III. Murad, Osmanlı padişahlarının on ikincisi ve İslam halifelerinin de yetmiş yedincisidir. Sultan II. Selim Han'ın oğlu olup 4 Temmuz 1546'da asıl ismi Cecilia Baffo olarak bilinen Nurbânû Sultan'dan Manisa'nın Bozdağ Yaylağı'nda dünyaya geldi.

III. Murad, doğduğunda babası Şehzade Selim Saruhan sancakbeyliğinde bulunuyordu. Hocası Sadeddin Efendi tarafından yetiştirilmiş olmanın yanında ilk eğitimini sarayda iyi bir şekilde gördü ve burada sünnet edildi. Küçük yaşta iken Aydın sancakbeyliğine tayin edildi. 1558 senesinde ise babasının Manisa sancakbeyliğinden Karaman valiliğine tayin edilmesi üzerine, dedesi Kanunî Sultan Süleyman tarafından Alaşehir sancakbeyliğine görevlendirildi. Babası II. Selim ile amcası Bayezid arasındaki mücadelesi sırasında ise Konya Kalesi'nin muhafazasında bulunmuştur.

Dedesi Kanunî Sultan Süleyman'ın çağırması üzerine bir ara İstanbul'a giden III. Murad, dedesinin vefatı ve babasının tahta geçmesi üzerine Manisa sancakbeyliğine getirildi ve tahta geçinceye dek bu görevde kaldı. On iki sene süren bu görevi sırasında Ferruh Bey ve daha sonra Cafer Bey kendisine lalalık yapmıştır.

1563 yılında Venedik'ten Korfu'ya giderken Adriyatik Denizi'nde Türk denizcilerince esir edilen Korfu valisinin kızı (Bafo) Manisa sarayına gönderilmişti. Burada Safiye ismi verilerek Türk-İslam terbiyesiyle yetiştirildi. Zekâsı, terbiyesi ve güzelliği ile de dikkatleri üzerine çeken bu kız, çok geçmeden Şehzade Murad'ın haremine girdi. III. Murad'ın çocuklarından Mahmud, Ayşe, Fatma ve kendisinden sonra tahta oturacak olan Mehmed burada dünyaya geldi.

Günlerini Manisa yaylalarında geçiren III. Murad, bu süre içinde bir taraftan idari görevini sürdürürken diğer taraftan imar faaliyetlerinde bulundu. Mimarlar sultanı Sinan'a Muradiye Camii'ni inşa ettirmekle birlikte ayrıca hastane ve medrese yaptırdı. Hoca

Sadeddin başta olmak üzere hocalarından ve lalalarından eğitim almaya da devam ediyordu.

III. Murad, yine Manisa'da bulunduğu bir sırada bir rüya gördü ve hemen rüyasını Şeyh Şüca'ya yorumlattı. Şeyh kendisine yakın bir zamanda padişah olacağının müjdesini verdi. Çok geçmeden de yorumladığı gibi oldu.

III. Murad Han kumral, orta boylu, sağlam yapılı, kuvvetli, iyi silah kullanan ve iyi ata binen biriydi. Devletin ve saltanatın haşmetini gösterecek tarzda giyinirdi. Kavuğunun üzerinde çok kıymetli taşlar bulundururdu. Yumuşak karakterli, merhametli, nazik, zeki ve neşeliydi.

Çok cömertti. Her vesile ile âlimlere, şairlere, fakir fukaraya hediyeler verir ihsanlarda bulunurdu. Padişahın toplantılarına Arab ve Acem ülkelerinden Kur'ân-ı Kerim'i tecvit üzere okuyan güzel sesli hafızlar, sanatkârlar, âlimler, hoş sohbet kimseler çağırılmış ve hiçbir zamanda eksik olmamıştır. Yanına gelenler mutlu ve memnun bir şekilde yurtlarına dönmüşlerdir. Ayrıca III. Murad Han, halktan uzak bir padişah olmayıp, zaman zaman tebdil-i kıyafet halkın içine karışmıştır.

Sultan III. Murad, iyi bir cengâver olup, çok iyi silah kullanır ve ata biner, ava çıkmaktan büyük haz alırdı. Asma saat ve resim yapmak gibi marifetlere de sahip bir kişiydi. Osmanlı sultanları içinde en âlimlerden olup zamanının ilimlerine çok iyi bilir hatta bu konularda mahirdi.

III. Murad Han, dünya tarihine meraklı bir padişah olup tercümeler yaptırmıştır. Nitekim İspanyolların Amerika kıtasını keşfini anlatan Mehmed Suûdî'nin *Târîh-i Hind-i Garbî* adlı eseri ve Feridun Ahmed Bey'in *Fransa Tarihi* bunlardan ikisidir. Ayrıca astronomiyle ilgilenir her konuda âlimlerden fikir alırdı.

III. Murad Han, saltanatı döneminde her ne kadar tıpkı babası II. Selim gibi sefere çıkmayan bir padişah olsa da devlet işlerinden tamamen elini eteğini çekmemiştir. Sokollu gibi bir veziriazamın varlığı sayesinde eski devlet düzeni devam etmiş olup devlet en

geniş sınırlarına bu dönemde kavuşmuştur. Selânikî ise eserinde, Sultan Murad Han'ın Sokollu'dan sonra istediği gibi bir devlet adamı bulamadığından yakındığını belirtmektedir:

Mahzen-i ilm-i ledün kâşif-i sırr-ı hikmet
Ey Murâdî bize bir şöylece âdem olsa

III. Murad Han, saltanatı boyunca Osmanlı toprakları üzerinde pek çok sayıda bayındırlık, ilim, kültür ve sanat merkezleri inşa ettirdi. Rasathane ve astronomik araştırmalar ile logaritma hesapları yaptırdı. Medine'de medrese, mektep ve büyük bir imaret kurdu. Manisa'da şehzadelik döneminde cami, medrese, imaret ve tabhaneden müteşekkil Muradiye Külliyesi'ni inşa ettirdi ve Topkapı Sarayı'na da yeni ilavelerde bulundu.

III. Murad Han tarikat erbabını sever ve onlarla sohbetten zevk alırdı. Bu sebeple kendisinin değişik tarikatlara mensubiyeti hakkında rivayetler çıkmıştır. Bazı kaynaklara göre o, şehzadeliğinde bir rüya tabiri dolayısıyla itimadını kazanan şeyhi Şüca aracılığı ile Halvetî tarikatına sultan girmişti. Bu sebeple şeyhi de hünkâr şeyhi olarak anılmaya başlanmıştır. Bazı kaynaklara göre ise III. Murad Han, Uşşâkiye tarikatına mensuptu. Bir kısım kaynaklar ise onun Halvetîye'nin Ahmediye kolunun şubesi olan Hasan Hüsameddin Uşşâkî'nin kurduğu Uşşâkiye tarikatına bağlı olduğunu zikrederler.

Yine padişahın o sıralarda İstanbul'da bulunan Nakşibendî Şeyhi Şaban Efendi ile de temas ettiği de muasır kaynaklarda belirtilmektedir. Öte yandan III. Murad Han'ın dört mısralık hattı ile Kadirî kavuğu şeklinde resimlemesi bulunan bir levhadan hareketle Kadirî olabileceği de ileri sürülmüştür. Aslında bütün bu bilgiler III. Murad Han'ın tasavvufi yönünü ve tarikat erbabı ile münasebetlerini göstermesi bakımından mühimdir.

Tasavvufi hayatı bizzat yaşayan sultan, tasavvufa o kadar vakıftır ki *Fütûhât-ı Sıyâm* ve *Esrârnâme* isimli tasavvufa dair iki eser yazarak bu hayatı bize aktarmıştır.

III. Murad Han'ın saatçiliğe ve nakkaşlığa özel ilgisinin olduğu da kaynaklarda belirtilir. Padişahın bir özelliği de hat sanatına duyduğu

ilgidir. Şair kişiliği yanında bir de usta bir hattat olan sultan, hat derslerini Kastamonulu Şeyh Şüca Halvetî'den almıştır. Padişahın Ayasofya Camii'nin mihrabı üzerine kendi hattı ile işlediği levhalar için aynı zaman da:

Alâmet-i Ümmet

Tarihini de düşmüştür ki bu, 982 (m. 1574) yılına tekabül eder. Müstakimzade'nin iki yan tarafta asılı olduğunu belirttiği 1574 tarihli bu levhalar bugün yerinde yoktur. Hat üzerine söyleyebileceğimiz diğer bir hususiyet de, 16. yüzyılın önemli isimlerinden ve meşhur tarihçi Gelibolulu Âlî'nin, Türk-İslam âleminde yetişen büyük hattatlardan ve bunların eserlerinden bahsettiği *Menâkıb-ı Hünerverân* adlı kitabını padişaha ithaf etmiş olmasıdır. Yedi bölümden meydana gelen ve İstanbul ile Viyana kütüphanelerinde dokuz nüshası bulunan bu eser, sanat tarihi açısından önemlidir.[78]

III. Murad Han çok şefkatli ve merhametli bir şahsiyetti. Döneminde İstanbul kadısına hitâben Divan-ı Hümayun'dan çıkan bir hüküm, hayvanlara yapılan muameleyi ve hayvan haklarına saygıyı göstermesi bakımından mühimdir. Şöyle ki:

"İstanbul kadısına hüküm ki;

Hâlâ İstanbul muhtesibi olan Mehmed Çavuş mektup gönderüp mahmiye-i mezbûrede (İstanbul) at hamalları lâğar ve yağırlı (sıska, zebun) ve sakat ve nalsız ve semerleri harâb bârgirlerine ve katırlarına amellerinden ziyade yük urup ve bir hamal üç dört yüklü bârgiri katarlamayup (arka arkaya dizmek, birbirine bağlamak) salıverub, yolda atlı ve yaya Müslümanlara dokunup elem ve ızdırap virdüklerinden gayrı, tahammülünden ziyade yük urulıp davarları (hayvanları) yıkılup helâk olmağın, zikrolunan hamallar taifesi davarların besleyüp ve sakat ve zayıf davarlara tahammülünden ziyade yük urmayup davarların katarlayup, yularlarından mütemadiyen salıvermek içün hamallara ve kethüdalarına tembih olunmak babında emr-i şerifim recâsına mebnî buyurdum ki.

Vusul buldukda zikrolunan hamal tayifesin kethüdalar ile maan getürüp cümlesine tembih ve te'kîd eyliyesin ki, min ba'd duvarların

besleyüp ve sakat ve zaîf davarlara tahammülünden ziyade yük urmayup ve yük ile yolda giderken, davarların birkaç ise birbirine katarlayup kendileri sürüp davarların ardınca yürümeyeler.

Mazmun-ı Hümayun ile amel oluna

Fi 9 Rebiülevvel 995" (1587)

MURADÎ

Osmanlı sultanları içerisinde en çok şiir yazan padişah, Kanunî'den sonra III. Murad Han'dır. Padişahın Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç ayrı dilde divanı vardır. Türkçe şiirlerini toplamış olduğu divanında 1567 gazel vardır ki bu, hiç de azımsanacak bir rakam değildir. III. Murad Han yalnızca gazel değil, diğer başka nazım şekillerinde de şiirler söylemiştir. Divanında kırk dokuz mesnevi, kırk yedi müfred, otuz sekiz kıt'a, otuz altı nazım, ve bir adet de muhammes bulunmaktadır.

Sultan Murad Han'ın şiirlerinde genellikle kullandığı mahlas, "Muradî"dir; fakat yer yer "Murad" mahlasını kullandığı da dikkati çekmektedir.

Mülemma dediğimiz Türkçe, Arapça ve Farsça dizelerin karşılık bulunduğu manzumeler, sultanın şiirlerinde karşımıza çıkar. Genel itibariyle gazel nazım şeklinde tercih edilen mülemmalarda örneğin beytin birinci mısrası Türkçe ise diğer mısra Farsça veya Arapça olacaktır. Ali Emiri Efendi, padişahın bu tür şiirlerine bakarak, sadece söz konusu satırların ayrı bir divan oluşturacak kadar çok olduğunu belirtir. Bu durum aynı zamanda padişahın, Arapça ve Farsçaya ne denli vâkıf olduğunu gösterir.

III. Murad Han, şiirlerinde tasavvufi öğeleri çok sık işlemiştir. Bu özellik diğer Osmanlı padişahlarında olduğu gibi onda da en bariz şekliyle ortaya çıkar.[79]

Bunun gibi Sultan III. Murad Han'ın şiirlerinde işlediği tasavvufi unsurlar sebebiyledir ki âlimler tarafından Türkçe divanında geçen bu tür manzumeleri açıklayan şerhler kaleme alınmıştır.

Divan nüshasının başında geçen şu ibare, yazılan şerhlerin sebebini aslında açıklamaktadır:

"Yâ hû! Sultan Murad-ı Sâlis kuddise sırruhu hazretlerinin nutk-ı şerifleridir. Ehl-i aşk yanında hırz-ı cân olunur. Her bir kelimât-ı kudsiyeleri bir feyz-i ilâhi atâ eder define-i azîmdir. Hak Teâlâ şefâiyyelerini nâsib ü müyesser eyleye ve himmet-i aliyyelerini hâzır ve üzerimize dâim eyleye, âmin. Yâ Mu'in!"

III. Murad Han divanı iki yüz seksen sekiz varaktan yapraktan oluşmaktadır. Padişah elde bulunan bu nüshaya besmeleyle şu şekilde bir münâcaat ile giriş yapmaktadır.

Bismillâhirrahmânirrahîm
Âyet-i unvân-ı kelâm-ı kadîm

Hamd ol Allah'a ki oldur ehad
Âlim ü allâm ü hakîm ü samed

Aşk teriminin şiirlerinde ağır basan padişah, gözlerinden yaş eksik olmayan bir derviştir ve bu hususta, hoş bir benzetmeyle denizin bile kendisine gıpta ettiğini belirtir:

Eşkimi gördükde deryâ âferin itdi bana
Benden artıkdır yaşın vallahi hayranım sana

İçine düştüğü bu uçsuz bucaksız aşk deryasından kurtulmak da herhâlde sevgiliye kavuşmakla gerçekleşecektir:

Çün ezelden aşka düşdüm pes halâsa çâre ne
Çâresi vasl-ı Habîb oldu anın pes dâimâ

Bir acâyib bahre düştüm yok durur hadd ü kenâr
Pes kenârından kenârına iderven ilticâ

Padişahlar padişahına iltica ve yakarışta bulunduğu şiirlerinin sayısı oldukça çoktur. Nitekim bu duygularını da samimi bir üslupla dile getirdiği ilk bakışta göze çarpmaktadır:

Çaresiz kaldım Hüdâ'yâ çâre kıl yâ Rabb bana
Nefs ü şeytândan halâs eyle beni ey pâdişâh

Sana yüz tuttum Hüdâ'yâ sen hidâyet eylegil
Senden özge kime kılam pâdişâhım ilticâ

Ben Murad'a kıl inâyet fazlını ey zü'l-celâl
Senden özge kimsenem yoktur benim yâ Rabbenâ

Bir başka şiirinde âriflere, tasavvuf yolunda yüksek dereceye erişen âşıklara seslenmektedir.

Bugün âşıkların esrârına âgâh olan gelsin
Bu meydân-ı muhabbetde fenâ fillâh olan gelsin

İki dünyâyı terk eden bu yola baş açık giden
İşi dildâr şevkinden demâdem âh olan gelsin

Bu aşkın remzini fehm eyleyimez degme bir âkıl
Bunu anlamağa derd ehline hem-râh olan gelsin

Sana me'vâ yeter me'vâ yürü ta'n eyleme zâhid
Bize iki cihândan dâmeni kütâh olan gelsin

Bu râza ey Murâdî her kimesne olamaz mahrem
Bu aşkın mülkine ey ser-be-ser şâh olan gelsin[80]

Ve bu davette zahidi dışarıda bırakır. Hatırlanacağı üzere edebiyatta bazen kaba sofu bir karakter olarak gösterilen zahit, sadece kendi isteklerine kavuşmak için çabalar, cennete ulaşmak için ibadet eder. Onun için padişah, sekiz cennetten biri olan Me'va'nın zahidin yegâne hedefi olduğunu belirtir:

Sana me'vâ yeter me'vâ yürü ta'n eyleme zâhid
Bize iki cihândan dâmeni kütâh olan gelsin

Bu tür şiirlerde kastedilen asıl olarak cenneti küçümsemek değil, aslında zahidin ne kadar bencil olduğunu göstermektir.

III. Murad Han dünya padişahlığının bir görüntü olduğunu aslında herkesin muhtaç bir dilenci gibi bulunduğunu bir gazelinde şu ifadelerle dile getirir.

Bizi sûretde gördün pâdişâyuz
Velî ma'nâda bir kemter gedâyuz

Bizi yâr işiginde anlama yâd
Kamuya yâd u yâra âşinâyuz

Bu sûret âleminde câhilüz biz
Velîkin müctebâ vü murtazâyuz

Küdûret gösterüp âlemde her dem
Velî bâtında ey dil asfiyâyuz

Murâdî nesne yok zâhir amelden
Velî âyîne-i ibret-nümâyuz[81]

Günlük hayatta da şairliğini ön plana çıkaran padişah, kimi zaman kendisine takdim edilen telhislere şairâne üslupla cevaplar vermiştir.

Arapça bir kelime olan telhis uzun yazıyı kısaltmak, özetlemek manâsına gelir. Osmanlı Devleti yönetim biçimde ise sadrazamların bir konu hakkında padişaha bilgi vermek ve nasıl davranacağı hususunda ondan emir almak için yazdığı kısa yazılardır. Sadrazam, başkalarına ait bildirileri veya padişaha arz edilecek hususları hülâsa olarak belirtir, kendi düşüncesini arz eder ve padişahın bu mesele hakkındaki kararını sorardı. III. Murad Han'ın birkaç telhise verdiği cevaplar arasında şunları sayabiliriz:

Bu arzı bir dahi tedkîke himmet
İdersen elbet eylersin isâbet

Sebât eyler Murâdî akd-ı ahde
Muvaffâk eylesin Hakk hall ü akde

Münâsib düştü tensîbin Murâda
Hüdâ tevfîkini kılsın irâde

Üç padişah dönemini yaşayan şairler sultanı Bâkî, III. Murad Han devrine de yetişmiştir. Bâkî, kimi zaman padişahın yazdığı satırlara cevaplar yazmış, kimi zaman da sultanın şiirlerini tahmis etmiştir.

Nice tâkat getirsin çeşm-i âşık rûy-ı dildâra
Getirmez tâb çün bir lahza berk-i tâb envâra

beytiyle başlayan bir gazeli, Bâkî'nin tahmis ettiği şiirler arasındadır. Dönem şairlerinden Bağdadlı Ruhî de bu kervana katılanlardandır.

CÂNIMI GÖRDÜN MÜ HİÇ

Bir şiirinde sabah rüzgârında seslenen padişah, sevgilisini yani Hazret-i Peygamber'i şu ana kadar hiç görüp görmediğini sual etmektedir ondan. Belki de Asr-ı Saadet'i kastederek rüzgârdan O'nun kokusunu getirmesini isteyecektir. Bilindiği gibi saba rüzgârı, erken saatlerde eser ve sevgilinin kokusunu âşığa ulaştırırdı.

Bâd-ı sabâ cânımı gördün mü hiç
Söyle o cânımı gördün mü hiç

İlerleyen mısralarda O'nu görememiş olmanın verdiği üzüntüden şair, kendisini Hazret-i Yakub peygamber, sevgilisini de güzeller güzeli Yusuf Aleyhisselam gibi görür. Çünkü Yakub Aleyhisselam, oğlu Hazret-i Yusuf'tan uzun bir süre ayrı kalmış ve bu ayrılığın verdiği teessürle ağlamaktan gözleri görmez bir duruma gelmiştir. İşte padişah,

Âteş-i hicr ile yakan bağrımı
Yûsuf-ı Kenân'ımı gördün mü hiç

mısralarıyla yeniden saba rüzgârına hitap etmekte ve sevgilisini ondan sormaktadır.

Tolaşıben âlemi tâ şark ü garb
Külbe-i ahzânımı gördün mü hiç

Kelime anlamı itibariyle hüzünler evi manâsına gelen "külbe-i ahzan" tabiri, klasik edebiyatta âşığın sürekli gözyaşı döktüğü muhit olarak işlenir. Bu da Hazret-i Yakub peygamberin oğlu Yusuf Aleyhisselam için ağladığı evden mülhemle kullanıla gelmiştir.

Padişahın şiirlerinde işlediği bir konu da edeptir. Bunca tasavvufi şiirleri arasında edep mevhumunu işlemeseydi herhâlde biraz garip olurdu. Edebin, cihanı saran yankısına vurgu yaparken şair, onun ne kadar değerli olduğunu belirtmek istemektedir:

Yayıldı cümle cihân içre çün sadâ-yı edeb
İhâta kıldı kamu kûşeyi nidâ-yı edeb

Şair sultanımız da şiirin devamında, yere basarken bile edebi terk etmemek gerektiğini söyler; "Eğer ki yerde akrep olsa bile!" der.

Ayağı taşra basuben edebten etme hurûc
Ne denli akrep ola gözle müntehâ-yı edeb

Bundan dolayıdır ki şair, şiirin sonunda kendisine seslenir: "Ey Murâdî! Henüz dünyada iken varını yoğunu sarf et ki, bu tâcı elde edebilesin." İşte o zaman gerçek saltanat ele geçmiş olacaktır:

Murâdî al edebi cümle vârı harc eyle
İki cihânda bulunmadı bil bahâ-yı edeb

Kimi zaman da sultan, şiirlerinden kendisine bir pay çıkarmasını bilmiş, söz ve nasihatlerinin kıymetine vurgu yaparak can kulağı ile dinlendiği takdirde kişiyi sıkıntılardan kurtaracağına işaret etmiştir.

Gel Murâdın dinlegil akvâlini
Sen dahi tâ kalmayasın fi'd-dücâ

III. Murad Han bir şiirinde; "Sana gelen sendendir, sanma ki başkasındandır" diyerek şöyle seslenir:

Her ne kim zâhir olur ol hâlet-i dilden durur
Her ne kim gelse sana sen sanma ki ilden durur

Yeğ tutarsa ger zebân bil ser dahi tutar karar
Ne gelirse nîk ü bed her kişiye dilden durur

Dîde âbından gönül şehrini gel ma'mûr kıl
Yel gibi ömrün geçer sen sanma kim yelden durur

Kibri terk edip dilâ eyle tevazû pîşesin
Çün bilirsin kim binası haymenin gilden durur

Ey Murâdî va'de-i Hak'dan udûl etme sakın
Cehd edip incitme kalbi kim gönül kıldan durur[82]

Açıklaması:

Ey insan! Sana gelen her şey kendindendir, sanma ki başkasındandır.

Çevrende vukua gelen her şey, senin gönlüne yansıyan bir tavırdandır.

Eğer dilin bir şeyi söylerse başın da onda karar kılar, yani aklın diline uyar.

İyiden ve kötüden, kişinin başına ne gelirse bilsin ki dilindendir.

Gel, gözünün yaşı suyunu akıtarak gönül denen ülkeyi mamur eyle, şenlendir.

Yoksa ömrün rüzgâr gibi geçip gitmektedir; geçip giden kuru kuruya rüzgâr değildir!

SEN OL SULTÂN-I ÂLEMSİN

Mekân senden tolu yâ Rab velâkin bî-mekânsın sen
Vücûdunla zaman memlû velâkin bî-zamânsın sen

Sen ol sultân-ı âlemsin tolar na'mân ile âlem
Cihânı var iden sensin velâkin bî-cihânsın sen

Senündür kuvvet ü satvet senündür izzet u nusret
Ayânsın cümleye şâha velâkin bî-ayânsın sen

Aceb kudret durur bu hâl aceb hikmet durur bu kâr
Beyân eyler seni eşya velâkin bî-beyânsın sen

Murâdî bil bu deryanın kenarın bulmadı kimse
Nazar ederse sana bil ki bahr-ı bî-girânsın sen[83]

Açıklaması:

Yâ Rabbî! Mekân senden dolu ama sen mekândan münezzehsin. Zaman senin varlığınla dolu ama sen zamandan da münezzehsin.

Sen âlemin sultanısın, âlem senin ihsânınla dolu. Cihanı var eden sensin, fakat sen cihandan münezzehsin.

Kuvvet ve güç, izzet ve nusret senindir. Sultanım, sen her ne kadar gizliysen de yine herkese âşikârsın.

Bu iş garip bir hikmet, bu durum şaşılacak bir kudrettir ki, her şey seni ortaya çıkarır, fakat sen kelimelerle ifade edilemezsin.

Ey Murad, bu denizin kenarına kimsenin erişemediğini bil. Sana bakarsa bil ki, sen uçsuz bucaksız bir denizsin.

Hülasa Sultan III. Murad Han, birçok Osmanlı sultanı gibi şiirle yakından ilgilenmiş, hatta şair padişahlar içerisinde en ön plana çıkanlar arasında yerini almıştır. Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç ayrı dilde divanlarının bulunması onun yalnızca kendi lisanına değil diğer dillerin edebiyatlarıyla da yakından ilgilendiğini gösterir. Padişahın şiirlerinde Süleyman Çelebi, Fuzuli, Necati gibi şairlerin etkisini görebilirken, kimi zamanda satır aralarında dedesi Kanunî Sultan Süleyman'ı hatırlatan deyişlere rastlarız.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. MEHMED HAN

İmtisâl-i câhid u fillâh olubdur niyyetüm
Dîn-i İslam'un mücerred gayretidür gayretüm

Fazl-ı Hakk u himmet-i cünd-i ricâlullâh ile
Ehl-i küfri ser-te-ser kahr eylemekdür niyyetüm

Enbiyâ vü evliyâya istinâdum var benüm
Lutf-ı Hak'dandur hemân ümmîd-i feth ü nusretüm

Nefs ü mâl ile n'ola kılsam cihânda ictihâd
Hamdülillah var gazâya sad hezârân rağbetüm

Ey Mehemmed mu'cizât-ı Ahmed-i Muhtâr ile
Umaram gâlib ola a'dâ-yı dîne devletüm

III. Mehmed Han

Tarihler 15-16 Ocak 1595 gecesini gösterirken III. Murad Han, Topkapı Sarayı'nda hayata veda etmişti. Padişahın ölüm haberi, Safiye Sultan tarafından oğlu Mehmed'in tahta geçişine kadar gizlendi. Hadiseden Harem Kethüdası Canfedâ Hatun'la Bâbüssaâde Ağası Gazanfer Ağa'dan başka kimsenin haberi olmamıştı. Hatta vefat olayı Sadaret Kaymakamı Ferhad Paşa ile diğer vüzeradan bile gizli tutulmuştu.

Venedik elçisinin vermiş olduğu bir rapora göre bu on bir günlük sürede birtakım bilgiler dışarıya sızmış ve karışıklıklar olmuştu. Devlet erkânı ise padişahın ölümünü ancak iki gün sonra haber alabildi. Diğer taraftan III. Mehmed'le birlikte şehzadelerin sancağa çıkışı son bulacak ve bu nevi tedbirlere artık ihtiyaç duyulmayacaktır. III. Mehmed'in bütün halefleri, şehzadelere tahsis olunan kafesten doğrudan doğruya atalarının tahtına geçeceklerdir.

Safiye Sultan'ın saltanatını müjdeleyen bir nâme ile gönderdiği Bostancıbaşı Ferhad Ağa, Manisa'ya dört günde varabilmişti. Bir rivayete göre yeni padişah, anasının mektubuyla beraber hükümetten niçin arîza gelmediğini sormuştu. Ferhad Ağa bunun üzerine hükümet erkânının haberi olmadığını söyleyerek daha önceden Safiye Sultan'ın bahsettiği gümüş tası şehzadeye takdim etti.[84] Ferhad Ağa'ya verdiği bu müjde üzerine yirmi bin altın ile Mısır valiliği verildi. Fakat o bu görevden affını talep ederek:

"İzin ver padişahım, bostanbaşı kullarınla Saray-ı Hümayun'un muhafazasında kalayım" demesi üzerine ömür boyu görevinde bırakılmıştır.

Şehzade, Safiye Sultan'ın daha önceden bahsetmiş olduğu tası görünce ikna olarak İstanbul'a hareket etti. Fakat kış sert, yollar ise kardı. Soğuk bir günde adamlarından Lala Mehmed Bey, Mîrâhur Ahmed Ağa ile birlikte Mudanya İskelesi'ne ve oradan Kırkık Ali

Reis'in kadırgasına binerek Sinan Paşa Köşkü'ne geldi. Bayezid Köşkü rıhtımına yaklaşan kadırgadan inen III. Mehmed Hanı, annesi siyahlara bürünmüş bir hâlde karşılamıştı.

Yeni padişah, Bâbüssaâde önüne çıkarılmış olan tahtına oturdu. Yüz bir cülus topunun atılmasıyla saltanatını ilan etti. Bunun üzerine bütün camilerde hutbe okundu ve matem elbiselerini giyen devlet erkânı, Cuma namazının kılınmasıyla padişaha biat ettiler. İlk biat eden kişi ise, "Hâce-i Sultanî" adıyla bilinen Hoca Sadeddin Efendi idi.

İkindi namazının kılınmasıyla III. Murad Han'ın cenazesi, Harem'den çıkarılarak Helvahâne önünde kurulan tahtabend üzerine konulmuştur. Şeyhülislam Bostanzade Mehmed Efendi'nin kıldırdığı Cenaze namazı ve defin işlemlerinden sonra yeni padişah Harem-i Hümayun'a gitti.

Sultan Murad'ın çocuklarından sağ olarak yirmi yedi kız ve yirmi oğlan kalmıştı. Tahta çıkan III. Mehmed, yirmi erkek kardeşin en büyüğü idi. Tahta çıktığı zaman "Nizam-ı âlem" kanunu gereğince on dokuz kardeşi odalarında boğduruldu. Ertesi gün cenazelerin saraydan çıkışı, görenler tarafından büyük bir üzüntüyle karşılandı. Bu durum belki de çok fazla geçmeden üç yüz yıldır tahta geçmek üzere kullanılan Osmanlı saltanat sisteminin değişmesine neden olacak ve ekber ve erşed evlat sisteminin yolunu açacaktır.

Şehzadeler, Ayasofya Camii avlusunda babaları III. Murad'ın ayakucunda hazırlanmış bulunan on dokuz mezara defnedildi. Bunlar dördü ileri yaşta olup iyi bir terbiye görmüş şehzadelerdi. Mustafa, Bayezid, Osman, Cihangir, Abdurrahman, Hasan, Yakub, Âlemşah, Yusuf, Hüseyin, Korkut, Ali, İshak, Ömer, Alaaddin, Murad ve Abdullah gibi isimlerindeki şehzadelerden[85] en fazla ümit verici olan ise Sultan Mustafa'dır. Kendisi edebiyat ve şiirle de uğraşırdı. Hatta babası Sultan Murad'ın ölüm haberi üzerine büyük şaşkınlık yaşamış ve kendi akıbetini sezerek şu hazin beyti yazmıştır:

Nâsıyemde kâtib-i kudret ne yazdı bilmedüm
Ah kim bu gülşen-i âlemde bir kez gülmedüm[86]

İLK İCRAATLARI

III. Mehmed Han tahta geçişinin kırkıncı günü İstanbul cami ve mescitlerinde kardeşlerinin ruhları için seksen beş bin hatm-i şerif okuttu. Fakir ve fukaraya sadakalar dağıttı.

Padişah ilk olarak bazı tayin, terfi ve azillerde bulundu. Sütninesinin kardeşi Lala Mehmed Paşa vezirliğe yükseltildi, Hoca Sadeddin Efendi görevinde bırakıldı. Böylece o Osmanlı tarihinde iki padişah için "Hâce-i Sultanî" unvanını taşıyan tek kişi olacaktır. Yine Manisa'dan yanında getirdiği yakın adamlarını çeşitli görevlere getirdi. Yedikule'de hayatını devam ettiren Diyarbekir beylerbeyliğinden mazul Deli İbrahim Paşa ise idam edildi.

Saltanat değişikliği ile Semerkand ve Buhara Padişahı Abdullah Han'a, İran Şahı Abbas'a, Gürcistan prensleri Levend ve Aleksand'a, Mingreli ve Kolşid beyleri olan Açıkbaş ile Dalyan'a, İngiltere, Fransa, Lehistan krallarına, Venedik ve Raguza doclarına cülus haberi bildirildi.

Tahta cülus ettikten üç gün sonra askere her biri on bin dukalık yüz otuz altı kese dağıttırdı. Dağıtılan bu para, ordu için gereken meblağın ancak bir kısmını oluşturuyordu. Sadece yeniçeriler altı yüz altmış bin duka ihsan aldılar. Ayrıca babası zamanında mal alımları sebebiyle halka olan borçların ödenmesini emretti. Hazine israflarını önlemek için tedbirler aldı ve padişahlara mahsus hazine olan iç hazineye Mısır'dan gelen yıllık vergi dışında herhangi bir kaynaktan tahsisat ayrılmamasını tembihledi. Gelirlerin esas olarak dış hazinede toplanmasını emretti.

Padişah cülus töreninden sekiz gün sonra mülkiye memurları ve ordu kumandanları ile birlikte Cuma namazı kılmak için camiye gitti. İki seneden beri Cuma Alayı olmamıştı. Zira haremin dilsizleri, kadınları Sultan Murad'ın daima halkın karşısına çıkmasını engellemişlerdi. Vezirler tarafından bu vesileyle devletin ve halkın meselelerini konuşma âdetini yerine getirdi. Bu ise halk üzerinde son derece müsbet bir tesir meydana getirdi. İlk günlerde Eyüp

Sultan'dan başlamak üzere Edirnekapı'dan itibaren atalarının türbelerini sırasıyla ziyaret ederek dualarda bulundu.

KARIŞIKLIK

III. Mehmed Han tahta çıktığında Avusturya ile harp hâli devam ediyordu. Ayrıca Erdel kralı ile Eflak ve Boğdan voyvodaları da papanın teşviki ile Nemçe İmparatoru Rudolf ile Osmanlı Devleti aleyhine hem savunma hem de saldırı maksatlı olarak bir anlaşma yapmışlardı. Bunlardan Voyvoda Mihal'in taarruzları Osmanlı ahalisi için felaket oldu. Asi Eflak eşkıyaları Tuna'yı aşarak Rusçuk kasabasını ve diğer kasaba ve köyleri yakıp yıkmaktaydılar. Erkeklerin çoğu asiler tarafından öldürülmüş olup çocuk ve kadınlar ise esir edilmişti. Mal ve mülk sahibi olanlar ise zincire vurulmuştu.

İşte bütün bu gelişmelerde suçlu olarak gördüğü Sadrazam Sinan Paşa'yı görevinden alan III. Mehmed Han yerine hizmetlerini beğendiği Ferhad Paşa'yı getirdi. Sinan Paşa Malkara'ya sürüldü. Ardından da Ferhad Paşa'yı öncelikle Eflak'taki isyan hareketini bastırmakla görevlendirdi.

Ferhad Paşa'nın Eflak üzerine gitmesi üzerine Budin sınırının korunması görevi, Anadolu Beylerbeyi Lala Mehmed Paşa'ya verildi. Beratta:

"Bu mübarek yılda zamanın geleneklerine göre sadrazam, İslam askeri ile asi Eflak üzerine memur olduğundan, o taraflarda olan İslam askerine sen de serdar ve komutan olup sınır boyunun korunmasına çalışasın" deniyordu. Benzer buyruklar sınır boylarındaki diğer beylere de gönderilmişti. Budin muhafazasına tayin edilen Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa ise makamını Sokollu'nun oğlu Hasan Paşa'ya bırakmıştır.

Sinan Paşa, bu arada rakibi Ferhad Paşa'yı padişahın gözünden düşürmek istemekteydi. Macaristan seferi hakkında bilgi vermek bahanesiyle ordunun ilk konaklayacağı yer olan Halkalı Pınar'a kadar gelmişti. Dârüssaâde Ağası Gazanfer Ağa'ya geliş sebebini bildirdiyse de, tekrar Malkara'ya dönmesi istendi. Çünkü veziriazamdan başka kimse padişaha arzda bulunamıyordu.

Ferhad Paşa ise bu sırada hareket edilecek yönü belirlemek için divan toplayarak müzakere yaptı. Müzakere sonucunda ise, Osmanlı'nın uğradığı yenilgiden dolayı Eflak üzerine harekete karar kılındı. Çünkü alınan bu karardan birkaç gün sonra kendi sarayına doğru gidiyordu ki Haseki Sultan Hamamı civarında bini aşkın kul taifesi toplanmış beklemekteydi. Bu kişiler, Ferhad Paşa'nın şark serdarlığı zamanında sipahilik vadettiği Kuloğullarından İstanbul'a gelmiş olanlarla, bunlara katılan sipahilerdir. Daha önceden vadedilmiş olan akçenin ödenmesini istemişler ve:

"Elbette şartımız gereğince İstanbul defterlerine adlarımız kaydolunsun ve ulufemiz öteki kapıkulu ile beraber verilsin" diyerek seslerini yükseltmeye başlamışlardı. Bunun üzerine sadrazam:

"Hudûda gidiniz; paranız orada verilecektir" dedi. Fakat bu söz onları sakinleştirmeye yetmedi. Ferhad Paşa:

"Sizin ulufeniz yine Gence ve Tebriz hazinesinden verilir, padişahımızın buyruğu böyledir, niçin uymazsınız?" demesi de bir fayda etmedi. Bunun üzerine Ferhad Paşa:

"Padişah buyruğuna uymayanın kendisi kâfir, karısı da boş olur, karşı çıkmaktan kesinlikle sakının" dedi. Bu ifadeler kul taifesinin öfkesini doruk noktasına taşıdı. Sadrazamı şikâyet etmek ve aleyhinde fetva istemek için müftüye gittiler. Müftü kendilerine:

"Kardeşler, sadrazam ne söylemiş olursa olsun, siz bununla kâfir olmazsınız, karılarınız da boş değildir; müsterih olunuz" cevabını verdi. Fakat asker bu sözden memnun olmayıp parasız fetva vermediğini ileri sürerek diğer bölüklere gidip:

"Ferhad Paşa bizim hepimizi kâfir yaptı!" diyerek etkilemeye çalıştılar. Ertesi gün ulufe ve terakkileri dağıtmak için hazineden altın ve gümüş olmak üzere kırk bin duka çıkartıldı. Fakat sipahiler Ferhad Paşa'nın kendileri ve zevceleri hakkında söylediği sözleri bir türlü unutamamışlardı:

"Ferhad Paşa'nın başı kesilmedikçe ulufemizi almayız" diye söylenerek hücum ettiler. Hareketin durdurulması için gönderilen

çavuşbaşı ve kethüdası da çaresiz kaldı. Çünkü asiler kendilerini taş yağmuruna tutmuşlardı. Bu defa askere:

"Gence kulunun ulufesini beraber verelim ve mukabeleye kaydedelim" dediler. Fakat tüm başvurular sonuçsuz kalıyordu. Asker ısrarla Ferhad Paşa'nın başını istemekteydi. Sorunun bu şekilde çözülemeyeceği anlaşılınca durum padişaha arz olundu. Padişah, Rumeli Kazaskeri Bâkî Efendi ile Anadolu Kazaskeri Ebussuudzade Efendi'yi ayaklanmayı bastırması için gönderse de bu da sonuç vermedi. Ferhad Paşa asileri sözle ve nasihatle durdurmanın mümkün olmayacağını düşünerek bir teklif sundu ve:

"Ben padişah emrine itaat etmeyen kâfirdir dedim, hepsi için kesinlikle demedim. Bu kulunuzun başı gitmekle padişahıma vezir eksik olmaz, bunların istedikleri kabul olunursa her zaman böyle davranmayı kendilerine iş edinirler ve daha ileri gidip işi azıtırlar. Padişah tarafından izin verilirse buna karşı alınacak önlem şudur: Arza girdiği zaman yeniçeri ağasına doğrudan doğruya emir buyurunuz, yeniçerileri silahlı olarak Bâb-ı Hümayun'da hazır bulundursun, bostancılar da bahçesinde hazır beklesinler. Eğer padişahın emrine itaat etmezlerse bu kuvvetler müdahale ederek derneklerini dağıtsınlar" dedi.

Nihayet asilerin bu nasihatlere de aldırış etmemesi üzerine vur emri verilerek dağıtıldılar. Ferhad Paşa, fitneye sebep olanların ve büyütenlerin Sinan Paşa ile Cağalazade olduklarını anlamıştı. Sinan Paşa'nın gözlerine mil, Cağalazade'yi ise sürgünle cezalandırmak istedi ise de devlet erkânının:

"Böyle bir usul Osmanlı Devleti'nde şimdiye dek görülmüş değildir, eğer uygularsanız sizin icadınızdır diye halkın diline düşüp kötülükle anılmanız doğru olmaz. Belki de bundan böyle bu, padişahlarda bir alışkanlık hâline gelir. Sonra nice suçsuz insanların gözüne musibet çöpü düşmesine neden olursun" diyerek araya girmesiyle ikisi de şehir dışına sürüldüler.[87]

SADARET MESELESİ

İstanbul'da olayların durulmasının ardından hazırlıklarını tamamlayan Ferhad Paşa 27 Nisan'da Davutpaşa'daki karargâhına geçti. İkinci Vezir Damat İbrahim Paşa ise İstanbul'da sadaret kaymakamı olarak kalmış bulunuyordu.

1 Mayıs'ta Davutpaşa'dan hareket eden sadrazam ve Serdar-ı Ekrem Ferhad Paşa'nın maiyetinde on bin yeniçeri bulunuyordu. Asıl ordu ise cephedeydi. On kadırga ile de Tuna üzerinden Rusçuk'a top ve cephane sevk edilmişti. 12 Mayıs'ta Edirne'ye varan Ferhad Paşa geriden gelecek malzeme ve askerleri beklemeye başladı.

Ancak Sinan Paşa'ya taraftar olan Sadaret Kaymakamı İbrahim Paşa son hadiseleri de fırsat bilerek Ferhad Paşa aleyhine fitne kazanlarını kaynatmaya başlamıştı. Askerin serdarı istemediğini ve görevden alınmazsa ya büyük bir ihtilalin kopacağını veya cephelerde başarının hayal olacağını belirterek padişahı inandırmayı başardı. Oysa bu sırada serhatlerde vaziyet gittikçe kötüleşiyordu. İsyanın baş aktörü olan Eflak Voyvodası Mihal'e her taraftan yardım birlikleri gelmekteydi. Özellikle Avusturya ve Erdel'den gelen kuvvetlerle, askerî mevcudu yetmiş bine ulaşmış bulunuyordu.

Ferhad Paşa Edirne'ye geldikten sonra Eflak ve Boğdan'ın dahili muhtariyetini ilga ettiğini ve bu ülkelerin bundan böyle birer eyalet olarak idare edileceğini ilan etti. Eski Şirvan Beylerbeyi Cafer Paşa'yı Boğdan ve Anadolu Beylerbeyi Satırcı Mehmed Paşa'yı da Eflak beylerbeyliğine getirdi. Ancak bu eyaletler asilerin elindeydi ve şimdilik bu kararların tatbiki mümkün değildi. Zira bu sırada Voyvoda Mihal Tuna'yı güneye doğru atlayarak birçok Türk kasabasını tahrip etmişti.

Bu arada Avusturya kuvvetlerinin de Estergon'u hedef aldıkları anlaşılıyordu. Prens Mansfeld komutasında elli bin yaya ve yirmi bin süvari kuvveti ile gelerek Temmuz'da kaleyi abluka altına aldılar. Estergon'u Lala Mehmed Paşa'nın akrabası Sancakbeyi Kara Ali Bey savunuyordu. Ferhad Paşa Nemçelilerin üzerine yürümek kasdıyla Rusçuk'ta köprü kurdurmaya başladı. Bu sırada Rumeli

Beylerbeyi Sokolluzade Hasan Paşa, Voyvoda Mihal'den aldığı beş yüz esir ve dört bin kelle ile gelerek orduya dahil oldu. Ordunun maneviyatı yükselmişti.

İşte tam bu günlerde merkezde Sadaret Kaymakamı İbrahim Paşa ile Sinan Paşa taraftarları yeni padişahı ikna etmişler ve Ferhad Paşa'yı görevinden azlettirmeye muvaffak olmuşlardı.

Ferhad Paşa adamları vasıtasıyla keyfiyetten haberdar olunca İstanbul'dan gönderilen memur gelmeden evvel Mühr-i Hümayun'u Vezir Satırcı Mehmed Paşa'ya teslim ederek gizli yollardan süratle İstanbul'a gelerek kendisine ait olan Metris Çiftliği'ne saklanmıştı. Padişahın validesi Safiye Sultan'a ricacı göndererek hayatının bağışlanmasını dilemiş ve kabul ettirmişti.

Ancak haris bir kimse olan yeni sadrazam Sinan Paşa fırsatı kaçırmadı. Padişahtan onun katline izin çıkartarak, önce Yedikule'ye getirttirdi ve orada boğdurdu.[88]

Naaşı Eyüp Sultan Camii yakınında inşa ettirdiği türbesine defnedildi.

"Canına geçdi hele zahm-ı Sinan" mısra'ı ölümüne tarih olarak düşülmüştür.

Ferhad Paşa, Acem seferindeki başarısı ile ün yapmış, yaptığı fetihlerle devletine büyük hizmetlerde bulunmuş değerli bir devlet adamı idi. III. Mehmed Han, etrafının telkini ile verdiği bu kararın yanlışlığını anlayacak ve büyük pişmanlık duyacaktır.

EFLAK'TA FELAKET

Bir kez daha emeline nail olarak dördüncü kez sadaret mührünü eline alan Koca Sinan Paşa, Ferhad Paşa'nın idamından sonra İstanbul'dan hareket etti (17 Ağustos 1595). Bu arada Budin valisi bulunan kendi oğlu Mehmed Paşa'yı da Avusturya cephesine serdar tayin etti. Sinan Paşa'nın hedefinde ise öncelikle Eflak Voyvodası Mihal vardı.

Şumnu, Hezargrad, Yergöğü yoluyla ilerleyen ordu Tuna üzerine kurulan köprüden geçerek Bükreş'e doğru yöneldi. Şehre dört mil

mesafede ağaçlar ve bataklıklarla kaplı olan Kalogeran Boğazı'nda Eflak ordusu ile karşılaştılar. Sadrazam, yeniçerileri mevzilere yerleştirmesinin ardından kendisi de Kalogeran Köprüsü civarındaki bir bataklıkta mevki aldı. Burada sabahtan akşama kadar süren şiddetli bir çarpışma meydana geldi. Düşmana karşı kısmi bir başarı elde edildi ise de bataklığa saplanan Haydar, Hüseyin ve Mustafa paşalar şehit düştüler. Satırcı Mehmed Paşa yaralanarak çekildi. Sadrazam Sinan Paşa da bir ara bataklığa düşmüşse de Rumeli yiğitlerinden Deli Hasan namıyla bilinen bir asker tarafından kurtarıldı.

Kendünün hod işi tebâh oldu
Balçığa düşdü rû-siyâh oldu

Voyvoda Mihal Bükreş ve Targovişte üzerinden Erdel hududuna doğru çekildi. Eflaklıların çekildiğini haber alması üzerine birliklerini toparlayan Sinan Paşa, Bükreş ve Targovişte'yi zapt etti. Yapılan imar ve düzenlemelerden sonra Eflak'ın beylerbeylik olarak idaresi kararlaştırıldı. Kalelere gerekli muhafız kuvvetlerini bırakan Sinan Paşa isyanı bastırdığını zannederek geri dönmeye başladı. Oysa bu sırada yirmi dört saatlik bir mesafede bulunan Voyvoda Mihal, Osmanlı ordusunun hareketlerini günü gününe takip ettirmekteydi.

Osmanlı birliklerinin Targovişte'den ayrılmasından hemen sonra Ekim ayının 19'unda şehre girip üç bin beş yüz kişilik muhafız birliğini katlettirdi. Başta Ali Paşa, Koçu Bey ve diğer yüksek rütbeli subaylar olduğu hâlde esir aldıklarını işkencelerle öldürdü.

Osmanlılar ise Tuna Köprüsü'nden karşı kıyıya geçme hazırlığında idiler. Ancak bu defa da sadrazamın köprü üzerinde esir vergisi almak gibi bir tedbirsizliği yeni bir felaketi beraberinde getirdi. Tam ordunun geçişi sırasında yetişen Eflak birlikleri Osmanlı askerlerini yoğun bir top ateşine tuttu. Köprü yıkılarak üzerindeki çoğunluğu akıncılar olmak üzere askerler Tuna'ya gömüldü. Bu sırada akıncı birliklerinin büyük bölümü de henüz köprüyü geçmemiş bulunuyordu. Bunlar geri kalan topları ve eşyaları düşman eline geçmesin diyerek Tuna'ya attıktan sonra son ferdine kadar savaşarak şehadet şerbetin içtiler (27 Ekim 1595).[89]

Fevt olan dîn uğruna sanman gam-ı firkatdedir
Enbiyâ dîdârına vâsıl olup izzetdedir

Kim ki havf etse Hudâ yolunda kurbân olmadan
Hakk bilür rûz-ı cezâda vâdî-i hasretdedir

Bezm ü rezm içre iden câm-ı şehâdetden âyâ
Verdi uyku ana dünya haşre dek gafletdedir

Kim ulû'l-emrin dutup emrin gazâya azm eder
İki âlemde anı zanneylemen mihnetdedir

Sanmanız müşkildir adûdan almak intikam
Her ne var ise cihanda Caferî himmetdedir

Bu olay ile birlikte Osmanlı akıncılığı sönecek ve o haşmet dolu günleri bir daha göremeyecektir.

ESTERGON'UN DÜŞMESİ

Avusturya kuvvetleri Estergon üzerine geldiği sırada, Ferhad Paşa da bölgeye doğru hareketlenmişti. Ancak Ferhad Paşa'nın önce görevden alınıp ardından idam edilmesi Avusturyalılara büyük zaman kazandırmıştı. Diğer taraftan dördüncü defa sadarete gelen Koca Sinan Paşa Eflak üzerine yürümeye karar verdiğinden Estergon'u savunma vazifesini Avusturya serdarlığı ile oğlu Mehmed Paşa'ya bırakmıştı.

Aslında Mehmed Paşa Estergon'dan ısrarla yardım teklifleri geldiği hâlde yerinden kımıldamamış ve Budin'den dışarıya çıkmamıştı. Zamanında serhat güçleri ile hareket etse Nemçelilerin Estergon'u kuşatmasına mani olması işten dahi değildi. Bu durum onun korkaklığına ve babasının iltiması ile bu makamı elde ettiğine bir delil gibidir.

Elli bin yaya ve yirmi bin süvariden müteşekkil güçlü bir ordusu bulunan prensin, kumandası altında Almanya, Macaristan, Bohemya, İtalya ve Belçika'nın en meşhur asilzadeleri bulunuyordu. Buna mukabil Estergon üzerine yürüyen Mehmed Paşa'nın emrinde yirmi bin kişilik bir kuvvet vardı.

Mehmed Paşa elindeki kuvvetlerin bir bölümünü Estergon'a soktu. Böylece düşmanı iki ateş arasında bırakmayı planlamıştı.

Hâlbuki bunu fırsat bilen düşman kalenin muhasarasında bir miktar kuvvet bırakıp asıl birliklerle Mehmed Paşa'nın üzerine yürüdü. Tedbirsiz serdarın yanındaki kuvvetleri zaten azalmıştı. Düşmanın üzerine doğru yürüdüğünü gördüğü anda selameti Budin'e doğru kaçmakta buldu.

Oysa Anadolu Beylerbeyi Lala Mehmed Paşa üzerine gelen düşman birliklerine karşı başarı ile karşı koymuş ve geri çekilmeye mecbur bırakmıştı. Serdar kaçmasa belki de bir büyük başarı kazanabileceklerdi. Serdarın kaçtığını öğrenen Lala Mehmed Paşa sistemli bir şekilde geri çekilmeye çalıştı ise de düşman birliklerinin çevresini sardığını ve gerileri tuttuğunu görmekte gecikmedi. Bunun üzerine bin beş yüz kişilik mevcudu ile Estergon Kalesi'ne girmeye muvaffak oldu.

Prens Mansfeld Serdar Mehmed Paşa'nın kaçtığını ve artık hiçbir yerden yardım ümidinin kalmadığını belirterek kalenin teslim edilmesini istedi.

Estergon Komutanı Kara Ali Bey ise kaleyi teslim etmektense havaya uçuracağını belirterek bu isteği reddetti. Ali Bey'in bu sözleri müzakerelerin olumsuz sonuçlanmasına neden olmuş ve muharebe tekrar başlamıştı. Aslında Kara Ali Bey iki aydır yetersiz kuvvetlerle, kalabalık düşmana karşı şanlı bir direniş göstermekteydi. Şehrin dış kalesi, barut ve su deposu düşman eline geçmişti. Bir bardak suya bir duka ödendiği gazilerin susuzluklarını gidermek için soğuk mermerleri yaladıkları görülüyordu. Askerler artık takâtlerinin sonuna gelmişlerdi. Avusturyalılar da kaleyi bırakacak gibi görünmüyorlar ve bütün güçleri ile saldırıyorlardı. Bu sırada Prens Mansfeld ölmüş ve yerini imparator II. Rudolf'un kardeşi olup sonradan imparatorluk mevkiine de gelecek olan Arşidük Mathias almıştır.

Eylül ayının başında hendekler üzerinde şiddetli çarpışmalar sırasında Kara Ali Bey vurularak şehit düştü. Bu durum müdafilerin heveslerinin tamamen kırılmasına yol açtı. İdareyi Anadolu Beylerbeyi Lala Mehmed Paşa ele aldı. Lala Mehmed Paşa Sadrazam

Sinan Paşa'dan yardım istedi ise de hiçbir netice çıkmadı. Bu sırada Kulban Beyi Abdullah Bey'in esir edilerek şehrin istihkâmlarının üzerine konması üzerine müzakereleri başlattı. Böylece en şiddetli saldırılara karşı bile dayanabilen kaleye, teslim olmaktan başka seçenek kalmamıştı artık. Anlaşma gereği kadın, çocuk, yaralı ve hastalar imparatorun gemisine nakledilmişlerdi. Çoğu yaralı ve sakat olan gaziler Tuna üzerinden gemiye binip Estergon'u kanlı gözyaşları ile seyrederek ayrıldılar. Burası tam elli iki yıl önce Kanunî Sultan Süleyman tarafından Türk yurdu yapılmıştı. Bu sırada gaziler arasında bulunan ve onların üzüntülerine şahit olan en yüksek rütbeli General Lala Mehmed Paşa on yıl sonra sadrazam olarak kaleyi bir kez daha Osmanlılara kazandıracaktır. Öte yandan tarihçi Hammer'e göre, Osmanlı'nın Estergon'u fethettiğinde uyguladığı hoşgörü politikasından nasiplenen kale, aynı muameleyi ne yazık ki bu defa kendi dindaşlarından görememiştir. Şöyle ki:

Türkler Estergon'u aldıkları zaman şehrin bütün eski eserlerine saygı göstermişlerdi. Hatta şatolardaki tablolara kadar hemen her tarihî eşyayı hâkimiyetleri müddetince aynen muhafaza etmişlerdi. Fakat Almanlar Türklerden aldıkları şehre girer girmez yağmaya başlayıp bütün tarihî eserleri tahrip ettiler.

Estergon'u takiben Budin'in kuzeyinde yer alan Tuna kenarındaki Vişegrad Kalesi de düşman eline geçti. Böylece Boğdan ve Eflak'tan sonra Avusturya cephesinden de İstanbul'a birbiri arkasından mağlubiyet haberleri gelmeye başlamıştı. III. Murad Han zamanında savaş çıktığından beri doğrudan doğruya Osmanlı hâkimiyetinde bulunan İbrail, Kili, İsmail, Silistre, Yergöğü, Rusçuk, Akkirman, Varna, Estergon ve Vişegrad elden çıkmış bulunuyordu. Ordunun başında kuvvetli bir komutan yoktu. Devletin başına gelen bu musibetlerin son bulması için Okmeydanı'nda Ayasofya Vaizi Şeyh Muhyiddin tarafından dua okunmuştu.

BAŞA PADİŞAH GEREKİR!

Sinan Paşa İstanbul'a dönmüşse de vazifesine devam edemedi. Çünkü Eflak'taki yenilgide kendi payı büyük olduğu kadar,

Estergon'un düşman eline geçmesinde de serdarlığa tayin ettirmiş olduğu oğlunun korkaklığı sebep gösterilmiş ve azledilerek Malkara'ya sürülmüştür. Sadaret mührü ise III. Mehmed'in lalası Mehmed Paşa'ya verildi (19 Kasım 1595). Bu Lala Mehmed Paşa'nın Avusturya cephesinden dönen Lala Mehmed Paşa ile bir ilgisi yoktur. Manisa'nın Marmara kasabasına bağlı bir köyden olup zeamet sahibi bir Türk'ün oğlu idi. Şehzade Mehmed Manisa valisi iken lalası ve defterdarı olmuştu. III. Mehmed hükümdar olunca kendisine vezaret vermiş bu sayede Divan-ı Hümayun'a girmişti.

Ancak Mehmed Paşa sadrazamlıkla Divan-ı Hümayun'a bir kez başkanlık yapabildi. Şirpençeden hastalanarak sadarete gelişinin onuncu günü vefat etti. Vefa Camii mezarlığına defnedildi.

Bu durum üzerine saraydaki ve İstanbul'daki taraftarlarının tesiriyle Koca Sinan Paşa beşinci defa sadrazam oldu. Bu tayin Sinan Paşa'nın devlet kademelerindeki gücünü ve kendi nüfuzunu göstermesi bakımından da mühimdir.

Hüsâmî şâd olup menkûd ile didi târîhin
Yine geldi bugün devletle yirine Sinan Paşa

Ancak son başarısızlıkları Sinan Paşa'nın aleyhinde de bir cereyanın ortaya çıkmasına yol açmıştı. Bunların başında da evvelce Ferhad Paşa'ya karşı kendisini desteklemiş bulunan Damat İbrahim Paşa gelmekteydi.

Bu itibarla Sinan Paşa da, padişahın eniştesi Vezir İbrahim Paşa'ya düşmanlık gütmeye başlamıştı. İbrahim Paşa, Sinan Paşa'nın artık ihtiyarlamış olduğunu ve işini iyi yapamayacağını ileri sürerek ve son felaketlerini ortaya koyarak yerinde mütalaalar yapmıştı. Haris veziriazam da divan toplantılarında İbrahim Paşa'yı eleştirmekten geri kalmadı ve:

"Kaymakamlığınızda her tarafa ehliyetsiz kumandanlar gönderdiniz. Bu suretle bu harbin musibetlerine siz sebep oldunuz" diyerek başarısızlıklarını ona yüklemeye çalıştı.

Öte yandan Sinan Paşa son seferde asker karşısında düştüğü elim vaziyeti de iyi bilmekte ve başarıdan emin olamamaktaydı. Bu

itibarla açık bir şekilde padişahın harbe çıkmasını savundu. Kanunî Sultan Süleyman gibi yeni padişahın da harbe gitmesini aksi hâlde yeniçerilerin savaşmayacaklarını söyledi. Padişahın hocası Hoca Sadeddin Efendi de aynı görüşteydi. Saray halkı ise padişahın sefere çıkmasını istemiyordu.

İşte bu tartışmalar sırasında 1596 Nisan'ında Sadrazam Koca Sinan Paşa ansızın vefat etti. Vefatında doksan yaşının üzerinde bulunan Sinan Paşa'nın kabri, Divanyolu'nda Çorlulu Ali Paşa Medresesi yakınındaki türbesindedir.

Sinan Paşa'nın ölümüyle sadarete geçen Damat İbrahim Paşa ise saray halkı ile birlikte padişahın sefere çıkmasını arzu etmiyordu. Fakat son yenilgiler ve kayıplar asker üzerinde de büyük bir yılgınlık ve moral çöküntüsü meydana getirmişti. Bu itibarla zaferin ancak padişahla mümkün olacağını düşünen yeniçeriler kararlarından vazgeçmeyerek ayak dirediler.

"Padişahımız gençtir! Bizimle niçin sefere çıkmaz? Sultan Süleyman hem pîrdi ve hem de nikris illetine mübtelâ idi. Öyle olduğu hâlde araba ile sefere çıktı" diyerek bağırıştılar. Bu gelişmeler üzerine III. Mehmed Han bizzat sefere çıkmak kararını verdi ve hazırlıkların tamamlanmasını emretti.

EĞRİ'NİN FETHİ

Kanunî'nin vefatından beri otuz yıldır hiçbir padişah ordusuna bizzat başkumandanlık etmemişti. Mükemmel bir merasimle ve İstanbul halkının duaları arasında padişah, 20 Haziran 1596'da şehirden ayrılarak Davutpaşa ordugâhına geldi. Burada sefer hazırlıkları tamamlanmış bulunuyordu. Sadrazam Damat İbrahim Paşa asıl kuvvetlerle önceden hareket etmişti.

Bu itibarla vakit geçirmeyen III. Mehmed Han, 21 Haziran 1596'da muazzam bir alayla hareket etti. Ön sıralarda humbaracılar, piyâde tüfekçiler, atlı mızraklılar, çavuşlar, yeniçeriler vardı. Ondan sonra seyisler yedekte on at götürüyorlardı ki, bunların gemileri, eyerleri, dizginleri ve üzerlerinde de kalkanları bulunuyordu. Onları paşalar ve padişahın av takımını teşkil eden yüz muhafız yeniçeri

takip ediyordu. Yeniçeriler sırmalı ve kılapdanlı elbiselerini giymiş oldukları hâlde ikişer ikişer yürüyorlardı. Onları solaklar takip ediyordu. Padişah ise bunların ortasında yol alıyordu.

On günde Edirne'ye varıldı. Burada dört gün kalındıktan sonra Filibe, Sofya ve Niş yoluyla 9 Ağustos'ta Belgrad'a ulaşıldı. Padişah Belgrad halkının yoğun tezahüratları ve sevgi gösterileri arasında alay, geçit resmini takip etti. Estergon'un düşmesinden mesul tuttuğu Sinan Paşa oğlu Mehmed Paşa'nın vezirlik rütbesini kaldırdı ve mallarını müsadere ettirdi. Ancak Cağalazade'nin şefaat üzerine rütbesi tekrar iade olundu.

Slankamen'e gelindiğinde seferin ne tarafa olacağı konusunu görüşmek üzere harp meclisi toplandı. Vezir Cağalazade Sinan Paşa Estergon'un batısındaki Komaran üzerine gidilmesini, buranın fethi ile Tuna sahillerinin emniyet altına alınacağını belirtti. Diğer vezirler ise, Komaran'ın küçük bir kale olması ve padişahın bizzat sefere çıkması dolayısıyla bu kalenin bir şeref teşkil edemeyeceğini ileri sürerek Eğri konusunda görüş birliği ettiler.

Eğri'ye yönelik ilk ciddi Osmanlı hücumu Kanunî Sultan Süleyman zamanında 1552 yılında meydan gelmişti. Osmanlı kumandanları kaleyi kolaylıkla fethedebileceklerini düşünseler de Macarlı askerlerin disiplini ve canla başla karşı koymaları üzerine muhasara kaldırılmış ve kale ele geçirilememişti. Nemçeliler 1552-1596 yılları arasında sınır boylarındaki önemini korumasıyla birlikte kalenin surlarını daha da sağlamlaştırmışlardı.

Ordu Segedin'e geldiği zaman Eğri'nin güneybatısında Osmanlılara ait hudut kalelerinden Hatvan'ın düşman tarafından muhasara edildiği haber alındı. Cağalazade Sinan Paşa on bin kişilik bir kuvvetle, derhâl Hatvan'ın imdadına gönderildi.

Ancak Cağalazade ulaşamadan Hatvan muhafızları vire ile teslim olmuştu. Yani harp hukukuna göre Türkler alabildikleri malları ile serbestçe geçip gitmek hakkına malik idiler. Ancak kaleye giren Nemçeliler verdikleri sözün hilâfına olarak çocuklar ve kadınlar da dahil olmak üzere kaledeki bütün Türkleri kılıçtan geçirdiler.

Muhafızlarını ise diri diri derilerini yüzmek suretiyle akıl almaz işkencelerle öldürdüler. Bu durum Türkler arasında büyük bir üzüntü ve infial meydana getirdi.

Diğer taraftan alınan karar üzerine Osmanlı ordusu Tisa Nehri kenarındaki Solnok'dan geçip 20 Eylül 1596'da Eğri Kalesi önüne ulaştı ve beş koldan muhasara düzeni aldı. Bu kollara Veziriazam Damat İbrahim Paşa, Vezir Cerrah Mehmed Paşa, Rumeli Beylerbeyi Vezir Sokolluzade Hasan Paşa ile Yeniçeri Ağası Veli Ağa kumanda etmekte idiler. Teslim teklifinin reddedilmesi üzerine 21 Eylül günü top atışları ile kale dövülmeye başladı. Yirmi üç büyük muhasara topu hiç durmadan ateşleniyor ve gülleler bir biri ardına Eğri Kalesi'ne yağıyordu.

Osmanlı askerinin şecaati karşısında 4 Ekim'de üç kat sur ile çevrili Eğri'nin dış kalesi zapt olundu. Müdafiler iç kaleye sığındılar. Ancak daha fazla dayanamayıp 11 Ekim 1596'da teslim oldular.

Yeniçeriler ise vireyi tanımayıp Eğri muhafızlarından dört bin beş yüz kişiye Hatvan'da Osmanlı muhafızlarına yaptıklarının aynısını tattırdılar. Nemçelileri imha ederken bir taraftan da:

Yokdur sizünle viremüz
Eğrilü gidi Eğrilü

derlerdi. Böylece onlara vire sözünün önemini ve sözde durmanın gerekliliğini belirtmiş oluyorlar, siz sözünüzde durmazsanız biz de durmayız demek istiyorlardı. Sadece Macarlara ve padişahın hayatlarına dokunulmayacağına dair yeminle garanti verdiklerine dokunmamışlardı.

Eğri'nin on sekiz günde fethedilmesi III. Mehmed Han'ın prestijini artırdı ve bundan böyle Eğri Fatihi diye anıldı. Eğri beylerbeylik hâline getirildi ve ilk beylerbeyi olarak da Sofu Sinan Paşa atandı. Ayrıca Eğri muhafazası Anadolu beylerbeyliği uhdesinde kalmak üzere Lala Mehmed Paşa'ya tevcih olunurken Yeniçeri Ağası Veli Ağa da Rumeli beylerbeyliğine getirildi. Sokolluzade Hasan Paşa ise vezaret hasları olan yerlere görevlendirildi.

HAÇOVA ZAFERİ

Eğri Kalesi'nin fethiyle birlikte bir meşveret meclisi toplandı ve bundan sonra takip edilecek strateji belirlenmeye çalışıldı. Önce bu fetih yeterli görülmüşse de daha sonra Habsburg ordusunun yakın bir yerde olması büyük bir tehdit ve tehlike oluşturduğu göz önüne alınarak bu karardan vazgeçildi ve düşman üzerine gidilmesi kararlaştırıldı.

Düşmanın gücü konusunda gelen haberler ise Habsburgların kalabalık ve mükemmel ateşli silahlarla donanımlı olduğunu gösteriyordu. Miktarı ise iki yüz bin civarında olup Osmanlıların iki katı idi. Düşman Eğri'nin düştüğü haberi üzerine saldırmak için uygun zamanı kollamaya başlamıştı. Dördüncü Vezir Hadım Cafer Paşa komutasındaki on beş bin kişilik bir öncü kuvveti düşman durumunu öğrenmek için keşifte bulunmak amacıyla ileri gönderildi.

Cesur bir asker olan Cafer Paşa, harekete geçmeden önce yaptırdığı keşifte, düşmanın sayı ve silah bakımından çok üstün olduğunu öğrendiğinden, emrindeki kuvvetin böyle bir görev için yeterli olmadığını bildirdi. Sadrazam İbrahim Paşa'ya gönderdiği raporda; "Dinimiz uğrunda canım feda olsun. Fakat bir Cafer'in ölümüyle bu iş düzelmez. Saltanatın şerefini kaybederiz!" demişti. İbrahim Paşa ise bu yerinde mütalaalara kulak asmadı. Aslında düşman, Cafer Paşa'nın tahmininden de çoktu. Takviye olarak otuz top, 5-10 bin kişilik bir kuvvet daha verildi.

Cafer Paşa aldığı emri yerine getirmek için düşman üzerine korkusuzca baskın yaptı. Ancak elindeki cüzi kuvveti, bu muazzam düşman kuvvetinin karşısında eriyordu. "Alnımızın yazısı bu imiş" diyerek kahramanca çarpışan Cafer Paşa, Rumeli Beylerbeyi Veli Paşa, kuvvetleriyle geri çekildiği hâlde muharebeden çekilmedi. Ancak kendisinin yanındaki tecrübeli hudut komutanları sonucun felaket olacağını belirterek kendisini zorla savaş alanından uzaklaştırdılar. Bütün ağırlık ve toplar düşman eline geçti. Başarısızlığın sonucu olarak Rumeli Beylerbeyi Veli Paşa azledilip yerine Sokolluzade Hasan Paşa tekrar tayin edildi (27 Ekim 1596).[90]

Rumeli beylerbeyi ve Kırım kuvvetleri düşmanın Cafer Paşa'yı takip etmesinden endişe olunduğu için karakol ve muhafaza hizmeti ile görevlendirildiler.

Karşılaşılan bu hezimet dolayısıyla son derece üzülen sultan III. Mehmed Han, derhâl harp meclisini topladı. Bundan sonra ne yapılması ne suretle hareket edilmesi konusunda ordu görüşmesi yapıldı.

Vaziyet nazikti. Herhangi bir felaket karşısında padişahın düşeceği durum düşünüldüğünden onun geri gönderilmesi gündeme geldi. Bu isteğe karşı Hoca Sadeddin Efendi:

"Bir Osmanlı padişahının sebepsiz yere düşmandan yüz çevirdiği işitilmiş şey değildir" diyerek karşı çıktı. Bazılarının ise Rumeli Beylerbeyi Sokolluzade'nin düşmanın üzerine gitmesini ileri sürmesi üzerine yine Sadeddin Efendi:

"Bu büyük bir iştir, Hasan Paşa, İbrahim Paşa ve gayrısı ile olur biter değildir; bizzat saadetlü padişahın askere baş olup gitmesi lazımdır" cevabını verdi.

Bu sözler üzerine nihai karar verilmiş bulunuyordu. Haçova Savaşı III. Mehmed Han'ın başkumandanlığında gerçekleşecekti. Derhâl Eğri Muhafızı Mehmed Paşa'ya bir tezkire gönderilerek orduya davet olundu.

24 Ekim'de Eğri'den Haçova'ya doğru harekete geçilmiş olup 26 Ekim günü geldiğinde iki ordu karşılaşmıştı. Ordunun öncülüğünde, Sinan Paşa, Kuyucu Murad Paşa ve Fetih Giray vardı. Ordunun merkezinde ise III. Mehmed, sağında vezirler, solunda kazaskerler ile hocası Sadeddin Efendi bulunmakta idi. Sol kolda Anadolu, Karaman, Haleb, Maraş eyaletleri ve sağ koldan Rumeli ve Temeşvar beylerbeyleri kuvvetleri yer almıştı.

Muharebenin başlamasıyla düşman da merkeze saldırmaya başlamıştı. Bunun üzerine padişah geri çekilerek harbi ertesi güne bıraktı. Ertesi gün ikindi vakti düşman birlikleri uzun menzilli toplarıyla hücuma geçti. Arkasında tüfek ateşiyle Osmanlı ordusunun merkezine tazyik yapmaya başladı. Osmanlı merkezi sol kanat ko-

mutanından yardım istendi, fakat etkili olamadı. Düşmanlar sarsılan Osmanlı ordusunun merkezine doğru derinlemesine girdiler. Demir zırhlara bürünmüş düşmanın piyade ve süvari birlikleri, padişahın bulunduğu merkez kısmı sardılar.

Düşman ateşi tehlikesine düşen padişah, otağına çekilerek sırtına Peygamber Efendimiz'in Hırka-i Şerifi'ni giyip eline mızrağını aldı. Zaferi nasip etmesi için gözyaşları içinde Allahu Teâlâ'ya yalvarmaya başladı. Sağ kolda yer alan kuvvetler dağıldı. Böylece düşman kuvveti ordunun içine daldı. Bunların bir kısmı Türk cephane ve hazine sandıklarının üzerine kadar çıkarak yağmalamaya başladı. Vaziyet tehlikeli bir hâl almıştı. Yerinden kıpırdamadığı hâlde bu durumu bizzat gören Sultan Mehmed Han, yanında bulunan hocası Sadeddin Efendi'ye:

"Efendi, şimdiden sonra ne çare etmek gerek?" diye sordu. Metanetini kaybetmeyen Hoca Efendi:

"Padişahım, lazım olan yerinizde sebat ve karar etmektir. Cengin hâli budur. Ecdadınızın zamanında olan muharebeler çoğunlukla böyle vaki olmuştur. Mucizât-ı Muhammedî ile inşallahu teâlâ fırsat ve nusret, Ehl-i İslam'ındır. Hatırınızı hoş tutun" dedi.

Öte yandan padişahın kaçtığı ve öldüğü söylentilerinin ayyuka çıktığı Osmanlı ordusunda büyük bir panik başlamış ve herkes başının derdine düşmüştü. Düşman kuvvetleri çadırlar arasına kadar girmiş, ordugâhı zapt etmişti. Düşmanın böyle çadırlar arasına girdiğini ve yağmaya daldığını gören Osmanlı geri hizmetindeki at oğlanı yani seyis, aşçı, deveci, katırcı, karakollukçu denilen hademe grubu birden galeyana gelerek düşman alayları içine daldı. Bunlar bir taraftan ellerine geçirdikleri kazma, kürek, balta ve odun gibi şeylerle düşman üzerine hücuma geçerken, diğer taraftan da; "Düşman kaçıyor!" diye bağırarak askerleri geri döndürmeyi başardılar.

Bu sırada ön kol kumandanı Cağalazade de süvarileriyle hücuma geçti. Osmanlı ordusunun sağ kolunu bozmuş olan yirmi bin düşmanı bataklıklara sürerek imha etti. Bu hengâmede III. Mehmed Han'ı dimdik atının üzerinde, hoca efendiyi de onun yanı başında

atının gemlerini tutmuş gören akıncılar ve Kırım atlıları, zaferi kazandığını sanan düşmana dehşetli bir darbe indirdiler. Düşmanın elli bin kadarı öldürüldü. Böylece kaybolmuş sayılan Haçova Savaşı, padişahın teslimiyet ve duası, Hoca Sadeddin Efendi'nin sebatı, askerin şecaati ile zaferle neticelendi. On bin duka altın ile beraber, Alman toplarının doksan beşi ele geçti (26 Ekim 1596).[91]

HATALI HAREKETLER

Zaferin kazanılmasında pay sahibi olan Cağalazade Sinan Paşa, padişahın huzuruna girerek muzafferiyeti tebrik ederken:

"Yüz aklığına ben sebep oldum" diyerek sadaret konusunda da bir imada bulunmuştu. III. Mehmed Han onun bu çiğ ifadesine şaşırmış ise de herhangi bir mukabelede bulunmamıştı. Fakat daha sonra Hoca Sadeddin Efendi ve Gazanfer Ağa da devreye girmiş ve paşanın başarılı icraatlarından ve savaşta gösterdiği gayretten söz ederek padişahı ikna etmişler ve Cağalazade'nin sadarete gelmesinde pay sahibi olmuşlardır. Böylece Hoca Sadeddin Efendi zaferde sabır ve metaneti tavsiye ederek ne derece büyük rol oynadı ise savaştan sonra da devlet işine müdahale bir yanlışın içerisine girmiş ve vuku bulacak olaylarda pay sahibi olmuştur.

Haçova zaferini müteakip padişah başta sadrazam olmak üzere bir kısım devlet adamlarının arzusuyla hemen İstanbul'a döndü. Hâlbuki o kış Budin veya Belgrad'da geçirilip ilkbaharda yine ordusunun başında olarak bizzat sefere çıkmış olsaydı, muharebenin çok sürmeyeceği muhakkaktı. Zira serhat beylerbeyleri ve Sokollu-zade Hasan Paşa'dan gelen arzlarda, padişah serhadde kışlar yahut Edirne'de oturup İstanbul'a gitmez ise düşmanın sulh yapacağı bildirilmişti. Fakat padişahın İstanbul'a, dönerek Avusturya işinin yine serdarlara bırakılması elde edilen zaferi hiçe indirecekti.

Cağalazade'nin kısa süren veziriazamlığı devletin başına iki mühim gaile çıkardı. Biri, bizzat sefere gelmediği bahanesiyle Kırım Hanı Gazi Giray'ı azlederek yerine son savaşta hizmeti görülen Kalgay Fetih Giray'ı getirdi. Böylece iki kardeş arasına nifak sokup Fetih Giray'ın katledilmesine sebep oldu. Hâlbuki Fetih Giray, Kırım

Hanlığı'nı kabul etmemekte ısrar ederek; "Manen hizmet eden odur, benim ulu kardeşim ağamdır" dedi ise de veziriazam dinlememişti.

Cağalazade'nin ikinci bir hatası da muharebe gününün ertesi günü askeri yoklatmasıdır. Bu vesile ile epeyce adam idam ettirdiği gibi otuz bin kişinin de dirliğini kesti. Her tarafa hükümler yollayarak firarilerin mal ve mülklerini müsadere ettirdi. Bu suretle herkes hasmından intikam almaya bahane buldu, nice kimse memleketinden kaçarak yer yer toplanıp şakavete başladı. Kırk günlük sadaretinde memleketin başına büyük bela açtı.

Bu faaliyetleri nedeniyle Cağalazade'nin veziriazamlığı çok sürmedi. Valide Sultan'ın tesiriyle padişah, İstanbul'a girmeden önce görevi kendisinden aldı. İbrahim Paşa tekrar veziriazam tayin edildi.

Padişah İstanbul'a gelirken Belgrad'da Sokolluzade Hasan Paşa'yı serdar olarak bırakmıştı. Fakat yeni veziriazam İbrahim Paşa, Hasan Paşa'yı Cağalazade'nin adamlarından olması dolayısıyla Vidin muhafızlığına nakledip yerine genç vezirlerden Satırcı Mehmed Paşa'yı serdar yaptırdı

Bu sırada Nemçeliler ve Erdel kuvvetleri birtakım kaleleri zapt etmekteydi. Satırcı Mehmed Paşa öncelikle vaktiyle alınmış olup daha sonra düşman eline geçen Tata (Tatis) Kalesi'ni abluka altına aldı. Satırcı Mehmed Paşa'nın kaleyi kuşatması ile birlikte muhafızları kaçarak Komaran Kalesi'ne sığındılar. Düşmanın kaçması üzerine peşlerine düşülerek kılıçtan geçirilmişlerdir.

Komaran Kalesi'nin alınmasının ardından vaktin de az olması sebebiyle Budin'in bir mahallesi olan Vaç Kalesi'nin fethi uygun görülmüştür. Fakat kar ve yağışın göz açtırmaması dolayısıyla havaların düzelmesi beklendi. Bu sırada düşman da gelerek Vaç'ın üst kısmındaki Tuna kıyısına ulaşmıştı. Düşman üzerine ilerleyen Osmanlı kuvvetleri üç dört Macar alayı ile karşılaştı. Bir süre gerçekleşen çarpışma sonucunda iki taraf da kayıplar verdi. Budin'e bir miktar kuvvet bırakılarak geri dönülmüşse de başarısızlığa sebep olarak Kırım hanının gelmemesi gösterilmiştir.

Bunun üzerine Diyarbekir Beylerbeyi Murad Paşa (Kuyucu) ile damadı Kadı Ali Paşa ve Budin Kadısı Habil Efendi düşman ile haberleşmesi sonucunda barış görüşmeleri yapıldı. Fakat görüşmelerden olumlu bir sonuç çıkmadı.

YENİ CAMİİ VE SAFİYE SULTAN

16. yüzyılın sonlarında Osmanlı siyasetinde adından sıkça söz ettiren III. Murad Han'ın eşi ve III. Mehmed Han'ın annesi Safiye Sultan sur içinde kendi adına bir külliye yaptırmak istiyordu. Bu görevi saray baş mimarı olan Mimar Sinan'ın öğrencisi Mimar Davud Ağa'ya verdi. Caminin bulunduğu yerde daha önceleri Sirkeci'ye doğru uzanan Yahudi Mahallesi vardı. Safiye Sultan burada camii yaptırmak isteyince ahalinin mağdur olmaması için binaların değerini iki misli ödenerek istimlâk ettirdi. Davud Ağa, caminin planını çizdi. Bu, İstanbul'da deniz kıyısında yapılacak ilk cami olacaktı.

Haliç'e yeni bir görünüm ve kimlik kazandıracak olan külliyenin temeli, 1597 Ağustos'unda devrin ileri gelenlerinin bulunduğu bir törenle atıldı. Ancak büyük bir sorun vardı. Neresi kazılsa sürekli su çıkıyor, tulumbalar ve değirmenlerle suyun boşaltılmasına çalışılıyordu. Bu sorunun çözümü için çeşitli çareler arandı.

Nihayet, temelde çıkan suyu boşalttırdıktan sonra büyük kazıklar çaktırıp başlarını kurşun kuşaklarla birleştirdi. Binanın temel taşlarını bu tabanlara oturtarak caminin zelzele gibi dış tesirlere karşı korunmasını temin etti. İnşaatta kullanılan taşlar Rodos'tan getirilmişti.

Yapı, birinci kat pencerelerinin hizasına, minare ise birinci şerefeye kadar çıkmıştı ki, Mimar Davud Ağa, bir veba salgını sırasında öldü. Bunun üzerine Dalkılıç Ahmed Çavuş, inşaatı devam ettirdi. Ancak 1603 yılında Sultan III. Mehmed'in ölümüyle, Valide Safiye Sultan, geleneklere uyularak Eski Saray'a gönderilince inşaat yarıda kaldı.

Cami inşaatı bundan sonra uzun bir süre ihmal edilmiş bir hâlde kalacak nihayet IV. Mehmed Han'ın annesi Hatice Turhan Sultan'ın

ilgisi neticesinde tamamlanarak 8 Şubat 1663 günü Cuma namazı ile törenle ibadete açılacaktır.

Yeni Camii'nin yapılmasına sebep olan Safiye Sultan ise oğlu III. Mehmed Han'ın vefatından iki yıl sonra 10 Kasım 1605 yılında elli beş yaşlarında iken vefat etti. Ayasofya Camii haziresindeki eşi Sultan III. Murad Han Türbesi'ne defnedildi.

Safiye Sultan'ı dönemin yabancı müşahitleri zeki, akıllı, zarif, hazırcevap, gayet mağrur, basiretli, uyanık ve sabırlı bir insan olarak tasvir eder.[92]

Safiye Sultan hayır ve hasenat sahibiydi. Kendi malından cihat ve gazâ yolunda yapılan hazırlıklara pek çok katkıda bulunurdu. Mısır'daki mülklerini Mekke, Medine ve Kudüs'te Kur'ân-ı Kerim okuyacak yüz yirmi hafız ile Mekke'deki sebil, mescit ve su kuyularına bakacak hizmetlilere vakfetmişti.

Safiye Sultan ayrıca Macaristan'ın Eğri şehrinde hamam, Üsküdar'ın Karamanlı köyünde bir cami ve çeşme yaptırmış, Sivas ve Haleb'de vakıflar tesis etmiştir. Yine bıraktığı mülkler ile Kahire'de adına muazzam bir cami inşa ettirilmiştir.[93]

YANIKKALE'NİN DÜŞMAN ELİNE GEÇMESİ

Bu sırada hudut boylarının durumu perişandı. Askerî disiplinden söz etmek de çok zordu. Meşhur bir hudut kalesi olan Yanıkkale, Kanunî Sultan Süleyman zamanında fethedilmişti. Yanıkkale beylerbeyi olan Mahmud Paşa ise, yumuşak huylu ve ılımlı bir adamdı. Fakat yeniçeri ağası olan Yahya Ağa ise fesat ve fitneci bir kişi olup düşmana yardımlarda bulunmaktaydı. Beylerbeyi veya bir başka komutan:

"Burası sınır boyudur; çok uyanık olmak, her türlü ihmalden kaçınmak gereklidir" dese de kendisi:

"Yanık sağlamdır ve adı büyüktür" gibi gurura dayanan sözler söylemekteydi. Kendisinin zevk ve eğlenceye düşkün olması ve ayrıca idaresizliği askerin başıboş kalmasına sebep olmuştu. Bu durumdan faydalanan muhafızların çoğu civar şehirlerde evlenip

yerleşmişti. Osmanlı kaynaklarında "Palgı" ismiyle bilinen Palffy ile Schwarzenberg gibi kumandanlar fırsattan istifade ederek bir hileyle kaleye girdiler. Türkçeyi düzgün konuşan ve Türk kıyafetinde olduğu rivayet edilen iki Hisar atlısı ileri sürülüp, diğer askerler ise pusuya yatırılmıştı. Kaledeki muhafızlar ise köprüyü unutup kaldırmadıkları için düşman kolayca yaklaşıp kale kapısına yöneldi. Kapı kulesi olan nöbetçisinin:

"Kimsiniz?" sorusu üzerine:

"Peçuy'dan zahire getirdik; yolda düşman yetişti; arabalarla kaça kaça güç hâlle kurtulabildik; aman burada basılmayalım; çabuk kapıyı açın, zahireyi kaleye alın!" cevabını verdiler. Bunun üzerine nöbetçi tekrar:

"Kapıcıya haber vereyim anahtarı getireyim!" dedi.

Bu konuşmalar sırasında kapının altına bir fişenk konuldu ve patlama sonucunda kapı parçalandı. Böylece düşman kuvvetleri içeri dalarak uykulu hâlde yakaladıkları muhafızları kılıçtan geçirdiler (29 Mart 1598).

Mahmud Paşa, iki eline iki kılıç alıp büyük bir kahramanlıkla mücadele etmişse de en sonunda başı bir mızrağın ucuna geçirilerek teşhir edildi. Diğer bir rivayete göre ise burçlardan birindeki barut mahzenine sığınmış olan üç yüz Osmanlı askeri son müdafaalarını yaptıktan sonra düşmana teslim olmamak için mahzeni ateşleyerek kendilerini havaya uçurmuşlardır. Düşman saldırısından kaçan birkaç kişi ise Budin'e kaçarak felaketi haber verdiler. Böylece Yanık gibi sağlam bir kale düşman eline geçmiştir (Mart 1598).

Yanıkkale'nin düşman eline geçtiği, 17 Nisan Cumartesi günü bir yeniçerinin haber vermesi üzerine İstanbul'da duyuldu ve büyük hayret ve üzüntüye sebep oldu. Yeniçeri geldiği zaman III. Mehmed Han Eyüp'te bulunuyordu. Padişah kayıktan çıkıp atına binerek uzaklaşacağı sırada yeniçeri şöyle seslenmek zorunda kalmıştı:

"Serhadden gelirim, Yanıkkale'yi kâfir alıp zapt eyledi, tedarik zamanıdır, kande gidersiz?" Bu ifadeler üzerine yeniçeriyi çağırtıp dinleyen padişah, üzgün bir şekilde saraya döndü.

Türklerin gücünden dolayı ümitsiz olan Alman İmparatoru II. Rudolf, kalenin kazanılmasından dolayı sevinmiş ve âbide şeklinde sütunlar diktirmiştir.

Satırcı Mehmed Paşa'nın bu başarısızlığı, görevinden alınması için yeterli sebepti. Ancak Hoca Sadedin Efendi'nin de kendisini desteklemesiyle yine makamında kaldı. Paşa, ertesi sene yeni kuvvetlerle Erdel'in kuzeyindeki Varat veya Gros Varadin üzerine giderek burayı muhasara etti. Amacı burayı aldıktan sonra Erdel'e girmekti. Önce Varat'a mı yoksa Erdel'e mi girileceği konusunda görüşmeler yapılmıştı. Bilirkişiler, topların karşısında kalenin üç gün bile dayanamayacağını ileri sürerek hemen metrislere girilip topların kurulmasını söylediler. Bölgenin görkemli saray ve evleri metris kazmaya lüzum bırakmamıştır. Harekât başladığında kaleyi dövmek için ordunun elinde sadece üç top bulunuyordu. Fakat olaylar tahmin ettiği şekilde gelişmemişti. Lağımların patlatılması ve Eğri Kalesi'nden istenilen topların gelmemiş olması ve ayrıca şiddetli yağmurların yağması sadece düşmanla değil aynı zamanda doğayla da muhasara mücadele etmeyi gerektirmiştir.

Satırcı Mehmed Paşa'nın Varat muhasarası sırasında Nemçe Kumandanı Arşidük Mathias, seksen bin kişi ve kırk top ile Budin'i muhasara ediyordu. Arşidük Mathias, Budin muhasarasına gelirken yolda bazı ufak kale ve palangaları da ele geçirmişti. Macarların muhasarası sırasında, vali bulunan Mihaliçli Ahmed müdafaada bulunmamaya kararlıysa da İran muharebelerinde imtiyazlı durum kazanmış olan Kulaksız Osman yetişerek kendisini bu kararından vazgeçirdi ve düşmanı mevkiinden de çıkardı. Budin'in bu şiddetli muhasaradan kurtulmasında yardıma gelen kuvvetlerin büyük rolleri olmuştu. Özellikle Peşte müdafaasını büyük bir kahramanlıkla başaran ve hatta huruç hareketleri de yapan Szolnok Sancakbeyi Kulaksız Osman Bey'in başarısı önemlidir.

Otuz üç gün süren Varat muhasarasının sonuçsuz kalmasında topların kâfi gelmemesi, bazı lağımların ateş almaması, mevsim şartlarının muhasara yapmaya engel olması, orduda hastalığın baş göstermesi ve şiddetli iaşe sıkıntısı gibi birçok sorunun tesiri vardı.

Satırcı Mehmed Paşa, tüm bu sorunlara rağmen muhasaraya devam ederek önemli ölçüde asker kaybına sebep oldu. Ayrıca Gazi Giray'ın Erdel üzerine kendi askeriyle akın yapma teklifini de reddederek onu da boş yere Varat önlerinde tuttu.

Bu sırada Fakat boş bırakılan hududu aşan Nemçe Kumandanı Arşidük Mathias'ın seksen bin kişi ve kırk top ile Budin'i muhasarası, vaziyeti tehlikeli şekle soktu. Arşidük Budin muhasarasına gelirken yolda bazı ufak kale ve palangaları da elde etmişti. Bunun üzerine etraftan yetişen kuvvetlerin yardımı ve sıkı bir müdafaa neticesinde durum düzeldi ve düşman çekilmeye mecbur oldu. Sonuç olarak bu eş zamanlı başlayan muhasaralar yine aynı zamanlarda kaldırılsa da iki savaş mevsimi boşa harcanmıştı. Satırcı Mehmed Paşa bu başarısızlıkları nedeniyle idam edildi.[94]

İBRAHİM PAŞA'NIN SERDARLIĞI VE KANİJE'NİN FETHİ

1599 senesinde üçüncü defa veziriazam olan Damat İbrahim Paşa bizzat serdar-ı ekremlikle Macaristan'a geldi. Satırcı, muvaffakıyetsizlikleri dolayısıyla idam edilmişti; İbrahim Paşa Belgrad'a gelince kışı Macaristan'da geçirmiş olan Kırım Hanı Gazi Giray da orduya geldi. Harp divanında Uyvar taraflarına gidilmesi kararı verildi. Ancak bu sırada düşmanın müracaatı üzerine sulh görüşmeleri tekrar başladı.

Avusturya kumandanı Eğri, Hatvan ve daha bir iki kaleyi, Osmanlılar da Estergon, Neograd, Fülek ve Yanık kalelerini istediklerinden uyuşulamadı. Bu suretle harp mevsimi de geçmişti. Yalnız Kırım kuvvetleri Uyvar taraflarına şiddetli akın hareketlerinde bulundular ve ganimetlerle döndüler. Sadrazam, Kırım kuvvetlerine geçen sene kışlakta kaldıkları için bu sene memleketlerine gitmeye izin verdi. Kendisi ise Belgrad'a kışlığa çekildi (1599).

İbrahim Paşa, Belgrad'a geldikten sonra öncelikle orduyu disiplin altına aldı. Avusturyalılara yardıma gelmiş olan Fransızlardan Papa Kalesi'nde bulunup bir seneden beri maaşları verilmeyen askerlerle anlaşıp onların maaşlarını vermek suretiyle bu kaleyi işgal etmek

istedi. Fakat mevcutları üç binden fazla olan Fransızların maaşları yekûnu altmış bin altın tutuyordu. Veziriazam padişaha arz edip muvafakat emrini aldı ise de bu işler oluncaya kadar Avusturyalılar Papa'yı işgal edip Fransızların çoğunu öldürdüler. Ancak beş, altı yüz kadarı kurtulabildi.

Budin Beylerbeyi Süleyman Paşa maiyetiyle bir gezinti esnasında Avusturyalılara esir düşmüş olduğundan Budin muhafızlığı Rumeli Beylerbeyi Lala Mehmed Paşa'ya ilaveten verildi.

Veziriazam İbrahim Paşa 1600 yılı baharında Belgrad'dan çıktı. Murad Paşa'yı yol üzerindeki Bobofca Kalesi'nin zaptına gönderdi. Kendisi Sigetvar'a geldiği zaman buranın zaptı haberini aldı. Hedef Estergon'un zaptı idi. Tiryaki Hasan Paşa ise, bir düşman fırkasını imha edip Tuna'ya döktükten sonra Ösek'te orduya iltihak etti. Burada yapılan müzakerede Estergon seferi terk edilerek veziriazamın doğum yeri olduğu söylenen Kanije üzerine gidilmesi kararlaştırıldı. Bundan sonra Osmanlı orduları süratle Kanije önüne geldiler.

Kanije kırk günden fazla muhasara edildi. Şehir Drava Nehri'ne dökülen suyun sol kıyısında idi. Muhasara esnasında bir taraftan kalenin barut mahzenine ateş düşmesi ve diğer taraftan gelecek imdattan ümit kesilmesi üzerine kale teslim oldu. Hiçbir kimsenin burnu kanamadan kaledekiler tavuk kümeslerine kadar bütün eşyalarını alıp gittiler.

Bu muhasarada Osmanlı ordusunda bulunan Fransız kuvvetlerinin büyük gayretleri görüldü. Kanije beylerbeylik ile Tiryaki Hasan Paşa'ya verildi. Ayrıca kaleye yirmi bölük atlı ile üç bin muhafız asker, cephane ve mühimmat bırakıldı. Burada bir hafta içinde bir cami yapılarak âdet üzere Cuma namazı da burada kılınmıştır.

Avusturyalıların mühim hudut kalelerinden olan Kanije'nin düşmesi düşmana büyük bir darbe olmuştu. Bu muvaffakiyetinden büyük memnuniyet duyan III. Mehmed Han, veziriazama gönderdiği fermanda hayatta olduğu müddetçe makamında kalacağını bildirdi.[95]

Veziriazam ve Serdar-ı Ekrem İbrahim Paşa Belgrad'da, bir taraftan sefer hazırlıkları yaparken diğer taraftan da kendi kethüdası Mehmed Ağa ile Murad Paşa'yı icabında sulh için görüşmek üzere talimat verip Budin'e gönderdi. Fakat çok geçmeden rahatsızlandı. Hayattan ümidini kesince kendisine vekâlet etmek üzere Rumeli Beylerbeyi Lala Mehmed Paşa'yı vasiyet ettikten vefat etti (1601).[96] Sadaret ve serdar-ı ekremlik İstanbul'da, sadaret kaymakamı bulunan Yemişçi Hasan Paşa'ya verilip acele Belgrad'a gönderildi. İbrahim Paşa'nın naaşı İstanbul'a nakledilerek Şehzade Camii haziresine defnedildi.[97]

KANİJE SAVUNMASI

Çok önemli bir konuma sahip bulunan Kanije'nin, Osmanlıların eline geçmesini bir türlü hazmedemeyen Avusturyalılar, kaleyi geri alma hazırlıklarına giriştiler. Arşidük Ferdinand kumandasında büyük bir ordu ile harekete geçtiler.

Düşmanın hazırlıklarını başından beri casusları vasıtasıyla takip eden kale kumandanı Tiryaki Hasan Paşa, gecesini gündüzüne katarak Kanije'nin noksanlarını tamamladı. Aylarca ihtiyaca yetecek erzak ve mühimmatı temin etti. Harplerde güngörmüş dokuz bin yiğidiyle düşmanı beklemeye başladı.

Nihayet Haçlı ordusunun başkomutanı Ferdinand, Avusturyalılardan başka; Fransız, İspanya, İtalya, Macar, Papalık, Malta Şövalyelerinden meydana gelen yüz bin kişilik ordusu ve kırk yedi adet ağır muhasara toplarıyla Kanije'ye yürüdü. Kaleye varmadan önce, Osmanlı'nın gücünü öğrenmek için beş bin kişilik bir keşif kolu çıkardı. Ömrünü harplerde geçiren Tiryaki Hasan Paşa, düşmanın niyetini anladığından, askerlerine sadece tüfekle karşılık vermelerini emretti ve top kullandırmadı. Çünkü düşmanın kalede top olduğunu öğrenmelerini istemiyordu.

Öncü komutanının verdiği rapor üzerine Başkomutan Ferdinand, 9-10 Eylül 1601 gecesi muhasarayı başlattı. Haçlı birlikleri önce tüfek ateşiyle oyalandı. Ancak top menziline girdikleri ve iyice sokuldukları an, toplar hep birden ateşlendi. Bu müthiş karışıklıkta,

binlerce Haçlı askerinin kolu, bacağı havada uçuşmaya başladı. Böylece düşman ordusunun büyük bir kısmı, imha edildi.

Düşman birbirini çiğneyerek kaçışmaya başlayınca, bunu fırsat bilen Hasan Paşa, kale kapılarını açıp yiğitlerini salıverdi. Mücahitler düşmanı kıra kıra, Kanije Suyu'nun Sigetvar tarafına atarak geri döndüler.

Aldatıldığını anlayan Ferdinand, bütün toplarını uygun yerlere dizip şiddetli bir muhasaraya başladı. Hasan Paşa, her gün başka harp hileleriyle düşmanın karşısına çıkıyordu. Her şeyden önce Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa'ya haber ulaştırmak için lisan bilen cesur birini göndermeliydi. Bu işte Karapençe'yi vazifelendirdi. Düşman birlikleri arasından büyük bir maharetle geçen Karapençe Osman, Belgrad yakınlarına yetişen sadrazam hazretlerine, bir mektup ulaştırdı. Vaziyeti bütün açıklığıyla öğrenen sadrazam, Kanije'ye geleceğini bildirdi.

Fakat yarı yolda, İstolni-Belgrad'ın düştüğünü öğrendi. Kaledekilerin kılıçtan geçirildiğini ve çocuklara dahi işkence edildiğini duydu. Bu sebeple oraya gitmeyi tercih ettiğini bildiren ikinci bir mektubu Kanije'ye yolladı.

Tiryaki Hasan Paşa, bu ikinci mektubu gizli tuttu. Tam aksine, ordunun yetişmek üzere olduğu bildirilen, kendisinin yazdığı bir mektubu, askerlerine alenen okuttu. Böylece fedakârca savaşan gazilerin, morallerini yükseltti.

Kaleye fazla sokulamayan düşman, aralıksız top atışları yaparak mücahitleri güç duruma düşürüyordu. Muhasara uzadı. Her gün iki bin gülle yiyen Kanije'nin hâli pek haraptı. Surlar delik deşik olmuştu. Türkler surlarda açılan gedikleri ancak geceleyin, tamir etmeye çalışıyorlardı. Fakat işin en kötüsü, barut bitmek üzere idi. Bunu öğrenen beşinci bölük çavuşlarından Uzun Ahmed, güngörmüş komutanına müracaat etti ve aralarında şu konuşma geçti:

"İzin verirsen paşam, biz burada kendimiz de barut imal edebiliriz."

"Ne dersin evlât?"

"Doğru derim paşa baba..."

"Bu nice olur?

"Şu söğüt ağaçlarını görüyor musun paşam? İşte onlar bizi, daha epeyce barutsuz komaz! Yeter ki Mevlâm, seni başımızdan eksik etmesin."

"Ne deyim oğul... Hemen Cenab-ı Hak yardımcın olsun... Gayri göster kendini."

Ahmed Çavuş üç gün içinde, hakikaten bol barut elde etti. Söğüt ağacının kavı ile ince kum kullanıyordu. Çalışkan arkadaşları ile birlikte, bu sırrı kendisine öğreten ustasına Fatihalar okudular. Osmanlı'nın söğüt ağacına sevgisinin sebebi de gaziler tarafından böylece öğrenilmiş oldu. Artık daha hızlı patlayan kale topları, gün batana dek susmak bilmiyordu.

Tam bu sıralarda bir öğle vakti, düşman mızraklarına takılmış iki kesik baş teşhir edildi. Bunlar, şehit edilen Budin beylerbeyi ile kethüdasının başlarıydı. Böylece düşman, kaledekilere İstolni-Belgrad'ı ele geçirdiklerini ve kendilerine hiçbir yerden yardım gelmeyeceğini ima etmek istiyorlardı. Şımarık Haçlı şövalyeleri, sevinçlerinden hora tepiyorlar, bağırıp çağırıyorlardı. Bunları gören Türk askerlerinin, maneviyatı bozuluyordu. Tiryaki Hasan Paşa, askerlerinin maneviyatını düzeltmek için:

"Gazilerim! Yiğitlerim! Bu şehit kardeşlerimiz asla Budin beylerbeyi ve kethüdası olamaz. Bilirsiniz ki her ikisi de, kırk yıllık dostlarımızdır. Onları bizden daha iyi kim tanıyabilir? Üstelik koca Osmanlı ordusu buralarda iken, bir beylerbeyinin başı nasıl uçurulabilir? Daha bizim kaleyi bile düşüremezken, bu kefereler! Karapençe'yi gönderelim, doğrusunu öğrenip gelsin. Doğru olsa bile biz Allah için cihat ediyoruz. Padişahımız sağ olsun!" gibi sözlerle mücahitlerin endişelerini giderdi. Çünkü Peygamber Efendimiz buyurmuşlardı ki: "Harp, hud'adır" yani harp hiledir. İcap ederse bu hususta yalan dahi söylenebilirdi...

O günden sonra İstolni-Belgrad'ı zapt eden Arşidük Mathias'ın kumandasındaki Avusturya ordusu da, Kanije muhasarasına katıl-

dı. Hasan Paşa'ya teslim olmalarını teklif ettilerse de, topla cevap verdi. Bunun üzerine düşman, köprüler hazırlayarak sabahın erken saatlerinde umumi bir hücuma girişti. Kalabalık Haçlı sürüsü dalga dalga kale bedenlerine saldırıyordu, buna mukabil Kanije aslanları, canlarını feda ederek düşmanı içeri sokmuyorlardı. Tiryaki Hasan Paşa ise, daralan gazilerin yanına koşuyor ve:

"Gazilerim! Evlatlarım! Bugün yiğitlik günüdür. Mertlik demidir. Düşman çok fakat imanı yok. Hamdolsun hepimizin göğsü iman nuru ile doludur, ölürsek şehit olur cennete gideriz. Kalanlarımız gazilik rütbesiyle şereflenir. Dinimiz uğruna Hak yoluna cihat ediyoruz. Düşman kırıldı, artık kaçmaya yüz tuttu... Padişahımızın ekmeği hepinize helâl olsun! Vurun yiğitlerim! Koman gazilerim! Zafer sizindir" diyerek askeri teşvik ediyordu.

Zaman zaman küffâr sürüsünün kale bedenlerine kadar çıktıkları görülüyor, burçlar üzerinde göğüs göğüse çarpışmalar oluyordu. Osmanlı yiğitlerinin herbiri birer ateş parçası kesilmişti. Nereye düşse yakıyordu. İhtiyar kumandanları Hasan Paşa'nın teşvikiyle, hepsi de sanki seyyar bir kale hâline gelmişti.

O umumi taarruzda düşman, bir rivayete göre on sekiz bin ölü vererek perişan bir hâlde geri çekilmek zorunda kaldı. Kumandanlarından Papa VIII. Glement'in yeğeni Aldobrandini de öldürülmüştü. Bu haber, Osmanlı mücahitlerini çok sevindirdi. Kanije Kartalı Hasan Paşa, askerlerine hitâben:

"İşte görüyorsunuz! Dünkü iki şehit kardeşimize karşılık bugün, binlerce küffâr ve koskoca Rimpapa'nın yeğeni telef edildi. Hem biliyorsunuz bu muhasara, 12 Rebiülevvel gecesi başladı... O gece, peygamberler sultanı Resûlullah sallâllahu aleyhi ve sellem efendimiz dünyayı teşrif ettiler. Cenab-ı Hak, öyle mübarek bir gece hürmetine, Müslüman kullarını, küffâr karşısında mağlup ve gamlı eylemez inşallah. Yeter ki, hepimiz, imanımızı ve kılıçlarımızı kavi tutalım..." diyerek askerin maneviyatını yükseltti.[98]

Ancak kalenin durumu ciddi ve nazikti. Arşidük Ferdinand her ne pahasına olursa olsun kış esnasında bile kaleyi muhasara

edip, almaya çalışıyordu. Bunun için askeri barındıracak sıperler ve yeraltı mahfilleri yaptırdı. Muhtelif tahrip ve işgal vasıtalarıyla hücum ederek kaleyi delik deşik ediyor fakat bir türlü düşürmeye muvaffak olamıyordu. Bu sırada kale müdafii dört bin kadardı.

Muhasaranın devam ettiği günlerde Tiryaki Hasan Paşa'nın içoğlanlarından aslen Macar olan iki kilercinin kaçması, kale halkını ızdıraba düşürdü. Handan ve Kenan ismindeki içoğlanları Ferdinand'a giderek kale ahvalini bildirmişlerdi.

Hasan Paşa ise kaledekilere: "Hiç telaş etmeyin, onların hesabı görülür" diye teselli verdi ve birkaç tutsak yakalanmasını emretti. Hasan Paşa, yakalanıp getirilen tutsaklara: "Kralınıza iki adamımı gönderdim buluştu mu?" diye sordu. Onlarda adamların kralla buluştuğunu ve kralı her yönüyle perişan hâle gelmiş kale üzerine yürünmesi için teşvik ettiğini bildirdiler. Bunun üzerine Hasan Paşa bunların da başlarının kesilmesini emrederek, Kara Ömer Bey'e teslim etti. Ömer Bey de güya paşasından habersiz olarak bu tutsaklara:

"Ben sizdenim evvelki esirleri dahi ben kurtardım. O iki oğlanı paşa, kendisi bilerek gönderdi. Bundan maksadı, kalenin kötü durumundan bahisle kralı kışkırtmaya teşvik içindir. Kalede bir yıllık zahire ve barut vardır ve Sigetvar'da olan kuvvetler de yardıma gelmek üzeredir" dedikten sonra kum dolu çuvalları barut çuvalı olarak gösterip, ellerine birer miktar beyaz ekmek vererek salıverdi.

Salıverilen esirlerden ve yine Hasan Paşa'nın gizlice ordugâha bıraktırdığı mektuplardan iki içoğlanın casus olduğuna kanaat getiren Ferdinand, bunları idam ettirdikten sonra başlarını kalede bulunanlara göstererek: "Hey Hasan Paşa! Al Handan ile Kenan oğlanların başını. Serdara gönderdiğin mektubun dahi elimize geçti ve ahval bilindi" deyince, duruma vâkıf olan kaledekiler gülüşmeye başladılar.[99]

BÜYÜK DARBE

Arşidük Ferdinand kaleyi ele geçirmek için yeni planlar yaparken kış da bütün şiddetiyle bastırmış bulunuyordu. Tiryaki Hasan

Paşa artık serdarın gelmeyeceğine kanaat getirerek kış şartlarından istifade ile Ferdinand'ın kuvvetlerine son darbeyi vurmak istedi. Kara Ömer Bey'e, üç yüz kişi vererek donmuş olan Berk Suyu'nu geçirip düşman üzerine baskın yaptıran Hasan Paşa, öte yandan kaledeki topları da hep birlikte ateşleterek düşman ordugâhını alt üst etti. Birbirine giren düşman kuvvetleri, her şeyi bırakıp kaçmaya başladılar. Hasan Paşa beş yüz kişilik diğer bir hücum kuvvetiyle baskına devam etti. Düşman ordugâhından elde ettiği barut, top ve sâireyi kaleye almayı ihmal etmedi. Kısa zamanda on sekiz bin düşman öldürüldü. Hasan Paşa kalede altı yüz kişi bırakıp bizzat çıkarak düşman siperlerini zapt ettirdi, kırk beş top ele geçirildi.

Haçlılar, Hasan Paşa'nın yanında pek az bir kuvvetin bulunduğunu görüp takip olunmadıklarını anlayınca, kaleden uzakta bir yerde bulunan Arşidük Ferdinand'ın da teşvikiyle büyük bir kuvvetle dışarıda metriste bulunan Hasan Paşa'nın üzerine saldırdılar. Hasan Paşa, düşmandan aldığı topları atışa hazır hâle getirmişti. Yanında bulunanlara cesaret verip, fırsat bizimdir dedikten sonra, topları ateşleyerek Arşidük'ün alaylarını perişan etti.

Toplar âlâyı virân eyledi
Dîde-i küffârı nirân eyledi

Atlıları kaçabildiyse de yayaları kırıldı. Bu defa Hasan Paşa'nın yiğitleri otuz bin düşmanı öldürdüler. Daha sonra Ferdinand'ın karargâhına kadar yaklaşan Hasan Paşa, uzaktan top atışı ile Arşidük'ün otağını parçaladı. Askerini göğüs göğüse harbe sokmak istemeyen Hasan Paşa, birliklerine fazla zayiat verdirmeden Avusturya kuvvetlerini çember altına almak istiyordu. Kaçış yolunun kesileceğini anlayan Arşidük Ferdinand ise, büyük bir dehşete düşerek yüz kadar adamıyla kaçmaya başladı. Bunu gören düşman ordusunda umumi bir panik baş gösterdi. Arşidük'ün karargâhı, bütün eşyası, hazineleri meydanda kaldı. Hasan Paşa üç bin kişilik bir kuvveti düşman karargâhını fethe gönderdi ve düşmanı tamamen temizlemedikçe katiyen ganimete el uzatmamalarını sıkı sıkıya tembih etti (18 Kasım 1601).

Tiryaki Hasan Paşa, karargâhın düşmandan tamamen temizlendiğini haber alınca, Arşidük'ün otağına doğru gitti. Otağın içerisinde etrafı altın ve gümüş parmaklıklı, başları mücevherli ve direklerinin başı elmaslı bir taht vardı. Tahtın iki tarafında kadife örtülü sırma saçaklı on iki koltuk bulunuyordu. Tahtın önünde tahminen dört metre uzunluğunda yemek masası konmuştu. Arşidük'ün otağına girince bunları gören Hasan Paşa iki rekat şükür namazı kıldı ve dua edip ağladı. Bu muzafferiyetin Allahu Teâlâ'nın inayeti ve Hazret-i Peygamber'in mucizâtı eseri olduğunu söyledikten sonra, fetih ve nusret alâmeti olarak Arşidük'ün tahtını ortadan kılıçladı ve sonra geçip oturdu. Diğer beyler ve ağalar da derecelerine göre koltuklara oturdular. Tiryaki Hasan Paşa hepsine hitâben, sabır ve sebatın neticesinin ve birlikte hareketin ve kumandana itaatin böyle bir zafere yol açtığını anlatarak nasihat etti.

Zaferi müteakip gerek çadırlara ve gerek Ferdinand'ın karargâhına girdikleri zaman yağmaya hakkı olan askerin; ganimet mallarına katiyen el vurmayıp, kumandanın taksim etmesi için sabaha kadar bekleyişi dikkate şayan bir davranış oldu.

Hasan Paşa, üç ay kadar süren Kanije muhasarası neticesinde elde ettiği harp levazımatını, iki ayda ancak kaleye nakledebildi. Muhasara esnasında mühim hizmeti görülen Kara Ömer Bey'e, kendi dirliği olan Peçuy sancağını verdi.[100]

Haberin İstanbul'a ulaşmış olması ise şehre âdeta bir bayram havası getirmişti. Büyük bir sevinç yaşanmasının yanında şenlikler yapılmıştır. Tiryaki Hasan Paşa'ya vezirlik payesi verilip üç hil'at, murassa şemşir ve üç müzeyyen at hediye edildi. Ayrıca III. Mehmed Han, bir Hatt-ı Hümayun göndererek kahramanları şu sözlerle kutlamıştır:

"Sen ki Kanije beylerbeyi ihtiyar kulum ve müdebbir vezirim Hasan Paşa'sın. Bu mübarek senede ikbalin kılavuzluğu, Cenab-ı Hakk'ın tevfiki ümmet-i Muhammed'e yâver olup eylediğin hizmet bana bildirilip samimi sebatın ve ihlâslı gayretin şükranla karşılandı. Adın, güzel adlar defterine yazıldı. Berhudar olasın. Sana vezirlik

verdim. Ve seninle beraber kalede muhasara edilmiş olan kullarım ki, manen oğullarım demektir, yüzleri ak olsun.

Yoldaşın olan gaziler de istenilenden ziyade çalışıp canlarını ve başlarını din uğruna ve bizim yolumuzda esirgemediler. Bir insanın yapabileceğini yaparak hak yolunda ziyade gayret sarf etmişler, su ve ateş arasında gâh boğulmak, gâh yanmaktan çekinmeyip kule ve duvarların üzerinde tayin olunan yerlerden ayrılmamışlardır. Umumi hücumlarda ise demirlere kuşanmış düşman askerlerini kırmışlar, mal ve ganimetlerini döküp saçmışlardır. Bundan böyle dahi senin sözüne râm olup itaat üzere olmaları benim Rıza-yı Hümayunuma sebeptir.

Bu öğütlerimi gazi kullarım huzurunda okuyup (Allaha ve Resulüne ve büyüklerinize itaat ediniz) manâ-yı şerifini anlara bildiresin.

Seninle muhasarada olan kullarıma verdiğin ihsanlar ve terakkiler tamamen makbulüm olmuştur. Cümlenizi Cenab-ı Hakk'a ısmarlarım!"

O gün, bu Hatt-ı Hümayun'u Hasan Paşa'nın divanında açıp okuduklarında ağlamadık kimse kalmadı. Padişaha hayır dualar olunup büyük şenlikler yapıldı.[101]

BUDİN SAVUNMASI

Diğer taraftan Budin seferi için hazırlık yapmakta iken vefat eden İbrahim Paşa'nın yerine Yemişçi Hasan Paşa getirilmiş (1601) ve o da derhâl Belgrad'a hareket etmiştir.

Ordunun Zemun yakasına geçtiği sırada düşmanın da İstoni Belgrad'ı muhasara ettiği haberi geldi. Hemen gidildiyse de kurtarılamamış olup serdar ise esir olma tehlikesi geçirmiştir. Tiryaki Hasan Paşa bu durum karşısında yardım istediyse de bir şey yapılamadı. Hasan Paşa, ertesi sene İstoni Belgrad üzerine hareket ederek kaleyi muhasara altına almış, akabinde ise Budin'e yönelmiştir (29 Ağustos 1601).

İstolni Belgrad Kalesi Avusturya ordusunun eline geçmişti. Fakat bu uzun sürmemiş Rumeli Beylerbeyi Lala Mehmed Paşa kaleyi

tekrar geri almıştır (Ağustos 1602). Bu sırada Erdel'de karışıklık meydana gelmiş bulunuyordu. Erdel Voyvodası Mosses Srekely ise, Yemişçi Hasan Paşa'dan Avusturya'nın baskısına karşı yardım istemekteydi. Yemişçi Hasan Paşa ise, kolay bir iş olduğunu düşünerek bu isteği olumlu karşılamış ve Erdel'i fethetmeyi kafasına koymuş bulunuyordu. Belgrad'dan yola çıkmış olan paşayı düşman Estergon karşısındaki Ciğerdelen denilen yerde beklemekteydi. Bunun için kimse Erdel'e gidilmesini uygun görmüyor ve hatta Ali Paşa bu konuda:

"Kâfirlerden gece casusum geldi. Eskiden beri adamım olduğundan ona güvenirim. Düşman taburunda kırk büyük top ile seksen bini aşkın kâfir bulunduğunu kesinlikle bildirdi. Eğer bu sözüm yalan çıkarsa ve siz gider gitmez düşman Budin'i kuşatmazsa; işte padişah ordusunun kadısı, bu sözü sicile geçirsin ve sened etsin. Tersi meydana gelirse beni en ağır suçla idam edin" demesi üzerine Yemişçi Hasan Paşa:

"Bu durum bizim katımızda söylenti derecesine erişmiştir, kâfirlerin bu gösterisi, İslam askerini Erdel'e gitmekten engellemek içindir. Yoksa bu yıl onların ne kale kuşatacak hâli, ne de üzerimize gelme olanağı vardır" cevabını vermiştir.

Gerçekten de Arşidük Mathias kumandasındaki seksen bin kişilik bir ordunun Budin'i muhasara etmesi söz konusu değildi. Hasan Paşa, uyarılara aldırış etmeyerek Erdel'e hareket etti. Peşte'nin savunmasız kalmış olması ise onu düşmanın işgaline açık hâle getirmişti. Bunun üzerine yolda olan sadrazama haber gönderildiyse de geri döndüğünde Budin muhasara altına alınmıştı. Avusturya Budin'i kuşattığı günlerde, Osmanlı ordusu da Peşte'yi abluka altına almaktaydı (Kasım 1602). Fakat zahire kıtlığının baş göstermiş olması Peşte muhasarasının kaldırılmasına neden oldu.

Öte yandan Avusturyalılar Budin'i toplarla şiddetle dövmekte idiler. Kalede büyük kıtlık baş göstermişti. Askerin durumu gittikçe zorlaşıyordu. İşte tam bu sırada Peşte'den ayrılan hudut boylarının şanlı komutanı Lala Mehmed Paşa komutasında bin kadar asker su

kapısından kaleye girmeye muvaffak oldu. Yanlarında getirdikleri topları da içeri almayı başarmışlardı.

Lala Mehmed Paşa kaleye girer girmez divan edip ayân ve erkânı toplayıp hepsinin hatırını ve hâllerini sordu. Yapılacak işleri planladı. Onun kaleye girişi muhafız gazilere de büyük moral olmuştu.

Âdem olanda beğim himmet gerek
Er olanda hâsılı gayret gerek

Ertesi gün seher vaktinde Ovakapısı semtinde karakol bekleyen düşmanın alaylarını basıp perişan ettiler. Avusturyalılar bunun intikamını alma üzere ertesi gün kaleye umumi yürüyüş düzenlediler. Ancak yiğit gazilerden Dev Süleyman Paşa'nın hazırlamış olduğu varil humbaraları düşman üzerine yuvarlamak suretiyle infilak ettirip binlercesini öldürdüler.

Bu durum karşısında Mathias, Budin'i yoğun bir bombardımana tâbi tutmaya başladı. Günlerce düzenlenen top atışları sonucu kale bedenlerinde büyük gedikler açıldı. Artık Avusturyalıların umumi hücuma geçecekleri belli olmuştu. Umumi yürüyüş hâlinde büyük kuvvetler karşısında kaledekilerin yapabilecekleri bir şey kalmamış görünüyordu. O gece İslam askeri birbirleri ile helalleştiler. Sanki herbiri ölüm eri olmuştu. Mehmed Paşa'nın fikri üzere seher vaktinde İslam askeri Ovakapısından ansızın dışarı çıkarak metristeki Avusturya askerlerini bastılar. Düşmanın asıl taburları uzakta bulunuyor ve ertesi günkü umumi hücuma hazırlandıklarından gafil duruyorlardı. Bunlar müdahalede bulununcaya kadar Osmanlılar metrislerdeki askerleri tamamen kırdılar. Barutlarının çoğunu kaleye alırken geri kalanları da ateşe verdiler.

Bu başarı gazilere büyük moral olmuştu. Düşman şaşkındı. Bu arada mevsim dolayısıyla soğuklar ve yağmurlar da başlamış bulunuyordu. Avusturyalıların yeniden metrislere girme imkânı kalmamıştı. Neticede Arşidük Mathias, büyük bir baskın yememek için, ağırlıklarını kale önünde bırakarak kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı.[102]

Lala Mehmed Paşa gazilerin her birine ihsanlarda bulundu. Zaferi serdar Yemişci Hasan Paşa'ya bildirdi. Hasan Paşa'nın durumu İstanbul'a yazması üzerine, Lala Mehmed Paşa üçüncü vezirlikle taltif olundu.

CELÂLÎ İSYANLARI

Yavuz Sultan Selim devrinde Bozoklu Celâl'in isyanından sonra, Kanunî döneminde benzeri ayaklanmalar olduysa da Celâlî isyanları adıyla anılan asıl eşkıyalık faaliyetleri 1596-1610 yılları arasında meydana geldi.

1593 yılında Osmanlı İmparatorluğu Avusturya ile on üç yıl sürecek bir savaşa girişmişti. Ancak bu dönemde askerî sistemde meydana gelen değişiklikler, Avusturya ile savaşmayı artık pahalı ve zor bir hâle getirmişti. Bu savaşlar sırasında, özellikle ekonomik açıdan zor durumda olan Osmanlı Devleti tağşiş (paranın değerini düşürme), timarların zengin kişilere satılması, piyadeye duyulan ihtiyacın Anadolu'daki işsiz gençlerle karşılanması gibi yollara yöneldi.

Yeni askerî sistem gereği, ok ve kılıçla savaşan süvarinin yerini tüfekli piyade almaktaydı. Bu yüzden timarlar azaltılıp tüfekli asker istihdamına önem verildi. İşsiz kalan timarlı sipahiler otuzar ellişer kişilik gruplar hâlinde levend denilen haydut çeteleri oluşturup, eşkıyalığa başladılar. Yavaş yavaş timarlı sipahilerin yerini alan sekban adlı tüfekli askerlerin sayısı, savaş zamanında sürekli artış gösteriyordu. Devlet sancakbeyi ve beylerbeyi kanalıyla, yeni askerî sistem gereği, bu tür sekban bölükleri bulundurmaya teşvik etmekteydi. Ancak savaş bittiğinde işsiz kalan bu gruplar zaman geçtikçe eşkıyalığa başladılar.

Buna karşılık devlet bir taraftan adaletnâmeler neşrederken diğer taraftan halkın kendi aralarında muhafaza tedbiri almaları tavsiyesinde bulunulmaya başladı. Buna göre köyler kendilerine birer yiğitbaşı seçecekler ve bunların emirlerine de "il erleri" verilecekti.

Sekbanların köyleri mütemadiyen rahatsız etmesinden usanmış bulunan halk kadıların da teşviki ile derhâl il erleri denilen yerli korunma teşkilatını kurmaya başladılar. Çok geçmeden emr-i şerif

üzere kasabalar ve köylerdeki halk orada oturan mazul kadı, müderris, naib, hatip ve imam gibi kimselerle birleşerek yiğitbaşılar, yüzbaşılar ve onbaşılar seçmişler ve bunların emrine de otuzar kırkar kişilik silahlı il eri vermişlerdi. Ancak bu defa da köy ve kasabalardaki il erleri taifesi elimizde emrimiz vardır diyerek beylerbeyi ve sancakbeyinin adamlarını bölgelerine sokmamaya ve hiçbir şekilde vergi vermemeye başlamışlardı. Bu durum Anadolu'yu tam anlamıyla gergin bir hâle getirmiş bulunuyordu.[103]

Devletin köylünün rahatsız olmaması için askerî güçlere bölgelerinden ayrılmaması ve zorunlu olmadıkça hadiselere müdahalede bulunmaması emrini vermiş olması da özellikle isyancı sekbanlara fırsat veriyor bunlar daha rahat hareket edebiliyorlardı.

Bu Celâlîlik faaliyetlerini daha da tetikleyen hadise Haçova Savaşı'ndan (1596) sonra meydana geldi. Haçova zaferinin akabinde veziriazam olan Cağalazade Sinan Paşa orduyu disiplin altına almak için, çadırının önüne gelmeyecek herkesi asker kaçağı sayacağını ilan etti. Savaşa gelmelerine rağmen düzensizlik yüzünden ordudan ayrı düşmüş olan ve sayıları yirmi beş, otuz bin kişiye ulaşan askerler bu emir üzerine öldürülme korkusuyla kaçarak Anadolu'da eşkıyalık yapan gruplara katıldılar.[104]

Şimdi teşkilatlanan ve asayişin silahlı bekçisi hâline gelen reâyâ için zor günler başlıyordu. Çünkü daha da güçlenen asi sekban bölüklerinin karşısında teşkilatsız köy gençlerinin karşı durabilmesi mümkün görünmüyordu.

Diğer taraftan Celâlîler, Karayazıcı Abdülhalim gibi yetenekli bir lider bulunca oldukça tehlikeli hâle geldiler.

KARAYAZICI ABDÜLHALİM

Bazı tarihçiler asıl adı Abdülhalim olan Karayazıcı'nın, Urfa dahilinde Kılıçlı aşireti efradından Ali adlı birinin oğlu olduğunu bazı tarihçiler de Çorumlu bir Türk'ün oğlu olduğunu söylemektedir.[105]

Kaynaklar Karayazıcı'yı "kısa boylu, esmer ve sol eli çolak" diye tanımlamaktadır. Karayazıcı lakabını, Haleb paşasına kâtiplik yaptığı için aldığı ifade edilir. Buna göre, Karayazıcı'nın ilk kez Suriye'de

ünlenmiş olduğu anlaşılıyor. Karayazıcı'nın adı Osmanlı kaynaklarında ilk kez Divriği Sancakbeyi Kasım'a bağlı subaşı olarak geçmektedir. Tarihçi Naima ise onun, mesleğine sekban bölükbaşısı olarak başladığını ifade eder.

Karayazıcı başarılı bir komutan olmakla ün salmıştı. Anlaşılan çekici ve etkileyici bir kişiliğe sahipti. Çevresinde sadık adamlar topluyor, buyruğu altındaki silahlı birliklerin hizmetlerini çeşitli sancakbeylerine satıyordu.

1596 Haçova Savaşı'nın yapıldığı Macaristan seferi sırasında Karayazıcı, bağlı bulunduğu Sivas sancakbeyine vekâlet etmek üzere sancağında kalmıştı. Daha sonra devlet onu Tarsus-Silifke bölgesindeki softaların isyanını yatıştırmakla görevlendirdi. Bu güvenlik görevini yerine getirdiği sırada, bağlı olduğu sancakbeyinin görevden alındığını öğrendi. Sonuç olarak Karayazıcı ve adamlarına da yol verildi.

Karayazıcı, bundan böyle bir başka Anadolulu tımar sahibinin maiyetinde yüksek mevkiye gelme umudu kalmadığını hesap ederek ortalıkta gezen çok sayıdaki asi çetelerden birine katıldı ve çabucak başa geçti. Başkaldıranları çevresinde topladıkça ünü arttı. Yalnız Haçova Savaşı'nın firarilerini değil, 1593'te İstanbul'da çıkan ayaklanmada yeniçerilerin hâkimiyetinden sonra artık orada barınamayan kızgın sipahileri de topladı. Mesela Arabacı Süleyman, Arnavut Hüseyin, Deli Zülfikâr, Tekeli Mehmed, Kizir Mustafa, Dündar, Yıldızlı İbrahim, Tepesi Tüylü, gibi meşhur Celâlî şefleri hep altı bölük (Kapıkulları) halkından yetişme idi.

Haçova Meydan Savaşı'nın üzerinden henüz üç yıl geçmişken, Karayazıcı'nın kanun ve nizam tanımaz hâli en üst düzeye ulaşmış bulunuyordu. Hüküm sürdüğü yerlerde reâyânın can ve mal güvenliği kalmamıştı. Ordusu için gerekli hayvan yemini sağlamak için köyleri yağmalarken kullandığı; "Her sakaldan bir kıl" sözü ile meşhur olmuştu. Onun bu davranışı aynı zamanda eşitlikçi zorbalığı işaret etmekteydi.

Anadolu'da hayat gün geçtikçe güvensiz bir hâle geliyordu. Bu durumdan yakınan ahali akın akın İstanbul'a gelmekteydi. Müslim-gayrimüslim halktan bölge kadılarına gelen şikâyetler her geçen gün katlanıyordu. Haçova seferinden sonra ordudan kaçan talimli otuz bin firari Anadolu'da her an genel bir ayaklanmayı başlatabilirdi. Bu sırada doğuda Safevi tahtına çıkan genç Şah Abbas'ın saldırı tehdidi söylentileri bu kaygıları daha da artırmaktaydı.

Bu tehlikeler karşısında devlet Celâlîlere karşı bir sefer açmayı ve bu vesile ile İran sınır boyundaki kaleleri güçlendirmeyi düşündü. Karaman Beylerbeyi Hüseyin Paşa, hem bölgeyi incelemek ve hem de Karayazıcı'nın hâkim olduğu yerlerde düzeni sağlamak için görevlendirildi. Ancak savaş alanına geçen paşadan birkaç ay sonunda İstanbul'a şaşırtıcı haberler gelmeye başladı. Hüseyin Paşa bölgede Osmanlı hâkimiyetini tesis etmek yerine Karayazıcı'ya ve Celâlîlere iltihak etmişti.

Hüseyin Paşa, o dönemde padişahı arkadan vuran en yüksek mevkideki Osmanlı görevlisi oluyordu. Uzun zaman sarayda yüksek mevkilerde bulunmuştu; bir ara, Habeş beylerbeyliği de yapmıştı.

İki komutanın birlikleri 1599 yılında birleşti. Müttefik Celâlîler, Maraş yakınlarında küçük bir Osmanlı birliğini kolayca yendiler. Bu durum karşısında Sadrazam Koca Sinan Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa komutasında çok daha büyük bir ordu harekete geçti. Mehmed Paşa Anadolu'da Hüseyin Paşa ve Karayazıcı güçlerinin kökünü kazıma emrini almış bulunuyordu.

Öte yandan iki asi liderinin başını çektikleri isyan gittikçe yayılıyordu. Söylentilere göre Celâlî liderleri Şah Abbas'la da irtibat hâlinde idiler. 1599 baharında Celâlîlerin hedefi, Doğu Anadolu'da kolay ulaşılamayacak bir yerde tutunmak olarak belirlenmişti. Eflak ve Erdel'dekiler gibi daha büyük isyanların, merkezî idarenin bu bölgeye ilgisini azaltacağı ve gücünü tüketeceği görüşündeydiler. İşte bu noktada, hükümet kendileriyle görüşmek zorunda kalarak Celâlî elebaşılarını askerleriyle birlikte yenide Osmanlı sistemi içine dahil edecekti.

İkisinin toplam gücü yirmi bin sekban askerini buluyordu. Celâlîler Maraş'tan güneydoğuya hareket ettiler. Güneye inmelerinde Karayazıcı'nın Haleb ve Şam'daki aşiretlerle eskiye varan dostluklarının etkisi büyüktü. Gerektiğinde bölgeden destek sağlamaları mümkün olabilecekti. Bu düşünce içerisinde Urfa Kalesi önüne vardılar. Celâlî güçleri fazla müdafaa kuvveti bulunmayan Urfa Kalesi'nin dış surlarını kolaylıkla aşarak şehre hâkim oldular ve savunma tedbirlerini aldılar.

Hüseyin Paşa'yı kendisine vezir edinen Karayazıcı, ordusunu da Osmanlı askerî teşkilatı üzere düzenledi. Teşkilatını yaymak üzere civar illere kadılar gönderdi. Padişahlığını ilan ederek dört bir yana, "Halim Şah Muzaffer-Bada" tuğralı fermanlar göndermeye başladı. Halkın sevgisini kazanabilmek adına da, rüyasında Hazret-i Muhammed Aleyhisselam'ı gördüğünü ve onun kendisine: "Adl ü dad ile devlet senindir!" dediğini etrafa yaymaktaydı.[106]

Diğer taraftan Mehmed Paşa komutasında hızlı hareket eden Osmanlılar, Celâlîlerin çekilme yollarını takip ederek Ekim 1599'da Urfa önlerine gelmiş bulunuyordu. Mehmed Paşa yirmi bir kuşatma topunun yanında Haleb'den gelen birlikler de olmak üzere büyük bir gücü Urfa surları önüne yığmıştı. Paşa İstanbul'a gönderdiği mektupta asileri Urfa Kalesi'nde çevirdiğini ve kurtulmalarına imkân bulunmadığını söylüyordu.[107]

Celâlîlerle Osmanlı ordusu arasında bir ölüm kalım savaşı gibi başlayan çarpışmalar kısa sürede en az iki ay devam edecek bir kuşatmaya dönüştü. Celâlîler kuşatma güçlerini yarma denemeleriyle karşı koymaya çalıştılar. Kuşatma ilerledikçe Osmanlı birliklerinde hoşnutsuzluk artmaya başladı. Buna karşılık isyancılar kuşatma boyunca ağır kayıp verdiler. Neredeyse atacak tek mermileri kalmamıştı.

Karayazıcı âkıbetin felaket olacağını sezmişti. Kış mevsiminin geldiğini ve Osmanlı askerlerinin de isteksizliğini sezip bundan istifadeye karar verdi. Derhâl anlaşma dileklerini iletti. Tabiiyetine karşılık Amasya'nın kendisine verilmesini istedi. Ayrıca asi Hüseyin Paşa'yı da teslim edecekti.

Gerçekten de Osmanlı ordusunda yer alan Arab ve Kürt birliklerinin, hem kış mevsiminin gelişi hem de Karayazıcı'nın yanında dostlarının bulunması nedeniyle, sızlanmaları ve isteksizlikleri serdarı anlaşmaya mecbur bıraktı. Karayazıcı'nın teklifleri kabul edildi. Karayazıcı'nın Hüseyin Paşa'yı teslim etmesi muhtemelen onun Osmanlı kadroları arasında yetişmesi ve yükselmesi sebebiyle affa mazhar olabileceğini ummuş olması şeklinde açıklanmaktadır. Fakat Hüseyin Paşa İstanbul'a gelir gelmez idam edildi. Karayazıcı'ya ise Amasya'nın menşuru gönderilmedi.

Serdar Mehmed Paşa, Karayazıcı'nın faaliyetlerini takip etmek üzere Diyarbekir'de kışlamaya karar vermişti. Onun Urfa surlarını sağlamlaştırdıktan sonra görev yeri Amasya'ya gitmek yerine Sivas taraflarını yağmalamaya başlaması üzerine, 1600 yılı baharında bir kez daha üzerine yürüdü.

Karayazıcı, yanıltıcı manevralarla, Osmanlı ordularıyla karşılaşmaktan sürekli kaçınarak Sivas'a yöneldi. Ardı ardına karşılaştığı iki müsademeden kurtulmayı başardı. Mehmed Paşa ise kolundan ve bacağından yaralar almıştı. Nisan 1600'de Çorum'a yönelen Karayazıcı, yaralı hasmı karşısında parlak bir taktik ustalık sergilerken, Sinanpaşazade Mehmed Paşa hem askerî hem fiziki bakımdan yetersiz kalıyordu. Artık Osmanlı güçlerinin takâti tükenmişti.

İstanbul'daki devlet adamları gelişmelerin olumsuz devam etmesi karşısında Karayazıcı ile anlaşmaya karar vermişlerdi. Divanda geçen uzun tartışmalardan sonra, hükümet Karayazıcı'ya, kendisini Amasya sancakbeyliğine atayan fermanı gönderdi. Urfa ve Diyarbekir'e uzak kalmak bir yana, Amasya, Şah Abbas'la varılacak bir işbirliği olasılığı için de uzak kalıyordu. Sağlanan anlaşma, Anadolu'daki Osmanlı ordularına rahat bir nefes aldırdı. Karayazıcı Amasya'ya Haziran 1600'de girdi ve altı ay orada kaldı.[108]

ANLAŞMA ÇABALARI VE SONUÇ

Karayazıcı Amasya'da konumunu güçlendirirken, Osmanlı Devleti de Anadolu'da gittikçe büyüyen Celâlî bunalımı ile boğuşmaktaydı. İstanbul'a yağmur gibi yağan raporlarda, Anadolu'nun

her yanında güvenlik koşullarının bozulduğundan söz ediliyordu. Doğu-batı yönünde geçen büyük kervan yolları üzerinde ticaret kesintiye uğramıştı. Bunda Sinanpaşazade Mehmed Paşa'nın Urfa kuşatmasında gösterdiği başarısızlık ve ordudaki disiplinsizlik de büyük rol oynamıştı.

Nitekim serdarla ilgili pek çok şikâyetler ortaya atıldı. Kuşatma sırasında askerlerinin Osmanlı ordusu gibi değil de bir eşkıya çetesi gibi davranmasına izin verdiği ifade edildi. Askerlerin reâyânın ambarlarından mal çaldığı, ayrıca vergi topladıkları iddia ediliyordu. Macaristan'a giderken İstanbul'a uğrayan Sivas beylerbeyi, Anadolu'da gerçek tehlikenin Celâlî Karayazıcı'dan değil, Vezir Sinanpaşazade Mehmed Paşa'dan kaynaklandığı görüşünü açıklayarak divanı hayretler içinde bıraktı. Bu haberler ve asker üzerindeki baskı, İstanbul'daki yeniçeri ve sipahilerin maneviyatını bozuyordu. Sonuçta, Sadrazam Damat İbrahim Paşa, Nisan 1600'de Mehmed Paşa'yı doğudaki güçlerin komutanlığından azletti. Karayazıcı'yı ise Amasya'dan alıp Çorum'a, daha batıya tayin etti.[109]

Şam'da tutuklanan Mehmed Paşa ise İstanbul'da yaptıklarının hesabını veremediği için idam olundu. Öte yandan kurt nereye giderse gitsin neticede yine kurtluğunu yapacaktı. Karayazıcı'nın şekâveti dur durak bilmiyordu. Amasya'da oluşu kadar Çorum'da bulunuşu da rahatsızlık meydana getiriyordu. Emrindeki başıbozuk güçler ve komutanları günlerini asayişi sağlamakla değil yağmayla geçiriyorlardı. Halktan kanunlu kanunsuz salmalar topluyorlardı. Merkeze bir kez daha şikâyetler yağmaya başlamıştı.

Devlet bu kez Karayazıcı'yı bölgeden uzak tutmak amacıyla 1600 yılının yazında İçel'de başkaldıran softaları bastırmakla görevlendirdi. Ancak Karayazıcı ve sekbanları bu isteğe de kulak asmadılar. Bu durum merkezî hükümetin sabrını iyice taşırmıştı. Celâlîlikte devlete kafa tutanlar, devlet görev verdiğinde ise yan çiziyorlardı. Bir Celâlî liderinin bağışlanmış olması Anadolu'da nizamı ve intizamı sağlayamadığına göre, bu güvenlik zorla sağlanmalıydı. Sadrazam İbrahim Paşa bu kez, gözü doymak bilmeyen ve kuvvetlerini gü-

neye doğru çekmiş bulunan Karayazıcı'nın üzerine yeni bir ordu gönderdi.

Fakat yine de başarı kolay gelmeyecekti. Üsküdar'dan, eski Haleb Beylerbeyi Hacı İbrahim Paşa komutasında doğuya hareket eden ordunun işi de kolay geçmeyecekti. Hacı İbrahim Paşa'ya Bağdad Valisi Sokolluzade Hasan Paşa ile birleşerek asileri ezme görevi verilmişti. Ancak o Hasan Paşa'yı beklemeden Kayseri'de asilerin karşısına çıktı. Şiddetle cereyan eden savaşta Osmanlı birlikleri mağlup olarak çekildi. Serdar yüzlerce askerini yitirdiği gibi yirmi iki topunu da Celâlî liderine kaptırmıştı. Bu başarıdan sonra Aralık 1600'de Karayazıcı ile birlikleri, Anadolu'nun önemli ticaret yollarını denetimleri altına almak üzere, daha batıya hareket ettiler.

İşte bu sırada Avrupa'daki gelişmeler Osmanlıların lehine cereyan etmeye başlamıştı. Önlerindeki birkaç ay, Osmanlılara kazançlarını ve kayıplarını gözden geçirmek için ihtiyaç duydukları mühleti sağladı. O sıralar Avrupa'da izledikleri siyaset başarılı olmuştu.

Haziran 1601'e gelindiğinde, bu kez Celâlîlere karşı Sokolluzade Hasan Paşa komutasındaki birlikler harekete geçiyordu. Sokolluzade Celâlî birliklerini aramak amacıyla Diyarbekir'den batıya doğru yürüyüşe geçti.

Hasan Paşa, bir yıl önce İbrahim Paşa'nın yaptığından çok daha iyi hazırlık yapmıştı. Askerlerinin çoğu doğulu Kürt ve Arablardan toplanmıştı. Aralarında, Kuzey Irak'ta İmadiye'den, Diyarbekir eyaletinde Cizre'den, Suriye'de Trablusşam'dan, kuzey Haleb eyaletinde Canbolatların oturduğu Kilis'ten gelen askerler vardı. Hasan Paşa, tuzağa düşmekten dikkatle kaçınarak, düşmanını dört ay boyunca sezdirmeden izledi. Sonunda, 12 Ağustos 1601'de, Kayseri'nin güneydoğusunda Elbistan yakınlarındayken, Celâlîleri habersiz yakalamak üzere cebrî yürüyüşe geçti.

O zamanki adıyla Sepedlü mevkiinde yapılan meydan savaşında Karayazıcı ağır bir bozguna uğradı. Yaralı olarak ve güçlükle savaş meydanından kaçabildi. Altı ay önce Kayseri'de kazandığı yirmi iki parça top elinden giderken yandaşlarından binlercesi de öldürüldü.

Bir rivayete göre Celâlî ordusu yirmi bin ölü vermişti. Sağ kalanların büyük bölümü, yok olmuş saflarını yeniden oluşturmak üzere Sivas üzerinden Amasya'ya ve oradan da Samsun yakınlarındaki Canik dağlarına kaçtılar. İstanbul'da zafer şölenlerle kutlandı. Celâlîlerin peşine düşerek kuzeye yürüyen Hasan Paşa, kışın gelmesinden dolayı askerlerine izin verdi. Kendisi de 1601-1602 kışını Tokat'ta geçirdi.

Celâlîler kuşkusuz ezici bir darbe almışlardı. Burada kış boyunca düşünmek ve hazırlanmak için vakitleri vardı. Fakat azılı Celâlîlerin başbuğu olan ve Anadolu'nun her tarafından binlerce sekban, sipahi zorbası, bölükbaşı, kethüda ve subaşıları etrafına toplayan meşhur isyancı Karayazıcı aldığı yaraların tesiriyle o kış yaklaşık kırk sekiz yaşındayken Canik dağlarında öldü.[110]

Karayazıcı'nın isyanı Celâlî denilen toplulukların bir araya gelerek topluca bir tavır ortaya koydukları ilk hareket olması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Bazı istiklâl hareketlerine rağmen Karayazıcı doğrudan Osmanlı hanedanını hedeflemiş değildi. O kendi başkanlığında bir devlet kurma düşüncesinden ziyade, hükmü altında bir beylerbeylik veya sancakbeylik elde etmeye bakıyordu. Bu bakımdan devletle anlaşmaya her zaman yakın durmuştu.[111]

DELİ HASAN

Karayazıcı'nın davranışları, faaliyetleri ve prensipleri ile on yıl boyunca devam edecek büyük Celâlî hareketlerine birçok bakımdan örneklik edecekti. Ölümünde, komutanlarından Şahverdi, Yularkaptı ve Tavil Halil, bedenini parçalara ayırıp ayrı ayrı yerlere gömdüler. Böylece bedenini, Osmanlıların, ibret-i âlem için gezdirmesinden kurtarmış oluyorlardı.

Karayazının bıraktığı Celâlî ordusunun başına bu kez kardeşi Deli Hasan geçti. Deli Hasan, yaşça Karayazıcı'dan daha küçüktü ama daha iyi bir savaşçıydı. Bu itibarla başsız kalan Celâlîler arasında güçlü bir emir-komuta zincirinin yeniden kurulması için çok zaman gerekmedi.

Deli Hasan'ın liderliğinde toparlanan Celâlîler, 1602 İlkbahar'ının ortalarında, güya Haleb'e doğru yönelmek niyetiyle, Amasya, Tokat

üzerine yürüdüler. Amasya'da bulunan Rüstem ve Karakaş Ahmed dahil diğer Celâlî liderleriyle buluşmayı ve birleşmeyi tasarlıyorlardı. Rüstem ile Karakaş Ahmed, ilk dönemlerinde Karayazıcı'nın yanında yer alırlarken sonradan kendi başlarına buyruk Celâlîlik hareketlerine başlamışlardı. Anadolu Celâlîlerinin çoğu gibi bunlar da, her kim bedelini peşin ve nakit olarak öderse onun emrinde askerlik yaparak rahat bir hayat sürüyorlardı. O sıralar Trablusşam Emiri Seyfoğlu Yusuf Paşa'ya bağlıydılar.

Deli Hasan, öteki Celâlîleri toplaya toplaya giderek Mayıs 1602'de Tokat'a ulaştı. Bu arada boş durmuyor yolu üstündeki kasabaları yakıp yıkıp yağma ediyordu. Karayazıcı'nın ölmesiyle Celâlîlerin bittiğini düşünen Sokolluzade Hasan Paşa askerlerini kışlaklara dağıtmıştı. Yanında bulunan az sayıdaki birliği ile Tokat Kalesi'ne kapanmaya mecbur oldu.

Celâlîler, eski reisleri Karayazıcı'nın bir yıl önce yaşadığı yenilginin öcünü almak için yanıp tutuşuyorlardı. Fakat Tokat Kalesi'ne kapanan Sokolluzade'yi mağlup etmek kolay değildi. Çatışmalar uzun süre devam etti. Bu arada Hasan Paşa'nın yanındaki leventlerden bazıları Celâlîlerin safına geçtiler. Celâlîler kaleden kaçan birisinden, paşanın her gün belli bir yerde oturma alışkanlığını öğrendiler. Haziran 1602'de bir sabah, sekban askerinden bir keskin nişancı paşayı vurdu.[112] Tokat Kalesi Celâlîlere teslim olmak zorunda kaldı. Ayrıca paşanın Bağdad tarafından gelen kervanı da Celâlîlerin eline düştü. Celâlîler paşanın altınlarını kalkanlarla paylaştılar. Hasan Paşa'nın ölümü ile Celâlîler artık bölgede daha rahat hareket edebilirlerdi.[113]

Sokolluzade Hasan Paşa öldüğü zaman altmış yaşlarındaydı. *Peçevi Tarihi*'nde anlatıldığına göre gayet yakışıklı, yiğit ve gösterişli bir çelebi idi. Yerini dolduran, çok adil, yürekli biriydi. Babası Sokollu'nun sağlığında ve ondan sonra Anadolu'nun birçok eyaletinde valilik yapmıştı. Hatta Bağdad'da vali iken padişahlar gibi gösteriş ve davranışlar içinde Cuma namazına çıkarmış. Sokollu Mehmed Paşa bu durumu öğrenince, padişah duyar da bu yüzden

kendisine garez bağlar düşüncesiyle görevinden alınmasını arz etmişti. Kanunî Sultan Süleyman ise:

"Yok azlolunmasın. Ancak olur olmaz yere görkem gösterileri yapmaktan ve çalım satmaktan da elini eteğini çeksin!" buyurmuştu. Bu sözler, padişahın onun davranışlarından bilgisi olduğunu gösterdiği gibi katındaki değerine de işaret etmektedir.[114]

Sokolluzade, padişahın en iyi komutanlarından biri olarak kabul ediliyor, her yerde hürmet ve saygı görüyordu. Üç hükümdarın hizmetinde bulunmuştu. Osmanlı tarihinin en büyük vezirlerinden birinin oğluydu ve babası gibi görev başındayken can vermişti. Ölümü Anadolu'da asayişi sağlamakla görevli güçlerin çektiği sıkıntıları artırdığı gibi Celâlîlere de büyük bir cesaret verdi.

Nitekim Celâlîler 1602 yılının geri kalan bölümünde, Anadolu'yu, dehşet verici bir kargaşa içine soktular. Deli Hasan Temmuz 1602'de sayısı artan gücüyle güneye, Çorum'a indi. Burada yeni Osmanlı Serdarı Hüsrev Paşa güçleriyle karşılaştı. Deli Hasan Celâlîleri sadece ganimet sevdasıyla yüreklendirmekle kalmıyor aynı zamanda düzenli bir birlik gibi de savaştırıyordu. Ağustos 1602'de Hüsrev Paşa'ya beklemediği bir darbe indirdi.

Ardından Osmanlı ordusunun toparlanmasına meydan vermeden batıya, Ankara'ya doğru ilerledi. Kaleyi kuşattığında şehir halkı dehşet içerisinde kalmıştı. Şehre saldırmaması karşılığında Deli Hasan'la seksen bin altın kuruş gibi muazzam bir meblağ karşılığı anlaştılar.

Zengin ailelerin çoğu İstanbul, hatta Rumeli gibi daha güvenli yerlere kaçarak geçmiş yıllarda oralara göçmüş kişilere katılmaktaydılar. Celâlîlerin zulmünden payitahta sunulan şikâyetler çığ gibi artmaktaydı. Diğer taraftan yağmadan pay almak arzusuyla dolu yüzlerce, hatta binlerce başıboş Anadolulu şimdi korkunç Celâlî liderinin yanına koşuyordu.

Öyle ki yalnız kazananın yanında olmak isteyen aç ve işsizler değil, Osmanlı padişahının güvendiği müttefikleri de kendi hedeflerine ulaşmak için Deli Hasan'a katılmakta idiler. Kırım'da, Tatar

hanının oğulları arasında süren iktidar kavgası yüzünden, Gazi Giray Han'ın erkek kardeşi Selamet Giray ile büyük yeğenlerinden Şahin Giray da bunlardan biri idiler. Celâlîler bu gelişmelerden oldukça memnun idiler. Tatar güçlerinin kendilerine kattıkları güç ve artan ünleri dolayısıyla kendilerine saygı ve hürmette kusur göstermiyorlardı.

Diğer taraftan Hüsrev Paşa'nın başarısızlığı üzerine bu kez Hafız Ahmed Paşa harekete geçmişti. Ancak o da daha Kütahya Kalesi'ne geldiğinde kendisini kuşatma altında buldu. Birkaç ay süren kuşatma sonunda, mevsimsiz gelen yağışlar sürerken, isyancılar ordusu pes etti. Deli Hasan, kışlamak üzere güneye, Afyon Karahisar'a çekildi.[115]

YEMİŞÇİ HASAN PAŞA'NIN KATLİ

Bir taraftan Anadolu'yu yangın yerine çeviren Celâlî isyanları diğer taraftan da yıllardır süregelen Avusturya savaşları İstanbul'da günden güne artan bir huzursuzluk doğurmaktaydı. Celâlîlerin başarıları ve kesin bir karşı siyaset üzerinde karara varılamaması karşısında, İstanbul'da divan ileri gelenleri Celâlîlerle hesaplaşmaktan vazgeçerek uzlaşma arayışına girdi. Bu siyasette İstanbul'da yüksek mevkilerdeki kişiler arasında Celâlîlere yakınlık duyanların da tesiri vardı. Deli Hasan'ın ölen ağabeyi Karayazıcı önceleri, eski Şeyhülislam Sunullah Efendi'nin bir yeğeni ile işbirliği yapmıştı. Deli Hasan'ın kendisi de, başkomutanı Şahverdi'yi gönderip, Osmanlı sistemi içinde, Karayazıcı'nın gönlünü alan Amasya benzeri, uygun bir boş mevki bulunup bulunmadığını sorduracak denli kendisine güveniyordu. Bu ilişkileri, yeniçeri başlarından Turnacıbaşı düzenliyordu.

1603 yılına gelinirken, Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa, artan ciddi dış tehditler karşısında, İstanbul'da yaşamakta olduğu baskıları da göğüsleyerek, Celâlîlere karşı siyasetini yumuşatmak zorunda kaldı. Şah Abbas yönetimindeki İran'la Osmanlılar arasında ciddi anlaşmazlıklar doğmuştu. Bu durum, Celâlîlerin Anadolu'da artan eşkıyalık olaylarıyla birleşince, Hasan Paşa'nın ince bir siyaset izlemesini gerektiriyordu. Yemişçi Hasan Paşa, bu ruh hâli içinde ve

doğruluğuna inanmadığı hâlde Celâlî Deli Hasan'a, Nisan 1603'te Bosna beylerbeyliğini verdi.[116]

Artık paşa olan Deli Hasan sadık bir Osmanlı komutanı oldu. Sadrazam onu Drava Irmağı üzerinde Ösek'te Lala Mehmed Paşa'ya katılmakla görevlendirdi. Deli Hasan Paşa, Nisan 1603'te, on bin garip giyimli askeriyle Gelibolu üzerinden Rumeli'ye geçerek, düşmanı Habsburgların üzerine yürüdü.

İsyanın sona ermesi için Deli Hasan'a Bosna beylerbeyliği ve kapıkulu süvariliği verilmiş olsa da Anadolu'da Celâlî fetreti devam ediyordu. Nitekim Deli Hasan Gelibolu'ya geçtikten sonra ondan ayrılan Karakaş Ahmed, Tavil Mehmed ve diğer pek çok Celâlî şefi Anadolu'da Celâlî hayatı yaşamaya karar verdiler. Fakat bunlar bir arada kalmadıkları gibi herbiri bir bölgeye giderek ve gruplar teşkil ederek faaliyetlere giriştiler.

Karakaş Ahmed büyük bir levent kitlesinin başında olduğu hâlde Eskişehir üzerinden Ankara'ya hareket etti. Geçtikleri yerlerde halk üzerinde büyük bir dehşet meydana getirdiler. Civar köylerden pek çok insan kaçarak Ankara Kalesi'ne sığınıyordu. Karakaş'ın Celâlî kitleleri 1603 Haziran'ında o zaman Anadolu'nun en büyük ve zengin şehirlerinden birisi olan Ankara'ya girdiler. Büyük bir yağma hareketi yaşanırken Karaoğlan ve Tahtakale çarşıları yakıldı.

Yularkıstı'nın liderliğindeki Celâlî grubu ise Kastamonu, Sinop, Çerkeş ve Taşköprü gibi vilayet ve kasabaları yağmalıyordu. Bu bölgede Taşköprülü Urgancıoğlu Mehmed'in emrindeki il erlerinin Celâlîler karşısındaki mücadelesi dikkate şayandı. Yine Celâlî liderlerinden Kınalıoğlu Mustafa Isparta ve çevrelerinde, küçük Hasan ve Derviş Nazır denilen şakiler Bolu civarlarında, Arabacı Süleyman ise Kütahya ve civarını vurmaktaydı. Kayseri, Niğde, Aksaray ve Konya civarında ise yine Deli Hasan'dan ayrılan tanınmış Celâlî liderlerinden Tavil Mehmed'in korkunç zulüm ve tahribatı hüküm sürüyordu.

Devletin Avusturya ve İran seferleri dolayısıyla bu isyanları bastırması daha da güçleşmekteydi. Anadolu'dan kaçarak gelenlerle

birlikte İstanbul halkı da isyanın eşiğine gelmişti. Huzursuzluk gittikçe artıyordu. Bu harekete öncülük eden ise, Yemişçi Hasan Paşa'nın vaktiyle şeyhülislamlıktan azlettirmiş olduğu Sunullah Efendi idi. Bir rivayete göre Sunullah Efendi, bu hareketi Türk menşeli sipahilere güvenerek başlatmıştır. Sipahiler padişahtan ayak divanı istemişler, isteklerinin kabul edilmesi üzerine:

"Anadolu Celâlîlerden inim inim inliyor; Erzurum eyaleti Köse Sefer Paşa'nın sekbanları ve leventleri elinde, Sivas eyaleti Alacaatlu Ahmed Paşa zorbaları hükmünde, Merzifon, Kastamonu ve Çankırı sancakları ise Tavil ve Kara Said zaptında olup Celâlîler dünyayı tuttu" diyerek şikâyette bulundular.

Durumu haber alan Yemişçi Hasan Paşa'nın Yeniçeri Ocağı'na iltica etmesi, yeniçerilerle sipahilerin arasının açılmasına sebep oldu. Ayrıca sadrazam, sadece Sunullah Efendi'yi azlettirmekle kalmamış, yeniçerileri de sipahilere karşı kışkırtmıştı. Sipahiler yeniçerilerden kurtulamayarak Kurşunlu Han'da kıstırılıp katledildiler. Yemişçi Hasan Paşa bu durumdan kendini kurtarmış gözükse de bir süre sonra kendisi de katledilmekten kurtulamadı (Ekim 1603).[117]

Yemişçi Hasan Paşa ve muhaliflerinin iktidar mücadelesi yüzünden karşı karşıya gelen yeniçeriler ve sipahiler bundan sonra en küçük bir kıvılcımda silahlarını birbirine çeker hâle geldiler. Bu iki grubun, başkalarının çıkarına hizmet eden mücadeleleri İstanbul'a yangınlar, depremler ve doğal âfetler kadar zarar verecektir.

TEBRİZ'İN ELDEN ÇIKMASI

Osmanlı Devleti Celâlî isyanlarıyla uğraştığı sırada İran'da karışıklık söz konusuydu. Safevi Hanedanı'ndan olan I. Abbas ülkesindeki karışıklıklara son vermek amacıyla harekete geçmişti. Sonunda vaziyete iyice hâkim olup idareyi bizzat ele aldı. İran'da askerî ve idari teşkilat vücuda getirmeye teşebbüs etti.

Şah Abbas o tarihe kadar altmış bin kişilik korucu (maiyet süvari askeri) ile bir o kadar da aşiret kuvvetlerinden mürekkep olan ordusuna kullar ağasının kumandasında ayrıca dört bin kişilik süvari gulâm kıtaları (Şah Nökerleri) daha ilave etti. İran ordusundaki

yaya askeriyle tüfenk ve topun noksanlığı dikkate alınarak icap eden şeyler yapıldı. Bu teşkilatın mühim kısmı ve bilhassa gulâm teşkilatı Osmanlıların kapıkulu teşkilatını taklit yollu yapılıyor ve esirlerden istifade ediliyordu. Gulâm sınıfı ile Türk ve Taciklerden teşekkül eden yeni orduda Safevi Devleti'ni kuran Kızılbaşların o kadar nüfuzları kalmıyordu. Gulamlar ile Türklerin başlarında eskisi gibi kızıl Şiî tacı vardı.

Bir taraftan da Osmanlılara karşı müttefikler edinmeye çalışıyordu. Bu maksatla o sırada İran'a gelmiş olan Eseks kontunun adamlarından Sör Antuvan Şörleyl (Antoine Shirley) adında bir İngiliz'le görüşerek Osmanlılar aleyhine hareket etmek üzere Avrupa'ya sefaret heyeti gönderdi. Bu heyetle giden Sir Antoine'ye, papaya, Alman imparatoruna, İngiliz kraliçesine, Fransa ve Lehistan kralları ile Venedik cumhurreisine verilmek üzere mektuplar vermişti. Bu girişimler neticesini vermiş ve Şah Abbas 1602'de İspanya ve Portekiz Kralı Filip ve Alman imparatoru Rudolf ile Osmanlılar aleyhine ittifak etmek üzere gönderilen heyetlerle uzlaşmıştı.

Şah Abbas, Osmanlılardan intikam almak için hem içeriden hem dışarıdan faaliyette idi. Bu sırada Osmanlı-Avusturya harbi pek şiddetle devam ediyordu. Anadolu'da yer yer Celâlî eşkıyasının zuhuru ve Avusturya harbinin Osmanlıların lehine devam etmemesi, Şah Abbas için bulunmaz bir fırsattı. Bilhassa Anadolu'daki vaziyet kendileri için çok müsaitti.

Şah Abbas'ın savaş için aradığı fırsat çok geçmeden ortaya çıktı. 1603 senesinde Selmas'daki Kürt beylerinden Gazi Bey'in, Tebriz Beylerbeyi Ali Paşa ile bozuşarak isyan edip Şah Abbas'tan yardım istemesi Osmanlı-İran savaşını yeniden açtı.

Ali Paşa, Gazi Bey isyanını bastırmakla meşgul olduğu sırada Tebriz'in askerden hâlî olduğunu haber alan Şah Abbas, süratle gelerek Ali Paşa'yı Tebriz'e girmeye meydan vermeden esir edip şehir ve kaleyi almıştır (1603). Şehirdeki Sünni Müslümanlar acımasızca katledildi.

Bundan sonra Azerbaycan şehir ve kasabaları birer birer elde edilip altı ay muhasaradan sonra Revan da düştü. Avusturya seferi ve Anadolu'nun baştan başa Celâlîlerle dolu olmasından dolayı Osmanlı Hükümeti bu taraflara bakacak durumda değildi.

VEFATI VE ŞAHSİYETİ

Avusturya ve İran cephelerinde başarı kazanmak için çareler araştıran III. Mehmed Han, üzüntüsünden rahatsızlanmıştı.

27 Ekim 1603 tarihini gösteren gün türbelere yaptığı ziyaretlerden sonra, üzüntülü olarak saraya giderken arkasından dervişin birini bağırdığını duydu. Derviş, elli altı gün sonra büyük bir olay olacağını, gafil bulunmaması gerektiğini bildirerek:

"Günlerini durma say, ecel pek yakın!" demişti. 18 Aralık'ta padişahın hastalığı iyice artmıştır. Ölüm hastalığının dört beş gün sürdüğü hakkında birtakım rivayetler olmakla birlikte hastalığının sebebi tam olarak bilinmemektedir. Fakat en büyük üzüntüyü oğlu Mahmud'un âkıbeti sonucu yaşamıştır. Mehmed bin Mehmed er-Rûmî onun şişmanlıktan kaynaklanan mide rahatsızlığından muzdarip olduğunu belirtir. Bazı kaynaklarda da kalp krizi sonucu öldüğü kaydedilir. Elli altı gün sonra dervişin sözleri gerçek olmuş ve III. Mehmed Han otuz yedi yaşında iken vefat etmiştir (21 Aralık 1603).

Genç yaşında vefatında muhtemelen on dokuz kardeşinin katlinin verdiği üzüntüyü saltanatı süresince üzerinden atamamış olmasını da payı vardır. Ayrıca ömrünün sonlarına geldiğinde büyük oğlunun da aynı âkıbete uğraması onun daha fazla içine kapanmasına neden olmuştu.

III. Mehmed'in cenaze namazı, 22 Aralık günü Şeyhülislam Mustafa Efendi tarafından kılındıktan sonra, Ayasofya Camii avlusunda babası III. Murad Han'ın yanına defnedildi.

III. Mehmed, 26 Mayıs 1566 yılında Manisa'nın Sart Ovası'nda Safiye Sultan'dan dünyaya gelmişti. Bir rivayete göre Şehzade Murad, Sigetvar seferine çıkmış bulunan babası Kanunî Sultan Süleyman'dan yeni doğan torununa isim vermesini rica etmişti. Tatarpazarcığı menziline geldiğinde bu kutlu haberi alan Kanunî de, II. Murad

Han'ın oğlu Fatih Sultan Mehmed'i düşünerek Mehmed adını koymuştu.

Aynı yıl büyük dedesi Kanunî Sultan Süleyman, Sigetvar önünde hayatını kaybetmiş ve dedesi II. Selim Han Osmanlı tahtına çıkmıştı. Dolayısı ile Mehmed, babasının cülusuna kadar zamanını Manisa'da geçirdi (1574). Çok kuvvetli bir tahsil gördü. Manisa'da bulunduğu dönem süresince ilk hocası Manisalı İbrahim Cafer Efendi'dir. Şehzade sekiz yaşına geldiğinde Cafer Efendi vefat etti. Bundan sonra kazasker Pir Mehmed Azmi Efendi'den derslere devam etti.

Dedesi II. Selim'in padişahlığı döneminde babasının veliaht olması dolayısıyla Şehzade Mehmed'in eğitimi rahat ve huzurlu bir ortamda geçmişti. Çocukluk yıllarını burada geçiren şehzade, babasının cülusundan yaklaşık bir yıl sonra Manisa'dan İstanbul'a getirildi. III. Mehmed bu sırada dokuz yaşlarında bulunuyordu. Şehzadelerin büyüğü ve Safiye Sultan'ın oğlu olması sebebiyle daha fazla ilgi görmekteydi. Nitekim III. Murad Han'ın, onu eğlendirmek için iki-üç yüz top attırması şehzadeye olan sevgisinin bir göstergesidir.

Yine sünnet düğünü de babası nezdindeki kıymetine büyük bir işaret olmuştur. Elli yedi gün devam eden gösterişli bir düğün yapılmış ve sünneti Dördüncü Vezir Cerrah Mehmed Paşa gerçekleştirmiştir. Düğüne devlet yönetiminin üst kademelerinde görev almış İstanbul ve taşradaki zevâtın yanı sıra Mekke şerifi, Kırım hanı, Türkistan ve Hindistan hükümdarları da çağırılmıştı. Hatta Avusturya İmparatoru II. Rudolf ile Venedik dükü dahi davet edilmişti.

Şehzade Mehmed, sünnet düğününden bir yıl sonra Saruhan sancakbeyliği ile Manisa'ya gönderildi. Annesi Safiye Sultan kendisini Manisa'ya uğurlarken küçük bir gümüş tas göstererek:

"Oğlum, bu tası görmeyince, benim ağzımdan da gelmiş olsa babanın ölüm haberine inanma, Manisa'dan çıkmayıp uyanık dur!" demiştir. Böylece herhangi bir komploya karşı dikkatli olmasını bildirmişti.

Manisa'ya hareket eden Sultan Selim, müderrisi Nevalî Nasuh Efendi, lalası Ali Bey, nişancısı Tekeli Mehmed Çavuş, baş ruznam-

çecisi Hüsambeyzade ve ayrıca birçok görevli ve hizmetli grubu, mevsimin kış olması sebebiyle ancak 14 Ocak 1584'te Manisa'ya varabilmişti. Böylece on iki yıl sürecek idarecilik görevine başlayan III. Mehmed, bölgede asayişi sağlamaya çalışmış, reâyâya kendisini sevdirmiştir. Bu arada bir taraftan da eğitimine devam etmiştir. Müderris Haydar Efendi ile yine meşhur müderris, mütercim ve şair Nevalî Nasuh Akhisarî'nin Şehzade Mehmed üzerinde tesiri büyük olmuştur. Haydar Efendi 1590 yılında vefatına kadar şehzadeye eğitim vermeye devam etmiştir. Nasuh Efendi ise iki ay daha yaşasaydı talebesinin padişahlığını görecek ve Hâce-i Sultanî payesini alacaktı.

III. Mehmed Han babasının vefatı üzerine Manisa'dan gelerek 27 Ocak 1595 tarihinde Osmanlı tahtına çıkarak sekiz sene devleti idare edecektir.

Sultan III. Mehmed Han, çok nâzik, halim, selim, vakur, kerîm, edip, sâlih ve âbid (çok ibadet eden) bir şahsiyete sahipti. Sancak beyliğinden saltanata gelen son Osmanlı padişahıdır. Beş vakit namazını cemaatle kılardı. Devrin kaynakları; dindarlığını, Hazret-i Muhammed, dört halife, Ashab-ı Kiram ve âlimlere hürmetini yazar. Bunların adı bahsedildiği an hürmeten ayağa kalkardı.

III. Mehmed Han'ı tasvir eden bir Venedik raporunda padişah, akıllı, yiğit, avdan hoşlanan, ok yapımında usta, daima kılıç ve yay ile gezen biri olarak belirtilmiştir.

Şehzadelik dönemindeki tecrübeyi saltanatı döneminde tam olarak yansıtamamakla birlikte babası dönemindeki uygulamalardan rahatsızlık duyarak halkla daha fazla irtibat kurmuştu. Ayrıca III. Mehmed, dedesi II. Selim ve babası III. Murad gibi saltanat devrini sarayında geçirmeyip Eğri seferinde bizzat ordunun başında bulundu. Bu atalarının geleneğini sürdürerek gazâ için sefere çıkması mecbur bırakılmaktan çok kendi isteğinin bir sonucudur.

III. Mehmed, Hıristiyanlara karşı hoşgörülü olması sebebiyle bazı esirleri serbest bıraktığı belirtilir. Avrupa'da meydana gelen gelişmelere ilgisiz kalmamış, İngiltere ve Fransa ile olan diplomatik

münasebetlere önem verdi. Hatta İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth'in göndermiş olduğu üzerinde saat bulunan orgu sarayda kurdurarak dinlemiştir. Batıda uzun süren savaş ortamı, Anadolu'da meydana gelen Celâlî hareketleri ve doğu cephesindeki kayıplar, devletinin ekonomisinin bozulması huzursuzluğun çıkmasına ve aleyhinde kanaatlerin oluşmasına sebep oldu.

Devlet işleri düzgün gitmediği zamanlarda kolayca üzüntüye kapılır, yemekten-içmekten kesilirdi. Celâlî isyanları ile İran savaşlarının uzun sürmesi onu büyük üzüntü içinde bıraktı. İçkiyi sıkı bir şekilde yasaklayıp, bütün meyhaneleri kapattı. Sultan III. Mehmed Han'ın, Handan Sultan'dan; Mahmud, Ahmed, Cihangir, Mustafa ve Selim isimli oğullarıyla, iki kızı olmuştur. Vefatından az önce saltanat için harekete geçeceği hakkında şayialar çıkan henüz on dokuz yaşındaki Şehzade Mahmud'u öldürtmüştü. Cihangir ve Selim ise sağlığında vefat etmişlerdi.

III. Mehmed Han entelektüel bir kişiliğe sahipti. Âlimlere karşı cömert olup, kendisine sunulmuş olan edebî eserleri ilgiyle karşılardı. Hasan Kâfî Akhisârî, devletin içinde bulunduğu durum hakkında yazmış olduğu risalesini İbrahim Paşa'nın vasıtasıyla padişaha sunmuş ve onun takdirini kazanmıştır. Tâlikîzade *Fetihnâme-i Eğri*'yi onun adına kaleme almıştır. Yine Selânikî, Âlî Mustafa, Hoca Sadeddin Efendi gibi tarihçiler yanında Nev'î ve şair Bâkî de onun saltanatı onun döneminin önemli simalarıdır.

ADLÎ, ADNÎ VE MEHEMMED!

Bütün Osmanlı padişahları gibi hassas bir şair olan III. Mehmed Han'ın şiirde hocaları Nevalî ve Nevî'dir. III. Mehmed Han'ın bir divanına rastlanmamıştır. Münşeat mecmualarında yer alan şiirlerinde Adlî, Adnî ve Mehemmed mahlaslarını kullandığı görülmektedir. Riyazî tezkiresinde Adlî mahlasıyla yazdığı "diye" redifli gazelinin taç beyti şu şekildedir:

Dilber oldur Adlîyâ kim hışmidicek âşıka
Boynuna bend eylerin zülf-i hümâyunum diye

III. Mehmed Han'ın âdil yönünü ve dinî duygularını ifade eden çok hoş ve mükemmel bir şiiri şöyledir:

Yok-durur zulme rızamız, adle biz mâilleriz
Gözleriz Hakk'ın rızasın emrine kâilleriz

Ârifiz, âyîne-i âlem-nümâdır gönlümüz
Rûzigârun cünbişinden sanmanuz gâfilleriz

Hükm-i Mevlâ'ya mutîiz fâriğuz tedbîrden
Biz tevekkül ehliyiz takdîrine kâilleriz

Gönlümüz kuhl-i Sıfahân-ı alır mı aynın
Tûtiyâ-yı gerd-i râh-ı dilbere mâilleriz

Pûte-i aşk içre Adnî kâl ezelden kalbimiz
Gıll u gışdan hâliyiz âlemde sâfî-dilleriz

III. Mehmed, dindar ve tasavvufa meraklı bir kimse idi. Şiirlerinde sade ve tatlı bir dil kullanmıştır. Buna örnek şu şiiri gösterilebilir:

Zülfünün zincirine kul eyledin cânâ beni
Kulluğundan kılmasun âzâd Allahım beni
Cevr-i dilber ta'n-ı duman suz-ı firkat za'f-ı dil
Türlü türlü dert için yaratmış Allahım beni

Ey sevgili beni zülfünün zincirine bağlayıp esir ettin. Rabbim, beni senin esirin olmaktan azad etmesin. Dilberin eziyeti, rakibin düşmanlığı, ayrılığın ateşi ve gönlün zafiyeti: Meğer Allah beni bunca türlü dert için yaratmış.

Yine bir mecmuadan alınmış olan gazeli ise şöyledir:

Günbegün sevdan ile huşum perişan olmada
Hâl-i canân arzu-yı vaslımla isyan olmada

Ben dökem dersem, dü çeşmimden yaşım bârân gibi
Benden evvel çeşm-i canân durma giryân olmada

Vasl-ı canândan, meşamm-ı câna lezzet gelmiyor
Çün ezelden ruz-i maksum bize hicrân olmada

Yok rakibimden rahat, bâri hayal etsem biraz
Dûşta, çeşmimde câri yaş değil, kan olmada

Mâl-i hülya gibi Adnî'nin de var sermayesi
Nakd-i câna karşılık hep kârı hüsran olmada

EY MEHEMMED!

Aşağıdaki şiir konu ile ilgili hemen her eser veya makalede Fatih Sultan Mehmed'e ait olarak gösterilmiştir. Oysa Fatih Avni mahlası ile şiirlerini kaleme almıştır. Ayrıca münşeat mecmualarında şiirin III. Mehmed Han'a ait olduğu açıkça belirtilir.

İmtisâl-i câhid û fillâh olubdur niyyetüm
Dîn-i İslam'un mücerred gayretidür gayretüm

Fazl-ı Hakk u himmet-i cünd-i ricâlullâh ile
Ehl-i küfri ser-te-ser kahr eylemekdür niyyetüm

Enbiyâ vü evliyâya istinâdum var benüm
Lutf-ı Hak'dandur hemân ümmîd-i feth ü nusretüm

Nefs ü mâl ile n'ola kılsam cihânda ictihâd
Hamdülillah var gazâya sad hezârân rağbetüm

Ey Mehemmed mu'cizât-ı Ahmed-i Muhtâr ile
Umaram gâlib ola a'dâ-yı dîne devletüm

Açıklaması:

Niyetim Allah yolunda cihat ediniz emrini tutmaktır. Mücerret gayretim, (sadece) İslam dini içindir.

Yine niyetim Cenab-ı Hakk'ın fazlı, Allah adamlarının himmetiyle kâfirleri baştan sona kahreylemektir.

Peygamberlerle velilere istinadım vardır. Fetih ve başarı ümidim ise Hakk'ın lütfundandır.

Bu cihanda nefis ve mal için çalışanın eline ne geçer. Sonunda hepsini terk etmeyecek mi? Hamdolsun benim gazâya binlerce rağbetim var.

Ey Mehmed! Peygamber Efendimiz'in mucizeleri bereketiyle, umarım din düşmanlarına devletim galip çıkar.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I. AHMED HAN (1603 – 1617)

Düşdi gönül sana güzel
Ey bî-vefâ eyle vefâ
Bağrumı delme cevr idüp
Ey bî-vefâ eyle vefâ

Budur murâdı Bahtî'nün
Subh u mesâ ey dilrübâ
Canumı yoluna koyam
Ey pür-cefâ eyle vefâ

I. Ahmed Han

TAHTA ÇIKMASI

22 Aralık 1603 Cumartesi gününün akşamı olduğunda, otuz yedi yaşındaki III. Mehmed Han vefat etti. Padişahın ölümü üzerine saltanat yolu Şehzade Ahmed'e açılmış bulunuyordu. Bu beklenmedik ölüm haberi gizlenmişti. Hemen sonra geleneğe uyularak, aynı günde divan toplandı. Divan üyeleri yerli yerinde otururlarken sabah vakti kapıcılar kethüdası eliyle kaymakam Kasım Paşa'ya bir padişah mektubu yazılarak tahta çıkış olayı bildirilmişti. Fakat Kasım Paşa, Sultan Mehmed Han'ın hasta olduğunu bilmediğinden, bir süre şaşırdı ve ah vah etti. Paşa, hattı okumak istediyse de başaramayarak kethüdaya:

"Bu okunmaz yazıyı sana kim verdi?" diye sordu ve "Bu padişahın yazısı değil" dedi. Bunun üzerine kethüda:

"Beni çağırmış olan kapıağasından aldım" cevabını verdi. Kaymakam paşa Hatt-ı Hümayun'u Reisülküttab Hasan Beyzade'ye verdi. Reis efendi hattı yalnız Kasım Paşa işitebilecek şekilde okudu. Hatt-ı Hümayun'da:

"Sen ki Kasım Paşa'sın. Babam, Allah'ın emriyle vefat eyledi ve ben Taht-ı Saltanat'a cülus eyledim. Şehri muhkem zapt eyleyesin. Bir fesad olursa senin başını keserim!" diyordu. Bu buyruğun amacı, İstanbul'daki kapıkullarının ayaklanıp kenti yağmalamaları ihtimalini ortadan kaldırmaktı.

Kasım Paşa bundan sonra zamanın şeyhülislamı olan Mustafa Efendi'ye, çavuşbaşıya ve öteki âlimlerle ileri gelenlere çavuşlar göndererek onları padişah divanına çağırdı. Çağrılanlar geldiklerinde padişah tahtının kurulacağı yerin döşenmesine başlandı. Hiçbir şeyden haberi olmayan divan üyeleri, neden çağırıldıkları hakkında çeşitli yorumlar yapmakta idiler. Bu sırada şeyhülislam ile büyük âlimlerin çoğu gelip yerlerini aldılar. Vezirler de divanhaneden çıkıp padişah tahtı yanında sıralanmışlardı. O anda Bâbüssaâde'den, başı

sarıklı hâlde, yeni padişah Sultan Ahmed göründü. Herkesin şaşkın bakışları arasında sağına ve soluna selam verdikten sonra görkem ve devletle tahta çıktı. Tam o sırada çavuşlardan, toplu olarak makamla okudukları dua ve övgü sesleri yükselmeye başlamıştı.[118]

I. Ahmed Han, her ne kadar tahtın tek varisi olduğunu bilse de babasının bu beklenmedik ölümü herkes gibi onu da şaşırtmıştı. Nitekim o ana kadar III. Mehmed Han, sultanlar arasında en genç ölen padişah, I. Ahmed Han ise en genç tahta çıkandı. Fakat küçük yaşta padişah olmasına rağmen, zekâsı sayesinde padişahlık sanatını süratle kavramıştır.

Şeyhülislam, vezirler, ulema ve ocak ağaları yeni padişaha biat ettiler. I. Ahmed Han'ın cülus merasiminden sonra babası III. Mehmed Han'ın tabutu Bâbüssaâde önüne çıkarıldı. Matem işareti olan siyah sarıklar sarınan yeni padişahla devlet erkânı hazır hâlde bulunuyordu.

Cenaze namazı, Şeyhülislam Mustafa Efendi tarafından kılındıktan sonra I. Ahmed Han sarayına çekildi ve devlet erkânı cenazeyi merasimle kaldırdı. Rahmetli padişah Ayasofya'da babası III. Murad Han'ın türbesi yanında hazırlanan mezara defnedildi. Ardından padişahın ruhu için dualar okunup fakir ve yetimler doyuruldu.

Cülus günü Kaptan-ı Derya Cağalazade Sinan Paşa, bir hafta sonra ise Veziriazam Malkoç Ali Paşa İstanbul'a gelerek padişahın eteğini öptüler. Ali Paşa, iki yıllık Mısır hazinesini de getirdiğinden I. Ahmed Han'dan iltifat görerek Siyavuş Paşa Sarayı'na yerleşti. Âdet üzere kapıkulu ocaklarına yedi yüz bin altın tutarında cülus bahşişi dağıtıldı.

KARDEŞ KATLİNE SON!

III. Murad ve III. Mehmed Han veliaht şehzade olarak sancağa çıkmışlar, kardeşleri ise sarayda tutulmuşlardı. Babalarının vefatı ile tahta çıktıklarında ise Fatih Kanunnâmesi'ne dayanarak hayatta bulunan kardeşlerini boğdurtmuşlardı. Sultan I. Ahmed'in cülus ettiğinde Mustafa adında bir erkek kardeşi bulunuyordu. Sultan III. Mehmed'in defin işlemini gerçekleştiren devlet adamları hemen

dağılmamışlardı. Bir müddet Şehzade Mustafa'nın cenazesi için davetçi beklemişlerdi. Ertesi gün de bu yolda bir haber gelmeyince önce hayret edildi. Sonra büyük şehre bir huzur havası yayıldı. Çünkü İstanbul halkı kardeşini boğdurtmayan bu genç padişahı, tahta çıktığı gün pek sevmişti.

I. Ahmed Han'ın tahta çıktığı zaman kardeşi Mustafa'nın canını bağışlamış olması iki nedenle açıklanmaktadır. Birincisi, şimdiye kadar Osmanlı padişahları içinde yalnız Kanunî Sultan Süleyman ile II. Selim Han'ın cüluslarında şehzade kanı akmamıştı. Onlardan sonra gelen iki padişahın tahta çıkışları esnasında ilk kez sarayda idamların olması büyük hüzün ve üzüntüye yol açmıştı. Zira anneleri ve cariyeleri günlerce yas tutmuşlar, yetişmiş pek çok şehzadenin bir anda defni İstanbul halkını da mateme boğmuştu. Bu üzüntü ve keder muhtemelen kardeş katline karşı bir tepkinin oluşmasına ve buna alternatif taht usullerinin doğmasına yol açmıştır.

İkincisi ise, çocuk sahibi olup olmayacağı belli olmayan Sultan Ahmed ile kardeşi dışında o sırada hanedanda başka bir erkek bulunmuyordu. Dolayısıyla hanedanın devamlılığını riske atmamak için bir süreliğine, yani I. Ahmed bulûğa erişinceye kadar ve erkek evlat sahibi olana kadar Şehzade Mustafa'nın hayatta kalması gerekmekteydi. Ayrıca genç sultana kardeşinin yaşından dolayı teminat verilmiş ve onu bir oğul gibi tutup şefkat göstermesi yönünde ikna edilmişti. Çünkü onun genç yaşta ve çocuksuz tahta çıkmış olması, devleti hassas ve tehlikeli bir sürece sokmuştur. Neticede şartlar ne olursa olsun Osmanlı tarihinde ilk defa kardeş katli uygulanmamış oluyordu.

I. Ahmed Han'ın kılıç alayı İstanbul halkının da yoğun takibi ve ilgisi altında, 4 Ocak 1604'te düzenlendi. Yeni padişah, Eyüp Sultan Türbesi'nde Hz. Muhammed'in kılıcını kuşandı. İlk işi ise Darüssaâde ve Bâbüssaâde ağalarını değiştirmek oldu. Öte yandan Handan Sultan, Valide Sultan olarak sarayda yerini alırken büyük valide Safiye Sultan ise Eski Saray'a taşındı.

Sultan I. Ahmed babası dönemindeki yoğun kargaşa ortamından dolayı sünnet olamamıştı. Biat merasimleri, kılıç kuşanma ve ilk

Cuma selamlığını yaptıktan sonra yeni padişahın ilk işi kendisini sünnet ettirmek oldu (23 Ocak 1604). Sünnet çocuğu olarak halka görünmek istemediğinden meydan düğünü yaptırmadı. Ancak halktan da gizlemedi. Tahtta çıktıktan sonra ilk Cuma günü namazını Süleymaniye'de kıldı, saraya dönünce cerrah çağırdı. İstanbul halkı sevgili padişahının bu mürüvveti için üç gün üç gece donanma ve şehrâyîn yaptı. Haberler ise su halkaları gibi yayılmıştı. Osmanlı ülkesinde şenlikler aylarca sürmüştür.

I. Ahmed Han şehzadelik yıllarında edindiği alışkanlık üzere, yine saraydan sık sık dışarı çıkıp kendini halka gösteriyor, İstanbul'u teftiş ediyor, avlara katılıyor ve saltanat kayığında trampetler borazanlar çaldırarak dolaşıyordu.

İRAN CEPHESİ

I. Ahmed Han, tahta çıktığı sırada batıda Avusturya, doğuda ise İran savaşları devam ediyordu. Anadolu'da da Celâlî hareketleri doruk noktasındaydı. Her iki savaş ve iç sorunlar dolayısıyla durum kritik bir hâl almıştı.

Sultan III. Mehmed zamanında Yemişçi Hasan Paşa'nın yerine Malkoç Yavuz Ali Paşa veziriazam olmuştu. Divan toplantısında şark ve garp cephelerine serdar tayini görüşüldüğü zaman, İstanbul'da iki cephe işlerini idare etmek için umumi bir başkumandan vaziyetinde kalmak istemişse de I. Ahmed Han tarafından reddedildi. Padişah, Macaristan cephesine bizzat veziriazamın gitmesini söyleyerek Ali Paşa'ya serdarlık fermanını gönderdi.

Ali Paşa öncelikle İstanbul'un asayişi ile ilgili tedbirler aldı. Uymayanlar hakkında ağır cezalar uyguladı. Narh işlerini, çarşı pazar denetimini sıkı tuttu. Yeni kurallar koydu. Örneğin akşam hava kararıktan sonra halkın sokağa çıkmasını yasaklamıştı. Bu disiplin altında Avusturya ve İran seferleri için hazırlıkları hızlandırdı. 1604 yılının ilkbaharında Macaristan seferi için görkemli bir törenle İstanbul'dan hareket etti.

Eski veziriazamlardan Cağalazade Sinan Paşa ise Celâlî ve Şark seferi serdarlığına tayin edilmişti. Devletin iki cephede savaşacak

olması, kuvvetlerin de bölünmesine sebep olmuştu. Cağalazade'nin hissesine; silahtarlar, sol bölük askerleri ile Anadolu, Karaman, Sivas beylerbeyleri, Maraş, Erzurum, Haleb, Şam, Rakka, Diyarbekir ve Van eyaleti komutanları düşmüştür.

Sinan Paşa yanına bir miktar asker ve mühimmat alarak İstanbul'dan merasimle Üsküdar'a geçti (5 Haziran 1604). Kısa sürede İzmit, İnönü, Konya, Niğde, Kayseri üzerinden Sivas'a ulaştı. Burada Karakaş Ahmed Paşa'nın karşılamaya gelmesi üzerine onun eski isyanını affederek kendisini Çıldır valiliği ile görevlendirdi. Ayrıca mükemmel bir askerî birlikle Maraş beylerbeyi, Tercan'da Erzurum beylerbeyi Köse Sefer Paşa; Erzurum'da Van, Diyarbekir, Şam, Rakka ve Haleb beylerbeyleri de kendisine katıldılar.

Gecikmeli olarak hareket eden Sinan Paşa 8 Kasım'da Kars önlerine varmıştı. Paşa, burada on gün kalarak Karakaş Ahmed Paşa'nın dönmesini bekledi. Bu arada Şah Abbas'ın Erivan dolaylarında bulunduğu ve telaş içinde olduğu söylentileri dolaşıyordu. Erzurum Beylerbeyi Köse Sefer Paşa, önden gidip şahı esir edebileceğini ve ordunun da arkadan gelmesini dile getirmişti. Fakat Sinan Paşa bu teklifi reddederek Ahmed Paşa dönmeden hareket edilmeyeceğini belirtti.

Karakaş Ahmed Paşa ancak kış başlarında dönebildi. Paşanın dönmesinden on gün sonra hareket edilerek Nahcivan civarından şaha mektuplar gönderildi. Padişah adına yazılan mektupta, Osmanlıların cihat ile meşgul olduğu bir zamanda şahın din düşmanları ile ittifak etmesi kınanıyordu. Ayrıca padişah, kuvvetlerinin bir kolunu Üngürüs'e, diğer kolunu denize sefere yollarken Sinan Paşa'yı da şahın üzerine gönderdiğini mektubunda belirtti. Bunların yanında erlik ve cihangirlik davasında ise ortaya çıkması gerektiğini de mektubuna eklemişti.

İranlılar ise yıllar önce Şah Tahmasb tarafından geliştirilen bir strateji uyarınca, seferler sırasında köylerin, kasabaların halkını tümüyle sürüyorlardı. Bu strateji, nispeten küçük ordularıyla muazzam Osmanlı gücüne karşı koyabilmek için bir çare arayan Şah Abbas'ın ciddi niyetlerini açıkça ortaya koyuyordu. Aras Nehri'nin kuzeyin-

deki Culfa gibi bölgedeki bütün diğer şehirler, büyük bir nüfus göçü sonunda, Müslüman olsun ya da olmasın, tüm nüfuslarını yitirdiler. Şah genellikle Hıristiyan köy ve kasabalarından yetişkinleri ve çocukları seçip zorla gulam (köle) birliklerine katıyordu. Ya ölüm, ya da İsfahan'da yeni bir hayat arasında seçim yapmak zorunda kalan Culfalı Ermeniler, 1604-1605 kışında, şahın kesin buyruğu üzerine askerlerin baskısı altında, yüzlerce kilometre güneye yürüdüler.

Böylece Kızılbaşlar, Osmanlı ordusunun geçeceği Ermenistan'ı insan, yiyecek ve hayvanlar için zorunlu maddelerden mahrum ederek ülkeyi harap hâle getirdiler. Önde İran'a sürülen halk kitleleri, arkada Osmanlı ordusu olduğu hâlde Üç-kilise (Ecmiyazin) ve Culfa üzerinden Tebriz'e çekilmişlerdi.

Şah Abbas birliklerini mümkün olduğunca Osmanlı pençesinden uzak tutmaya çalışıyordu. Bu itibarla Safevi güçleri güney ve doğu yönünde hareketle, geri çekildikçe Cağalazade'nin ulaşım yolları, gitgide uzaklara, bomboş, yiyecek bulunmayan, köy kasabaya rastlanmayan, insansız bir bölgeye düştü. Ahalisi boşaltılmış ve yakılmış köyler arasında her tarafında açlık ve sıkıntının hâkim olduğu bir bölgede Osmanlı ordusu güçlükle ilerliyordu. Kış bastırmış soğuklar da askere ikinci bir darbe olmuştu.

8 Kasım gününe gelindiğinde, askerler artık kışlağa çekilme isteğinde bulundular. İran ordusunu toplu durumda yakalamayı uman serdar bu isteği reddetti. Hava gittikçe soğuyor, Cağalazade'nin askerlerini denetimi gitgide güçleşiyordu. Bu durum karşısında serdar askeri kışlaklara dağıtıp baharda sefere devam etme kararı aldı.

Sinan Paşa, doğuda, Hazar'ın kıyısındaki Şirvan beylerbeyi olan oğlu Mahmud Paşa'yı ziyaret etmeye karar verdi. Belki İranlılara karşı bir büyük kıskaç hareketi planlamaktaydı. Ancak ağır kış şartlarından bunalan Osmanlı ordusu böyle bir düşünceye karşı çıktı. Asker, daha öteye gitmeyi reddedip, kışlığa çekilmeyi talep eden yeniçerilerin elebaşılığında isyan etti.

Askerler: "Deryaya sefer etse anasını görmek için Mesina'ya; karada serdar olsa oğlunu görmek için Şirvan'a gitmek ister. Şah

bizi beklemeyip kaçtı. Ona yetişmeye çalışmak boşunadır; Tebriz muhasarasından da bir şey çıkmaz. Biz kışı Rum'da (küçük Asya) çıkarmak isteriz!" diyerek bağırmaya başladı.

Sinan Paşa ise şahın ellerinde bulunduğunu, Gence bölgesinin kışlayacak yerlerinin Anadolu'dan daha güzel bulunduğunu söylese de askerler kararlarında pek ısrarlıydı. Bu sözlerin hiçbir etkisi olmadığı gibi serdarın çadırını başına yıkıp Şirvan'a gitme niyetini değiştirmeye zorladılar.

Artık yapacak bir şey kalmamıştı. Cağalazade derhâl ağır silahlarını yüksek dağ geçitleri üzerinden geçirerek Van'a çekildi. Yol boyunca birçok adam ve hayvan yitirildi. Osmanlılar Van'a ulaşıp kaleye dahil olduklarında İranlıların da artlarına düşüp iki konaklık bir menzile kadar geldiği haberini aldılar. Erzurum Beylerbeyi Sefer Paşa, Sivas Beylerbeyi Ahmed Paşa, Alaca-Atlı Hasan Paşa, şah üzerine yürümek için izin istedilerse de başarılı olamadılar. İranlılar da kırk gün bekledikten sonra, doğuya yönelip Tebriz'e döndüler. Osmanlı kaynaklarına göre Cağalazade Sinan Paşa ağırdan aldığı için Şah Abbas'ı elinden kaçırmıştı.

Orduda bulunan bazı devlet adamları, serdarın hudut üzerine kışlamasının duyulmuş bir şey olmadığını, ya Haleb'e veya Diyarbekir'e gidilmesini ısrarla belirtmelerine rağmen Cağalazade'ye dinletemediler. Orduyu terhis eden paşa, Van Kalesi'ne çekilerek burada kışlamaya karar verdi.

URMİYE GÖLÜ SAVAŞI

Serdarın Van'da kışlaması Şah Abbas'ı da şaşırtmıştı. Ancak bu fırsatı kaçırmak istemedi. 1604-1605 kışının şiddetine rağmen Fars Valisi Allahverdi Han'ı ansızın Van üzerine gönderdi. Kızılbaşlarla yapılan muharebede kayıplar verildiği gibi Allahverdi Han'ın üstün kuvvetleri karşısında başarılı olunamayınca kaleye çekilmek mecburiyetinde kalındı. Memleket içinde bir kışlak seçmediğine pişman olan Sinan Paşa, daha önce defterdarlık görevinde bulunmuş olan Şems Paşa'yı serdar kaymakamlığı ile Van'da bıraktı. Kendisi de, 1605 Ocak'ında gemi ile Erciş'e çıkarak kışlaktaki askeri toplamak

ve İstanbul'dan gönderilecek yardımı beklemek üzere, Erzurum'a geçti. Bu arada Van bölgesini yağma ve tahrip eden Kızılbaşlar, ayrıca erkek nüfusu katl, diğerlerini ise esir ederek Hoy'da şahla buluştular.

1605 yılı baharında iki ordu yeniden harekete geçti. Osmanlılar Tebriz'i ve Azerbaycan bölgesini geri almayı akıllarına koymuşlardı. İranlılar ise, yine vurkaç taktiğini sürdürmeyi planlamakta idiler. Nisan 1605'te, Osmanlı ordusunun bir bölümü doğu yönünde yürüyüşe geçti. Şah Abbas, hızla ve hiç beklenmedik bir biçimde ordusunu kuzeye ve batıya doğru kaydırdı ve Mayıs 1605 gelirken, Osmanlı ordusunun geride kalan ana bölümünün atlarından birçoğunu Van yakınlarındaki yamaçlarda otlarken, kışın acısını çıkarırken yakaladı. Atlarına ulaşmaya zaman bulamayan süvariler bir an için çaresiz kaldılar. Cağalazade, kendisi Van surlarının içinde güvendeyken, kalan taburlarını yeniden toplayıp savaş düzeni aldırmayı becerdi. İranlılar Cağalazade'nin neredeyse atsız kalmış süvarilerine saldırdığında, askerin yapacak bir şeyi yoktu. Şah şiddetli bir darbe indirdi. Yenilen Cağalazade Sinan Paşa önemli komutanlarını da yanına alarak, bir gemiyle Van Gölü'nü geçip, Erzurum'un yolunu tuttu.

Erzurum'da birliklerini toparlayan Sinan Paşa bu kez Abbas'ın gücüne son vermeye kesin kararlıydı. Beklenen zaferden sonra kışı Erdebil'de geçirmeyi düşündüğünü açıkladı. Ordusunu oluşturan askerler arasında Irak, Anadolu, Kuzey Suriye'den gelenler yanında bir de Haleb'deki Canbolatoğlu Hüseyin Paşa'nın Kürt birliği vardı. Sinan Paşa'nın Haleb beylerbeyliği görevinden aldığı Nasuh Paşa da, Bağdad ve Şehrizor bölgelerinden topladığı çok sayıda Kürt askeriyle orduya katılıyordu. Nasuh Paşa'nın görevi Batı Anadolu'daki Celâlîlerle savaşmak ve onları kısa süre için de olsa oyalamaktı.

Bu arada Şah Abbas da ordusunu savaşa hazırladı. Allahverdi Hanı yirmi beş bin Kızılbaş atlısı ile üç yada dört İran tümeninin başında gönderdi. Cağalazade, yeni harekâtına 1605 yılının sonbaharında başladı. Topçu ve piyade önde, süvariler arkadaydı. Şah Abbas Tebriz'den çıkarak kuzeye yürürken, askerlerini hareket hâlindeki Osmanlıların iyice uzağında tutmaya gayret ederken teması da kes-

miyordu. Her iki komutan da yaklaşan kışı ve askerlerinin savaşma yeteneğini etkileyecek olan soğuğu düşünüyordu.

Yine Kasım günüydü. Cağalazade, güneydoğuya yürüyerek Urmiye Gölü'nün kuzey kıyısını geçip göl kıyısındaki Tasuj'u Tebriz'e bağlayan anayola indi. Osmanlı ordusu, yürümekte olduğu vadi boyundaki tepelerin arkasında Abbas'ın askerlerinin bulunduğundan habersizdi.

Osmanlı birliklerini istediği bir mevzide durdurmayı ve savaşa mecbur etmeyi başaran şahın ordusunda sâhib-i divan Ali-Kulu Han Şamlu sağ, Korucubaşı Allahkulu Bey sol kanadı oluşturmaktaydı. Şahın meşhur süvari kuvvetleri savaş başlar başlamaz cepheden taarruza geçmişti. Sinan Paşa ise subaylarını, "Ağır davranın, çok açılmayın!" diyerek uyarmıştı, Erzurum Beylerbeyi Köse Sefer Paşa öğleden ikindiye kadar üstün vaziyette harp ettikten sonra Sinan Paşa'yı dinlemeyerek takibe çıktı.

İşte bu sırada, Allahverdi Han'ın dumanla saldırı işaretini vermesi üzerine, İran ordusunun iki ya da üç tümeni Osmanlı ordusuna kanatlardan saldırdı. Türk serdarı haklı olarak şaşırdı ve çembere alındığını anladı. Türk birlikleri iyi dövüştülerse de çok kayıp verdiler. Sonunda her taraftan saldırıya uğrayan Sefer Paşa esir düştü. Osmanlı birlikleri büyük kayıplar vermişlerdi. Şahın huzuruna çıkarıldığında kendisine yapılan mezhep değiştirme teklifini reddeden Sefer Paşa acımasızca öldürülecektir.

Şimdi Cağalazade'nin geride kalan gücü, güçlü bir İran ordusu ile karşı karşıyaydı. Osmanlı birlikleri tam bir yenilgiye uğramamışlardı. Buna karşılık ağır bir hezimet istemiyorlarsa Cağalazade'nin ertesi gün için varını yoğunu bir araya getirmesi gerekiyordu. Osmanlı serdarı, toparlanarak ertesi sabah şafakla beraber karşı saldırıya geçmek kararlılığı içinde, Tasuj'un biraz batısındaki otağına çekildi.

İranlılar ise kazandıkları zafere rağmen Osmanlı topçusunun sapasağlam yerinde durması sebebiyle endişeliydiler. Gece bazı Kürt beyleri, ne yapacaklarını sormak ve istişarede bulunmak üzere veziriazamın çadırına geldiler. Kendilerine Cağalazade'nin uyuduğu

bildirilince, onun gerçekte ordugâhta bulunmadığını sandılar. Bu düşünce ordu içine kısa sürede gerçekmiş gibi yayıldı. Osmanlı askerleri korku ve kargaşa içinde kaldı. Birlikler gece ile geri doğru çekilmeye başladılar. Karakaş Ahmed Paşa birlikleri kuzey yönünde gözden kayboldular. Ordunun geride kalan bölümü, İranlılardan kaçma telaşı içinde, darmadağın yürüyüşe geçerek serdarın toplarını, otağını (anlaşılan içinde uyuyordu) ve hazinesini geride bıraktı. Felaketten haberdar edilen Cağalazade'nin kaçanları izlemek ya da Safevi şahına tutsak olmaktan başka seçeneği kalmamıştı. Doğu seferinde elde edilmiş bütün ganimeti, hazinesini, altmış topu ve savaş alanında bırakarak yürük bir ata atlayıp Van yolunu tuttu.

Urmiye Gölü savaşından kaçan Kürtlerin ilk dalgası, Haleb'den gelmekte olan Canbolatoğlu Hüseyin Paşa'nın ordusuyla Van yakınlarında karşılaştı. İranlılarla girişilen savaşın yitirildiğini, serdarın kaçtığını bildirdiler. Hüseyin Paşa bu haberler üzerine ileri yürümekten vazgeçerek Van'da beklemeyi yeğledi.

Osmanlı serdarı çoğu yük hayvanı sırtındaki yaralılarıyla, Van'a geldiğinde, Canbolatoğlu Hüseyin'i ve kuvvetlerini şehrin yakınlarında çadır kurmuş beklemekte olduklarını görünce, beyninden vurulmuşa döndü. Cağalazade Sinan Paşa o anda öfkeyle patladı. Kendisi, Hüseyin Paşa'nın Haleb'e beylerbeyi olmasını sağlamak için az gayret göstermemişti. Dostluğun karşılığı bu mu olmalıydı? Zamanında yetişse muhtemelen bu mağlubiyeti ve utancı yaşamayacaktı. Oysa şimdi kendisini İstanbul'da büyük ihtimalle idam bekliyordu.

İşte bu düşünceler içerisindeki Cağalazade, derhâl Hüseyin Paşa'yı Van'daki sarayına çağırttı. Kaynaklar serdarı büyük bir kızgınlıkla şöyle bağırdığını belirtmektedir:

"Sana eyalet-i Haleb, sefere zamanında erişmek şartıyla verilmiş iken böyle avdetimizden sonra mı gelürsün. A'dâ üzerimize geldiği zaman niçün erişmedün?"

Canbolatoğlu çeşitli özürler ileri sürdüyse de, Sinan Paşa hemen idamını buyurdu.

Bu aceleye getirilmiş karar, Cağalazade Sinan Paşa'nın hayatında yaptığı en ağır iki yanlıştan ikincisiydi. Bu yanlışların düzeltilmesi, Osmanlı İmparatorluğu'na oluk gibi akan para ve kana mal olacaktı.

Nitekim Hüseyin Paşa'nın askerleri beylerinin idamı üzerine Haleb'e çekildiler. Orada kendisine vekâlet eden yeğeni Ali Bey'i başlarına geçirerek isyana başladılar. Yıllarca süren bu isyan Cağaloğlu'nun sebep olduğu son gaile oldu.

Diğer taraftan Cağalazade'nin bu ağır mağlubiyeti İstanbul'a ulaşmış ve bir ümitsizlik havası oluşturmuştu. Şirvan, Şemahı ve Gence tarafları elden çıkmıştı. Bunun üzerine Kaymakam Mustafa Paşa, padişaha Acem seferi harp malzemesinin tamamen kaybedildiğini ve düşmanın daha fazla zarar vermemesi için önlem alınması gerektiğini bildirdi. Bunun için de Sinan Paşa'nın görevinde devam edip etmeyeceğine karar verilmesi ve sefer vakti geçmeden erzak ve mühimmat temininin sağlanması gerektiğini belirtti.

Bu durum karşısında Avusturya seferinde bulunan Sadrazam Lala Mehmed Paşa'ya acele İstanbul'a dönmesi için emir gönderildi. Çok geçmeden Sinan Paşa'nın ölüm haberinin ulaşması ise, Celâlî karışıklığının giderilmesi ve şark serdarlığı için çözüm aranmasına sebep oldu.

AVUSTURYA KRALI İLE GÜREŞ!

İran harplerinin devam ettiği sırada Avusturya cephesinde de savaşlar sürmekteydi. Sultan I. Ahmed Han, ilk iş olarak Erdel ve Eflak'ı kendi tarafına çekmeye çalıştı ve bunda başarılı da oldu. Padişah o günlerde bir de rüya görmüştü.

Rüyasında Avusturya kralı ile güreş tutuyor fakat kendisi arka üstü yere düşüyordu. Padişah bu hâl ile dehşet içinde uyanmıştı. Görünüşte rüya çok korkunçtu. Sabahleyin, derhâl huzura getirilen âlimler ve rüya tabircilerinden hiçbiri, bu rüyayı padişahı tatmin edecek şekilde tabir edemediler. Nihayet Üsküdar'da bulunan Aziz Mahmud Hüdâyî'nin tabir edebileceğini arz ettiler.

Ahmed Han da bir mektup yazarak, yakınlarından biriyle gönderdi ve tabir edilmesini rica etti. Haberci, mektubu alıp süratle

Üsküdar'a geçti. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin kapısını çaldı. Aziz Mahmud Hüdâyî Hazretleri, elinde bir zarf ile kapıya çıktı. Habercinin getirdiği mektubu alırken, kendi elindeki mektubu padişaha vermesini istedi ve:

"Sultanımızın gönderdiği mektubun cevabıdır" buyurdu.

Mektubu şaşkınlık içinde alan haberci, derhâl padişaha götürdü ve gördüklerini anlattı, Ahmed Han'ın gönderdiği mektup daha açılıp okunmadan cevabı gönderilmişti. Sultan Ahmed Han, mektubu heyecanla okudu. Deniyordu ki: "Allahu Teâlâ insan vücudunda arkayı, cansız mahlûklarda ise toprağı, en kuvvetli olarak yarattı. İnsanın sırtı ile toprağın birbirlerine değmesi, bu iki kuvvetin bir araya gelmesi demektir. Böylece, padişahımızın arka üstü yere yatması ile bu iki kuvvet birleşmiştir. Dolayısıyla, bu rüyadan İslam'ın temsilcisi olan padişahımızın, küffâra karşı zafer kazanacağı anlaşıldı."[119]

Padişah bu tabiri çok beğendi ve "İşte gördüğüm rüyanın tabiri budur" dedi. Derhâl Mahmud Hüdâyî hazretlerine bin altın hediye gönderdi. Duasını alıp Avusturya üzerine yürüdü. Hudut boylarındaki kuvvetlerle birleşen Osmanlı ordusu, Avusturya'ya arka arkaya darbeler indirmeye başladı ve onları sulha mecbur etti. Bilhassa Estergon'un ele geçirilmesi, Avusturyalıları perişan etti. Böylece on üç sene süren Osmanlı-Avusturya harbi, Zitvatoruk'ta nihayete erdi ve yirmi yıl müddetle antlaşma imzalandı. Bu antlaşmaya göre, Kanije, Estergon, Eğri kaleleri Osmanlılara geçti. Avusturya savaş tazminatı ödedi.

Sultan Ahmed Han'ın bu hadiseden sonra, Aziz Mahmud Hüdâyî hazretlerine bağlılığı ziyadesiyle arttı. Ziyaretine gidip, talebesi olmakla şereflendi. İlim ve feyzinden istifadeye azami gayret gösterdi. Sultan, bu nimete şükrünü şu şiiriyle dile getirmektedir;

Vârımı ben Hakk'a verdim, gayri vârım kalmadı,
Cümlesinden el çekip pes dû cihânım kalmadı

Çünkü hubbullah erişti, çekti beni kendine,
Açtı gönlüm gözünü, gayri gümânım kalmadı

Evliyânın himmeti, yaktı beni kül eyledi,
Sâfiyim, buldum safâyı, dü cihânım kalmadı

Ahmedî der, "Yâ ilâhî! Sana şükrüm çok-durur"
Hamdulillah aşk-ı Hak'tan, gayri vârım kalmadı

LALA MEHMED PAŞA

Diğer taraftan 3 Haziran 1604'te İstanbul'dan hareket eden Veziriazam Malkoç Ali Paşa, 26 Temmuz'da Belgrad'a varmıştı. Fakat padişah izin vermediği için birçok işleri yapamamış olmaktan derin üzüntü içinde yola çıkmış bulunuyordu. Sofya'ya gelindiği zaman sadrazamın sağlığı bozulmaya başladı. Günden güne hastalığı arttı ve bu durum fazla sürmedi. Belgrad'a vardıktan dört beş gün sonra da bu geçici dünyayı bırakıp gitti (26 Temmuz 1604).[120]

Lala Mehmed Paşa, sadrazamlık mührünü, çavuşbaşı yerinde olan Kurt Paşa'nın Mustafa Ağa'sı ile başkente gönderdi. Sadrazamlık mührü, Hafız Ahmed Paşa eliyle İstanbul'da padişah hazretlerine verildi. Sadaret görevi Kaymakam Hafız Paşa'ya teklif edildi. Hafız Paşa, daha önce Bosna'da Mihaloğlu savaşında serdarlığın tatlı ve acı taraflarını tatmış ve bu görevi yüklenmek isteğini artık gönlünden atmıştı. Çünkü Niğbolu Muharebesi'nde Macaristan hududunun zorluğunu görmüştü. Böylece Hafız Paşa, görevi kabul etmedi.

Padişah bunun üzerine fikrine güvendiği hocası Mustafa Efendi'ye başvurdu. Mustafa Efendi, görev için en ehil kişinin o zamana kadar hudut üzerindeki askerin başkumandanlığında bulunan Lala Mehmed Paşa olduğunu ifade etti. Mühr-i Hümayun Lala Mehmed Paşa'ya gönderildi.[121]

Yeni sadrazam uzun zaman Rumeli beylerbeyliği vazifesinde bulunuyordu. Avusturyalılara karşı Budin savunmasındaki başarısı üzerine üçüncü vezirlikle Macaristan serdarlığı gibi önemli görevlerde bulunup sınır boylarında ve cephelerde birçok tecrübeler geçirmişti. Bu itibarla Lala Paşa'nın sadareti, serdarlığı orduda çok iyi karşılanmış ve bir rivayete göre düşmanında telaşına sebep olmuştur.

Lala Mehmed Paşa sadaret mührünü aldıktan sonra öncelikle Feldvar ve Adoni (Cankurtaran) kalelerinin sağlamlaştırılması için gayret sarf etti. Daha sonra Belgrad'dan Budin'e doğru hareket etti. Hatvan ve Peşte kalesindeki düşmanın bu hareketten korkup kaçtığını haber almıştı. Ayrıca kendisinin harp sahasında ve düşman arasında şöhreti olduğundan ordunun maneviyatı da yüksekti.

Paşanın yıllardır cephelerde saldığı muazzam namı yetiyordu. Hiç muharebe etmeden Tuna'yı geçerek hemen kaleyi muhasara etti. Avusturyalılar çekilip giderken lağımlar kurmuşlarsa da tam zamanında haber alındığı için, fitilin ateşi baruta yarım arşın kala söndürülmüştür.

Paşa, Peşte'nin kazanılması üzerine Budin ile Peşte arasında bulunan ve düşmanın tahrip etmiş olduğu, sallardan meydana gelmiş olan köprüyü onardı. Bundan sonra iki seneden beri elden çıkmış olan Budin'in kuzeyindeki Vaç (Vayçen) Kalesi'ni karadan ve nehir tarafından gönderdiği kuvvetle sıkıştırdıktan sonra kısa sürede ele geçirdi (18 Ekim 1604).

Bu sırada Protestan Macar halkı üzerinde Katolik Avusturya baskısının artması, Erdel'in bağımsızlığı için mücadele eden ve daha önce Avusturya taraftarı olan Erdel Beyi Etienne Borçkai'in İstanbul'a elçi göndererek yardım istemesine sebep oldu. Borçkai'a Erdel Krallığı için yardım vaatinde bulunulması üzerine o da kuvvetleriyle sefere katıldı.

Serdarın asıl arzusu kendisi de kalede iken düşmana teslim edilen Estergon'u almaktı. Durmadan ve hiç vakit kaybetmeden Estergon Kalesi'ni kuşattı ve fethetmek için İslam askerinin başında var gücüyle çalışmaktan çekinmedi. Fakat kâfirlerin taburu kale karşısında Ciğerdelen adındaki yerde bulunuyor ve kolay yardım alıyordu. Aynı zamanda muhasaranın Ekim ayına tesadüf etmesinden ve soğukların bastırmasından dolayı otuz bir günlük muhasaradan sonra Belgrad'a dönüldü. Düşman memleketini vurmak üzere Kırım hanının orduda bulunan oğlu Toktamış Sultan'la Rum Beylerbeyi Tiryaki Hasan Paşa içerilere gönderildi.

Estergon kuşatmasındaki bir diğer başarısızlık sebebi ise, Yeniçeri Ağası Nakkaş Hasan Paşa'nın askeri iyi idare edememesi ve gayretsizliği idi. Çünkü Hasan Paşa bir kez bile metrislere çıkmamıştı. Bu itibarla azledilerek yerine Yusuf Ağa getirildi.[122]

Lala Mehmed Paşa Estergon önünden önce Budin'e oradan da Belgrad'a hareket etmiş olup şehre 25 Aralık 1604'te ulaştı. Budin'de hizmet süreleri dolan bin yeniçeri günde altı akçe ile bölüklere kaydedildiler.

ESTERGON'UN FETHİ

Lala Mehmed Paşa Belgrad'a dönünce, padişah tarafından, kışın bütün şiddetiyle devam etmesine rağmen İstanbul'a davet edildi. Son seferde kazanılan başarılardan dolayı padişahın iltifatlarını gördü. Bu davetin asıl sebebi ise, Erdel'in Avusturya hâkimiyetine karşı isyanı ve Borçkai meselesinin görüşülmesi idi. Kışı İstanbul'da geçiren veziriazam, baharla birlikte şehirden Davudpaşa'daki karargâhına geçmişti.

Padişah sadrazamdan, Budin'in emniyeti bakımından son derece önemli olan Estergon Kalesi'nin, mutlaka zaptını emretmiş bulunuyordu. Lala Mehmed Paşa da, yıllardan beri sürüncemede kalan Avusturya seferinin artık sonuçlandırılmasını istiyordu.

21 Mayıs 1605'te Davudpaşa Sahrası'ndan büyük bir merasimle uğurlanarak hareket eden Ordu-yı Hümayun, Belgrad-Budin yoluyla Estergon önlerine geldi. 29 Ağustos günü kaleyi kuşattı. Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem Lala Mehmed Paşa, bir harp divanı topladı. İlk sözü kendisi aldı:

"Padişah efendimizin emirlerini unutmayalım: 'Ya Estergon'a girersiniz, ya cennete' buyurmuşlardı. İmdi, tedbir ne ola?" Buraları iyi tanıyan Bosna Beylerbeyi Hüsrev Paşa:

"Devletlü vezirim" dedi; "Bu kaleyi düşürebilmek için yardım yollarını kesmek gerektir. Bunun için etrafındaki kalelerin de fethi şarttır!" dedi. Estergon'u kuşatma mevzileri ve barut durumları da görüşüldükten sonra serdar-ı ekrem sırf bu sefer niyetiyle orduya katılan Ayasofya Vaizi Nureddin Efendi'ye dönerek:

"Hocam, acep bizlere bir tebşiratta bulunmazlar mı?" Yetmişlik mücahit cevap verdi:

"Allah kuluna kâfidir. Sizler O'nun yolunda oldukça karşınızda kim durabilir!" Lala Mehmed Paşa, divanı kapatmadan: "Cümleniz berhudar olasınız... Gün, Allah'a kul, Resulüne ümmet, padişahımıza hizmet günüdür" dedi. Sonra ecdadın ruhlarına el-Fatiha çekip, okudular.

Estergon'u Fransız asıllı bir kont savunuyordu. Bu harpte Avusturya hesabına çarpışan Dampier kontu çok meşhur bir askerdi. Osmanlı ordusu yaklaşırken, kaledeki bütün Macar askerlerini dışarı çıkardı. Çünkü dört yıl önceki Kanije kuşatmasını hatırlamıştı. O gün Macar askerleri, Osmanlı ordusuna tek kurşun atmamışlardı. Bu duruma içerleyen Macarların kumandanı ise, Lala Mehmed Paşa ile konuşmak istedi. Mehmed Paşa ile aralarında şu konuşma geçti:

"Kaleyi niçin terk ettiniz, ümidiniz mi tükendi?"

"Ümit, Osmanlı adaletindedir, Devletlü vezir!"

"Estergon'da ne kadar asker kalmıştır?"

"On bine ulaşmaz!"

"Peki, kontun maneviyatı nasıldır?"

"Sadece etraftaki kalelerden alacağı yardıma güvenmektedir."

Gerekli malumatı alan serdar, son bir sual sordu:

"Memleketinize mi gideceksiniz, yoksa başka bir orduda parayla mı dövüşmek istersiniz?" Avusturyalılara gücenmiş olan general:

"Bizler de askeriz koca vezirimiz. Şayet izin verirseniz, bu defa dünyanın en büyük ordusuna katılmak niyetindeyiz. Hiçbir ücret de istemiyoruz!"

Böylece Macar şövalyeleri de katıldılar.

Bundan sonra Estergon surları top atışları ile sarsılmaya başladı. Süratle hareket eden Bosna Beylerbeyi Gazi Hüsrev Paşa 8 Eylül'de Višegrad Kalesi'ni zapt etti. Bektaş Paşa da Tepedelen'in işini 19 Eylül günü bitirdi. Bu iki kalenin düşmesiyle Estergon'daki

askerlerin moralleri çok bozuldu. Fakat Dampier inatçıydı ve hâlâ Ciğerdelen'den yardım görüyordu.

İşte bu sırada Budin'den gelen askerî malzeme kervanı göründü. Büyük mandaların çektiği yirmi beş muhasara topu, arabaların üstündeki otuz bin adet gülle ve on bin fıçı barut, düşman askerlerinin gözlerini faltaşı gibi açtı. Gerçekten tek ümitleri Ciğerdelen'de kalmıştı. Ama ertesi sabah bütün Türk topları birden patlamaya başladı. Kale duvarlarında büyük gedikler açılıyordu. 29 Eylül gecesi fedailer, Estergon'un Su Kulesi'ni ele geçirdiler. Böylece kale, biraz daha zor duruma düştü. Bütün gaziler, Lala Paşa'nın "Son Hücum" emrini bekliyorlardı. Fakat kayıp vermek istemeyen Lala Mehmed Paşa beklemekteydi.

Nihayet Koca Osman Çavuş'un Ciğerdelen'in düştüğü haberi paşayı rahatlattı. "Elhamdülillahi Rabbi'l-âlemin" diyerek secdeye kapandı. Umumi hücum için son hazırlıkları yaparken kaleden "aman" sesleri yükselmeye başladı. Estergon'un çevresinde bulunan kalelerin ve pek çok tabyasının Türklerin eline geçtiğini gören Avusturyalılar son hücuma dayanamayacaklarını ve kılıçtan geçirileceklerini anlamışlardı. Derhâl kaleyi teslime hazır olduklarını bildirip sulh teklifinde bulundular.

Bunun üzerine Peçevi İbrahim Efendi şartları görüşmek üzere gönderilmiş ve kendilerine can ve mal güvenliği sözü verilmiştir. Eşyalarını alıp kaleden çıkan müdafiler gemilerle memleketlerine gönderilmişlerdir.[123]

Estergon Kalesi, Sultan III. Mehmed devrindeki düşüşünden I. Ahmed Han devrinde geri alınışına kadar on sene düşman elinde kalmıştı. Estergon ve civarındaki kalelerin fethi ile Budin bir hudut şehri durumundan kurtulmuş oluyordu.

Bu başarıdan dolayı Lala Mehmed Paşa "Estergon Fatihi" unvanıyla şöhret buldu. Diğer taraftan Borçkai Türk kuvvetlerinin yardımı ile Uyvar'ı alırken Tiryaki Hasan Paşa da Veszprem ve Polata'yı fethetti.

Sultan I. Ahmed Han Višegrad ile Estergon'un fethine çok sevinmişti. Şu gazeli ile bu fethi ölümsüzleştirmiştir.[124]

Bihamdillâh ki kılmış din-i İslam'ı Hûda mensûr
Višgrad ile Estergon'u almışlar olub mesrur

Guzat-ı Müslimîne irişüb avni o Kahhar'ın
Urup küffâre topu kahrı kılmışlar yine makhur

İtaat eyleyüb serdâre can ile çalışmışlar
Duam oldur ki indelallah olalar cümlesi me'cûr

Çün irdi mücde-i fethi bu iki kal'anın Bahtî
Acep mi ehl-i İslam'ın şebi hader olsa rûzi sûr

Estergon'un fethi üzerine Lala Mehmed Paşa, Avusturya üzerine büyük bir fetih yapma kararı vermişti. Kız kardeşinin oğlu olan Kanije Beylerbeyi İbrahim Paşa'yı yirmi bin kişilik bir kuvvetle Hırvatistan sınırlarından İstirya içlerine gönderdi. Gaziler büyük bir akın hareketi sonucunda Koermend ve Steinamanger şehirlerini ele geçirecek ve zengin ganimetlerle döneceklerdir.

KRALA TAÇ GİYDİRDİ!

III. Murad Han dönemi sonlarından itibaren Avusturya işgaline uğramış olan Erdel'de son zamanlarda ciddi manâda huzursuzluk hâkimdi. Zira Erdel kralı, Osmanlı hükümdarına karşı imparatorla ittifak ederek faaliyete geçtiyse de Erdel'i işgal eden Avusturya kumandanı kalelere asker doldurarak özellikle Protestan olan halka karşı zalimce davranmaya başlamıştı.

Protestan mezhebini kabul etmiş olan bölge halkı, Katolik Alman tahakkümü altında mezhep ve vicdan hürriyetine susamış durumdaydılar. Osmanlı idaresi altındaki din ve vicdan hürriyetini aramaktaydılar. Bu dinî sebebin yanında Macarlığın Cermen boyunduruğundan kurtulmak istemesi gibi milli sebep de vardır.

Nihayet Avusturya Başkumandanı Basta'nın Türklere karşı hareket etmek üzere Macaristan cephesine çağırılması Erdelliler için büyük bir fırsat oluşturdu.

Avusturya idaresine karşı girişilen hareketin başını İstvan Borçkai çekiyordu. Bu kişi III. Murad Han döneminde Türklere karşı Avusturyalılarla birleşmiş olan Erdel Prensi Sigismund Bathory'nin akrabasıydı.

Borçkai bir gün Müslüman bir kölesine Nemçe'nin yaptığı zulüm ve baskılardan yakınması üzerine esir:

"Beni serdara gönder, bütün Müslüman askerini getireyim ve senin Erdel Krallığı'na atanacağına güvence vereyim" demiştir. Borçkai bu öneriyi yerinde bularak Avusturyalılara karşı isyan bayrağını açtı ve kölesi Emir'i Lala Mehmed Paşa'ya göndererek yardım istedi. Kendisine Erdel Krallığı ve yardım edileceği sözü verildi ve daha sonra tacla beraber krallık alâmetleri gönderildi. Bu suretle serdar, Borçkai'ye yardım ederek Erdel işini halletmek istiyordu.

Borçkai isyanının ardından Tisa Nehri'nin iki tarafında Avusturya'ya ait bazı yerleri almış ve acele yardım istemişti. Fakat yardım gidinceye kadar General Basta Borçkai'yi kaçırmıştı. Buna rağmen serdarın gönderdiği Tatar ve Temeşvar kuvvetlerinin gelişi işin seyrini değiştirdi. Yardım birlikleri ile güçlenen Borçkai, bu defa karşılaştığı Basta'yı büyük bir bozguna uğrattı. Borçkai Uyvar'da dahil Avusturya'ya ait yerleri ele geçirdiği gibi birçok ganimet elde etti (Eylül 1605).

Lala Mehmed Paşa, kendisini memnun edip büsbütün ısındırmak için bu önemli bölgeyi Borçkai'ye verdi ve daha sonra da Erdel Prensliği'yle Macar Krallığı'nı veraset şartıyla kendisine verdiğini belirten bir ferman gönderdi. Bu fermanda:

"Hâlâ Macar kralı ve Erdel hâkimi olan Borçkai kral" diye hitap edilmekteydi. Ve bu konuda iki tarafça antlaşma imzalandı.

Daha sonra Borçkai, sadrazam tarafından Budin'e davet olundu. Budin sahrasında Avrupalıların hayran oldukları muhteşem otaklar kurulmuştu.

Borçkai rengârenk otaklar, sayebânlar ve seraperdeler ile süslenmiş olan bu Türk karargâhına geldi. Yanında on altı Macar asilzadesi

vardı. Türk karargâhına vasıl olur olmaz toplarla selamlandı ve çavuşbaşı ağa tarafından karşılandı.

Saf hâlinde ve dimdik dizilmiş olan silah ve giyimleri pek mükemmel askerler arasından geçen Borçkai, sadrazam ile paşaların ve beylerin bulunduğu büyük otağa girdi. Kendisi ve maiyeti, hazırlanmış olan sandalyelere buyur edildi. Otağ, Osmanlı azamet ve şevketini gösterecek bir ihtişamla donatılmıştı. Otağın dip tarafında vakur bir hâlde oturmakta olan sadrazamın, eski Oğuz âdetine göre; sağ ve solunda rütbe sırasına göre paşalar ve beyler yer almışlardı.

Lala Mehmed Paşa, hususi surette İstanbul'da yaptırılmış olan üç bin duka altını kıymetindeki altın ve mücevherle müzeyyen tacı Borçkai'ye giydirdi ve beline murassa bir kılıç da kuşatarak onu Macaristan kralı ilan etti. Ayrıca bir Osmanlı, bir de Macar bayrağı verildi. Yeni Macaristan kralı sadrazamın elini öptükten ve teşekkür ettikten sonra ölünceye kadar Türk devletinin sadık bir bendesi olarak kalacağını ve bunu her zaman ispata hazır olduğunu beyan etti.

Merasim hitama erdikten sonra yemekler yenip şerbetler içildi. Bunu müteakip Macaristan kralı, sadrazamdan müsaade isteyerek, top sesleri arasında Türk karargâhından ayrıldı (20 Kasım 1605).

Bu suretle imparatorun kuvvetleri iki düşman karşısında bırakıldı ve bu hâl Avusturya'yı barışa yanaştıran en önemli sebep olacaktı.

Peçevi Tarihi'nde geçmiş senelerdeki başarısızlıklar ile son seferde elde edilen zaferin mukayesesi yapılırken özellikle halka karşı uygulanan âdil muameleye dikkat çekmektedir. Şöyleki:

"Reâyâya iyi muamele olunmak ve vaatlerde bulunmakla Uyvar yöresindeki köylerden her gün padişah ordusuna arabalar dolusu yiyecek gelirdi. Asker de orduya varıp satın almak ihtiyacını duymazdı. Macar kızları ve kadınları çipu dedikleri taze pişmiş Macar çöreklerini ve türlü meyve ile yiyecekleri çadırdan çadıra gezdirerek alın diye yalvarırlardı. İslam askeri Estergon'u toplarla dövmek üzere olduğu bir sırada bile, reâyâ gelir, vire kâğıtlarını alıp itaat ederlerdi. Hatta orada Tuna üzerinde kurulan büyük köprüyü, kırk elli değirmenci ustası Hıristiyan gelip bina ettiler. Orada

da İslamlara bina bakımından zahmet çektirmediler. Adalet ve reâyâya iyi davranmanın ürünleri böylece ortaya çıktı. Daha önceki serdarlarımız da böyle davranmış ve Gazi Sultan Süleyman Han'ın yolundan gitmiş olsalardı ne seferler bu kadar uzar ne de askerler canlarından bezerdi. Belki her biri din ve devlet düşmanlarının başlarını ezerdi."[125]

LALA MEHMED PAŞA'NIN VEFATI VE DERVİŞ PAŞA

Lala Mehmed Paşa İstanbul'a geldiği sırada İran'la husumet sürerken Anadolu'da Celâlî hareketleri de artarak devam etmekteydi. Defalarca yapılan müşavereler neticesinde Kürt Beyi Mir Şeref'in damadı bulunan Nasuh Paşa'nın, o mıntıkayı iyi bilmesinden dolayı, üçüncü vezaretle İran ordusu serdarlığına; Vezir Murad Paşa'nın Macaristan ordusu başkumandanlığına tayini ve sadrazamın da İstanbul'da bulunarak Şark ve Garp seferlerini idare etmesi kararlaştırıldı.

Padişah bu kararlara muvafakat etmiş iken, Derviş Paşa'nın faaliyetleri yapılan bu düzenlemeyi tamamıyla değiştirdi. Derviş Paşa, henüz bostancıbaşı iken Sultan Ahmed'in teveccühüne nail olmuş ve Cağalazade'nin yerine kaptan paşalık mansıbını ele geçirmişti.

İlk iş olarak Estergon'un fethine başlıca sebep olan Yeniçeri Ağası Hüseyin Ağa'yı azlettirdi. Yerine kendi adamlarından Maryol Hüseyin Ağa'yı tayin ettirdi. Sadrazam, sabık Yeniçeri Ağası Hüseyin Paşa'ya Rumeli beylerbeyliğini vermek istediği hâlde, Derviş Paşa, o memuriyetine de mani olarak Halebe gönderdi Hüseyin Paşa ise, Adana yolunda asi Cemşîd'in eline düşerek öldürüldü.

Öte yandan Derviş Paşa'nın hedefinde bizzat sadrazamın kendisi de bulunuyordu. Nitekim onun telkinleri neticesinde sadrazamın bizzat İran seferine gitmesine dair bir Hatt-ı Hümayun çıkarıldı. Lala Mehmed Paşa, arza girdiği zaman padişah:

"Acem'e serdar olup gitmen lazım gelmişdir" dedi.

Mehmed Paşa, gitmeden önce Avusturya ile muahede işini bitirmek istediğini arz etti ise de tesir ettiremedi. Ertesi gün Nasuh Paşa sadrazama gelerek İran seferine gitmesi için teşvik etti ve

kendisinin de seferin meşakkatine iştirak etmek istediğini bildirdi. Lala Mehmed Paşa dedi ki:

"Biz Mûr Vadisi'nden (Mekümoriye'den) Viyana üzerine yürümüş olsaydık, bir taraftan da Borçkai Presburg üzerinden yine Viyana'ya doğru hareket etseydi, bu iki ordu Viyana önünde birleştiği takdirde Avusturya'da bize karşı savunma imkânı kalır mıydı? Korkarım ki, şimdi Borçkai'ye ve on iki seneden beri Osmanlı Devleti'ne sadakatlerini kazanmaya çalıştığım Macarlara mudara edilmez de, on iki senelik mesainin semereleri kaybedilir."

Derviş Paşa'nın tahriklerinin neticelerinden olmak üzere, Macaristan ordusu nüzul eminliğini (konakçıbaşılık) kazanmış olan Kapıcıbaşı Mustafa Ağa, Kastamonu sancakbeyliğine tayin olundu. Sadrazam Mustafa Ağa'nın orduda bulunması gerektiğini, seferde yerini tutacak kimse olmadığından, onu ayırmak kendisinin kolunu kanadını kırmak demek olacağını Zât-ı Şahane'ye arz eyledi. Padişah ise buna cevaben telhisin üzerine:

"İhsan ettiğimiz sancağımızı beğenmez mi?" sözlerini yazarak dikkatini çekti.

Artık bu cevap karşısında Lala Mehmed Paşa Üsküdar'a çadırını kurdurmaya mecbur oldu. Lâkin şiddetli ve derin bir keder hissetmiş olduğundan o haftanın içinde felce uğradı. Derviş Paşa, sadrazamın hastalığının sahte ve uydurma olduğunu padişaha ifade etti. Onun bu hainceTelkinleri üzerine Sultan I. Ahmed, Lala Mehmed Paşa'ya şöyle bir Hatt-ı Hümayun gönderdi:

"Geciktirme ve mazeretleri bırakıp elbette otağa göçmelisin."

Son nefesini vermesi yaklaşmış olan sadrazam, durumunu kontrol etmek üzere gönderilen kapı ağasına durumun hakikatinin anlaşılmasını padişahtan istirham ederek şöyle dedi:

"Ağa bizim hâlimize itimat olunmadı ve bu devlete yaptığımız hizmetler bilinmedi. Ola ki Cenab-ı Hakk katında kaybolmaz. Rica ederim benim adıma saadetlü padişahın eteğini öpesin ve şu vasiyetimi bildiresin. Altı tane saçı bitmedik, ana sütüne muhtaç

yetimim var, bunları el kapısına muhtaç etmesin. Her ne ihsan ederse Allahu Teâlâ onun bin katını kendisine ihsan buyursun."

Kapıağası padişaha gelerek Lala Mehmed Paşa'nın vücudundan üçte ikisinin felce uğramış olduğunu arz etti ve vasiyetini bildirdi. Sadrazam Mehmed Paşa üç gün sonra da (23 Mayıs 1606) ebediyete irtihal etti.

Eyüp'te Sokollu'nun türbesine defnolundu. Sunullah Efendi'nin beyanına göre Derviş Paşa, sadaret makamına geçmek için, Lala Mehmed Paşa'yı Portekizli bir tabip vasıtasıyla zehirlemiştir.[126]

Nitekim Lala Mehmed Paşa'nın vefatıyla Mühr-i Hümayun, Derviş Paşa'ya teslim edildi. Padişah, Lala Mehmed Paşa'nın nakit paralarını ordunun sefer masrafları için hazineden müsadere edilerek, geri kalan kısmının yetimlerine verilmesini emretmişti. Fakat Derviş Paşa askerî ihtiyaçlarını pek çok para olarak gösterdiği bahanesiyle Defterdar Ekmekçizade'ye Lala Mehmed Paşa'nın yalnız elli bin altınla on milyon akçeden ibaret olan nakitlerinin değil, diğer mallarının da müsaderesini emretti.

Derviş Paşa veziriazamlık makamına tayin olunduğu gün kaptan paşalığı üç defa Kıbrıs beylerbeyliğinde bulunmuş olan Cafer Paşa'ya verdi. Riyaset ettiği ilk divanda çavuşbaşıya:

"Divan halkı beni sair sadrazamlara kıyas etmesinler; bir işi ertesi güne bırakanın başını keserim!" dedi. Şiddetli bir hükümet icrasına delâlet eden bu söz o gün öğleden sonra, azledilmiş bir beylerbeyinin idamıyla teyit edildi.

Öte yandan Derviş Paşa veziriazam olunca selefini göndermek için padişah üzerinde tesir yaptığı İran seferine gitmek istemeyerek yerine Bostancıbaşı Ferhad adında birisini paşalıkla İran serdarlığına tayin ettirdi. Padişaha yakın olmak için saraydan ayrılmak istemeyen Derviş Paşa çok geçmeden Lala Mehmed Paşa'ya yaptığı fenalığın cezasını gördü.

Kendisinin oturduğu konak sarayın Demirkapı tarafında idi. Şiddetli hareketleri nedeniyle kısa sürede düşmanları artmıştı. Bunlar yeraltından saraya yol yaptırıyor, padişaha suikast düzenlettirecek

diye şayia çıkardılar. Derviş Paşa'nın Lala Mehmed Paşa'yı hasta olduğu hâlde İran seferine çıkması için tazyikte bulunurken kendisinin sudan bahanelerle gitmek istememesi padişahın dikkatini çekmişti. Şimdi bu söylentilerin duyulması üzerine Derviş Paşa'yı hiç soruşturmaya tâbi tutmadan idam ettirdi.[127]

ZİTVATORUK ANTLAŞMASI

Nemçe ile muharebe devam ederken ara sıra her iki taraf barış yapmak için birbirlerini yokluyorlardı. Fakat hiçbirisi fedakârlık yapmadıkları için anlaşamıyorlardı. Lala Mehmed Paşa da sadarete geldikten sonra bir taraftan muharebe ederken diğer taraftan barış işlerini takip etmişti.

Nihayet Osmanlıların son başarıları, Estergon'un zaptı, Erdel ve Eflak işlerinin halli imparatoru da ciddi olarak barışa yaklaştırmıştı. Bu sırada Lala Mehmed Paşa vefat etmiş olduğundan yerine öncelikle Avusturya serdarı ve sonra da veziriazam ve serdar-ı ekrem olan Kuyucu Murad Paşa müzakerelere devam etti. Murad Paşa birkaç sene evvel henüz Diyarbekir beylerbeyi iken ilk barış yoklamasını yapmış olduğundan cereyan eden görüşmeler hakkında bilgi sahibi idi.

Barışın gerçekleşmesini geciktiren meselelerden biri Estergon'un Osmanlı Devleti'ne iadesi şartı idi. Avusturyalılar bunu kabul etmiyorlardı. Buranın geri alınması aradaki anlaşmazlıklardan en önemlisini ortadan kaldırmıştı. Durumun aleyhlerine dönmesi dolayısıyla Başkumandan Arşidük Mathias imparatora tekrar başvurmuş ve nihayet rızasını almıştı.

Osmanlılar tarafından Veziriazam Murad Paşa'nın damadı Budin Valisi Ali Paşa ile Budin Kadısı Habil Efendi ve Murad Paşa Kethüdası Kadim Ahmed Efendi ve Budin eşrafından Nasrüddinzade Mustafa Efendi sulh murahhası oldular. Özellikle ilk ikisi daha evvelden beri sulh temaslarında bulunmuşlardı. Erdel Beyi Borçkai tarafından da dört murahhas vardı.

İmparatorun başlıca murahhasları Komaran valisi olup antlaşma metninde Amorladı Yanoş denilen Molar ile Kont Adolf Altan, Turzo Görk (Jorj Turço) İştuvan Mikloş, Nikola İstuanfi vesaire idiler.

Murahhaslar Estergon ile Komaran arasında Zitva Çayı'nın Tuna'ya döküldüğü yerde buluştular. Nemçe murahhasları, özellikle senelik verilen otuz bin dukanın kaldırılmasını ve bir de kendi aleyhlerine ayaklanan Erdel voyvodasının antlaşmaya karıştırılmamasını barışın mümkün olduğu kadar uzun olmasını, Erdel'in Avusturya'ya ait olduğunu ve Eflak'ın tarafsızlığını istemek ve ısrar etmek üzere sıkı talimat almışlardı.

Yirmi üç günlük bir müzakereden sonra bir ahidnâme imzalandı. Yirmi sene süreyle imzalanan antlaşma için Borçkai'nin de rızası alınmıştır. Zitvatoruk Muahedesi hükümlerine göre, Kanunî devrinden beri Avusturya'nın vermekte olduğu otuz bin duka altın tutarındaki yıllık haraç kaldırıldı, buna karşılık İmparator II. Rudolf bir defaya mahsus olmak üzere iki yüz bin kara kuruş tazminat ödemeyi kabul etti.

Antlaşma yirmi sene için imzalanmış olup on yedi maddeden oluşuyordu. Bunların en önemlileri ise şöyledir:

Avusturya'nın bu son savaşa kadar Osmanlı İmparatorluğu'na vermekte olduğu otuz bin duka altın tutarındaki haraç kaldırılmıştır.

Barış antlaşması üzerine İmparator II. Rudolf yalnız bir defaya mahsus olmak üzere Türk padişahına iki yüz bin kuruş tazminat verecektir. Bu para yaklaşık altmış yedi bin duka altını tutmaktadır.

Antlaşmanın onaylanmasından itibaren her üç senede bir hediyeler verilecekse de, bunların kıymet ve miktarı belli olmayacaktır.

Türk padişahıyla Avusturya/Almanya imparatoru haberleşmelerde eşitlik esasına uyacaklardır.

Osmanlı Devleti Avusturya imparatoruna o zamana kadar olduğu gibi kral demeyip "Roma Çasarı" unvanıyla hitap edecektir.

Her iki taraf birbirinin arazisine tecavüz etmeyecek ve bu gibi tecavüzlerde alınabilecek esirler iade edileceği gibi zarar ve ziyanlar da karşılıklı olarak ödenecektir.

Bu gibi hudut anlaşmazlıklarında Osmanlı İmparatorluğu adına Budin beylerbeyi ve Avusturya İmparatorluğu adına da Yanıkkale kumandanı hakem olacaktır.

Bu antlaşma yalnız I. Ahmed ile II. Rudolf için değil, bunların halefleri için de geçerli olacaktır.

İspanya kralı bu antlaşmaya katılmak hakkına sahiptir.[128]

Zitvatoruk Antlaşması'nın birinci maddesi gereğince Osmanlı Hükümeti, imparatorla Erdel Beyi Borçkai arasında imzalanmış olan Viyana antlaşmasını tanımış olduğundan Borçkai'ın zehirlettirilerek ölmesinden sonra imparator, bu Viyana antlaşması gereğince Borçkai'ın Erdel'i kendisine terk etmiş olduğundan bahseder.

İmparatorun bu iddiası sebebiyle murahhas olarak gönderdiği Tegroti'nin, Erdel'in kendilerine terk edilmesi hakkındaki teklifine sadaret kaymakamı Gürcü Mehmed Paşa gülüp başını sallayarak:

"Sen murahhasların Zitvatoruk'ta ortaya koyamadıkları bir teklifi söylemeye cesaret gösterdin" demişti.

Veziriazam Nasuh Paşa ise 26 Ekim 1612 başlarında yeni imparator Mathias'a gönderdiği mektupta: "Erdel'in padişahın kılıcıyla alınmış memleketi olup oraya vali tayin edilen Borçkai'nin Erdel'i imparatora terke yetkisi olamayacağı ve bunun ağza alınmasının bile doğru olmadığını" belirtilerek kim, kimin malını kime veriyor diye soruyordu. Bundan dolayı imparatorun Türklerin kılıç ile aldıkları bir yerde hak iddiasına kalkışması sebebiyle bunu tanımayan Osmanlı Hükümeti'yle arasında daima bir anlaşmazlık devam etmiştir.

1608, 1615 ve 1616 yıllarında yeniden gözden geçirilen Zitvatoruk Muahedesi'nin Osmanlılar tarafından kabulünde, Anadolu'da yıllardır devam etmekte olan Celâlî isyanlarının büyük rolü olmuştur.

Bu tarihten sonra Ocak 1628'de on bir madde üzerine ve yine yirmi sene süreyle antlaşmada ikinci bir yenileme olmuştur.[129]

CELÂLÎLER

Osmanlı Devleti Avusturya ve İran ile savaş; Fransa, İngiltere ve Hollanda ile de kapitülasyonlar konusunda meşgul olurken

Anadolu'da da Celâlî isyanları gittikçe genişlemekte idi. Osmanlı-Avusturya mücadeleleri sebebiyle Anadolu'da devlete karşı başlayan hoşnutsuzluk, halktan fazla vergi alınmasıyla en üst seviyeye çıkmıştı. Ayrıca tımarlı sipahilerin zayıflaması da isyan hareketlerinin genişleyerek yayılmasına ve böylece Celâlî isyanlarının had safhaya ulaşmasına yol açmıştı.

Karayazıcı'nın kardeşi olan Deli Hasan'ın İstanbul hükümetiyle anlaşıp Bosna valiliğini kabul etmesi üzerine dört yeni eşkıya reisi kendisine halef olmuşlardı: Kalenderoğlu, Kara Saîd, Saçlı, Uzun Halil namıyla anılan bu dört kişi uzak yerleri değil, Aydın ve Saruhan gibi Akdeniz Boğazı'na en yakın yerleri de kan ve ateşe boğdular. Üzerlerine cezalandırmak için giden orduyla yapılan mücadeleler yüzünden zavallı Anadolu harap bir hâle gelmişti.

Anadolu'nun dört bir tarafından sürekli olarak Celâlîlerden yakınmalar ve feryatçılar gelmeye devam ediyordu. Bir yandan Tavil, öte yandan Saçlı denen eşkıya, kısacası her bölgeden birer haydut başkaldırmış olduğundan, memleketin korunması için kesinlikle bir vezirin gönderilmesine gerek duyuluyordu. Durum devlet adamları tarafında padişaha arz olundu. I. Ahmed Han padişah, Davud Paşa'yı bu göreve atayarak acele olarak işinin başına gitmesini ferman buyurdu. Ancak, Davud Paşa acemiliğini ve güçsüzlüğünü gerekçe göstererek bin türlü özür ileri sürdü. Bu durum karşısında Gecdehan Ali Paşa'ya Anadolu eyaleti verilerek Anadolu askerini, Acem'e serdar olan Cağalazade'ye ulaştırmakla görevlendirildi.

Gecdehan Ali Paşa, eski Haleb Valisi Nasuh Paşa ile birlikte hareket etti. Öncelikle Tavil Ahmed'in faaliyetlerini önleyecekler ardından da İran Serdarı Cağalazade'ye yardıma gideceklerdi. Ali Paşa ile Nasuh Paşa beraberce Bolvadin Köprüsü'nde Tavil'in üzerine yürüdüler. Büyük bir asi lideri olan Tavil Ahmed sekbanlıktan yetişmeydi. Osmanlı paşaları Celâlîleri hafif görmenin bedelini ağır bir biçimde ödediler. Eşkıya karşısında fazla dayanamayarak bozguna uğradılar. Paşalar, köprünün bir başına toplarını dizip asilerin geçemeyeceklerini zannetmişse de Celâlî atlıları bir ham-

lede geçtikleri için Osmanlı askeri bozulup birçoğu şehit olmuş, esir olanlar ise başlarını kurtaramamıştır.

Nasuh Paşa herkesten önce kaçtı ve Kütahya'ya varıncaya kadar bir yerde duramadı. Arkasından Gecdehan da Kütahya'ya varınca Nasuh Paşa, bu bozguna sen sebep oldun diye onu kaleye kapattı ve o gece işini bitirdi. Bundan sonra İstanbul'a giden Nasuh Paşa, padişahın huzuruna çıkarak Anadolu'nun durumuna dikkat çekerek bizzat sefere çıkmasını istemiştir. Bunun üzerine I. Ahmed Han bir Bursa seyahati yapıp dönmüş, fakat durumda hiçbir değişiklik olmamıştır.[130]

Tavil Ahmed'e 1605'te Şehrizor beylerbeyliği verilerek isyanı önlenmek istendi. Fakat o bir süre sonra yeniden isyan ederek Harput'u ele geçirdi. Tavil'in oğlu Mehmed de sahte bir fermanla Bağdad valiliğini elde etti ve üzerine sevk edilen Nasuh Paşa'yı da yenilgiye uğrattı. Bağdad ancak 1607'de asilerin elinden kurtarılabilecektir.

CANBOLATOĞLU ALİ PAŞA

Diğer taraftan asıl büyük isyan Ortadoğu bölgesinde yaşanacaktı. Celâlî isyanlarındaki benzer özellikler Canbolatoğlu Hüseyin Paşa'nın İran seferine katılmakta gecikmesi dolayısıyla Cağalazade Sinan Paşa tarafından idam edilmesi (1604)[131] üzerine yeğeni Ali, Kilis ve civarında isyan bayrağını açmıştı.[132]

Onun kavgası başlangıçta sadık bir Osmanlı olarak padişahla değil, padişahın çevresine karşı idi. Haleb'de yönetimi gasp etmesine paralel olarak 1606 yılında Kuzey Suriye'deki güçlü Osmanlı şehirlerini de hâkimiyeti altına almak üzere teşebbüslere girişti.

Canbolatoğlu Ali'nin faaliyetleri Osmanlı Hükümeti'nce görmezden gelinecek gibi değildi. Payitaht, Trablusşam Emiri Seyfoğlu Yusuf Paşa'yı kendisini cezalandırmak üzere vazifelendirdi. Eğer Yusuf Paşa başarılı olursa, Kuzey Suriye'de düzeni yeniden sağlamak üzere bir Osmanlı ordusuna gerek kalmadan Canbolatoğlu ailesinin hak iddiaları ortadan kaldırılmış olacaktı.

Trablusşam Emiri Yusuf Paşa uzun zamandan beri Osmanlı Hükümeti'nin etkili bir adamı olarak görev yapmaktaydı. Bu itibar-

la, Haleb'i merkez edinen Canbolatoğlu Ali'nin üstünlük ve baskı kurmasından kendi adına endişe duymaktaydı. Şimdi önüne böyle bir fırsat çıkınca, Canbolatoğlu'nu devirmek suretiyle padişaha hizmet sunabilirse bundan çok büyük kazanç elde edebileceğini biliyordu. Hükümet de bunu uygun bularak ona yardım gönderdi ve Şam serdarı rütbesi verdi.

Bu gelişmeler üzerine Canbolatoğlu Ali Paşa hiç vakit geçirmeden Seyfoğlu Yusuf'un üzerine yürüdü. Hama'da iki taraf arasında şiddetli bir savaş cereyan etti. Osmanlı desteğindeki Yusup Paşa kuvvetleri, 24 Temmuz 1606'da çok ağır bir yenilgiye uğradı. Yusuf Paşa savaş alanını bırakıp Trablusşam'daki üssüne sığındı. Müttefiklerinin çoğu, Canbolatoğlu Ali'nin yanında yer almayı seçerek onu bırakıp kaçtı. Canbolatoğlu bağlılıklarını kazanmak amacıyla Seyfoğlu Yusuf'un yenik askerlerine yüce gönüllülük gösterdi ve çok iyi davrandı.

Canbolatoğlu, Seyfoğlu Yusuf'u yalnızca etkisizleştirmekle kalmayıp Suriye'deki gücünü sıfıra indirmek için peşine düştü. Başarısı bütün komşu emir ve şeyhlerin eksiksiz işbirliğine bağlıydı. Bu nedenle, Lübnan'ın önemli emirlerinden, Maanoğlu Fahreddin'i birlik olmaya çağırdı. Evlilik yoluyla Seyfoğlu'na hısım olan Fahreddin'in güneyde çok sayıda önemli dostları vardı. Maanoğlu Fahreddin de bu işbirliğine kayıtsız kalmadı.

İki emir Asi Irmağı'nın çıktığı yerde buluşarak Seyfoğlu Yusuf'u yakalamanın ve gerekirse öldürmenin hesabını yaptılar. Seyfoğlu'nun servet ve gücünün toplandığı başkenti Trablusşam'ı ele geçirmeye karar verdiler. Nitekim şehir kısa bir mukavemeti müteakip müttefik Celâlî güçlerinin eline geçti. Canbolatoğlu Ali, Halebli askerlerin şehirde yağma yapmalarını kesin bir dille yasakladı. Küçük çaplı Celâlî emirlerinin çoğu Canbolatoğlu'nun güçlü kişiliği karşısında ve olayların akışına kapılarak onun safına geçti. O sıralarda Canbolatoğlu Ali Paşa'nın emri altına giren adam sayısı altmış bini geçmişti.

Seyfoğlu Yusuf ise Şam'daki Osmanlı askerlerinin başına geçerek gücünü yeniden toparlamaya muvaffak olmuştu. Ali Paşa ile Maanoğlu Fahreddin, Yusuf'u ele geçirebilmek ve bölgeyi birleştirmek

amacıyla birlikte güneye doğru yürüyüşe geçtiler. Önce Musa bin el-Harfûş emirliğinin başkenti olan Baalbek'i ele geçirdiler. Ardından Şam Beylerbeyi Seyyid Mehmed Paşa'dan bazı bölgeleri kendilerine devretmesi için talepte bulundular. İsteklerinin reddedilmesi üzerine Ali Paşa, Maanoğlu Fahreddin birlikleri de yanında olduğu hâlde şehrin önünde göründü.

Canbolatoğlu, Şam'ı zapt ettiği takdirde Ortadoğu'da büyük bir güç hâline geleceğini biliyordu. Öte yandan Şam'ın hac kervanlarının yolu üstünde bir merkez olması dolayısıyla Osmanlı Hükümeti için taşıdığı önemi de idrak ediyor ve devletin bu duruma kayıtsız kalmayacağını düşünüyordu. Bu itibarla Osmanlı İmparatorluğu'ndan siyasi anlamda ayrılmayı amaçlayan tertiplerine rağmen, padişaha sadık kaldığını her vesile ile sürdürdü. Vergileri İstanbul'a zamanında göndermeyişine çeşitli özürler buldu. Güya onun kavgası menfaatçi devlet adamlarına karşıydı.

Böylece merkezin müdahalesinin önüne geçmeye çalışan Canbolatoğlu Ali Paşa, Seyfoğlu Yusuf'un gücünü kırmak amacıyla Şam'ı kuşattı. Çarpışmalar 30 Eylül 1606 günü şiddetle başladı. Şehrin içerisinde de Celâlîleri destekleyen azımsanmayacak bir taraftar kitlesi vardı. Bu sebeple, şehrin dışındaki savunma güçlerini kolaylıkla ortadan kaldırdı. Bunlardan, Seyfoğlu Yusuf'u teslim etmeyi reddeden bir bölümü surların içine çekildi. Bunu haber alan Canbolatoğlu, Şam'ın dış mahallelerinin üç gün boyunca yağmalanması emrini verdi.

Korkunç yağmadan dolayı şehrin uğradığı iktisadi felaket ve siyasi karışıklık Seyfoğlu Yusuf'u gözünü korkutmaya yetmişti. Teslim edileceğinden korkarak gece ile şehri terketti. Onun şehirden çıkması ile birlikte Şam kadısı başka bir çare kalmadığını görerek Canbolatoğlu'na başvurdu. Önemli miktarda altın vadederek (yüz binden fazla) şehri kuşatmaktan vazgeçmeye ikna etti. Canbolatoğlu Ali Paşa da bölge halkını karşısına almak istemiyordu. Gönderdiği haberde şayet Yusuf, Şam'da saklanmamış olsa şehri asla kuşatmayacağını bile söyledi. Üç gün sonra Canbolatoğlu Ali'yle Fahreddin,

Şam'da asker bırakmadan çekilip ele avuca geçmeyen Yusuf'un peşine düştüler.

İki ordu birlikte, bu kez de Hısnü'l-Ekrad üzerine yürüdü. Kaleye saklanmış olan yenik Yusuf Paşa'yı çembere aldılar. Seyfoğlu'nun bu saatten itibaren rakipleri ile anlaşmaktan başka çaresi kalmamıştı. Görüşmelerin daha başında, Canbolatoğlu Ali'nin ileri sürdüğü şartlarla barış yapıldı. Birbirlerinin akrabalarından kız alıp vermek suretiyle de dostluğu perçinlediler.

Şimdi bölgenin bu azılı üç emiri, Canbolatoğlu Ali, Seyfoğlu Yusuf ve Maanoğlu Fahreddin Suriye'nin tümüne hâkim olmuştu. Canbolatoğlu Ali Paşa hepsinin lideri konumundaydı.[133]

Büyük bir iç savaşa kadar götürecek bu tehlikeli gelişme karşısında İstanbul Hükümeti, Canbolatoğlu Ali Paşa'yı Haleb beylerbeyi olarak kabul etmeye karar verdi. Zira dış baskılar hafifleyene kadar uzlaşmış gibi görünmekten başka çıkar yol yoktu. Padişah, Eylül 1606'da, Ali Paşa'nın Haleb'e vali olmasını onayladı. İstanbul'daki karışıklıklar, Macarlarla can alıcı bir noktaya ulaşmış bulunan barış görüşmeleri ve Cağalazade'nin felaketle sonuçlanan İran seferi gibi bunalım nedenlerine, bir de Derviş Paşa'nın önce sadrazam olması ve ardından idamı eklenmişti. Daha tehlikeli problemlere el atabilmek için, Haleb'deki asiyi şimdilik yatıştırmak daha akla yatkın görünüyordu.

YENİ BİR DEVLET Mİ?

Canbolatoğlu Ali Paşa ise Osmanlı Hükümeti gibi düşünmüyordu. Artık onun hedefi sadece Haleb valisi olmak değildi. O artık kendisine bağımsızlık yolunu açacak bir oluşuma doğru gidiyordu. Nitekim düşünmekte olduğu bağımsız devletini, Haleb beylerbeyliğinin temelleri üzerine oturttu.

Bir taraftan da idaresini, dış siyasetini ve ordusunu geliştirdi. Güçlü bir hazineye malik olabilmek için kolları sıvadı. Hazinedarlık görevini ileride Abaza Mehmed adıyla ünlü bir asi olacak olan kişiye verdi. Haleb'de Avrupa ve Osmanlı parası geçmekte idiyse de, artık Ali Paşa'nın kendi adına bastırdığı paralar da yürürlükteydi. Nihayet

hâkimiyetin en büyük sembolü olan hutbeyi de kendi adına okuttu. O artık bağımsız bir devletin bağımsız lideri gibi hareket ediyordu.

Ali Paşa, gerek reâyâyı gerekse yabancı tüccarları, vergi almanın dışında özel isteklerle pek sıkıştırmıyordu. Onların desteklerini elde etmek muhakkak kendisini rahatlatacaktı. Yerli Ermeni ipek tüccarları da Canbolatoğlu ile sıkı işbirliği içine girmişlerdi. İpek ticaretini yöneten Çelebi Petik ve kardeşleri Canbolatoğlu Ali'nin ailesini yakından tanıyor ve onun İran ipek ticaretine ilgisini artırıyorlardı.

Diğer taraftan Canbolatoğlu Ali Paşa, planlarının başarıya ulaşması için Osmanlı dışından da müttefikler bulması gerektiğinin farkındaydı. Bağımsız devletinin bölge dışından ülkelerce tanınmasına ve paraya gerek vardı. Parayı ancak, kısa vadeli borç biçiminde ya da uzun sürecek bir barış döneminde artacak ticaret gelirlerinden sağlayabilirdi. Bu amaçla hem doğuda hem batıda girişimlere başladı.

Bazı yabancı diplomatlar, Ali Paşa'nın Şah Abbas'la haberleştiğini ve Şah'ın siyasal ilgisinin ve eli açıklığının nişanesi olarak armağanlar gönderdiğini ileri sürmektedirler. Ali Paşa'ya, ilk kesin yardım teklifi ise batıdan geldi. Toskana Dükü I. Ferdinand, Kıbrıs'ı Hıristiyanlık adına yeniden ele geçirmek ve Kutsal Toprakları hâkimiyeti altına almak gibi idealler içerisindeydi. Bunun için Haleb ve Haleb'le bağlantılı limanlar üzerinden ticaret ilişkileri kurmaya büyük önem veriyordu. Bu arada İstanbul'un Venedik, Fransa ya da İngiltere gibi devletlere tanımış olduğu ancak kendisine henüz tanımadığı türden özel ticari imtiyazlara da sahip olmak istiyordu. Bunun için Doğu Akdeniz kıyısında güvenli ve işe yarar, İskenderun gibi bir limana ve güçlü bir müttefik güce ihtiyacı vardı.

Nitekim I. Ferdinand birkaç ön görüşmeden sonra, 1606 yılının Kasım ayını izleyen günlerde Hippolito Leoncini adında Toskanalı soylu bir kişiyi elçilikle Haleb'e gönderdi. Leoncini'ye Levanten bir tercüman olan, Haleb doğumlu Michel Angiolo Corai eşlik ediyordu. İki Hıristiyan temsilci İskenderun'a gemiyle, elleri kolları armağanlarla dolu olarak ve bir ittifak teklifiyle geldiler. Toskana

Büyükelçisi Canbolatoğlu Ali Paşa'ya otuz maddeden oluşan bir anlaşma önerdi. Birinci madde amacını açıkça dile getiriyordu:

"Hedefimiz Tanrı'nın yardımıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nu önce zayıflatıp zaman içinde tümüyle yok etmektir. Canbolat Hanedanı'nın gücünü artırmak ve bilhassa kendi kendimizi yükseltmek üzere güçlerimizi birleştirmektir."

Elçi bu birliğe kendilerinin yanı sıra Papa V. Paul, İspanya Kralı III. Felipe ve daha başka Hıristiyan prenslerin de katılacağını belirtiyordu. Ayrıca savaş durumunda Avrupa'dan yapılacak malzeme ve yardımın en kısa zamanda gönderileceği belirtiliyordu. Büyükelçi Leoncini anlaşma metnine bin tüfek namlusu ile beş top sözü veren bir ekleme de yapmıştı.

Buna karşılık Canbolatoğlu Ali Paşa da Haleb limanlarında Toskana tüccarlarına serbest ticaret izni vermekteydi. Yine Katoliklerin ibadet edebilmeleri için Haleb'de Hıristiyanlara bir kilise yapma izni çıkaracaktı. Toskana dukasının ödeyeceği yıllık makul bir tutar karşılığında Hıristiyanlar hac vergisinden muaf tutulacaktı.

Anlaşmaya Halebliler açısından bakıldığında Canbolatoğlu'na siyasi destek vermesinin ve onu, "Ortadoğu Krallığı'nın Prensi ve Koruyucusu" ilan etmesinin dışında bir manâ ifade etmiyordu. Oysa devletin parası dahi Toskanalılarca ayarlanacak, böylece Floransalılar diğer Avrupa ve Ortadoğu ülkeleriyle para alışverişinden kârlı çıkacaklardı. Dolayısıyla verdiği bazı tavizler Canbolatoğlu Ali Paşa'ya önemsiz görünmekte ise de hakikatte kendisini Toskana'nın hizmetkârı konumuna sokuyordu.[134]

Canbolatoğlu Anadolu'da da gücünü artırabilmek için bütün Celâlî liderleri ile irtibatta bulunuyordu. Doğu Anadolu'daki ve Bağdad'daki önde gelen Celâlîlerden birkaçıyla yıllardan beri yakınlığı vardı. Tarsus'un eski beyi Cemşid, Adana bölgesini babadan kalma çiftliğe çevirmişti. Merkezin Haleb'e göndermiş olduğu sabık Yeniçeri Ağası Hüseyin Paşa'yı daha yolda iken ortadan kaldırarak Canbolatoğlu'na yardımcı olmuştu. Canbolatoğlu, Bozoklu Tavil Halil'i mali açıdan destekliyordu. O da Canbolatoğlu'nun bir de-

diğini iki etmemekteydi. Bağdad'daki Celâlîlerin en önemlisi Tavil Ahmedoğlu Mahmud da Canbolatoğlu Ali ile bir tür konfederasyon çatısı altında bir araya gelmişti. Ali Paşa, iç ve batı Anadolu'da etkin Celâlî reislerinden Kalenderoğlu Mehmed ve Kara Said'le de haberleşmekteydi. Merkezde ise Ali Paşa'nın ve diğer Celâlîlerin taraftarları her zaman bulunmaktaydı.

İçte ve dışta bütün bu oluşumlar gözden geçirildiğinde Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti için yakın bir gelecekte korkunç bir rakip olacağı anlaşılıyordu.

KUYUCU MURAD PAŞA

Haleb'de Canbolatoğlu devlet içinde devlet kurma derecesine varmış iken Avusturya cephesinde müzakereler neticesini vermiş ve Zitvatoruk Anlaşması imzalanmıştı.

Hâlbuki Avusturya on üç yıl devam eden muharebeye büyük ümitlerle girmişti. Başlangıçta Erdel, Eflak ve Boğdan da dahil olduğu hâlde Osmanlılara karşı mukaddes bir ittifak teşkil edilmişti. Osmanlılar bu arada doğuda İran'la ve Anadolu'da Celâlî hareketleri ile boğuşmasına rağmen Avusturyalılar, on üç yılın sonunda Devlet-i Aliyye'nin büyük kudreti karşısında sonunda boyun eğmişti.

Yeni sadrazam Derviş Paşa, Avusturya gailesinin sona ermesi ile birlikte Osmanlı Devleti'nin rotasını İran tarafına çevirmişti. Bu itibarla sadrazam olur olmaz acele ile teşkil ettiği yepyeni bir orduyu hemen doğuya hareket ettirdi. Şeyhülislam da dahil devlet adamları bu siyaseti desteklemekte idiler.

Oysa herhangi bir Doğu seferinin başarılı olabilmesi, Canbolatoğlu Ali Paşa'nın sadakatine ve desteğine bağlıydı. Ali Paşa'dan gelecek vergi gelirleri maaş ödemelerini ve savaş masraflarını önemli ölçüde giderecekti. Fakat Canbolatoğlu'nun bunu vereceğini beklemek ham bir hayaldi. Zira Serdar Ferhad Paşa'nın Celâlîlere ve İran'a karşı düzenlediği seferin başarısızlığa uğraması, Haleb'deki Canbolatoğlu için şüphesiz en sevinçli bir haber olacaktı. Bu bakımdan seferin İran yönüne doğru olması en fazla Canbolatoğlu'nu ve Anadolu'da şekâvette bulunan asi Celâlî liderlerini sevindirmişti.

Nitekim Mart 1606'da İstanbul, Ali Paşa'dan iki bin adam göndermesini istedi. Ancak Ali Paşa'dan bu emri yerine getirmesi boş yere beklendi.

Ne var ki 1606 yılı sonuna gelinirken İstanbul'daki siyasal durum aniden değişti. Aralık 1606'da I. Ahmed Han, Derviş Paşa'yı hıyanet suçundan idam ettirdi. Yerine, henüz bir ay önce Habsburglarla Zitvatoruk Antlaşması'nı imzalamış yaşlı gazi Kuyucu Murad Paşa'yı getirdi. Padişah Kuyucu Murad Paşa'ya son derece güvenini gönderdiği Hatt-ı Hümayun'daki şu ifadelerle göstermiş oluyordu:

"Kimsenin etkisi, tek bir insanın da iltiması ve ricası olmaksızın sadece kendi düşünce yeteneğimden doğan bir istekle sadrazamlığı sana verdim. Mührümü sana gönderdim. Umulur ki yüce Allah her işinde sana destek ve her meselende nusret ihsan etsin. Göreyim seni her işe dikkatle ve var gücünle sarılasın. Padişah ve Din-i Mübin uğrunda bütün varlığınla çalışasın."[135]

Canbolatoğlu Ali ile Celâlîlerin İran şahından daha büyük bir tehlike oluşturduğunun farkında olan Murad Paşa, ilk iş olarak fakat gizlice Derviş Paşa'nın belirlediği hedefleri değiştirdi. İran şahı, zaten Hazar Denizi'nin batısında elinde tutabileceği kadar toprağa sahip olmuştu. Yeni sadrazam, Anadolu'daki büyük karışıklığı giderinceye kadar, İranlıları görmezden gelmeyi aklına koymuştu.

Kuyucu Murad Paşa, Canbolatoğlu'nun merkeze gönderdiği vergileri ve bağlılığını bildiren açıklamalarını herkesin önünde kabul etti. Bu haber Canbolatoğlu'nu ferahlatmıştı. O, paşanın eski siyaseti devam ettirmek suretiyle İran'a yöneleceğini zannederek faaliyetlerine ara vermeden devam etmekteydi. Oysa dışardan bakıldığında hiçbir şey yapmıyormuş gibi görünen sadrazam, İstanbul'da girişeceği büyük mücadele için hazırlıklarını yapmakta harekâtının detaylarını tespit etmekteydi.

Sadrazamın memurları aylardır, geçecekleri yol üzerindeki kadılara, sancakbeylerine, beylerbeylerine gizlice buyruklar yönelterek savaşacak asker, mühimmat, para, ordunun ağırlıklarını taşımak üzere binlerce deve, öküz ve at ile yiyecek sağlanmasını; yolların

düzeltilmesini, köprülerin geçişe hazır tutulmasını istiyorlardı. Zira binlerce kişilik ordusunu tok ve savaşa hazır tutmalıydı. Orduda bir karışıklık bir anda kendi birliklerinden dahi Celâlîler lehine kopmaları getirebilirdi. Sadrazam bir taraftan da bütün sadık Osmanlı tımar sahiplerine ve sadıkmış gibi görünen Canbolatoğlu ve Celâlî liderlerine padişah katından, "Serdara yardımcı olmaları ya da başlarına geleceği çekmeleri" yolunda fermanlar göndertiyordu.

Sadrazam Kuyucu Murad Paşa, ya hep ya hiç dışında ihtimal tanımayan bir insanın niteliklerine sahipti. Seksen yaşını geçmişti. I. Ahmed Han, Murad Paşa'nın yetmiş yıldır devlet hizmetinde huzurunda eğildiği beşinci padişahtı. İslamiyet ve padişah yoluna bağlılığı tasavvurların pek üzerindeydi. Yorulmak bilmeyen bir azim, yılmak bilmeyen bir cesarete sahipti. Bu özellikleri ile adı, gideceği yere hep kendisinden önce varırdı. Anadolu'daki birçok eyalette beylerbeyi olarak uzun yıllar hizmeti nedeniyle tecrübe sahibiydi. 1585'te Karaman; 1593'te Şam'ı idare etmişti. Bu sebeple Haleb'de Canbolatoğlu ailesini ve gücünü yakından tanıyordu.

Kuyucu Murad Paşa, gerekli tedbirlerin alınmaması durumunda Celâlîlerin, Şah Abbas'ın da yardımıyla, Anadolu'daki hâkimiyetlerini pekiştireceklerine inanıyordu. Belki de devlet, kısa bir süre sonra Güneydoğu Anadolu'nun kalbini, Canbolatoğlu Ali Paşa'nın ellerine teslim edecekti. Bu itibarla devletin demir gücü, bu nasihat dinlemez yola gelmez soygunculuk ve talandan başka bir şey bilmez asiler grubunu en kısa sürede ortadan kaldırmalıydı. Ayrıca onlar ortadan kaldırılmadan İran'a galebe çalmakta hayal olacaktı.

Sadrazam Murad Paşa, 10 Temmuz 1607'de Üsküdar ve Çırpıcı Çayırı'ndan doğuya doğru yola çıktı. Emrindeki güçlerin yakın geçmişte çıkılmış doğu seferlerine göre iki üstün yanı vardı. Birincisi Zitvatoruk Antlaşması'yla Avusturya ile sulh olduğundan Rumeli güçleri dahil bütün Osmanlı orduları emri altındaydı. Böylece sadrazam ve serdar olarak imparatorluğun siyasi ve askerî gücünü tamamen kendinde toplamıştı. İkincisi ise bir yıl önce Ferhad Paşa, ne yapacağını bilemez hâlde İstanbul'daki yetkililerden emir beklerken, Murad Paşa bütün kararları şahsen alıyor ve derhâl icraata

koyuyordu. Ferhad Paşa'nın asi liderlerinden bile yardım beklediği yalvar yakar olduğu yerde, Murad Paşa istediğini koparabiliyordu. Murad Paşa'nın komuta ettiği Osmanlı orduları, tam güvenilir olmasa da, yılların eğitim ve disiplin birikimine sahipti. Sadrazamın bu seferde en güvendiği askerler ise Tuna boylarından gelen gaziler ve onların başındaki ünlü komutan Tiryaki Hasan Paşa'ydı.

Anadolulu askerlere gelince, iş biraz değişiyordu. Çünkü hepsinin bir biçimde Celâlîlerle ilişkisi olmuştu. Murad Paşa bu nedenle onların tutumundan ve nasıl hareket edeceklerinden endişe duyuyordu. Anadolu birliklerini, yıllarını Avrupa'da savaş alanlarında geçirmiş deneyimli bir komutan olan Maryol Hüseyin Paşa'nın emrine verdi. Onları destekleme görevini, her ikisi de bağlılıklarını ispatlamış iki eski Celâlî komutanına verdi. Bunlardan biri Maraş Beylerbeyi Zülfikâr Paşa; diğeri felaketle sonuçlanan Urmiye Gölü yenilgisinde sonuna dek yiğitçe çarpışmış Karakaş Ahmed Paşa'ydı.

Diğer taraftan Yeniçerilerin son dönemlerdeki itaatsizliği de Murad Paşa'yı düşündürüyordu. Maaşları gününde ödenmeliydi. Zira tüfekli asker olarak vazgeçilemeyecek bir rolleri vardı. Tepelerindeki el zorlu olursa, emirlere uyuyor, savundukları yerden ayrılmıyorlardı. Yeniçerilerin, devriye ve keşif görevlerinde üstüne yoktu. Süvari ve topçular yürüyüş hâlindeyken, onlar küçük birlikler hâlinde keşfe çıkıp isyancıların palanka ya da tabyalarını vuruyorlardı.

Ordu Üsküdar'dan hareketle Maltepe, Tuzla, Gebze üzerinden Konya'ya doğru yürüdü. Zayıf asi liderleri hemen ortaya çıkıp bağlılıklarını bildirmek suretiyle af edilmelerini dilediler, Murad Paşa da gerçekten pişman olanların bağışlanacağı haberini yaymak için, bazılarını af ederek bırakmaya başladı. Buna aldanarak gelenlerden önemli hadiselere karışmış olanları ise ilk fırsatta idam ettiriyordu.

Murad Paşa, Canbolatoğlu Ali'ye yakınlığı ile tanınan, asi Karaman Beylerbeyi Deli Ahmed'in adamlarından yüzden fazlasını öldürttü. Bir özel vurucu birliği, bölgeyi son üç dört yıldır rahatsız eden Kumkapılı'yı yakaladı ve işini bitirdi. Afyon'da Murad Paşa'nın yüksek mevki vadettiği ünlü Celâlîbaşı Akmirza, ödülünü almak için serdarın çadırına gelip elini öpmeye davrandığı anda

kafası uçuruldu. Şimdi, bir taraftan ordunun yürüyüşü sürerken, diğer taraftan sadrazamın Celâlîlere karşı sertliği ve acımasızlığının haberleri, Murad Paşa'nın isyancıları aramak için çıkardığı çevik süvariler ve yeniçeri birliklerinden önce varıyordu. Buna rağmen sefere çıkışındaki gerçek amacı bilen yoktu.

Öte yandan sadrazam, Canbolatoğlu'ndan sonra en tehlikeli Celâlî lideri olan Kalenderoğlu Mehmed ile anlaşmaya varabilmek için harekete geçti. Böylece onun Canbolatoğlu ile birleşmesinin önünü almak veya birliklerine karşı arkadan saldırmasını önlemek istemişti. Batı Anadolu'da faaliyette bulunan Kalenderoğlu da, Osmanlı Hükümeti içinde bir mevki elde edebilme pazarlığını kaybetmek istemedi. Müttefiki Kara Said ile birlikte orduya katılabileceğini bildirdi.

Murad Paşa ise ordusunu, her an Halebli Canbolatoğlu Ali Paşa ile ittifak edebilecek birkaç bin haydutla sulandırmak niyetinde değildi. Kalenderoğlu'nun padişahın dağıttığı dirliklerden birine sahip olma arzusunu ustalıkla kullandı ve ona Ankara beylerbeyliğini ihsan etti. Ayrıca, bu azılı Celâlî liderinin sadakatinden iyice emin olabilmek için, faaliyetlerini izlemek ve bildirmek üzere bir alay görevlendirdi. Böylelikle, Anadolu içindeki en güçlü ve tehlikeli iki Celâlî liderinden Canbolatoğlu Ali Paşa karşısında zaferini sağlama alabilme uğruna, geçici olarak Kalenderoğlu'nu etkisizleştirme yolunu seçiyordu.

HEDEF CELÂLÎLER!

Kuyucu Murad Paşa bir taraftan tedbirler alarak ve bir taraftan Celâlîleri tenkil ederek Konya'ya vardı. Burada ilk kez seferin maksadını açıkladı. Esas gaye ordu sefere çağırılırken belirtildiği üzere İran'a kaptırılan toprakların geri alınması değildi. Haleb'de başına buyruk hareketleri ile devlet içinde devlet olan Canbolatoğlu Ali Paşa'nın kökünü kazımaktı.

Murad Paşa, Canbolatoğlu Ali Paşa ile Kilikya'yı elinde tutan güçlü Celâlî liderlerinden Cemşid'e, bağlılıklarını ve orduya katılmalarını bildiren son nâmelerini yazıp gönderdikten sonra Konya'dan

ayrıldı. Halebliye baskın yapabilmek için Kilikya boğazlarından geçmeyi tasarlıyordu. Osmanlı ordusu Larende'ye yürüyüp, güney kıyı bölgelerini temizlemek için orada on yedi gün kaldı. Daha sonra kuzeye dönerek, Ereğli, Ulukışla üzerinden Çiftehan'a ulaştı. Boğazın içinde, bugünkü yeni Pozantı'nın hemen kuzeyinde, Taşköprü denen bir yerin yakınında Tekir Beli'nde mevzilenen Cemşid iki üç bin kişilik tüfekli sekban ile köprünün iki başını tutmuştu.

Murad Paşa'nın ordusu Tekir Beli'nde köprüye cepheden saldırdı. Osmanlı öncü birlikleri geçilemez gibi görünen bölgeye ok gibi dalmışlardı. Bu güne kadar çapul ve yağmaya alışmış Cemşid'in askerleri direnmeye dahi cüret edememişlerdi. Bunda çok önemli bir etken de geriden gelmekte olan elli bin kişilik büyük Osmanlı ordusunun disiplinli hareketiydi. Bu hâli gören Cemşid'in korku içindeki disiplinsiz kuvvetleri bir anda dağılıp kaçmaya yüz tuttular. Buna rağmen serdarın birlikleri Celâlîlerin peşini bırakmadı. Kaçmalarına ve toparlanmalarına fırsat verilmeden tepelendiler. Artık Canbolatoğlu'nun kuzeybatısında isyancıların sağladığı tampon bölge ortadan kalkmış bulunuyordu.

Osmanlı kuvvetleri, Cemşid'in birliklerini dağıttıktan sonra Kilikya'nın kapılarından geçip Adana'ya doğru süratle ilerlemeye başladı. Canbolatoğlu Ali Paşa bir gün önceden Cemşid'e sadakatine karşılık olmak üzere yüklü bir miktarda para göndermişti. Osmanlı birlikleri Adana önlerine o kadar hızlı geldiler ki asiler bu parayı kaçırmaya imkân bulamadılar. Osmanlı birlikleri Adana'yı kısa sürede asilerden temizledikleri gibi Canpolatoğlu'nun gönderdiği para ile ve Celâlîlerin mallarına da el koydular.

Kuyucu Murad Paşa'nın hedefinde artık doğrudan Canbolatoğlu vardı. Süvarilerini ve topçularını toplayıp Haleb'e doğru harekete geçti.

Canbolatoğlu Ali Paşa ise, Cemşid'in düştüğü durumu haber alır almaz, yerini sağlamlaştıracak tedbirleri almaya başladı. O her defasında olduğu gibi seferin İran olabileceğini düşünerek yıllardır düşündüğü hazırlıklar için vakit bulabileceğini zannetmişti. Oysa Toskana'dan beklenen askerî yardımın gelebilmesi için daha altı ile

on ay arası bir süre gerekliydi. Büyükelçi Leoncini daha Livorno'ya doğru dönüş yolundaydı ve geri gelişi ertesi yılın baharını bulacaktı. Kalenderoğlu Mehmed'in Ankara'ya sancakbeyi atanmış olması ittifakı engellemiş bir araya gelmeleri imkânını da ortadan kaldırmıştı.

Canbolatoğlu Ali Paşa adamlarına durumu anlattı. Osmanlılara sadık olduğunu ancak sadece padişahın hizmetinde bulunduğunu söyledi. Haleb beylerbeyi olarak bir takım hakları vardı ve güçlü bir orduya sahipti. Serdar kendisinden uzak durmalıydı. Yoksa ordusunun gücünün tadına bir bakmış olurdu.

ORUÇ OVASI SAVAŞI

Canbolatoğlu Ali Paşa, sadrazamın kuvvetleri ile kapışmak için en elverişli yer olarak günkü Belen yakınındaki Bakras Boğazı'nı seçti. Bu itibarla sekbanlarına boğazı tutmalarını emretti. Zira Payas'tan İskenderun'a gidebilmek için serdarın ordusunun geçebileceği başka yol yoktu.

Oysa Kuyucu Murad Paşa Canbolatoğlu'nu şaşırtacak daha çok hareketler yapacaktı. O, Eylül 1607 sonlarına doğru, güçlerinin büyük bölümüyle Adana'dan ayrıldı. Öncelikle Ceyhan Irmağı'nı Misis'te geçerek Haleb'e doğru yola koyuldu. Adana'dan Haleb'e Bakras Boğazı'ndan geçerek gidecekmiş gibi çıkan serdar, yolda ani bir dönüşle Arslan Beli'ne yöneldi. Paşa muhtemelen Payas'a inecekmiş gibi yaparak hareket ettikten sonra hızla yönünü değiştirerek bugünkü Osmaniye-Bahçeli yolundan kuzeye, Kayseri'ye doğru yol almaya başladı. Sonra da doğuya hareket ederek bugün Nurdağ Geçidi, yada Gavurdağı Geçidi diye bilinen geçide doğru ilerledi. Böylece Maraş Beylerbeyi Zülfikâr Paşa ile de kolaylıkla buluşabilecekti.

Sadrazam, Zülfikâr Paşa'ya haber göndererek Arslan Beli'nin doğu yanının güvenliğini sağlamasını istedi. Ayrıca, Diyarbekir'den bin adamıyla birlikte gelmekte olan Topal Yusuf'a Zülfikâr Paşa ile ilişki kurup birleşme emrini verdi. Tavil Ahmed'in oğullarının gücünü dengelemek üzere Nasuh Paşa Bağdad'da kaldığı için, serdarın doğu cephesinden endişesi yoktu. O sadece Kilis'in kuzeyindeki

ovalara inmek amacıyla güneye dönünceye dek, ordusunun doğuya hareketini Canbolatoğlu'ndan gizleyebilmeyi istiyordu.

Kuyucu Murad Paşa'yı Haleb yolu üzerinde beklerken, paşanın beklediği yoldan gelmediğini haber alınca şaşıran Canbolatoğlu, bu defa kuzeye yürümek zorunda kaldı. İlk kez düşmanının kendisiyle oynadığını hissediyordu. Bu gelen eski bildik komutanlara benzemiyordu. Şimdi sonucu belirleyecek savaş, Bakras'ın tanıdık dağlarında değil, Kırıkhan ovalarında ya da biraz daha doğuda Afrin Irmağı yakınında olacaktı.

Bakras'tan ayrılan Canbolatoğlu Ali, baba ocağı Kilis ele geçmeden Osmanlı güçlerinin yolunu kesmek için dörtnala hareket ediyordu. Nihayet Osmanlı birliklerinin geleceği Amanos dağlarının doğusundaki geniş alanda, Amik Gölü yakınında ana üssünü kurdu.

Kuyucu Murad Paşa ise, taktik gereği güneye, Kilis'e doğru yürüyordu. Osmanlı askerleri güneye inen Payas yoluna göre hemen hemen yüz kilometre daha uzak çeken kuzey yolundan, yüzden fazla top ve binlerce askerle ölümüne bir yürüyüş yapmıştı. Öyle ki Osmanlı askerleri Adana'dan bu yana, yüksek boğazlardan geçerek iki yüz kilometrelik bir yol kat etmişlerdi.

Osmanlı ordusunda altmış bin adam vardı. Buna karşılık Canbolatoğlu Ali'de kırk bin muntazam kuvvet bulunuyordu. İki ordunun karşılaşacağı yer, batısı dağlarla çevrili, doğudan Afrin Irmağı'nın çevrelediği Oruç Ovası'na açılan bir boğazdı.

Ali Paşa Osmanlı birliklerinin gelmesi üzerine hemen güçlerini, mevzilendikleri tepelerden sadrazamla savaşacağı, sahra toplarının kullanımına daha elverişli araziye indirdi. Özellikle tüfekli sekbanları böyle arazide çok etkiliydi.

Serdar ise, Maraş Beylerbeyi Zülfikâr Paşa'ya düşmanla temasa geçmesini emrederken yorgun birliklerine istirahat verdi. Paşanın kendisine ve birliklerine sonsuz bir güven içinde olduğu görülüyordu.

Osmanlı ordusunun ana bölümü dinlenip önündeki savaşa hazırlanırken Zülfikâr Paşa'nın devriyeleri düşman hatlarına doğ-

ru ilerledi. 23 Ekim 1607'de, çatışmalar zorlu bir savaşa dönüştü. Osmanlı'nın Köstendil ve Selanik sancakbeyleri yaralandı. Çatışma sırasında, Canbolatoğlu'nun çok önemli bir yardımcısı Cin Ali Bölükbaşı öldürüldü. Birkaç başka önemli kişi de tutsak edildi.

Ertesi gün Kuyucu Murad Paşa sabah namazından sonra askerlerinin önünde yüzünü toprağa sürüp gözyaşları dökerek Cenab-ı Hakk'a niyaz ile:

"İlahi bugün düşmanın katlinde ben kulunu mahcup etme! Pîrliğime merhamat eyle! Din-i Mübin ve Peygamber Efendimiz'in şeriatini kuvvetlendirmek yolunda ve şeriat namusunu parçalayan müfsidlerin ortadan kaldırılması konusunda niyetimin doğruluğu malumundur. Senden yardım ve nusret dilerim" diyerek yalvardı.

Dua ile olur nasr-ı İlâhî
Duadır şehlerin cünd ü sipahî

Duadır müminin daim silahı
Dua Ruşen kılar subh u sabahı

Dua ile bulur fethe irenler
Demişler bu sözü remze girenler

Ardından atına binerek kılıcını kınından çıkarıp karşısına, sağına ve soluna doğru üç kez salladı.[136]

Bu işaretten sonra savaş iki yandan gelen saldırı ve karşı saldırılarla şiddetli bir şekilde bir kez daha başladı. Düşman saldırısının ilk sarsıntısını yine Maraş Beylerbeyi Zülfikâr Paşa aldı. Karşılıklı hamleler hâlinde süren çatışmanın sonunda, henüz kazanan belli değildi. Ancak Haleb güçleri bulundukları konumun da tesiriyle daha iyi durumda görünüyorlardı. Savaşın gidişatından fevkalâde memnun görünen Canbolatoğlu kendisini Anadolu'nun kralı ilan etmeye oldukça yakın görmekteydi.

O sırada, Rumeli askerinin komutanı Tiryaki Hasan Paşa, Osmanlıların sahip oldukları önünde durulmaz topçu üstünlüğüne dayanan bir planı teklif etti. Buna göre savaş alanının ortasındaki büyük çaplı topları boğazın iki yakasındaki yamaçlara gizleyecek-

lerdi. Piyade ve süvariler yavaşça boğaza doğru geri çekilecek, sağa sola yelpaze biçiminde açılarak isyancıların peşlerine düşmelerini kolaylaştıracaklardı. Toplar tam bu sırada, açıkta kalan düşman kanatlarına ateş edeceklerdi.

Hasan Paşa'nın planı kusursuz sonuç verdi. Gün ortasına değin çarpıştıktan sonra Osmanlı askerleri kaçıyormuş gibi yapıp ortadan ikiye ayrılarak asi askerleri tuzağın içine doğru çektiler. Celâlîlerin fırsatı kaçırmak istemeyip süratle ileri doğru atıldıkları esnada elli top birden kulakları sağır eden bir gümbürtüyle patladı. Daracık geçide duman öylesine çöktü ki, ne isyancılar ne de Osmanlılar komutanlarını görebildi. O zamana gelene değin asiler yedeklerini de savaşa sokmuşlardı. Taze Osmanlı birlikleri ile Rumeli süvarileri, tüfek ve top ateşi desteğinde karşı saldırı için yeniden toplandılar. Başlarındaki subayları göremeyen isyancı askerler korku içinde kaçışmaya başladı. Osmanlılar ise bu fırsatı kaçıracak gibi görünmüyorlardı. Tüfek ateşi ve kılıç gücüyle isyancı hatlarını yardılar. Canbolatoğlu ortalıkta yoktu. Daha alt kademedeki komutanlar da askerleri üzerindeki hâkimiyetlerini kaybetmişlerdi. Neticede kısa sürede bütün bir ordu kaçar duruma düştü. Artlarına düşen Osmanlı süvarileri eline geçirdiğini biçiyordu. Ele geçen tutsaklar da sayısızdı.

Canbolatoğlu Ali Paşa savaş meydanında askerlerinden binlercesini ölü bırakarak kaçmak durumunda kalmıştı. Gece geç vakte kadar kaçanların kovalaması devam etti. Kuyucu Murad Paşa'nın otağı önünde yüzlerce isyancı alemi arasında Canbolatoğlu'nun beyaz bayrağı da vardı. Bunların tümü daha sonra İstanbul'da zafer kutlaması için düzenlenecek bir geçit töreninde sergilenecekti.[137]

Bin on altıda kırıldı sekban

mısra'ı Canbolatoğlu'nun bozgununa tarih olarak düşülmüştür.[138]

CANBOLATOĞLU İSTANBUL'DA

Ali Paşa son sürat önce Kilis'e gidip ailesini topladı. Ertesi sabah ise erkenden güneye, Haleb'e doğru yola çıktı. Şehre rahatça girdi. Sadık askerlerden birkaç yüzü ile ailesini, onların hizmetkârlarını,

iki yıl yetecek yiyecekle birlikte iç kaleye yerleştirdi. Ardından kendisi, yanında bulunan iki bin askeriyle birlikte güneye, Bire'ye doğru indikten sonra Fırat boyunu izledi. Bağdad'dan beklediği isyancı ordularından haber yoktu. Tavil Ahmed'in iki oğlu artık Mezopotamya'da güç sahibi olmaktan çıkmıştı. Canbolatoğlu'nun beraberindeki iki bin asker ise Osmanlı ordusuyla boy ölçüşebilecek durumda değildi. İran şahı ile görüşmelerinden de bir netice elde edemedi. Bu kez Dicle boyunu izleyerek Musul'a, oradan da Mardin, Diyarbekir üzerinden geçerek Malatya'ya yöneldi. Dünya artık Canbolatoğlu'na dar geliyordu. Şimdi tek bir kurtuluş yolu düşünüyordu. Genç Osmanlı padişahının merhametine sığınmaktan başka güvenebileceği bir dal kalmamıştı.

Bu arada Murad Paşa, Kilis'e doğru rahatça yürüyüp Ali Paşa'nın uçsuz bucaksız topraklarına ve hazinesinin kalanına el koydu. Önemli mevkilere, sadakatinden kuşku duyulmayacak görevlileri getirdi. Murad Paşa, 8 Kasım 1607'de Haleb dolaylarına geldi ve surların dışında ordugâhını kurdu. Yapacak hiçbir şeyin kalmadığını gören Halebliler derhâl kapıları açarak teslim oldular. Murad Paşa, Ali Paşa'ya ve ihanetine katılmış bulunmaktan suçlu olan herkesi yakalayıp oracıkta idam ettirdi.

Kuyucu Murad Paşa, Osmanlı ordusunun Haleb'de kışlaması için hazırlık yaptırdı. 1607-08 kışı boyunca, gelecek baharda doğuya doğru yola çıkmak üzere asker toplanması için emirler gönderdi. Maanoğlu Fahreddin ile Seyfoğlu Yusuf bu emirlere müsbet cevap verdiler. Osmanlılar böylece, Suriyeli emirlerin verdikleri söze bundan böyle bağlı kalacaklarını kabul ederek, Suriye'de eski usul düzeni yeniden sağladılar.

Diğer taraftan padişahtan af dilemekten başka ümidi kalmayan Ali Paşa öncelikle bir anlaşma ümidinin olup olmadığını anlamak için amcası Haydar'ı önden gönderdi. Malatya'dan batıya, Eskişehir'e doğru yol alırken, gelen haber kendisini ümitlendirecek nitelikteydi. Diğer taraftan olumsuz bir duruma karşılık o bölgedeki Kalenderoğlu güçleri ile ittifak etmeyi planlıyordu. İstanbul'daki dostları ve akrabalarının hiç haberi olmaksızın, Hüdavendigâr eyaletine

bağlı Bursa yakınında küçük bir köy olan Pazarcık'ta durdu. Celâlî liderlerinin ileri gelenleri kuvvetleriyle o bölgede bulunuyorlardı.

Canbolatoğlu, 28 Aralık 1607 günü, Celâlî önde gelenleriyle bir dizi görüşmeler yaptı. Önce Tavil'le görüştü. Tavil, Canbolatoğlu Ali Paşa'nın hizmetine girmesi teklifini hiç düşünmeden reddetti. Bunun üzerine, Kalenderoğlu Mehmed ile Kara Said'i arayıp buldu. Bu arada gücü tükenen Celâlîlerin, sadrazamla ciddi görüşmeler yaptığını öğrendi. Her birisi fırsattan istifade ile anlaşma yaparak bir mevki elde etmeyi düşünür hâle gelmişti. Belki de hiç olmazsa bu sayede kudretli sadrazamın gazabından kurtulmayı ve zaman kazanmayı istiyorlardı. Zira Canbolatoğlu'nun yediği darbe diğer Celâlî liderlerini oldukça korkutmuştu. Aralarında neler yapılması gerektiği konusunda şiddetli tartışmalar yaşandı. Canbolatoğlu'nun bütün grupları birleştirip hepsinin başına geçmesi teklifi kabul görmedi. Özellikle Kalenderoğlu artık birliğin lideri olarak kendisini görmekteydi.

Canbolatoğlu liderlik kavgasının sonuçta hayatına mal olabileğini sezmişti. Bu itibarla dört yoldaşı ile beş gündür yarı tutuklu gibi bulunduğu odadan dışarı çıktığı gibi vakit yitirmeden Kocaeli'ne doğru kaçtı. Zira onun devlete teslim olmasının Celâlîler üzerinde yılgınlık meydana getirmesinden korkan liderler kendisini ortada kaldırabilirlerdi.

Osmanlı Hükümeti ise Canbolatoğlu'nun İstanbul dışında karıştırıcılık yapmasındansa, İstanbul'a aldırılması telaşındaydı. Padişah, bütün büyük Celâlî önderlerinin aklını çelmek, Anadolu'dan merkeze çekmek için Ali Paşa'yı yem olarak kullanmayı planlıyordu. Ali Paşa'nın amcası Haydar'ı saraydan bir kethüda ile birlikte kendisine affedildiğini bildiren haberci olarak gönderdiler. Bostancıbaşı ise onları tekneyle İzmit'e taşıdı. Ancak Kocaeli'ne vardıklarında Canbolatoğlu'nun hâlâ Bursa yakınlarında Celâlîlerle birlikte olduğu gibi şaşırtıcı bir haber aldılar.

Ali Paşa'nın bağışlanması için yapılan pazarlığın iyice içinde bulunmuş olan bostancıbaşı, onu bulmak ve meseleyi mutlaka halletmek üzere yoluna devam etti. Ali Paşa ise, Kalenderoğlu'nun elinden

kurtulmasından bu yana duraksız dörtnala at sürerek gelmekteydi. Yolda bostancıbaşı ile karşılaştılar. Canbolatoğlu, Suriye'den beri birlikte olduğu arkadaşları da yanında olmak üzere, Osmanlı görevlileriyle birlikte kaptan gemisine geçti. Üç çekdiri Anadolu kıyılarından ayrıldı.

Heyet 16 Ocak 1608 günü İstanbul'a ulaştı. On yedi yaşındaki genç padişah Sultan Ahmed, bir hafta boyunca ünlü Haleb paşasını sorguya çekti. Niçin isyan ettiği sorulduğunda, isyancı olmadığını, çevresine toplanan kötü düşüncelilerden kurtulamayınca başlarına geçmek zorunda kaldığını, Osmanlı birliklerinin üzerine geldiğini, şimdi ise suçlu gibi kaçar durumda olduğunu ifade etti. Şayet bağışlanırsa bunun padişahın büyüklüğünü göstereceğini, cezalandırılırsa da bunun padişahın hakkı olduğunu söyledi.

I. Ahmed Han Canbolatoğlu'na kaftanlar armağan etti. Onurlandırmak ve karşılığında boyun eğmesini istemek için sultan, Canbolatoğlu'nun iki genç yandaşının Enderun'a belirli bir maaşla alınmasını buyurdu. Ardından Rumeli'de Temeşvar'a beylerbeyi olarak vazifelendirildi.[139]

KALENDEROĞLU MEHMED

Canbolatoğlu'na öldürücü darbeyi indiren Kuyucu Murad Paşa o kışı Haleb'de geçirmekteydi. Bu arada Cağalazade Mahmud Paşa kumandasıyla sevk ettiği kuvvetlerle Bağdad'ı Taviloğlu Mustafa'nın elinden aldı. Canbolatoğlu ile yapılan savaşta Murad Paşa'nın maiyetinde bulunan meşhur Kanije müdafii Rumeli Beylerbeyi Vezir Tiryaki Hasan Paşa ise kubbe vezirliğiyle İstanbul'a çağrılmıştı.

Şimdi Kuyucu Murad Paşa'nın hedefinde Anadolu'da en tehlikeli Celâlî reisi olarak görülen Kalenderoğlu vardı. Kalenderoğlu Mehmed, Ankara'nın Murtazaâbâd kazasına bağlı Yassıviran köyünden olup 1592'de seksen kişi ile şekâvet yapıyordu. Daha sonra affa uğrayan Kalenderoğlu, bazı beylerbeylere kethüda ve mütesellimlik yaparak şöhretini artırmıştı. Cağalazade'nin İran serdarlığında kendisine sancakbeyliği verilmiş ise de bilfiil elde edemeyerek küsmüş ve bundan dolayı 1604'te isyan etmişti. Kalenderoğlu Anadolu

beylerbeyini mağlup etmek suretiyle Manisa ve havalisini nüfuzu altına almıştı.[140]

Kuyucu Murad Paşa, Canbolatoğlu üzerine giderken ordunun gerisini emniyet altında bulundurmak için Kalenderoğlu'nu af ile kendisine Ankara sancakbeyliğini vermişti. Bunun üzerine Kalenderoğlu Ankara'ya gittiyse de ahali zulmünden korkarak Kadı Vildanzade Ahmed Efendi'nin teşvikiyle kendisini kaleye sokmamışlardı. O da kaleyi yağma etmek üzere şiddetle abluka altına aldırmıştı. Muhasara uzayınca Kuyucu Murad Paşa'nın Kastamonu Sancakbeyi Tekeli Mehmed Paşa kumandasıyla gönderdiği kuvvetler yetişmiş Kalenderoğlu da çekilmek zorunda kalmıştı.

Öte yandan Canbolatoğlu'nun Murad Paşa karşısında yaşadığı hezimetten sonra kaçabilen şakiler Kalenderoğlu'nun yanına gitmeye başladılar. Bu hâl Kalenderoğlu'nun gücünün oldukça artmasına yol açtı. Ayrıca diğer Celâlî ileri gelenlerinden Kara Said, Meymun ve Ağaçtan Pirî ismindeki reislerin de güçleri ile birlikte otuz bin kişilik bir kuvvetle Bursa üzerine gelip bazı yerleri yakıp yıktı. Sonra Pazartepe ve Suçatı boğazından geçerek Mihaliç, Ulubad ve Kirmastı (M. Kemal Paşa) taraflarını işgal ve tahrip etti (1607).[141]

Kalenderoğlu'nun faaliyetleri İstanbul'da büyük heyecan uyandırdı. Derhâl Nakkaş Hasan Paşa kumandasıyla üzerine kuvvetler sevk edildi. Ancak mevsim kış olduğundan bir iş görülemedi. Tehlikenin ehemmiyeti dolayısıyla Edirne ve civarındaki kuvvetlerin Bursa'ya geçmeleri emrolundu. Kalenderoğlu'nun İstanbul taraflarına gelmesi ihtimaline binaen Vezir Yusuf Paşa da bir miktar kuvvetle Üsküdar'da görevlendirildi. Bu sırada sabık Temeşvar beylerbeyi olup Silistre sancağına mutasarrıf olan Mimar Dalgıç Ahmed Paşa, Nakkaş Paşa'yı takviye için Silistre askeri ve Dobruca gönüllüleriyle Gelibolu'dan Anadolu tarafına geçirildi.

Kalenderoğlu, Bursa'ya gelmekte olan Dalgıç Ahmed Paşa'yı Balıkesir'in Gönen kazası ovasında karşıladı. Meydana gelen muharebede Dalgıç Ahmed Paşa maktul olduğu gibi kuvvetleri de bozuldu. Galip gelen Kalenderoğlu önce Mihaliç taraflarına çekildi sonra da Manisa ve Aydın taraflarını vurdu. Kalenderoğlu İstanbul'a

gönderdiği casusları vasıtasıyla aleyhinde verilen kararlardan haberdar olmakta ve ona göre de tertibat almakta idi.[142]

GÖKSUN SAVAŞI

Murad Paşa kışı Haleb'de geçirdikten sonra Kalenderoğlu işini halletmek üzere hazırlandı. Kalenderoğlu, Murad Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği hazineyi vurmak istedi. Veziriazam bunu haber alınca bütün kuvvetlerin toplanmasını beklemeyerek elindeki kuvvetlerle evvela Maraş ve sonra Göksun taraflarına geldi. Bu sırada kendisine bazı sancakbeyleri kuvvetleriyle iltihak etti.

Kuyucu Murad Paşa, Kalenderoğlu'nun faaliyetlerini de yakın takibe almıştı. Adana taraflarına hükmeden Muslî Çavuş'u ittifakına almak istediğini duyunca bunların birleşmelerini men etmek için Muslî'ye İçel sancakbeyliği beratını yolladı. Muslî Çavuş savaşa katılmamak şartıyla serdarın isteğini kabul etti. Kuyucu Murad Paşa böylece Kalenderoğlu'nu güçlü bir müttefikten ayırmış bulunuyordu.

Diğer taraftan Kalenderoğlu ile arkadaşları Kara Said, Göynüklü Halil, Kör Haydar, Genç Mehmed, Ağaçtan Pirî, Dağlar Delisi, Tanrı Bilmez, Baldırı Kısa, Kör Mahmud, Köse Ahmed, Laz Hüseyin, Kâfir Murad ve diğer namlı Celâlî liderleri, Sadrazam Murad Paşa'nın üzerlerine yürüdüğü haberini alınca muharebe etmek veya çekilip gitmek hakkında görüştüler. Büyük bölümü:

"Elbette Murad Paşa üzerine varmalıyız. Eğer fırsat bizim olursa o kocayı (ihtiyar Murad Paşa) bozarsak Üsküdar'dan berisini zapt ederiz" diyerek çarpışmayı seçtiler. Kara Said ise bu tedbiri beğenmeyip:

"Anadolu diyarı çok geniştir. Koca serdar üzerimize gelirse bir tarafa doğru çekilelim. Karşı çıkmak ve döğüşmek hatadır" diyerek fikir belirtti ise de sözüne itimat olunmadı. Zira gururları oldukça kemalde idi. Zira veziriazamın yanında az kuvvet bulunması ve asıl hazinenin de onunla beraber olması sebebiyle tamahlarını artırmaktaydı. Kalenderoğlu'nun maiyetinde yaya ve atlı olarak otuz bini aşkın kişi vardı.[143]

Kalenderoğlu, Murad Paşa'nın yolunu kesmek için Göksun Boğazı'nı kapamak istedi. Fakat bunu casusları vasıtasıyla zamanında haber alan veziriazam, daha evvel davranarak boğazı tuttu. Ağır toplarını boğazın ağzında yüksek noktalara kapıkulu askerlerini ise yakın tepelere yerleştirerek boğazın girişini iyice tahkim etti. Kalenderoğlu'nun güçleri sayıca Osmanlı askerlerinden daha fazlaydı. On beş bin Osmanlı askerine karşılık Celâlîlerin miktarı kırk bine yakındı. Ağırlıklı olarak sekbanlardan oluşan Celâlî kuvvetleri arasında belki tam bir birlik mevcut değildi. Fakat savaşı kaybetmelerinin felaket olacağını bildiklerinden ölümüne çarpışacaklardı. Murad Paşa'nın yanında özellikle Şam, Trablusşam ve Haleb'den gelen askerler ile Kansu Bey komutasında Mısır'dan gelen birlikler vardı. Rumeli askerlerinin olmaması büyük kayıptı. Fakat sadrazam, özellikle ordusunun çekirdeğini oluşturan tüfenkli yeniçerilerine ve altı bölük halkına yani kapıkullarına çok güveniyordu. Zira onlar savaş kızıştığı esnada sıkı durur, emirlere uyar ve savaş meydanından çekilmektense ölmeyi arzu ederlerdi.

5 Ağustos 1608'de iki taraf arasında şiddetli bir muharebe başladı. Murad Paşa'nın planı Kalenderoğlu'nu aldatmıştı. O daha savaşın başında bütün güçlerini saldırıya geçirmişti. Celâlîler yoğun ve etkili ok atışları ve tüfek ateşiyle Şam ve Mısır askerlerini yıprattılar. Bu durumda Serdar, Malatya Beylerbeyi Karakaş Ahmed Paşa güçlerini harekete geçirdi. Çarpışmalar daha da şiddetlendi. Kalenderoğlu güçlerininden büyük bir bölümü ile bizzat sadrazamın çadırının da yer aldığı tepe eteklerine çevirdi. Yeniçeriler büyük bir gayretle bu saldırıyı püskürterek belki de Murad Paşa'nın hayatını kurtardılar. Gece olmuş ve çarpışmalar durmuştu.

Ertesi sabah Kuyucu Murad Paşa askerinin önünde sabah namazını kıldı. Çadırının yanındaki direğe Peygamber Efendimiz'in sancağını diktirmişti. Kısa bir hitâbe ile de askerlerin morallerini yükseltti. Celâlîler saldırıya geçtiklerinde yine sadrazamın çadırını hedef aldılar. Zira onu ortadan kaldırabilirlerse savaşı kesin olarak kazanacakları umudundaydılar. Oysa bu kez kurt devlet adamı Kuyucu hazırlıklıydı. Onun kılıcını çekip başının üzerinde

üç kez döndürmesi ile birlikte siperlere gizlenmiş yeniçeri dilâverleri meydana çıkıverdiler. Kalenderoğlu birliklerini top ve tüfek atışı ile yogun bir bombardımana tâbi tuttular. Top ve tüfek atışlarının gümbürtüsü Celâlîlerin yüreğine korku salmıştı. Kısa sürede bozgun emareleri başladı ve çok geçmeden de herkes can kaygısına düştü.

Ancak Kuyucu her zaman olduğu gibi birliklerine kesin takip talimatını verdi. Celâlîler büyük kayıplar verirken kurtulabilenleri Doğu Anadolu'ya doğru kaçtı. Bayburt taraflarında bir kez daha mukavemet gösterdikten sonra tamamen bozulup İran taraflarına çekildi.[144]

Murad Paşa, Kalenderoğlu'nun takibine kuvvet gönderdikten sonra kendisi ağır ağır geriden yürüyüp Sivas'a geldi. Bu sırada Tavil kardeşi Meymun'un Kalenderoğlu'na iltihak etmek üzere altı bin eşkıya ile Tokat ve Şebinkarahisar yoluyla Erzurum'a gittiğini haber aldı. Derhâl ağırlıksız olarak, yalnız bir haftalık yem almak suretiyle ordudan ayırdığı iki binden fazla tüfekli seçme askerin başına geçerek, altı gün altı gece takip etti. Seksen yaşlarındaki ihtiyar sadrazam, on iki konakta alınacak yolu yedi konakta alarak Meymun kuvvetlerine yetişti.

Meymun'un kuvvetleri sabah erkenden kalkmış yol hazırlıklarını görmekte iken Osmanlı dilâverleri göz kamaştıran şimşek gibi üzerlerine çullandılar. Celâlîler direnmeye çalıştılarsa da Murad Paşa'nın seçme birlikleri kelleri top gibi uçuruyordu. Kısa sürede dağılan Celâlîlerin büyük bölümü imha edilirken kurtulabilenleri Kalenderoğlu ile beraber İran'a kaçıp şaha tâbi oldular.[145]

PADİŞAHIMIZ YED-İ TÛLÂ SAHİBİDİR!

Ordusuna üç gün istirahat veren Kuyucu Murad Paşa Göksun'dan hareketle Bayburt yakınında Sınırovası'na geldi. Celâlîleri takibe giden emirleri ve askerleri gelerek bu mevzide orduya dahil oldular. Getirdikleri ganimetleri serdarın önüne dağlar gibi yığdılar.

Serdar, emirlerine ve dilâverlere rütbelerine göre hil'atlar giydirdi, askere ihsanlarda bulundu ve terakkiler ile riayetler olundu.

Daha sonra Diyarbekir Valisi Nasuh Paşa büyük alaylar gösterip orduya katıldı. Kızıl çuha giyimli bin nefer tüfenkli levendi, sarı giysili beş yüz nefer sekbanı, siyah takkeli beş yüz neferi ve daha beş bin kadar atlısı ile alay gösterdi.

Serdar bir sayeban altında iskemle üzerinden Nasuh Paşa'nın alayını seyreyledi.

Nasuh Paşa bu kadar heybet ve gösterişle alay resmin yaptırdıktan sonra serdarın karşısına bir ok atımı yaklaştığında atında inip huzuruna yürüdü. Serdar ise Nasuh Paşa kendisine yaklaşınca oturduğu yerden kalkıp ancak dört adım ileri vardı. Nasuh Paşa derhâl diz çöküp serdarın ayağını öptü. Serdar dahi kendisine iltifat gösterip alnından öptü ve elinden tutarak otağına götürdü.

Karşısında bir iskemle üzerine oturtarak:

"Hoş geldiniz oğul" dedi.

Nasuh Paşa derhâl ayağa durup yer öptü:

"Devletlü sultanım! Mazur ola! Günahımız çoktur. Harekette kusur edip geç geldik" deyince Serdar:

"Geç gelmenize sebep ne idi? Elhamdülillah askeriniz mükemmel. Bizim hod yanımızda, kışlakta olandan gayri asker olmadığını işittiniz. Diyarbekir ile Haleb arası uzak mesafe değil idi. Yakın idiniz. Gelmemekten murat bize ihanet ise, ihanet bize değil padişahadır. Ya askere bir hâl olup hezimete uğrasak, siz gelip Kalenderoğlu ile mukabeleye kadir mi idiniz? Asker-i İslam zayıf iken bir kavi asker tayin olup fakat imdada gelmese diye fetva ettirilse, ne cevap çıkardı?"

Nasuh Paşa bu sözlere cevap vermeyip başını aşağı eğdi. Sonra Murad Paşa:

"Benim oğlum! Bu kadar sekbanı toplamandan muradın nedir? Bunlar kimseye yâr olmaz! On altı bin sekban ile Canbolatoğlu neye kadir oldu? Velinimetlerini koyup kaçtılar. Kalenderoğlu'nun ahvali ise malûmunuzdur. İmdi, sekban namına Anadolu'da bir fert olduğuna padişahımızın rızası yoktur. Eyaletine vardıkta zinhar bu sekbanı yanında bırakmayıp gideresin. Muhalefet edersen padişahı-

mız yed-i tûlâ sahibidir (eli her yana yetişir). Gördüğün altı tuğların birisini sana gönderip, katlin ferman eylese acaba neye kadirsin?"

Diyerek nasihatlerde bulundu. Sonra iki kat hil'at giydirdi. Nasuh Paşa ikindi vaktinde yine hediyeler ile serdarın huzuruna çıkarak yemeye katıldı. Yatsı vaktinde meşalelerle çadırına döndü.[146]

Evvelce Canbolatoğlu ve şimdi de Kalenderoğlu vakalarında savaşa davet olunduğu hâlde gevşeklik etmesi ve geç gelmesi nedeniyle Nasuh Paşa'nın siyaset olması (başının kesilmesi) bekleniyordu. Af edilmesinin sebebi sorulduğunda:

"Artık bu tip adamlar kolay yetişmiyor. Hemen harcamamak lazım, zamanı gelince devlete lazım olur" demişti.

İŞ SAHİBİ İŞİNİ BİLİR!

Kuyucu Murad Paşa savaşların ötesinde nice Celâlî liderini de çeşitli tedbirler ile geçiriyor ve zamanı geldiğinde haklarından geliyordu. Bunlardan bir tanesi de Emirşah denilen zalim bir kimseydi. Suhte eşkiyasını temizlemede hizmeti geçmiş olup pehlivan ve yiğit biri idi. Yaşı epeyce ilerlemişti. Beyşehir beyi iken namdar sekbanlar besleyip, o havaliyi de suhtelerden temizlemişti. Ancak zaman içinde kendi bölükbaşıları ve adamları suhtelerin yerini tuttular. Ehl-i ırz ve namusa musallat olmaya, ahalinin malını gasp etmeye, karşı duranları ortadan kaldırmaya başladılar. Zulüm ve gaddarlıkları haddi aşmıştı.

Murad Paşa onu makamında bırakmak suretiyle yanına çekmişti. Her gün adamları gelerek orduya katılırdı. Paşa ise sabır ve tahammül edip Emirşah'a izzet ve ikram ederdi. Emirşah dahi harp hizmetlerinde iyi yoldaşlıklar etmekle vezirin inayetine mazhar olurdu. Nihayet namlı Serdar, Canbolatoğlu, Kara Said ve Meymun gibi Celâlîleri temelinden temizleyip Çorum'a gelmiş ve orada otağını dikmişti.

Burada iken Seydişehir ayânından Filzade Abdurrahim Çelebi isimli âlim ve fazıl bir zat Murad Paşa'yı ziyarete geldi. Sair şikâyetlerin yanında Emirşah'ın kendisine ne zulümler yaptığından bahsetti. Bir defasında huzuruna çağırtıp rencide ettiğini hatta topuz

sapını makadına sokulmak suretiyle istihkar edildiğini gözyaşları ile anlattı. Tedbirli vezir kendisini teselli ettikten sonra; "Hele sabret efendi!" diyerek gönül alıcı sözler söyledi.

Murad Paşa yanında bulunduğu süre zarfında hizmetleri dolayısıyla Emirşah'a Alaiye sancağını ihsan eyledi. Emirşah ertesi gün ordudan ayrılarak sancağına dönecekti. Serdarın kethüdasına veda etmeye geldiğinde, kethüda Emirşah Bey'i ağırladı. Sonra kendisini çadırda alıkoyup, vezire vardı ve:

"Emirşah Bey bugün harekete azimet edip veda için çadıra gelmiştir, ne buyurursuz?" dedi. Murad Paşa:

"Boğ mel'unu! Sakın aman verme!" diyerek ferman etti. Tekrar çadıra dönen kethüda:

"Paşa hazretleri ile görüştüm. Sizinle önce bir çorba yiyelim, sonra inşallah sâhib-i devlete (sadrazama) varalım" dedi.

Kethüda Bey'in adamları sofrayı serdiler. Sıra çorbaya geldiğinde görevli bir şahbaz iç oğlanı arkadan kemendi Emirşah'ın boğazına geçirip sıkınca, çorbanın pirinç danelerini burun deliklerinden çıkardı. Böylece yaptıklarının cezası boynuna geçip, fukara ve zayıflardan yediği burnundan geldi.[147]

Kuyucu Murad Paşa aynı şekilde Celâlî olmayan fakat on beş bin kişilik maiyetleriyle reâyâya fenalıkları olan Murad Hanlılar diye bilinen üç kardeşi de ortadan kaldırdı. Maksadı Anadolu'yu iyice temizleyerek, böyle ayaklanmaların kökünü kazımaktı.

Veziriazamın bu muvaffakiyetlerini gören padişahın yanındaki akıl hocaları, kendisinin Erzurum'da kışlayarak ilkbaharda İran üzerine gitmesi hakkında Murad Paşa'ya bir Hatt-ı Hümayun gönderttilerse de o, bu Hatt-ı Hümayun'a makul ve uygun cevaplar vererek Anadolu'nun henüz şekâvetten temizlenmediğini arz edip:

"Bizi kendi hâlimize bırakınız; iş sahibi işini bilir. Herkesin sözüne kapılmayınız. Evvela kendi memleketimizdeki düşmanı bertaraf edelim, sonra İran seferine çıkalım" diyerek acele İstanbul'a döndü ve 18 Aralık 1608'de Üsküdar'a geldi. Murad Paşa beraberinde

Celâlîlere ait dört yüz bayrak getirdi ki bu, eşkıyanın Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki gücünü ve kuvvetlerinin derecesini gösteriyordu.

MURAD PAŞA'NIN ÜSKÜDAR SEFERİ

Murad Paşa, Canbolatoğlu ve Kalenderoğlu gibi büyük Celâlîlerle uğraşmak isterken mıntıka mıntıka faaliyette bulunan diğer bir kısım Celâlîlere güler yüz gösterip onları birer vazife ile oyalamıştı. Bunlardan Aydın ve Saruhan taraflarında Üveys Paşazade kethüdası Yusuf Paşa ile İçel'de sancak verdiği Muslî Çavuş mühimleri idi.

Yusuf Paşa, Aydın Muhassılı Üveys Paşazade Mehmed Paşa'nın kethüdası olup 1605'te efendisinin vefatı üzerine derhâl onun yerine tayin edilmek suretiyle maiyetindeki üç bin kişi ile Celâlîlere iltihakının önüne geçilmiştir. Bu hususa dair veziriazamın takriri şöyle idi:

"Devletlü padişahım. Üveys Paşaoğlu fevt olmağla ber-vech-i arpalık tasarrufunda olan Aydın sancağı mahlûlden kendinin kethüdası olup Hamid sancağı beyi olan Yusuf Bey kulları cümle mal-i mîrî tahsilinde ve vilayet zaptında müşarünileyh muîn ve zâhir olup ahvalini görüp gözeden ol kimse imiş. Müteveffanın üç binden ziyade yarar mevcut adamları varmış. Devletlü padişahım, Allah saklasın ol miktar adam çok cemiyettir. Müşarünileyhin malını yağma edip cemiyet ve fesada mübaşeret eylemedin sancağı ve muhassıl emvalliği mezkûr Yusuf Bey kullarına muaccelen tevcih olunup ulakla hükmü gönderilmek din ve devlete enfâdır. Emr-i şerifiniz olursa zikrolunan sancak ve muhassıllık-ı mezkûr Yusuf Bey kullarına tevcih olunup âcilen emri gönderilsin. Bu babda emr ü ferman devletlü padişahımındır. 1 Şevval 1014."

İşte bu takrir üzerine Sultan I. Ahmed Han "verdim" diye yazdığından Yusuf Bey Aydın muhassılı olmuştu.[148]

Şimdi ise Murad Paşa İran üzerine sefer vardır diye Üsküdar'a geçerek gönderdiği mektuplarla Yusuf Paşa'yı bir kez daha okşayarak yumuşattı. Ardından İran seferine gidilecek diye Üsküdar'a getirttikten sonra hakkından geldi.

Muslî Çavuş'u ise Konya Valisi Zülfikâr Paşa vasıtasıyla Konya'ya davet ettirdikten orada da onu katlettirdi. Murad Paşa, Üsküdar'da, bulunduğu sırada yukarıda adları geçen Celâlîleri temizlemek üzere çalışırken aleyhtarları da bir an evvel kendisini İran tarafına yollayarak icraatından korktukları veziriazamı İstanbul'dan uzaklaştırmak istemişlerdi. Ancak veziriazamın gizli planını padişaha tekrar arz etmesi üzerine asıl maksadın İran seferi olmadığı ve bu sefer bahanesiyle mütegallibeyi temizlemek olduğu anlaşılıyordu.

Kuyucu Murad Paşa'nın temizlediği Celâlîlerden başka bazen yalnız başlarına hareket eden ve bazen mevcut büyük Celâlî kitlelerine iltihak eyleyen veya mevziî faaliyet gösteren ve mevcutları on bin ile bin arasında bulunan müteaddid Celâli zümreleri de vardı.

Murad Paşa, yalnız Celâlîleri değil onlarla uzaktan ve yakından temasları olan, onlara yataklık edenleri hatta aralarında bulunan çocukları bile sonradan şekâvete sülûk eder diye öldürtmüştür. Seferden döndükten sonra geriye kalan Celâlî eşkıyasıyla mahallî şekâvet yapanların haklarından gelinmesi için sancakbeyleriyle kadılara hükümler gönderilmiştir; bundan başka eyaletlerdeki kapıkulu süvarilerinden olan eşkıyanın da tedibi için süvari ocağından ulûfeci ve gureba bölükleri ağaları tayin olunmuşlardır. Yine böylece şekâvetin tamamen önünü almak için eşkıyalıkları mahkeme sicillerinde mukayyed olanların takibi ve bunların cürümleri hakkında çıkarılan dosyaların eşkıya teftişine memur Mehmed Paşa'ya teslimi eyaletlere tamim edilmiştir.

On üç, on dört sene süren bu şekâvet dolayısıyla Suriye, Irak ve Anadolu âdeta elden çıkmış denecek vaziyete gelmiş, asayiş kalmamış, ticaret durmuş ve iktisadi durum çok fenalaşmıştı. Bundan başka şekâvetten dolayı köylü halk şehir ve kasabalara sığındıkları için ziraat yapılamaması yüzünden memlekette mühim ve tehlikeli darlık vukua gelmiş ve aynı zamanda tımarlı sipahinin maişet durumu çok azalmıştı. Bunun için hükümet bir taraftan köylünün tekrar yerlerine dönmelerini ve ticaret sahiplerine kolaylık gösterilmesini tavsiye yollu eyaletlere fermanlar gönderirken bir taraftan da 1609 Ekim'inde Adaletnâme ismi altında Anadolu'daki bütün fenalıkları,

Celâlîliği doğuran âmilleri, halkın ızdırabını belirten dikkate şayan bir ferman neşretmiştir.

Tarihlerin kayıtlarına göre Kuyucu Murad Paşa'nın üç sene süren temizleme faaliyeti neticesinde Canbolatoğlu, Kalenderoğlu, Meymun kuvvetlerinden otuz bin kişiyi ortadan kaldırmıştı. Bunlardan başka, yüz, bin ve üç biner kişilik kuvvetlerle şekâvet yapan kırk sekiz çeteci kuvvetlerinden yirmi beş bin kişinin daha öldürüldüğü ve bunlardan hariç diri olarak elde edilip katledilenlerin de on bin kadar olduğu tahakkuk etmiştir ki tamamı altmış beş bindir.[149]

Sultan I. Ahmed Han, üç sene devam eden bu temizlik harekâtı sırasında Murad Paşa'nın arkasında durarak ve destek vererek başarılı olmasında önemli rol oynamıştır.

Canbolatoğlu Ali Paşa ise Temeşvar beylerbeyi olarak padişaha ihanet etmedi. Ancak oradaki idareciler dört yıl önce Deli Hasan Paşa'ya ne denli katlandılarsa, ona da aynı şekilde katlandılar. Kimi kaynaklara göre, yeniçeriler öldürülme tehlikesi içinde olduğunu söyleyerek ona oyun oynadılar. Bir yıl görevde kaldıktan sonra, Nisan 1609'da Temeşvar'dan kaçarak Belgrad'a sığındı.

Canbolatoğlu Belgrad'da daha rahattı. Öte yandan 1609 yazında Sadrazam Murad Paşa, büyük Celâlîlere karşı son savaşından İstanbul'a döndü. Bu arada eski asi liderinin hâlâ sağ olduğunu öğrendi. Derhâl Ali Paşa'nın yakalanmasını emretti. Bu talimat gereğince tutuklanan Ali Paşa, birkaç ay Belgrad Kalesi'nde hapis durdu. Nihayet bu eski Haleb beylerbeyi resmen idam cezasına çarptırıldı. Muhtemelen Ali Paşa bağışlanması için bir takım girişimlerde bulunmuş olmalıdır. Zira cellât elinde kirişle boğulması kırk gün sonra oldu (1 Mart 1610). Âdet üzere öldürüldüğünü göstermek üzere kesik başı İstanbul'da meydanlarda sergilendi.

İRAN MESELESİ VE KUYUCU MURAD PAŞA'NIN VEFATI

Veziriazam Murad Paşa Anadolu'da sükûneti sağladıktan sonra İran meselesini ele aldı. 1610 yılı baharında, Osmanlı Devleti içindeki karışıklıkların planlayıcısı ve destekçisi İran-Safevi Devleti'ne

karşı sefere çıktı. Tebriz'de bulunan Safevi Şah Abbas'ın (1587-1628) Celâlî İsyanları ve Avusturya Seferi (1593-1606) esnasında işgal ettiği toprakları ve Kafkasya'yı kurtarmak azmindeydi.

Osmanlı Devleti'nin iç meselelerini halletmiş olarak güçlü bir şekilde üzerine geldiğini gören Şah Abbas, Kuyucu Murad Paşa'ya elçi gönderdi. Safevi elçileri Sultan Ahmed Han'a gönderildi. Murad Paşa, Tebriz önlerine geldiğinde, sefer mevsimi geçtiğinden, kışı geçirmek için Diyarbekir'e çekildi. Murad Paşa, İran ile anlaşma müzakereleri içinde iken doksan yaşlarında 6 Ağustos 1611'de Âmid Kışlağı'nda vefat etti. Naaşı İstanbul'a getirilerek yaptırdığı medresenin bahçesindeki türbesine defnedildi. Vefat ettiğinde dört yıl sekiz aydır sadrazamlık makamındaydı.

Kuyucu Murad Paşa'nın doğum yeri ve tarihi hakkında kesin bir bilgi olmamakla beraber vefat tarihi ele alındığında 1520'li yıllarda doğduğu tahmin edilmektedir. Son dönemlerinde yaşının bir hayli ileri olmasından dolayı "Koca" lakabıyla da anılan Murad Paşa'nın Hırvat asıllı olduğu belirtilmektedir. Devşirme usulüyle saraya girmiş mükemmel bir Osmanlı kültürü ve İslam terbiyesiyle yetişmişti.

Kanunî Sultan Süleyman'ın son yıllarında Yemen beylerbeyi olan (1560-1565) Mahmud Paşa'ya intisap ederek kethüdalığını yaptı. Ayrıca Mısır valiliği esnasında başarıları ile dikkati çeken paşa, mirlivâlık ve emir-i haclık görevlerinde bulundu. Bu arada Mahmud Paşa'nın kızıyla evlenen Murad Paşa, 1575 yılında Yemen valisi oldu. Burada kaldığı müddet içerisinde önemli faaliyetler ve hayır eserleri tesis etti. Dört yıla yakın bir zaman bu görevi ifa eden paşa, daha sonra Trablusşam beylerbeyliğine getirildi.

1585'te Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Tebriz seferine Karaman beylerbeyi olarak katıldı. Safevi kuvvetleriyle yapılan amansız savaş gece yarısına kadar uzamıştı. Bu esnada geri çekilirken atıyla beraber kuyuya düşerek Safevi kuvvetlerince esir edildi. Alamut Kalesi'ne hapsedilen Murad Paşa 1590'da imzalanan Osmanlı-Safevi sulhu sonrası serbest bırakılarak İstanbul'a döndü. Atıyla kuyuya düşmesinden dolayı "Kuyucu" lakabı ile anılır oldu. "Koca" lakabı ise daha sonra yaşının bir hayli ileri olmasından kaynaklanmaktadır.

Murad Paşa, aynı yıl Kıbrıs ve iki yıl sonra da (Şubat 1592) Trablusşam beylerbeyliğine tayin olundu. Ardından sırasıyla tekrar Kıbrıs (Haziran 1592), 1594 yılında Şam beylerbeyi ve 1595'te ise Diyarbekir beylerbeyliğine getirildi. Diyarbekir beylerbeyi sıfatıyla Avusturya seferine katılan paşa, 1596 Haçova Meydan Muharebesi'nde büyük yararlılık gösterdi. Uzun seneler bu bölgede lâyıkıyla hizmette bulundu. Ayrıca, cephede bulunduğu esnada imparatorluk temsilcileriyle barış görüşmeleri heyetinde yer aldı.

I. Ahmed Han'ın tahta çıkışı ile (1603) Kuyucu Murad Paşa, Rumeli eyaletiyle beraber Budin muhafazasına tayin edildi. Ardından dördüncü vezirliğe getirildi (10 Kasım 1605). Murad Paşa'ya uzun bir zamandan beri Avusturya-Macaristan cephesinde bulunmasından dolayı Lala Mehmed Paşa tarafından Macaristan serdarlığı verildi. Bu göreve getirilişinden sonra Budin ve Belgrad kalelerinin muhafazasına çalıştı ve yürütülen barış görüşmeleri neticesinde 1593 yılından beri devam eden Avusturya savaşına son veren Zitvatoruk Barış Antlaşması'nı imzaladı (1606).

Veziriazam Derviş Paşa'nın önce azl ve ardından da idam edilmesinden sonra sadaret mührü, Belgrad'da olan Kuyucu Murad Paşa'ya verildi. Paşa bu görevinde, Anadolu'da üç yıl devam eden bir harekât sonunda binlerce Celâlî'yi imha etti. Dâhiyâne bir siyasetle Osmanlı Devleti'nin içinde huzuru bozup, düşmanlarıyla işbirliği yapan asileri ortadan kaldırdı.

Kuyucu Murad Paşa, devletine büyük hizmette bulunmuş yüzyılın önemli devlet adamlarından biridir. Bahadır, gayretli, tedbirli, işbilir, salih, mütedeyyin, azim, himmet ve sebat ehli, üstün komutanlık ve idarecilik yeteneklerine sahip bir kimse idi. Devletin çıkarlarını her şeyden üstün tutardı. Devlete olan hizmetlerinin yanında padişaha sadakati tamdı. Sultan Ahmed Han kendisine: "Babacığım" diye hitap ederdi. Tecrübeli, samimi ve ileri görüşlü olduğundan, icraatlarında hiçbir zaman taviz vermezdi.

Gerek Avusturya cephesindeki gösterdiği yararlıklar gerekse Celâlî hadiselerinde her tarafa yetişerek eşkıya topluluklarını kılıcına

yem etmesi ile şecaat ve yiğitlik destanları efsane hâlini aldı. Nice iş başarmakla büyük tecrübe sahibi olmuş kıymetli devlet adamıydı.

Hareketlerinde ölçülü ve sabırlı idi. Bu vasfı ile Celâlî elebaşlarını sistemli bir tarzda ortadan kaldırmasını bilmiştir. İran-Safevi Devleti'ne ve Anadolu'daki Celâlîlere karşı çok şiddetli mücadele ederek, İranlı Şiîlerin Osmanlı Devleti'ni Avrupa Hıristiyanları karşısında acze düşürme hayalleri onun sayesinde yok oldu. Onun bazı sertlikleri tenkide uğramışsa da, idari kabiliyeti ve otoritesi yerli ve yabancılar tarafından takdirle kabul edilmiştir. Bunlardan zamanının İngiliz elçisi Bello: "Murad Paşa'nın devletine iyiliği dokunduğunu, basiret sahibi olduğunu, memleketin iç işlerini düzeltip, hâkimiyet sağladığını, iyi bir asker ve devlet adamı olduğunu" itiraf etmektedir. *Peçevi Tarihi*'nde ise: "Cesaretli, gayretli, saltanatın namusunu korumakta çok gayretli, bir devlet sahibi" ifadeleri ile övülmektedir.[150]

Naima tarihinde ise: "Kuyucu Murad Paşa bu cenk ve yiğitlikleri etmese ve devlet düşmanlarının vücudunu kılıcın keskin yüzüyle yeryüzünden kaldırıp tüketmese Anadolu memleketinde işe yarar bir diyar kalmayacağı o dönemde yediden yetmişe herkesin malumu olmuştu" denilmektedir. Bu itibarla o kaynaklarda seyfü'd-devle (devletin kılıcı) ve Muhyü's-Saltana (saltanatı canlandıran) lakaplarına mazhar olmuştu.[151]

On üç yıl süren Avusturya seferi ve yıllarca devam eden Celâlî isyanları neticesinde, maliyenin durumunu öğrenmek için Ayn-i Ali Efendi'ye, *Kavânîn-i Âl-i Osman der Mezâmîn-i Defter-i Dîvân* isimli eserini yazdırmış olması onun teşkilatçı yönünü de göstermektedir. Murad Paşa'nın, bir kızı olup, Budin Valisi Kadızade Ali Paşa ile evli idi.

Murad Paşa gittiği her yerde tarikat ehli zatları bulur ve onların hayır duasını almayı en büyük bahtiyarlık sayardı. Nakşibendî tarikatine bağlılığı vardı. Her hafta Kur'ân-ı Kerim'i hatmederdi. Yemen'de iken hac farîzasını da yerine getirmişti. Bu sırada elde ettiği Halid bin Velid'e ait olduğu söylenen kılıcı seferlerde yanından ayırmazdı. Düşman üzerine yürümeden evvel onu çıkarır öne

sağa ve sola doğru olmak üzere düşman üzerine üç defa sallar ve bunu zaferin nişanesi olarak görürdü. O devlet idaresinde büyük veli Hoca Bahaeddin Nakşibendî hazretlerinin "zahir ba-halk batın ba-Hak" (Zahirde halk ile beraberken içte Cenab-ı Hakk'tan bir an gafil olmamalıdır.) sözüne uygun hareket ederdi. Yine Türkistan velilerinin pîri Hoca Ahmed Yesevi'nin "iç Musa gerek dış Firavun" ifadesini şiar edinmişti.[152]

Kuyucu Murad Paşa, devlete olan hizmetlerinin yanı sıra hayır ve hasenata da oldukça düşkün bir yapıya sahipti. Hayatının büyük bir bölümünü savaş meydanlarında geçirmesine rağmen çeşitli hayır işleri yaptırmıştır. Eminönü Vezneciler'de yer alan külliyesini, 1601 tarihinde yaptırdığı kayıtlarda geçmektedir. Külliyede medrese, dershane, mescit, türbe, sebil, sıbyan mektebi ve onlara gelir getirecek dükkânlar yer almaktadır. Zamanla büyük yangınlarda tahrip olmasına rağmen günümüze kadar intikal etmiş ve hâlen işlevliğini devam ettiren eserler arasında yer almaktadır. Ayrıca Erzurum'da büyük bir cami ve hamam inşa ettirmiştir.[153]

Kuyucu Murad Paşa'nın yerine sadrazam olan Nasuh Paşa İran ile mücadeleye girişmemeyi tercih etti. Bu sırada Şah Abbas da yıllık iki yüz yük ipek vergi vermek suretiyle barışa taraftar olduğunu bildirmişti. Neticede 20 Kasım 1612'de Osmanlı-Safevi antlaşması imzalandı. Tarihlerde Nasuh Paşa Musâlahası adıyla geçen bu antlaşma ile 1555'te tayin edilen sınırlar esas alındı. Ayrıca Şah Abbas her yıl taahhüt edilen miktarda ipeği de göndermeye söz verdi.

Ancak Safeviler anlaşma şartlarını devamlı olarak ötelemeye ve savsaklamaya çatıştılar. Taahhüt ettikleri iki yüz yük ipeği göndermedikleri gibi, elçilikle giden İncili Mustafa Çavuş'u da alıkoydular. Akabinde Şah I. Abbas'ın Gürcistan'a asker sevk etmesi üzerine bozuldu. 22 Mayıs 1615'te Veziriazam Öküz Mehmed Paşa İran üzerine sefer yapmakla görevlendirildi. Ancak Mehmed Paşa seferi ertesi yıla tehir etti ve bu durumdan faydalanan Şah Abbas da karşı tedbirlerini aldı ve Gence'yi tahrip ettirdi. Bu arada anlaşmak üzere İstanbul'a gelen İran elçisi, menfi cevap verilerek geri gönderildi.

Nisan 1616'da Haleb'den büyük bir orduyla hareket eden Mehmed Paşa Kars'a gelip burayı tahkim etti. Revan ile Nihâvend üzerine kuvvetler gönderdi. Bir müddet sonra da bizzat Revan üzerine yürüyerek bir İran ordusunu mağlup edip Revan'ı kuşattı. Fakat orduda muhasara toplarının olmaması, Mâzenderan askerlerinin şiddetle mukavemet etmesi ve şahın muahede hükümlerini yerine getireceğine dair teminat vermesi üzerine orduyu Erzurum'a geri çekti. Böylece Revan seferi başarısızlıkla sonuçlanmış olan Öküz Mehmed Paşa, rakiplerinin de aleyhinde faaliyette bulunmaları yüzünden azledildi.

Sultan I. Ahmed, Mehmed Paşa'nın kabul ettiği antlaşma hükümlerini de reddederek İran seferine devam edilmesini istedi ve yeni sadrazam Halil Paşa'yı serdar tayin etti. Halil Paşa sefer için Diyarbekir Kışlağı'na gittiği sırada Kırım Hanı Canbek Giray da Gence, Nahcivan ve Culfa taraflarına akınlar düzenledi.[154]

DONANMANIN AKDENİZ SEFERLERİ

Akdeniz'de Malta ve Floransa gemileri ile en büyük muharebeler, Halil Paşa'nın kaptanlığı sırasında meydana geldi. Halil Paşa, yeniçeri ağası iken 1609 yılında Hafız Ahmed Paşa'nın azledilmesiyle, kaptan-ı deryalık makamına geldi. Aynı yıl donanma ile Akdeniz'e açılarak Silivri'ye vardı. Burada Cezayir kaptanlarından Cafer Kaptan yanına geldi. Cafer Kaptan, Silivri'ye gelmeden önce İspanya kralının akrabalarından olan Sicilya hâkiminin oğluna ait kalyonu ele geçirmişti. Cafer, prensi Halil Paşa'ya teslim etti. Bu başarıdan ötürü Halil Paşa, Cafer ve adamlarına hediyeler verdi ve prensi İstanbul'a gönderdi. Prens, İstanbul'da Müslüman oldu ve Has Oda'ya alındı.

Halil Paşa, Silivri'den Sakız'a gitti. Sakız'da iken, Floransa-Malta birleşik donanmasının altı parça kalyon ile Kıbrıs civarında olduğu ve Mısır yolunu kestiği haberi geldi. Bunun üzerine kaptan, Kıbrıs'a yöneldi. Seyir hâlinde iken Eklikara denilen mahalde iki parça levent fırkatesi ile karşılaştı. Bu fırkateleri ele geçirerek, Kıbrıs'ın Baf Limanı önüne vardı. Burada iken düşman kalyonlarının denize

açılarak birçok yere zarar verdikleri haberini aldı. Bunun üzerine akşamüstü yola çıkarak, ertesi gün ikindi vakti düşman gemilerini yakaladı. Akşama kadar top muharebesi yapıldıktan sonra, birleşik donanma akşam karanlığından istifade ederek kaçtı. Halil Paşa, birleşik donanmayı takip ederek, sabah ışıkları ile birlikte tekrar yakaladı.

Savaş önce top ve tüfenk atışlarıyla başladı. Düşman donanması arasında Kaptan Chevalier de Fraissinet idaresinde olan ve kendilerince "Kızıl Kalyon" Türkler tarafından "Kara Cehennem" denilen muazzam bir gemi vardı. Bu gemi yedi katlı, doksan büyük çaplı toplu, madenden yapılmış bir kale gibiydi. Savaşın başlarından itibaren, Sultan Ahmed'in Cezayir'den getirtip, Mora sancakbeyliğini verdiği Murad Reis, bu muharebede büyük yararlıklar gösterdi. Murad Reis, düşman komutan gemisini engelleyerek uzaktan top ateşine tuttu. Direkleri kırılıncaya kadar bu top ateşi devam etti. Daha sonra küçük bir sefine ile Kara Cehennem'e yanaşıp rampaladı. Büyük bir süratle yapılan bu hareket sırasında Murad Reis yaralandı. Ancak bu muazzam gemi, ikindi vakti ele geçirildi. Bu büyük deniz muharebesi sonucunda Osmanlı donanması, Floransa-Malta birleşik donanmasını büyük bir mağlubiyete uğratarak, Kara Cehennem'den başka dört beş düşman gemisi daha ele geçirildi. Bu gemiler haricinde beş yüz düşman askeri, yüz altmış kadar top ve iki bin kadar tüfenk ganimet olarak alındı (1609).

Halil Paşa, Kara Cehennem savaşı neticesinde ele geçirdiği esirler, kalyonlar, mühimmat ve silahları yedeğe alarak Magosa'ya gitti. Magosa'ya vardıklarında yaralı olan Murad Reis vefat eyledi. Halil Paşa, Magosa'da iken, İstanbul'a bir fetihnâme gönderip, buradan, Sayda, Beyrut, İskenderun ve Trablus-Şam havalisinde bir müddet düşman gemisi aradıktan sonra İstanbul'a doğru yöneldi. Meis'e geldiğinde bu gemilerden biri kayalıklara çarparak battı. Diğer gemileri ise, yedeğe alarak İstanbul'a vasıl oldu. Kara Cehennem zaferinden dolayı vezirliğe yükseltildi.

Halil Paşa, Haziran 1610'da ikinci kez Akdeniz'e açıldı. Bu sırada Rodos Kaptanı Memi Bey'i zahire gemilerini İskenderiye'den

emniyetli bir şekilde getirmeye memur etti. Kendisi ise yola devam ederken Finike'de bir Malta korsan kalyonu ile karşılaştı. Yapılan muharebede kalyon tam ele geçirilecek iken, top atışlarının şiddetinden korsan kalyonu battı.

Halil Paşa buradan, Ağrıboz, Modon, Navarin sahillerine giderek düşman ülkelere saldırılarda bulunurken, Memi Bey'den Kıbrıs havalisinde Floransa dükalığına ait beş parça kalyonunun dolaştığı haberini aldı. Bunun üzerine, Osmanlı donanması Mora sahillerinden sekiz günde Kıbrıs'a gelip, Eylül ortasında Yafa'ya yakın Öküz Burnu önünde Mısır gemilerini bekleyen düka gemilerine kırk mil kadar yaklaştı. Halil Paşa düka gemilerine saldırmak üzereyken şiddetli bir rüzgârın çıkması ile bu gemilere yanaşması mümkün olmadı. Karanlığın çökmesi ile sabaha kadar bekleyen Halil Paşa, sabahleyin düka gemilerinin ortadan kaybolduğunu gördü. Nereye gittikleri de tespit edilemedi.

Bunun üzerine Halil Paşa, Rodos'a döndü. Seyir esnasında bir levend fırkatesi ile bir iki harp gemisi ele geçirdi. Daha önce, Malta ve Mesina civarına dokuz parça kalite ile gönderilen Süleyman Paşa da iki parça korsan fırkatesi ve iki parça şeptiye ele geçirerek Halil Paşa'ya katıldı. Böylece, bu sefer esnasında yedi sekiz parça gemi ve yüz kadar esir alan Osmanlı donanması İstanbul'a döndü, Halil Paşa, bu başarılarından dolayı ödüllendirildi.

İspanya Krallığı ile müttefikleri Toskana Büyük Dükalığı ve Malta Şövalyeleri zaman zaman Osmanlı sahillerine baskınlar yapıyorlardı. Nitekim 1611'de bir Malta filosu Gördüs'e hücum ederek beş yüz kişiyi esir almıştı. Bunun üzerine Halil Paşa, 1611 baharında tekrar Akdeniz'e açılarak, Ayamavra Beyi Mehmed Bey'i düşman sularına gönderdi. Mehmed Bey, bir harp gemisi ele geçirip, Ağrıboz Limanı'na götürdü. Bu sırada, Halil Paşa da Rodos'a gelerek demirledi. Burada iken Sultan Ahmed'den gelen bir fermanda; Kâbe-i Mükerreme imaretine ait mühimmatın Mısır gemileriyle gönderildiği bildiriliyor ve kendisinin de donanması ile bu gemilere göz kulak olması emrediliyordu. Bu esnada Kıbrıs ve Trablus civarlarında iki düşman kalyonunun bulunduğu haberini aldı. Bunun üzerine Memi

Bey'i 25 kadırga ile o civarlara gönderip, kendisi Mısır gemilerine emniyetli bir yere gelinceye kadar eşlik etti, Bu sırada Memi Bey, Malta'nın "Kör Kaptan" denilen ünlü korsanı üzerine hücum edip, gemisini ele geçirdi. Sonra da Rodos'a gelerek donanmaya katıldı.

Halil Paşa, Mısır Valisi Mehmed Paşa'yı Sakız'dan beş kadırga ile İstanbul'a gönderdiği gibi, on parça kalite ile de Lala Cafer Bey'e düşman sahillerinde vurma görevi verdi. Ancak şiddetli rüzgâr sebebiyle Lala Cafer Bey düşman sahillerine ulaşamadığından, Manya Burnu'na geldi. Burada iki parça düşman kalyonuna rast gelip, sabahtan akşama dek süren muharebe sonucu gemilerini ele geçirdi. Halil Paşa bu ele geçirilen kalyonlar ile evvelce alınan dört parça kalite ve yüz kadar esiri yedeğe alarak İstanbul'a döndü. Ancak, Halil Paşa'nın başarılarını çekemeyenler, sonradan alınan kalyonların; "Sulh içinde olan Venedik kalyonlarıdır" diye dedikodu çıkardılar. Bu sıralarda Mısır'dan gelen ve padişaha akraba olan Mehmed Paşa, sadrazamlık mevkiine yükseltilmek isteniyordu. Ancak, Nasuh Paşa'nın sadrazamlığa uygun görüldü. Sadrazam olamayan Mehmed Paşa'nın hatırını hoş tutmak için de kaptan-ı deryalık makamına tayin edildi (1611). Neticede, Halil Paşa'nın üç yıllık ilk kaptanlığı sona ermiştir. Halil Paşa, bu dönemde önemli savaşlara girmiş, büyük küçük elliden fazla gemi ve yüzlerce esir ele geçirilmiştir.

KAZAKLARIN SİNOP BASKINI

Osmanlı donanması Akdeniz'de faaliyet gösterirken, Kazaklar, Ağustos 1614'te gayrimüslimlerin yol göstermesiyle Karadeniz'e açılıp, Sinop Kalesi'ne ansızın taarruz ettiler. Sinop Kalesi surlarını ve burçlarını aşan Kazaklar, içeriye girerek evleri ve konakları ateşe verdiler. Pek çok kişiyi katledip, şehri yağma ve talan ettiler. Şehre büyük zarar veren Kazak eşkıyası, yağmaladıkları malı alarak geri döndüler.

Sinop baskını haberi İstanbul'a ulaştığında Sultan Ahmed, Sadrazam Nasuh Paşa'dan durumu sordu. Ancak Nasuh Paşa gerçeği söylemedi. İkna olmayan padişah, durumu Şeyhülislam Hocazade'ye

araştırtmış ve ondan gerçeği öğrenince, önce Nasuh Paşa'yı azletmiş, ardından da öldürtmüştür.[155]

Kazakların Sinop baskını öncesi, Tuna ve Karadeniz sahillerini korumakla görevli Şakşakî İbrahim Paşa, baskın haberini alınca, Kazakların dönüş yolu üzerindeki Don Nehri'ne girerek beklemeye başladı. Ancak Kazaklar, İbrahim Paşa'nın pususundan haberdar olarak, şaykalarını karadan kızaklar vasıtasıyla nehrin yukarısına çıkardılar.

Oysa onları burada Kırım Tatarları beklemekteydi. Kırımlıların şiddetli saldırısı sonucu karşı duramayan Kazaklar geri dönerek İbrahim Paşa kuvvetlerinin üzerine yürüdüler. Yapılan muharebede Kazaklara ağır darbeler indirildi. Pek çoğu öldürülürken, kimisi de esir alındı. Kaçanların da üzerine yürüyen İbrahim Paşa, bunlara yetişip, Sinop baskınında katledilenlerin intikamını fazlasıyla aldığı gibi, buradan yağma edilen malları, kadın ve çoluk çocuğu da kurtardı. Bu harekâttan sonra İbrahim Paşa, 5 Ekim 1614'te yanında yirmi kadar Kazak esiri ile İstanbul'a döndü.

Aynı yıl, Kazak eşkıyalarının geçit yolu olan Aksuyu'nun iki tarafına kale inşası için Hatt-ı Hümayun gönderilmiş ise de, Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa, bu işi gerçekleştiremeden geri çağrılmıştır.

AKDENİZ'DE ŞİDDETLİ ÇARPIŞMALAR

1612'de Toskana Büyük Dükalığı'na ait bir filo, İstanköy'e saldırarak bin iki yüz kişiyi esir ettiler. Bunun üzerine Mehmed Paşa, Mayıs 1612'de donanma ile Akdeniz'e açılarak düşman gemilerini aradı. Ancak bunları bulamayarak Sayda ve Beyrut sahillerine gitti. Burada sarp dağlar arsındaki memlekete sancakbeyi tayin olunan ve Hıristiyan devletlerle işbirliği yapan Maanoğlu Fahreddin, bazı müstahkem kaleler yaptırmıştı. Maanoğlu hâkim olduğu bölgeden elde edilen mahsulatı, geç ve eksik gönderdiği gibi, Celâlî asilerinden Canbolatoğlu ile de anlaşarak yağma hareketlerinde bulunuyor ve Şam beylerbeyini dinlemiyordu.

Maanoğlu'nun bu hareketleri bir isyan niteliği taşıdığından, Mehmed Paşa denizden Maanoğlu üzerine yürüyüp, onu cezalan-

dırmak niyetindeydi. Maanoğlu, Mehmed Paşa'nın bu niyetini anladığından, vermesi gereken vergiyi gönderip, özür diledi. Mehmed Paşa, tahsis ettiği bu vergi ile Rodos ve Sakız'a uğradıktan sonra, İstanbul'a döndü (1613).

Mehmed Paşa, 1613'te tekrar Akdeniz'e açılarak, Ağrıboz üzerinden Rodos'a vardı. Burada on üç kadırga ayırarak, Mısır kafilesine eşlik etmek üzere görevlendirildi. Mısır'a varan bu gemiler, buradan, barut, şeker, zahire ve bazı gereçler yükleyip Meis Adası'nda Mehmed Paşa ile buluştu. Mehmed Paşa, bu malzemenin Sakız'a boşaltılması için Rodos Beyi Sinan Bey'i görevlendirdi. Bu sırada Sakız civarında bir iki düşman gemisi bulunduğu haberini alarak, bu gemileri ele geçirilmek için hareket etti. Ancak, Meis'den hareketle Tekir Burnu'na gelen 12 parçalık Osmanlı donanması, ihtiyatsızca seyrederken, Sisam Adası yakınında Ottavio d'Aragon komutasındaki otuz üç İspanyol donanmasının hücumuna uğradı.

Memi Paşazade Ali Çelebi ve Perviz Beyzade kıyıya yanaşarak muharebe ettiler ise de, İspanyollar Osmanlı kadırgalarını mağlup etti. Bu muharebede Osmanlı kadırgalarından yedi tanesi düşman eline geçti. Üç kadırga sağlam olarak Mehmed Paşa donanmasına katıldı. Yine bu sıralarda Floransa donanması, Güney Anadolu sahilinde Silifke civarındaki Ağa Limanı'na hücum ederek, pek çok ziyan verdiler. Bütün bu başarısızlık sebebiyle, Mehmed Paşa kaptan-ı deryalık makamından uzaklaştırıldı. 24 Kasım 1613'te Halil Paşa ikinci defa bu makama tayin olundu. Aynı yıl Sultan Ahmed, donanmanın takviyesine ehemmiyet vererek, kendi parası ile on kadırga inşa ettirdi.

Halil Paşa, 13 Mayıs 1614'te 45 parçalık donanma ile Beşiktaş'a çıkıp, burada birkaç gün dinlendikten sonra Akdeniz'e açıldı. 1 Haziran günü Sakız Limanı'na vardığında, düşmanın 27 gemisinin İskiroz Adası civarında olduğu haberini aldı. Buraya hareket edilmek üzereyken, bu kez düşman gemilerinin buradan ayrılarak, Sisam Adası tarafına geçtiğini öğrendi. Bu sırada Rodos Beyi Memi Bey, 20 kadırga ile gelerek donanmaya katıldı. Düşman gemileri ise, Andre ve İstendil Adaları arasındaki boğazdan geçerek ülkelerine

döndüler. Düşman gemilerinin firarı üzerine Halil Paşa peşlerine düşerek, 10 Haziran günü Koron'a az sonra Modon'a ve 23 Haziran günü de Navarin'e vardı.

Navarin'de gemiler yağlandıktan sonra, düşman sahillerini vurmak üzere iki kalite gönderildi. 29 Haziran günü 59 parça kadırga düşman sahillerine saldırdı. Daha sonra Osmanlı donanması Mesine önlerinden geçerek, 6 Temmuz günü Malta'ya vardı. Fecrin doğuşundan bir saat evvel her mangadan birer adam sahile çıkarak köylere dağıldı. Düşman ise, ada sahillerinde her bir mile gelecek şekilde birer burç inşa etmişti. Bu burçlar vasıtasıyla Osmanlı donanmasından karaya çıkan askerleri gözleyerek, duman ile kaledekilere haber gönderilmişti. Bunun üzerine kaledeki askerler piyade ve süvari olarak sahile geldiler. Öğleye kadar süren muharebeden sonra, Malta Şövalyeleri mağlup edildiği gibi, Gran Korç gibi Malta asilzadelerinden pek çoğu da öldürüldü. Harman zamanı olduğundan, Maltalıların baş ürünleri olan kimyon ve anason harmanları ile bağ ve bahçeleri ateşe verildi.

Öğleye kadar kaleye yakın bir manastıra kadar ilerleyen yeniçeri ve levendler, kale toplarının menziline girdiğinden kaleden açılan ateş sonucu geri çekildiler. Malta Adası'nda yapılan bu büyük yağma ve tahribat ile Mehmed Paşa zamanındaki mağlubiyetin intikamı alındı. Bu harekâttan sonra Osmanlı donanmasındaki herbir kadırga baş toplarıyla Malta Kalesi'ni döverek 7 Temmuz günü Trablusgarb'a doğru yola çıktılar. Malta ile Mesina Adası civarında rast gelinen düşman gemileri de ele geçirildi.

Halil Paşa, Malta seferini müteakip, 10 Temmuz 1614'te, 220 mil mesafedeki Trablusgarb'a vardı. Bu sırada Trablusgarb'da hâkimiyetini kuvvetlendirerek beylerbeyini tahakküm altına alan ve halka zulmederek mallarını gasp eden Levend Reisi Sefer Dayı karışıklık çıkarmıştı. Hatta Halil Paşa sahile ulaştığında donanmayı limana sokmak dahi istememişti. Ancak Halil Paşa, onu gemisine davet ederek tutukladı. Bunun üzerine Sefer Dayı'nın akraba ve yakınları kaleye girerek kapıları kapadılar.

Halil Paşa kalenin alınması için emir verdiğinde, bazı şeyhler araya girerek, kaledekilerin cezalandırılmamalarını istediler. Bunu üzerine kaledekilere "aman" verilip, kale teslim alındı. Bundan sonra Halil Paşa, kale dışında divan toplayıp, Sefer Dayı'nın durumunu görüştü. Ulema ve haksızlığa uğrayanlar dinlendikten sonra, şer'i hüküm gereği katline karar verilerek kale kapısı önünde asıldı.

Asi Sefer Dayı meselesini hallettikten sonra, 19 Temmuz günü Trablusgarb'dan ayrılarak, Navarin'e geldi. Evvelce muhafaza gönderilen kalitelerde on bin kile buğday ve ele geçirdikleri bir harp gemisi ile buraya gelerek donanmaya katıldılar.

MOLDAVYA SEFERİ VE BARIŞ

Leh asilzadesi Samuel Korezky, Kazaklardan meydana gelen bir orduyla Boğdan'a girerek Voyvoda Stefan'ı kovmuştu. Bunun üzerine Halil Paşa İran üzerine gitmeden önce Moldavya'da güvenliğin sağlanması ve Kazakların memleketten uzaklaştırılması için uğraşmıştır. Moldavya Prensi Jeremi Mugila'nın üç oğluyla ittifak eden Samuel Korezky ve Mişel Viçinyevski Osmanlı Devleti tarafından voyvodalığa oturtulan Etiyen Tomza'yı, bir Kazak ordusu kuvvetiyle uzaklaştırmış ve Silistre Mutasarrıfı İbrahim Paşa ile Bender ve Akkirman askerini bozmuştu.

Osmanlı Devleti, Boğdan işinin halletmesi için Bosna Beylerbeyi İskender Paşa'yı Bosna, Sirem, Semendire, Alacahisar, Volçetrin, Silistre askerleriyle Moldavya'ya gönderdi. İskender Paşa Moldavyalılar ve Kazaklar ile mücadele ederek, onları bozdu. Moldavya prensinin dul eşi, iki oğlu, Koreki'nin eşi olan bir kızı, bizzat Koreki esir olmuşlardı. Bir müddete kadar İstanbul'a esir geldiği görülmemiş olsa da bunlar beş yüz Kazak ile beraber zincirlere vurulmuş olarak savaş armağanı olmak üzere İstanbul'a gönderildiler. Etiyen Tomza Moldavya tahtına iade edildi.

Moldavya, Eflak ve Transilvanya askeriyle kuvvet bulan İskender Paşa, yeniden Kazaklar üzerine yürümek için emir almıştı. Osmanlı Devleti, Osmanlı ordusunun Lehistan üzerine değil, devletin hudutlarına tecavüz eden ve Karadeniz'deki her türlü eşkıyalıktan

durumu olmayan Kazaklar üzerine sevk edildiği hakkında Lehistan elçisine güvence verdi.

Birkaç Türk gemisini zapt etmiş olan Azof Kazakları Rusya imparatorunun tebaasından idiler. Bununla beraber, bu sıralarda hediyeler takdim etmek ve Tatarların Asya'ya taarruzlarını Osmanlı Devleti'nin men etmesini teklif etmek üzere, İstanbul'a gelen Rus elçisi, Boğaz'da bir Osmanlı kadırgası ve İstanbul'da çavuşbaşı ve sipahiler ağası tarafından büyük bir saygıyla kabul edildi (Ağustos 1616). Hediyeleri, samur kürklerden, dört doğandan ve altmış adet büyük balık dişinden tertip edilmişti.

Padişah, Lehistan Elçisi Koşanski vasıtasıyla Lehistan kralına göndermiş olduğu bir mektupta, her türlü taarruzdan uzak durması için Kırım hanına emir verdiğini bildirerek Kazakların akınlarından şikâyet ediyordu. Ancak Lehistan kralı, Kazakların taarruzlarına son verdiremediğinden, ertesi sene Osmanlı ordusu, İskender Paşa kumandasıyla, Türklerin Turla dedikleri Dinyester üzerinde bulunan Bodila palangasına doğru yürüdü. Burada Başkumandan Stanislas Zolkiyevski kumandasında bulunan Lehistan kuvvetleri ile karşılaştı.

Lehistan Başkumandanı Stanislas Zolkiewski bir çarpışmayı göze alamadı. İskender Paşa'ya anlaşma teklifinde bulundu. Bu durum üzerine görüşmeler başladı ve iki taraf arasında kısa sürede anlaşma sağlandı. Anlaşmanın başlıca esasları şunlardı:

Kazaklar Dinyester (Turla) Suyu'nu geçmeyecekler ve Karadeniz'e inemeyeceklerdir.

Türk hâkimiyetinde bulunan Eflak, Boğdan ve Erdel prensliklerine saldırılmayacaktır.

Aynı şekilde Kırım Tatarları da Lehistan arazisine akın etmeyecektir.

Lehistan Krallığı Kırım hanlığına önceden beri vermekte olduğu haracı vermeye devam edecektir.

Anlaşmanın Lehce bir nüshası Hatman'ın mührüyle mühürlenerek Zolkiewski'nin ordugâhında bulunan Manyatlara gönderildi.

Antlaşmanın Türkçe ve Lehçe nüshaları karşılaştırıldıktan sonra ordu geri döndü.

NEDERLAND ELÇİSİ BİZİM ÇIRAĞIMIZDIR!

Sultan I. Ahmed tahta çıktığı sırada (1604) Fransa, İngiltere, Venedik ile kapitülasyonlar yenilenmişti. Venedik Balyosu Bonu, ticaret gemileri ve memleketinin konsolosları hakkında on dokuz maddelik bir berat almıştı. Birkaç ay sonra elçi, eski kapitülasyonu yenilemiş ve balyosa verilen yeni izinleri onaylattırmıştır. Bu sırada I. Ahmed'in tahta çıkışını Senato'ya iletmek için Venedik'e gönderildi. Daha sonra Venedik ile Raguza arasında Lagosta Adası'nın mülkiyeti hakkında ortaya çıkan anlaşmazlığın çözüme kavuşturulması için Mehmed Çavuş Venedik'e gitmek için emir almıştır. Venedik ile Osmanlı Devleti arasında bu vesileyle birçok yazışmalar olmuştur.

Mayıs 1604 tarihli Fransız ahidnâmesinde Venedik ve İngilizlerden başka İspanyol, Portekizli, Katalan, Raguzalı, Cenevizli, Ankonalı, Floransalı ve bütün diğer milletlerin Fransız bayrağı altında ticaret yapacakları ve İngiliz elçisinin buna engel olamayacağı belirtiliyordu. Flandr tüccarının Osmanlı sularında İngiliz bayrağının himayesinde ticaret yapacaklarına dair maddenin 21-31 Mayıs 1604 tarihli İngiliz ahidnâmesinde sabit kalması ise, Fransız ahidnâmesindeki "bütün diğer milletler" tabiri içinde Flandrlıların sokulmamış olduğu fikrini uyandırmaktadır.

Ancak 23 Aralık 1606 yılında İstanbul'a gelen İngiliz Elçisi Sir Thomas Glover, Fransız Elçisi M. de Salignac'a karşı aynı hakları elde edebilmek için büyük bir uğraş verdi ve bunda da başarılı oldu. Elçiliğinin ilk senesinde yalnız Hollandalılar değil, Fransız ve Venedikliler istisna olmak üzere bütün diğer Avrupalıların İngiliz bayrağı altında sefer etmesinin iznini sağladı.

Fakat İngilizlerin özellikle Hollandalılar üzerindeki himayesi uzun zaman devam edemedi. İspanya savaşının bitmesinden sonra Hollandalılar Levant ticaretine önem vermeye başlamışlardı. Çünkü Katolik İspanyolların istilasından 1574'te kurtulan Hollanda dünya ticaretinde hıza ilerleyerek 17. asrın başında önemli bir deniz gücü

oluşturmuştu. Hollanda'nın hızla gelişen ticari faaliyeti için Cebel-i Tarık'tan tüm Kuzey Afrika, Mısır, Arap Yarımadası, Anadolu, Balkanlar Ege Adaları, Karadeniz ve Kırım gibi Osmanlı hâkimiyetinde olan coğrafyada Hollanda gemilerinin kendi bayrakları altında ticaret yapması için Osmanlı sultanından kapitülasyon, yani ticaret hakları alması gerekiyordu.

1610'dan itibaren Hollanda ile Osmanlı Devleti arasında ilk resmî yazışmalar başlamış ve elçi Cornelis Haga İstanbul'a gönderilmişti. Elçi Haga'nın İstanbul'a gönderilmesi İngiltere, Venedik ve Fransa'yı telaşa düşürdü. Hiçbiri ellerindeki ticaret imtiyazlarını yeni bir rakiple paylaşma niyetinde değildi. Haga İstanbul'a gelir gelmez önce Venedik ve İngiltere elçileri sonra da Fransız elçisi çeşitli entrikalarla ve rüşvet teklifleriyle Hollanda'ya kapitülasyon verilmemesini engellemeye çalıştılar. Fakat her üç elçinin de çabaları sonuçsuz kaldı.

Hollanda Elçisi Cornelis Haga'yı himayesine alan kişi Sadrazam Halil Paşa'dır. Halil Paşa ona her türlü yardımı yapmış, gerektiğinde kendi cebinden borç vererek Osmanlı başkentinde hediye verilecek kimseler konusunda rehberlik etmiş ve Haga'yı diğer vezirlerle, ulemayla, devlet adamlarıyla ve hatta kendisinin ile padişahın da şeyhi olan Aziz Mahmud Hüdâyî ile tanıştırarak Hollanda'ya kapitülasyon verilmesi konusunda desteğini sağlamıştır. Böylece Haga, Venedik, İngiltere ve Fransa elçilerinin bütün entrikalarına ve rüşvet tekliflerine rağmen kapitülasyon almada başarılı olmuştur. 6 Temmuz 1612'da, İngilizlerin sahip oldukları haklar esas tutulmak üzere Hollandalılara da ahidnâme verildi.

Fransa ve İngiltere'ye ait ahidnâmelerin aynı olan Hollanda ahidnâmesinde, dostluğun ve iyi münasebetlerin ifadesinden sonra, gelecek zamanlarda Felemenk Birleşik Cumhuriyeti'ne tâbi olan bütün Felemenklilerin Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan konsolos ve ikamet elçilerinin himaye ve kontrolleri altında bulundukları beyan edilmiştir.

Diğer madde de Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan Hollanda esirlerin serbest bırakılmasına ayrılmıştı. Bundan sonra ne Hollanda gemilerine saldırılacak, ne de bir Hollandalı esir alınacaktı.

Padişaha ve Felemenk Cumhuriyeti'ne tâbi kimseler arasında bir anlaşmazlık çıkarsa, meselenin Bab-ı Âliye ve Hollanda büyükelçisine havale edileceği kabul edildi.

Hollanda, elçisi vasıtasıyla elde ettiği bu hukuki maddelerden başka ve hatta daha faydalı olarak ticari kazanımlar da elde etmişti. İthal ve ihrac edilen bütün mallardan Hollandalı tüccarlar da İngiliz tüccarları gibi sadece %3 akçe gümrük vereceklerdi. Fakat bu tarifenin Osmanlı gümrük eminleri tarafından kaydettirilmesi için Haga çok sıkıntı çekti.

Son olarak, Hollanda Cumhuriyeti'ne Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bazı limanlara konsolos tayin etme hakkı verilmişti. Haga, konsolosları tayin yetkisi olmadığından, bu maddeyi tamamlamak için Hollanda'dan yeni emirleri beklemek mecburiyetinde idi. Ancak Nisan 1613'te, İstanbul'a varışından hemen hemen bir sene sonra bu emirler geldi.

Halil Paşa kapitülasyon alındıktan sonra da yardımlarını esirgememiş ve Hollandalı tüccarların Osmanlı limanlarında rahatça ticaret yapmalarını temin için beylerbeylerine mektuplar yazarak gerekli kolaylığın sağlanmasını talep etmiştir. Halil Paşa mektuplarında:

"Nederland elçisi bizim çırağımızdır!" diyerek onu kendi himayesinde olduğunu açıkça ifade etmektedir.

Halil Paşa'nın 1613 senesi sonlarında elçilikle gönderdiği Ömer Ağa Hollanda'da büyük bir gösterişle kabul edildi. Bu başarılı siyasetten sonra Hollanda Devleti Haga'yı daimi elçi olarak İstanbul'da görevine devam ettirmeye karar verdi. Nitekim bu görevde aşağı yukarı yirmi sekiz sene boyunca kalacaktır.

Kapitülasyon alındıktan sonra 1621 yılına kadar olan ilk safhada Hollanda'nın Akdeniz ticaretinde büyük bir canlanma görülmüştü. Öncelikle bütün Akdeniz'de Hollanda'nın bir konsolosluk ağı

kurulmuştur. 1612'den 1617'ye kadar sırasıyla Haleb, İskenderiye, Kıbrıs, Mora, İnebahtı, Eğriboz, Mezistre, Venedik, Cenova, Zante, Livorno ve Sicilya'da Hollanda konsoloslukları açılarak ticaretin canlanması için diplomatik alt yapı hazırlanmıştır. Dikkat çekici olan husus, Osmanlı padişahının diplomatik olarak tanımasını ifade eden kapitülasyonlar, henüz bağımsızlığını Avrupa'da kabul ettirememiş olan Hollanda Cumhuriyeti'ne bir anlamda siyasi nefes aldırmıştır.

Böylece Hollandalıların ticaret imtiyazı almaları ile İngiltere ve Fransa bayrak meselesi dolayısıyla ortaya çıkan anlaşmazlık, İngilizlerin diğer Avrupa devletleri üzerindeki himaye iddialarından vazgeçmiş olmalarından dolayı tamamıyla kapanmış oldu.

SULTANAHMED CAMİİ'NİN AÇILIŞI

İstanbul halkı o gün iki bayramı birden kutlamaya hazırlanıyordu. 9 Haziran Cuma günü aynı zamanda yedi yılı aşkın bir süredir yapımı devam etmekte olan Sultanahmed Camii'nin açılışı yapılacaktı.

Marmara Denizi'nden İstanbul'a girenler artık Ayasofya'dan önce yeni camiin haşmetli yapısı ile karşı karşıya geleceklerdi.

O gün camii avlusuna otağlar kurulmuş, padişah otağına da saraydan tahtı getirilmişti. Padişah, camii avlusuna kurulan sofralarda devlet erkânı ve halka güzel bir ziyafet çekti. Fukaraya bahşişler ihsan olundu. Zengin fakir, genç ihtiyar İstanbul halkı meydanı doldurmuştu. Herkes maddi manevi ziyafetten ve bereketten nasibini almaktaydı. Avludaki yemekten sonra ileri gelenler saraya çağrıldı. Hil'atlerini giydikten sonra Otağ-ı Hümayun'un önüne geldiler. Orada önce Sadrazam Halil Paşa sonra vezirler, âlimler, devlet erkânı ve davetliler padişahın eteğini öperek, tebriklerini sundular. O gün tören münasebetiyle bin kadar hil'at ve soft giydirildi. Camide kılınan ilk namazda ise bütün cemaate mercan tespihler hediye edildi. Görevliler bu değerli tespihleri namaza oturmuş olan herkesin dizi üzerine bırakmak suretiyle dağıttılar. Mercandan yapılma tespihler bitince, çok nadir bulunan ve Hind Okyanusu'ndan çıkarılan hoş

kokulu sandal ağacından yapılma zarif tespihler verilmek suretiyle orada olan herkese hediye edilmiş oldu.

Bu muazzam külliyenin serüveni ise şu şekilde gerçekleşmişti:

Camiin temelinin atılması gününde büyük bir tören düzenlenmişti. 7 Kasım 1609 günü bütün devlet erkânı yıkımlarla açılan boşluk arazide toplandılar. Padişah için de, çalışmaları gelip her zaman seyretmesi için bir köşk kurulmuştu. Çevre kalabalıkla doluydu. Dönemin bütün ünlü mimarları; "Bel külünk, zembil ve ölçekleri ile" hazırdılar.

Mimarbaşı Mehmed Ağa'nın planına göre, ilk olarak dört duvarın, mihrabın, sütunların, mahfil ve minarelerin yerleri tespit edildi. Sonra temel kazma işine geçildiğinde, önce Şeyhülislam Mevlânâ Mehmed Efendi, sonra büyük mutasavvıf Aziz Mahmud Hüdâyî daha sonra Veziriazam Davud Paşa, daha sonra diğer vezirler kadı askerler ve sırasıyla Osmanlı protokolüne göre diğer rütbeliler ve ulema, ellerine kazma alıp birçok dualarla, önce yol olacak yerleri kazdılar. En son padişah, seyir köşkünden inerek, altından yapılma bir kazma ile yoruluncaya kadar kazı yaptı. Evliya Çelebi genç padişahın eteğine doldurduğu taşları dökerken, el açıp Allah'a yakararak; "Ahmed kulunun hizmetidir, kabul eyle!" diye dua ettiğini yazmaktadır.

Tören yerinde, o gün sayısız kurbanlar kesildi. Yoksullara ziyafet çekildi. İhsanlar ve hediyeler verildi. Onu müteakiben, bir gün yeniçeriler bir gün sipahiler yani atlılar olmak üzere, askerler gelip ücretsiz çalıştı. Padişah onlara her gün ziyafetler hazırlattı.

Temel kazma işi bir aydan fazla sürdü. Açılan temeller için çevre duvarı altına, rutubetten etkilenmeyen ve toprakta çürümeyen ağaç kazıklar yaptırıldı ve bunlar ağır araçlarla çekilip birbirine bağlanarak, çukurlar içine çakıldı.

4 Ocak 1610 günü ikinci merasim yapıldı. Yine bütün protokol o alanda toplandı. Taş yontucular, her bir ulu kişi için bir temel taşı hazırlamışlardı. Temel çukurlarına inerek, sıra ile önce şeyhülislam, sonra vezirler, daha sonra da bütün ileri gelenler dualarla o taşları

mihrabın temellerine yerleştirdiler. Böylece, dağlar gibi sarsılmaz duvarların temelleri atılmış ve inşaat başlamış oluyordu.

Halk dağılıp ortalık boşalınca, padişah geldi. Gümüş halkalardan ve ibrişim, yani ipek ipliklerden yapılma bir kemerin içinden birkaç mücevheri alarak mihrabın temeline yerleştirdi. Bina emiri olan Kalender Efendi'ye kızıl altınlar verdi: "Padişahın ihsan denizi dalgalanmıştı." Şeyhülislama halkın sevdiği Şeyh Mahmud Efendi'ye, vezirlere, kadı askerlere, beylerbeyine, ulemaya, ağalara, beylere ve inşaat mutemedlerine, yüzlerce hil'atlar giydirdi. Sayılamayacak kadar kurban kesildi. Ustalar ve işçilerden başka gelen geçen tüm yoksullara hem ziyafetler çekildi, hem sadakalar verildi. Herkesin gönlü alındı. Ortalık âdeta bayram yerine dönmüştü. Padişaha dualar ediliyor ve şairler yapıma ebced hesabıyla tarihler düşürüyorlardı.

Bundan sonra inşaat tam 7,5 yıl sürdü. Külliyenin mimarı Mimar Sinan'ın en gözde öğrencilerinden biri olan Sedefkâr Mehmed Ağa idi. Mehmed Ağa kendi işlediği sedefkârlık işlerini satarak parasını fakirlere dağıtacak kadar hayırsever bir şahsiyetti. 1606 senesinde Hassa başmimarı olan Sedefkâr Mehmed Ağa, devşirme kökenliydi. Sultan Ahmed Külliyesi ile birlikte aynı anda birçok yapının planını çizmek, inşasını devam ettirmek ve bazı yapılara mimar tayin etmek gibi işleri yürüten Mehmed Ağa, Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevî'nin tamir ve bakımları ile de ilgilenmiştir. Sultanahmed Camii'nden başka olarak İbrahim Paşa Sarayı'nı tamir etmiş, Topkapı Sarayı'ndaki Enderun Camii'nin yanında bulunan Kasr-ı Hümayun'un çinilerinin resimlerini çizerek Çinici Hasan Usta'ya yaptırmıştır.

Daha mimar olmadan önce, tavsiye üzerine bir rahle yapıp sedeflerle geometrik olarak işlemiş ve Sultan III. Murad'a takdim etmiştir. Sultan bu hediyeyi çok beğenmiş ve şu beyti söylemiştir:

Allah Allah nedir bu hûb eşkâl,
Mey gibi aklım aldılar filhâl

Külliyenin binaları çok geniş bir alan üzerine, ancak belirli bir nizam dahilinde olmadan çevre şartlarına uyularak inşa edilmiştir.

Külliye cami, hünkâr kasrı, medrese, darülkurrâ, darüşşifa, sıbyan mektebi, türbe, imaret, tabhâneler, sebiller, çeşmeler, arasta, han, dükkânlar, kahvehane, mahzenler ve evlerden müteşekkildir. Bu yapılardan mahzenler, kahvehane, evler, darüşşifa (hamamı hariç), tabhâneler, üç adet sebil, han ve bir kısım dükkânlar günümüze ulaşamamıştır.

Sultanahmed Camii, hemen hemen birbirine eşit büyüklükteki revaklı iç avlu ve harimden oluşmaktadır. Cami bu şekilde oldukça geniş bir dış avlu ile çevrelenmektedir. Zeminden basamaklarla yükseltilen caminin güneybatı tarafında, hünkâr kasrı bitişik nizamda bulunmaktadır. Dış avlu, pencereli bir duvar ile çevrelenmiştir. Dış avluya girişi sağlayan sekiz adet kapı vardır. Bunlardan üçü kuzey, üçü doğu ve ikisi de güneydedir. Batıda bulunan üç kapı ise sonradan kapatılmıştır. Dış avlunun anıtsal girişi Atmeydanı'na açılmaktadır. Dış avlu kapısının altındaki sebil kitâbesinde Mimar Mehmed Ağa'nın ismi geçmektedir:

Cami-i Han Ahmed'in bânî-i âl-i meşrebi
Hazret-i mimarbaşı ahiri ma'mûr ola

Kim Muhammed'dir anın namı ve âlî himmeti
İtdi bu rânâ binayı haşre dek meşhur ola

Klasik üslupta yapılmış olan revaklı iç avluya giriş, kuzey, doğu ve batıda yer alan üç kapıdan sağlanmaktadır. Mermer malzemeden yapılmış olan bu kapılardan kuzeydeki, mukarnaslı yaşmağı ve yüksek kubbesi ile diğerlerinden ayrılır. Zemini mermer kaplı olan avlunun ortasında altıgen planlı ve fıskiyeli bir havuz bulunmaktadır. Avluyu dört yönden toplam otuz bölümlü revak sarmaktadır. Revakların her bölümü kubbe ile örtülüdür. Tüm bu kubbeler yirmi altı sütunun taşıdığı sivri kemerlere oturmaktadır. Bu revakların cami duvarına gelen kısmındaki dokuz bölüm son cemaat revaklarını oluşturur. Son cemaat revaklarının ortasındaki giriş bölümü kubbesi, diğerlerinden daha yüksekçedir.

İç avlunun yan cepheleri galerili bir şekilde ele alınmıştır. Yalnızca Sultanahmed Camii'ne özgü olan bu yan avlu galerilerinin

altına abdest muslukları yerleştirilmiş ve cemaatin, abdest alırken yağışlı havadan etkilenmemesi sağlanmıştır.

Sultanahmed Camii'nin diğer bir hususiyeti ise minareleridir. Osmanlı mimarisinde altı minaresi bulunan tek cami olan eser, bu bakımdan bir terkiptir. Daha önceki yapılarda en fazla dört minare yapılmış ve bunlar ya harimin dört köşesinde yahut revaklı avlunun dört köşesinde yükselmiştir. Burada ise hem harimin hem de avlunun dört köşesinde minare bulunmaktadır. Avlunun kuzey köşelerinde bulunan iki minare ikişer şerefeli olup diğer dört minare ise, üçer şerefelidir. Mimar Sedefkâr Mehmed Ağa bu on altı şerefe ile Sultan Ahmed Han'ın on altıncı padişah olduğuna işaret etmiştir. Bu duruma göre Yıldırım Bayezid Han'ın oğulları Süleyman ve Musa çelebiler de hükümdar olarak kabul görmektedir. Kare kaideler üzerine çokgen gövdeli olarak yükselen minarelerin, harimin köşelerinde olanlarının külâhları altında firuze çini levhalar yer almaktadır.

Harime giriş üç büyük kapıdan sağlanır. Ancak bunlardan başka iki küçük kapı daha bulunur. Revaklı avluya açılan cümle kapısı, mukarnaslı yaşmağa sahip olup üzerinde Sultan I. Ahmed'in isminin bulunduğu kitâbesi vardır. Yanlardaki büyük kapılar ise önü revaklı bir şekildedir. Kıble tarafında ve iki yönde de birer tane bulunan diğer küçük kapılar imam ve hatip kapıları olarak bilinir.

Harimin üzeri, bir merkezî kubbe ve etrafındaki dört yarım kubbe ile örtülüdür. İçten 22,40 m çapında olan ana kubbe, dört adet büyük fil ayağı tarafından taşınmaktadır. Bu fil ayaklarının herbiri birbirlerine büyük sivri kemerler ile bağlandığı gibi daha küçük ikişer sivri kemer ile iki yanda duvar pâyelerine bağlanmaktadır. Böylece her köşede birer kubbenin örttüğü dört adet kare mekân daha meydana çıkmıştır. Fil ayakları dışarıya sekizgen ağırlık kuleleri şeklinde uzanmaktadır. Fil ayaklarının alt kısımları dikey iri yivler ile yumuşatılmıştır. Ayrıca kuzey pâyelerde birer adet zarif çeşme bulunmaktadır. Caminin dört yönde bulunan yarım kubbeleri, daha küçük üç yarım kubbe ile daha desteklenmektedir. Böylece Sultanahmed Camii, Osmanlı mimarisinde, dört fil ayağı üzerine

yükselen kubbe sisteminde en ideal mekân düzenini meydana getirmektedir.

Harimin kubbe sistemi, olgun bir tarzda kademeli olarak düzenlenmiştir. Diğer bir deyişle harim, cephe duvarlarından ana kubbenin kilit taşına kadar, piramidal bir tarzda yükselir. Bu sayede harimin neresinden bakılırsa bakılsın bütün mekâna hâkim bir görüş açısı elde edilmiş olur.

Harimi üç yönden mahfiller çevrelemektedir. Duvar payandalarının genişliği değerlendirilerek düzenlenen yan mahfiller, payandalardan açılan geçişler ile birbirlerine bağlanmaktadır. Kuzey mahfilleri, cümle girişi önünde üç bölüm hâlinde ileriye doğru çıkıntı yapmaktadır.

Tamamen mermerden yapılmış olan ve altın yaldızlar ile müzehhep olan mihrap ve minber devrinin en güzel eserleri olup işçilikleri ile de göz doldurmaktadır. İki sıra hâlinde kitâbesi bulunan mihrapnişinin üst kısmında renkli taş kakmalar bulunmaktadır. Mihrap, iki yanda uzun sütunçeler ile sınırlandırılmasından başka yanlarda stilize çiçek motifleri ile bezelidir. Mihrap son olarak bitkisel motifli bir taç ile sonlanır. Mihrap ile aynı usulün bir örneği olan mermer minber, itinalı işçiliği ile caminin tamamlayıcı bir unsurudur. Caminin müezzin mahfili, kıble yönündeki sağ fil ayağına bitişiktir. Müezzin mahfili on adet sekizgen sütun üzerinde bulunmaktadır. Vaaz kürsüsü ahşap işçiliği, geometrik kompozisyonları ve sedef kakmaları emsalleri arasında en iyilerden birisidir. Harimin kıble duvarının solunda "L" şeklinde hünkâr mahfili bulunmaktadır. On adet sütunun üzerindeki sivri kemerlerin taşıdığı hünkâr mahfilinin dışarıdaki hünkâr kasrıyla bağlantısı bulunmaktadır. Ayrıca duvar içerisindeki bir çilehane ile bağlantısı bulunan hünkâr mahfili, çok zengin olan çini ve kalem işleri ile bezelidir.

Caminin içinde çok zengin bir şekilde çini, kalem işi, ahşap ve taş süslemeler mevcuttur. Alt sıra pencerelerin üzerinden üçüncü sıra pencere altlarına kadar çini ile kaplı olan duvarlar, buradan sonra tüm kubbeleri de kaplayacak şekilde, mavi renk ağırlıklı olarak kalem işleri ile bezelidir. Çiniler ve kalem işleri ile harimin

içerisi gözü yormayan, mavi renk hâkimiyetinde bir renk cümbüşü ile şenlenmektedir. Bu sebepten ötürü yabancılar camiye "Mavi Cami" demektedirler. Sultanahmed Camii'nde kullanılan çini sayısı, Topkapı Sarayı istisna edilecek olursa, bu asırda kullanılan çinilerin hepsinin üstünde bulunmaktadır.

Camideki yazıları ise, müderris ve kadı olan Diyarbekirli Kasım Gubârî yazmıştır. Gün ışığını her taraftan rahat alması ve bolca penceresinin olmasından dolayı camii, içi en aydınlık olan camilerden biridir. Camide, klasik döneme ait ahşap üzerine kalem işleri orijinalliğini koruyabilmiştir. Hünkâr ve müezzin mahfilleri altındaki tavanlar bu süslemelere örnektir. Ayrıca pencere kanatları ve vaaz kürsüsünde olduğu gibi ahşap işlemeler de mevcudiyetini sürdürmektedir.

Sultanahmed Camii, Rum ve Avrupalı mimarların emsalsiz olarak övündükleri Ayasofya karşısında haşmetli yapısı ve muazzam mimari özellikleri ile inşa edilmiş olması bakımından mühimdir. Nitekim yerli ve yabancı bazı mimarlar tarafından padişahın bu mabedi Bizans'ı ve Justinianos'u geçen Osmanlı kudret ve haşmetine delil için bina ettirdiği dahi rivayet edilmektedir. Gerçekten de evvelce Ayasofya'yı inşa ettiren Justinianos, mabedin açılışında mahfeline çıktığı zaman heyecanla Hazret-i Süleyman Aleyhisselam'ın Kudüs'te inşa ettirmiş olduğu Mescid-i Aksa'yı kastedip:

"Ey Süleyman! Seni de geçtim!" diyerek gururlanmıştı. Şimdi ise Sultanahmed Camii Justinianos'u ve Roma'yı çok geride bırakan Osmanlı kudretinin, haşmetinin, Türk-İslam mimarisinin ve insani telâkkisinin zarif, fakat azametli bir âbidesi olarak Ayasofya'nın karşısında yerini almış bulunuyordu.

VEFATI VE ŞAHSİYETİ

I. Ahmed Han'ın rahatsızlandığı günlerde Osmanlı Devleti ile Avusturya hükümetleri Zitvatoruk Ahidnâmesi'ni Viyana Ahidnâmesi'yle yeniliyorlardı. Padişahın sırtında bir yara çıkmıştı. Hastalık ise umulmadık bir biçimde ilerlemekteydi. Bütün sağlam iman sahipleri gibi ölümden korkmadı. Son demlerinin yaklaştığını

hissedince Aziz Mahmud Hüdâyî Hazretleri tarafından gasledilmesini vasiyet etti.

Mabeyinci Mustafa, padişahın vefatından bir gün önce huzurunda iken, Ahmed Han'ın odada sahibini göremediği kimselere dört defa; "Ve aleyküm selam" dediğini işitti. Sebebini sorduğunda, Sultan Ahmed Han:

"Şu anda yanıma Hazret-i Ebubekir, Hazret-i Ömer, Hazret-i Osman ve Hazret-i Ali geldiler. Bana: 'Sen, dünya ve ahiretin sultanlığını kendinde toplamışsın. Yarın Resulullah sallâllahu aleyhi vesellem efendimizin yanında olacaksın!' buyurdular" cevabını verdi. Hakikaten ertesi gün vefat etti.

Mide rahatsızlığı dolayısıyla elli bir gün döşekte yattıktan sonra 22 Kasım 1617'de bu dünyanın yalancı saltanatından ayrıldı. I. Ahmed Han vefat ettiğinde yirmi sekiz yaşında bulunuyordu.

Hekimler, padişahın hastalığına sıtma teşhisini koymuşlardı. Padişahın bu beklenmedik ölümü herkesi şaşkına çevirmişti. Devlet yönetiminde karar vermeye yetkisi olan kişiler Osmanoğulları'nın süregelen yasasına aykırı biçimde, padişahın oğlu II. Osman'ı değil onun yerine kardeşi Mustafa'yı tahta oturtmuşlardır. Bunun sebebi ise muhtemelen ilk kez, ölen padişahın kardeşinin hayatta olmasıydı.

O gün İstanbul camilerinde salâlar okundu. Vasiyeti sebebiyle gasil ve diğer dinî vecibelerinin yerine getirilmesi için Aziz Mahmud Hüdâyî Hazretleri'ne haberci gönderdiler. Fakat aralarında büyük bir muhabbet ve ünsiyet bulunduğu için Aziz Mahmud Hüdâyî Hazretleri de çok üzgündü. Gelenlere:

"Kendisini pek severdim, dayanamam. Hem çok ihtiyarım, bu hizmetinde gereği gibi bulunamam" diyerek müritlerinden Şaban Dede'yi gönderdi.

Padişahın cenaze namazını, sarayın Sahn Divanhanesi'nde Şeyhülislam Esad Efendi kıldırdı. Cemaatin kalabalık olduğu cenaze, bitmek üzere olan camiinin yanındaki türbesine defnedildi.

Türbesi üzerindeki kitâbeye şu tarih beyti nakşolunmuştur:

Türbe-i ulyâsının itmâmına târihdir
Türbe-i Sultan Ahmed illiyyîn ola

Sultan I. Ahmed Han Osmanlı padişahlarının on dördüncüsü, İslam halifelerinin yetmiş dokuzuncusudur. Sultan III. Mehmed Han'ın oğludur. Babasının Saruhan valiliği sırasında 1590 (h. 998) yılında Manisa'da doğdu. Annesi Handan Sultan'dır.

Şehzade Ahmed, henüz beş yaşında iken sıkı bir talim ve terbiyeye tâbi tutuldu. Zamanın ileri gelen âlimlerinden Aydınlı Mustafa Efendi, bu işle vazifelendirildi. Temel bilgileri öğrendi. Hocazade Mehmed ve Esad efendilerden de dersler aldı. Bilhassa fıkıh ilminde ince bilgilere sahip olup, Arapça ve Farsçayı mükemmel öğrendi. Ok atmak, kılıç kullanmak, ata binmek gibi savaş ve askerlik eğitiminde de gayet başarılı idi.

Osmanlı şehzadeleri belli bir yaşa geldikten sonra devlet yönetiminde tecrübe kazanmak maksadıyla İstanbul dışındaki bazı vilayetlere yönetici sıfatıyla gönderilirlerdi. Buna "sancağa çıkma" adı verilirdi. Şehzade Ahmed, sancağa çıkmadan saltanata geçen ilk şehzade olacaktır. Buna sebep ise o devirde Anadolu'da devam eden Celâlî İsyanları idi.

Sultan Ahmed on dört yaşında tahta geçti ve on dört sene padişahlık yaptı. Yirmi sekiz gibi çok genç denebilecek bir yaşta vefat etti. İyi eğitim almış, sanata ve edebiyata düşkün bir padişahtı. Şiirin yanında hat sanatına da yakın bir ilgi göstermiştir. Zevk ve sefaya kapılmayan, dindar ve hayır sahibi olması dolayısıyla halkın sevgisini kazanmıştı. Sert tabiatlı idi. İhanet edenleri affetmezdi. Sertliği yüzünden devlete hizmet edenlere dahi zaman zaman acımasız davranabiliyordu.

Padişah, dedelerinden Yavuz Sultan Selim'e benzemekteydi. Her ne kadar selim bir tabiata sahip olsa da devletin zararına olabilecek bir şeyde asla taviz vermezdi. Gayet sade giyinirdi. Güçlü, kuvvetli bir yapıya sahip olan padişah iyi silah kullanır ve bu özelliği herkes tarafından bilinirdi. Bir keresinde Edirne'de altı dilimli topuz olan bir şeşperi otuz metre yüksekliğindeki bir burçtan epey ileriyle

fırlatmış ve şeşperin düştüğü yere de bu hadiseyi hatırlatan bir sütun dikilmişti.

Mekke şehrine ayrı bir hürmet gösterirdi. Zarar gören Kâbe duvarlarını İstanbul'dan ustalar göndererek tamir ettirmiş, Kâbe-i Muazzama'nın kapısı üzerindeki kitâbe ile altınoluğu yeniletmiştir. Bundan başka İstanbul'da beyaz mermerden yaptırdığı bir minberi Medine'ye göndererek Mescid-i Nebî'de eskiyen minberin yerine koydurtmuştur.

RESULULLAH'IN HUZURUNDA

Ahmed Han'ın Peygamber Efendimiz'e bağlılığı ise her türlü tasavvurun üzerinde idi. Nitekim şu hadise onun bu aşkına en büyük işarettir.

O, yaptırmakta olduğu camiinin inşası sırasında Mısır'da Sultan Kayıtbay Türbesi'nde bulunan Hazret-i Peygamber'in "Nakş-ı Kadem" denilen mübarek ayak izlerini Eyüp Sultan Türbesi'ne getirtmişti. Sultanahmed Camii'nin inşaatı tamamlanınca da, bunu oraya aldırdı. Ancak padişah, bu nakil işleminin yapıldığı gece şöyle bir rüya gördü:

"Bütün sultanların toplandığı yüce bir meclis kurulmuştu ve Hazret-i Peygamber de kadılık makamında oturmaktaydı. Bir nevi mahkeme kurulmuştu. Sultan Kayıtbay (m. 1495), Türbesi'ni ziyarete vesile olan bu Kadem-i Saadet'in alınıp İstanbul'a getirilmesinden dolayı Sultan Ahmed'den davacı olmuştu.

Allah Resulü de, kadı sıfatıyla, Kadem-i Şerif'in, derhâl geri gönderilmesine hükmetti...

Sultan I. Ahmed, dehşet ve korku ile uyandı. Rüyasını içlerinde Aziz Mahmud Hüdâyî'nin de bulunduğu ulema ve meşâyıha tabir ettirdi. Yapılan tabire göre denildi ki:

"Sultanım! Rüya gayet açıktır. Yoruma bile gerek yoktur. Emanet derhâl geri gönderilmelidir..."

Peygamber âşığı Sultan I. Ahmed Han, verilen karara boyun büktü ve emaneti titizlikle ve mahzun bir şekilde yerine iade etti.

Ancak Kadem-i Şerif'ten ayrı kalmaya yüreği dayanamaz ve tıpkı Kadem-i Şerif şeklinde bir sorguç yaptırıp hilafet sarığına takar. Ayrıca bir tahta üzerine de Kadem-i Şerif resmini çizdirtip tahtının cephesine astırır. Tahtadaki Kadem-i Şerif resminin kenarlarına bizzat kendisi şu ünlü kıtasını yazmıştır:

N'ola tacım gibi başımda götürsem daim
Kademi nakşını ol hazret-i Şah-ı Rüsül'ün
Gül-i gülzâr-ı nübüvvet o kadem sahibidür
Ahmedâ durma yüzün sür kademine o Gül'ün[156]

(Peygamberler sultanı o ulu Peygamber'in ayak izini her zaman bir tac gibi başımda taşısam bunda şaşılacak bir şey olmaz. O Peygamber ki nebilik gülistanının en kıdemli ve en müstesna gülüdür. Ey Ahmed! O hâlde durma sen de o gülün ayağına yüzünü sür!)

I. Ahmed Han gerek Anadolu'da ve gerekse de İstanbul'da pek çok yadigâr bırakmıştır. İstanbul'da kendi adıyla anılan meydandaki Sultanahmed Camii tam bir şaheserdir. Temel atımında kazmayı ilk vuranlar devrin şeyhülislamı Mehmed Efendi, Aziz Mahmud Hüdâyî, Kuyucu Murad Paşa ve Sultan Ahmed Han olmuşlardır. Padişah bizzat kaftanının eteği ile toprak taşımış ve terleyinceye kadar kazma vurmuştur. Bu kazma kadife saplı olup, Topkapı Sarayı'nda teşhir edilmektedir. Adı geçen kazmayı daha sonra kullanacak olan bir başka padişah da III. Ahmed Han idi. O da saraydaki meşhur kütüphanenin temelleri atılırken, dedesinin kullandığı bu kazmayı eline almıştır.

Ava ve cirit oyununa meraklı olduğu, ara sıra Edirne'de ve Bursa'da ava çıktığı bilinmektedir. Fakat avı pek sevdiği hâlde, padişahların ava çıkması da çok masraflı olduğundan on dört yıl içinde ancak dört beş sefer ava çıktı.

Döneminde kazaskerlik yapan Bostanzade Yahya Efendi, *Tarih-i Saf Tuhfetu'l-Ahbab* adlı eserinde I. Ahmed Han'ı şöyle anlatmaktadır:

"O, felek rütbeli, melek yüzlü, derviş tabiatlı olup Süleyman ululuğundadır. Adalette Nuşirevan'a, büyüklükte İskender'e ben-

zer. Mutluluk ve devlet sahibi olan padişahımız, adalet ve şeriat yolundadır. Ataları gibi iyiliği ve hayır işlemeyi sever. Bilginlerin el üstünde tutulup gözetilmelerini ister. Temiz ve aydınlık yüzü değirmi, teni beyaz, boyu sultanlık bahçelerinin selvisi gibi olup sözleri ölçülü ve nüktelidir. Bayramlaşma törenlerinde elini öpen mollalara, şairlere ve vezirlere saygı olsun diye tahtında kalkıp oturur. Bu, sultanlara yaraşan güzel bir davranıştır. Yürüyüşü bile bir padişaha uyacak biçimdedir. Bütün bunlar izlenince dedesi Sultan Murad Han'a benzediği anlaşılır. Ama Sultan Murad Han'dan bin derece yüksek, bağışlayıcı ve seçkindir. Boyu ondan daha uzundur. Orduyu ve ülkeyi yönetmede dedesinden üstündür. Sevimli yüzü ve gülümseyişi, nur saçan güneş kadar aydınlıktır. Şakada, övgüde ileri gitmez. Alçak gönüllülüğüyse sonsuzdur. Ne var ki, Allah vergisi heybeti ve büyüklüğü karşısında, her canlı titrer."

TASAVVUF ERBABI İLE

Sultan I. Ahmed Han zamanın büyük âlimlerinden Aziz Mahmud Hüdâyî ile sürekli görüşürdü. Gördüğü bir rüya üzerine tabirinin Aziz Mahmud Hüdâyî hazretleri tarafından yapılması birçok tarihî kaynakta yer almaktadır. Nitekim söz konusu hadisenin akabinde padişahın bu zata olan hürmeti daha da artmış, kendisine daha yakın alâka göstermiştir.

Osmanlı padişahlarından Sultan Ahmed, bir gün Aziz Mahmud Hüdâyî'ye bir hediye göndermiş; Hüdâyî Hazretleri de gönderilen hediyeyi içine haram karışmış olabileceği şüphesi ile kabul etmemiş, geri çevirmişti.

Padişah, aynı hediyeyi, devrin ünlü şeyhlerinden Abdülmecid Sivasî'ye gönderdi. O ise, gelen hediyeyi kabul etti.

Bir gün padişah, Abdülmecid Sivasî'ye: "Size gönderdiğim hediyeyi daha önce Aziz Mahmud Hüdâyî'ye göndermiştim, kabul buyurmamıştı" dedi.

Abdülmecid Sivasî alçak gönüllü davranıp: "Padişahım, Aziz Mahmud Hüdâyî bir anka kuşudur ki, leşle beslenmeye tenezzül etmez" dedi.

Padişah birkaç gün sonra da Aziz Mahmud Hüdâyî'nin sohbetine gitti. Ona da:

"Geri çevirdiğiniz hediyeyi, Abdülmecid Sivasî'ye gönderdim, o kabul etti" dedi.

Bu söz üzerine Aziz Mahmud Hüdâyî: "Sultanım! Şeyh Abdülmecid, bir deryadır ki, içine bir damla pislik düşmekle kirlenmiş olmaz..." diye cevap verdi.

Bu olay, bir taraftan âlimlerin idareciler karşısında, Hakk'ı söylemekte pervasızlığını, diğer taraftan da sufilerin birbirlerini iyilikle anma ve takdir etme geleneğini göstermesi açısından ibretli olduğu gibi, her iki şeyhin de kıvrak zekâsını, nüktedânlığını ve hazırcevaplılığını ortaya koyan bir belgedir.

BİR KERAMETİNİ GÖRSEM!

Bir gün, Aziz Mahmud Hüdâyî Hazretleri Sultan I. Ahmed Han'ın daveti üzerine saraya gitmişti.

Uzun süre oturup sohbet ettiler. Kafes arkasından padişahın annesi Handan Sultan da sohbeti dinlemekteydi.

Az sonra mübarek veli abdestini tazelemek istedi. Padişah derhâl leğen ve ibrik getirtti. O abdest alırken kendisi de eline döküyordu. Bu sırada sultanın annesi de, kafes arkasında elinde havlu beklemekteydi. Bu arada gönlünden: "Ne büyük veli, bir kerametini görsem" diye geçirdi.

Nihayet abdest bitti. Büyük veli perde gerisinden verilen havlu ile kurulanırken: "Hayret" diye mırıldandı.

Padişah meraklandı: "Hayırdır hocam! Neye hayret ettiniz?"

"Bazısı bizden keramet görmek istiyor" buyurdu. "Hâlbuki padişah eğilmiş, elimize su döküyor. Annesi, havlu tutmak için ayakta bekliyor. Bundan büyük keramet mi olur?"

MANSIBA ÂDEM Mİ GEREK!

I. Ahmed, dinî heyecanları coşkun bir padişah olarak bilinirdi. Her Cuma gecesi on iki hafız getirtir, hepsine birer aşır okuturdu.

Ağzına dininin haram dediği şeyi koymadı. Ayrıca ulemanın nasihat yollu sözlerini hürmetle dinlerdi. Devrinin büyük din âlimi Şeyh Abdülmecid Sivasî, Celâlî isyanlarından bunalan ülkede işlerin düzelebilmesi için mansıpların ehil ellere verilmesini istemiş ve bunu padişaha şu ifadelerle belirtmişti:

Şahsa mansıb mı gerek, mansıba âdem mi gerek
Din ü devlete lâyık nedir ey fahr-i kirâm?

Biri bu, câhile hiç maslahat ısmarlama kim
Geçe ashâb-ı maarif önüne ola imam!

Ulemâ zeynine girdi cühelâ at saldı
Bu dürür sahâ-i dini bozan ey fahr-i izâm

Küfr ile mülk durub, zulm ile durmasa gerek
Sakın ey şâh-i cihâniyân ü cihandâr müdâm

Tişe-i hikmet ile mezraa-i ma'delete
Meşveret tohmunu saç, sula dümuğile müdâm!

Sultan Ahmed, öldüğü vakit hazinesinde bir milyon duka, kıymetli taşlarla süslenmiş kılıç, kalkan ve sair birçok servet bırakmıştı. Daha çocuk yaşta tahta çıkmasına rağmen, devlet işlerini hayret edilecek bir kavrayışla idare etmiştir. Ayrıca zamanın önemli değişikliklerinden biri de saltanatın intikali meselesinde olmuştur. O zamana kadar herhangi bir kuralı olmayan cülusta, bu padişahtan itibaren kardeş katli yapılmamakla "ekberiyet" ve "erşediyet" yani hânedanın en büyük ferdinin tahta geçmesi usulünün yolu açılacaktır.

İlme ve ilim adamlarına pek düşkün olan I. Ahmed Han'ın teşvikleriyle bazı eserler kaleme alınmıştır. Sultan Ahmed'in imamı olan Mustafa Sâfî Efendi'nin iki cilt üzerine Sultan Ahmed vekâyiini içine alan *Zübdetü't-Tevarih*'i vardır. Yine Bostanzade Yahya Efendi'nin de Sultan Ahmed adına yazdığı *Mir'atü'l-Ahlâk* adlı yirmi bölümden oluşan Türkçe bir eseri mevcuttur. Riyâzî Mehmed ise, *Riyâzü'ş-Şu'arâ* adlı eserini 1609 yılında tamamlayarak I. Ahmed Han'a sunmuştur.

BAHTÎ

Sultan I. Ahmed Han şiirle de ilgilenmiştir. Şiirlerinde kullandığı mahlas Bahtî idi. Bahtî, baht ve talih sahibi, bahtı açık anlamalarına gelmektedir.

Ayrıca bu ismin harflerinin ebced hesabıyla toplamı, padişahın tahta cülus senesine tekabül etmektedir. Onun hizmetinde bulunan yakınlarından Has Odalı Yusuf Ağa şöyle bir anekdot anlatır:

"Padişah abdest alırken, suyu ben dökerdim. Sultan, en soğuk kış günlerinde bile soğuk su ile abdest almak isterdi. Bir gün suyu dökeceğim sırada padişah: 'Ayaklarım hamal ayağı gibi değil mi?' diyerek latife yaptı. Ben de bunun üzerine latife ile karşılık verdim: 'Padişahım! Meşhur meseldir, ayağı büyük olanın bahtı açık olurmuş...' deyince padişah: 'Belî, bilirüm. Bahtî mahlasını ol sebepten aldım' diyerek gülerek cevap verdi."

Şiirlerinde kullandığı dil sâde ve anlaşılırdır. Devrinde Şeyhülislam Yahya, Nef'î ve Nergisî gibi büyük edebî isimler yetişti.

Padişahın şiirlerinin toplandığı divan çok hacimli değildir. Divanın tek nüshası, muazzam ve kıymetli kütüphanesini Türk milletine hediye eden Seyyid Ali Emirî Efendi'nin kitapları arasında, Millet Kütüphanesi'ndedir. Divanda beş münâcaat, Hazret-i Peygamber için yazılmış üç naat, Ramazan ayı hakkında dört şiir, Eyyüb Sultan ve Mevlânâ Celâleddin-i Rumî hakkında birer medhiye, babası III. Mehmed Han'ın ölümünü müteâkip yazdığı bir mersiye ve on bir tarih düşürme sanatına dair şiir olmakla beraber toplam yirmi sekiz gazel vardır. Ayrıca murabba şeklinde otuz altı tane şiir daha kaleme almıştır. Bu şiirlerin bazıları o dönemde padişahın devleti ve milleti için duyduğu sevgiye tercüman olmaktadır. Daha on dört yaşında iken kendisinin katılamadığı bir savaş münasebeti için yazmış olduğu gazel yeteneğini izhar ettiği gibi, Allah'a ve askerine olan güvenini de açıkça gösterir:

Ey uranlar kılıcı heybet ile küffâra!
Cân u dilden sizi ısmarlamışam Settâr'a

Eyledüm size duâ ile selâmım irsâl
Siz selâmetde olun düşman ola bî-çâre

Cengden nâm-ı Hüdâ'yı komanuz hiç elden
Avn-i Hakk'ı dileyüp yalvarunuz Gaffâr'a

Hazret-i Hakk'dan umaram ki kral-ı bed-hâl
Vire hep şehr ü hisârını gelip yalvara

Ahmedâ hayr duâ ile guzâta her dem
Diler isen ki mu'în ola Hüdâ anlara

(Kılıcı heybet ile düşman çalan askerlerim! Sizi cân u gönülden Allah'a ısmarladım. Size dua ile selamımı yolladım. Selamette olun, düşman ise çaresiz kalsın. Umarım ki o kötü yaradılışlı kral, bu savaştan sonra şehirlerini, kalelerini elinden çıkarıp, gelip yalvarsın. Ey Ahmed! Hüda'nın o askerlere yardımcı olmasını dilersen, daima onlar için hayır dua etmeye devam et!)

Sultan Ahmed devrinde hem batıda Macaristan orduları ile hem de doğuda Safeviler ile çetin mücadeleler verilmiştir. Her iki tarafa da asker yolladığını belirten padişah, bunların muzaffer olması için Cenab-ı Hakk'a niyazda bulunmaktadır.

İlâhî cânibeyne salmışam ben iki serdârı
Kerem kıl düşmeni kahr eyle, mansûr eyle anları
Biri ol Çâr-Yârı sevmeyen zâlimleri kırsın
Biri varsın helâk itsün senin emrinle küffârı

(Yâ Rabbi iki tarafa asker saldım. Kereminle düşmanı kahr, askerimi muzaffer eyle! O askerlerden bir kısmı Dört Büyük Halife'yi sevmeyen Safevileri, diğeri de senin emrinle kâfirleri helâk etsin!)

Genç padişaha aşk derecesine varan imanının coşkun dalgalanışları dinî edebiyat alanında hisli şiirler söylettiği gibi, Estergon, Yanıkkale, Belgrad ve Peşte kaleleriyle, Kanije, Uyvar ve Eğri sancaklarının geri alınması gibi, zaferler dolayısıyla da kahramanlık şiirleri yazdırıyordu.

Henüz on dört yaşlarında olan I. Ahmed, doğuda İranlılar ve batıdaki Avusturyalılar ile yapılan harplerden etkilenmişti. Savaşan orduların harekâtını şevk ve heyecanla takip eden padişah:

Beni serverlere serdâr-ı âlî-şân iden sensin
Bu ednâ bendeni ser-defter-i merdân iden sensin
Du'â-yı hayrını makbûl idüp ihsân iden sensin
Yoğ iken var iden bu Ahmed'i sultân iden sensin
Habîbün hürmetine leşker-i İslam'a nusret vir

diyerek bir kulluk hâliyle dua edip yalvarıyordu.[157]

Almanlar Macaristan'da Budin'in karşısındaki Peşte'yi zapt etmişlerdi. Yeni padişah, tahta çıktığı günlerde Almanlardan bu toprağın geri alındığı haberini almış ve bunun üzerine Peşte için şu dizeleri kaleme almıştı:

Şükr ü hamdim anadır can ü gönülden ki Şekûr
Ehli İslam'ın olup yaveri kılmış Mansûr

Peşte'nin fethi Budin ehline canbahş oldu
Bu beşaret haberi kıldı cihanı mesrûr

Lik kâni değilim ben buna Hak'tan umarım
Engürüs'ün haberi fethi dahi ide zuhûr

Münhezim eyleyeler gayret ile küffârı
Cünd-i İslam'a vire fırsat u nusret ü gayûr

Ahmedâ zulmeti küfri giderüb ol Hâdi
Mihr-i iman ile küffâr iline doldura nûr[158]

I. Ahmed Han şiirlerinde zaman zaman kendi adını da kullanmıştır. Küçük bir divanı mevcut olup tek nüshası Millet Kütüphanesi'ndedir. Divanındaki güftelerden de anlaşılacağı üzere beste de yapmış, bestelenecek güfteler de yazmıştır:

Âteş-i hicrân ile bağrımı sûzân eyleme
Vadî-i firkatte benden zâr ü giryân eyleme
Ey güzel, eyle terahhum, vaktidir, gel Bahtî'ye
Cevr edüp ol bendene, zulm-i firâvân eyleme

Duygusal, sade ve aşkı terennüm eden şiirleri de pek hoştur. Bunlardan bir tanesi çok içten ve samimidir.

Düşdi gönül sana güzel
Ey bî-vefâ eyle vefâ
Bağrumı delme cevr idüp
Ey bî-vefâ eyle vefâ

Budur murâdı Bahtî'nün
Subh u mesâ ey dilrübâ
Canumı yoluna koyam
Ey pür-cefâ eyle vefâ

İLAHİ

I. Ahmed Han bir gazelinde Cenab-ı Hakk'a şöyle münacaat etmektedir:

İlâhî senden özge mesnedim yok
Rızâdan özge yâ Râb hâcetim yok

Zaîfim bîkesim her demde yâ Rab
Ki senden özge Rabb-i müşfikim yok

Kapındır ehl-i derdin devâsı
Kapından gayrı yerde hâcetim yok

Müşerref et visâlinle İlâhî
Visâlin gibi lezzet dünyâda yok

Visâl-i Hakk'a kim ki erdi Bahtî
Anın bu fâni mülke cünbüşü yok

TEKRAR-I ZİKRULLAH İLE

I. Ahmed Han'ın bazı manzumeleri bestelenerek ilahi şeklinde okunmuştur. Şu ilahisi hocası Aziz Mahmud Hüdâyî'nin aynı vezin ve kafiyede bir ilahisine nazire olarak yazılmıştı ki aynı zamanda onun ne derece duygulu bir insan olduğu da göstermektedir.

Dil hanesi pür-nur olur
Envâr-ı zikrullah ile

İklim-i ten mamur olur
Mimar-ı zikrullah ile

Her müşkil iş âsân olur
Derd-i dile derman olur
Canun içinde can olur
Esrâr-ı zikrullah ile

Gamgin gönüller şâd olur
Dembesteler âzâd olur
Gümgeşteler irşad olur
Âsâr-ı zikrullah ile

Zikr eyle Hakk'ı her nefes
Allah bes baki heves
Bes gayrıdan ümmidi kes
Tekrar-ı zikrullah ile

Bahtî sana ikrar eder
Tevhidini tekrar eder
İhlasını iş'ar eder
Eş'ar-ı zikrullah ile[159]

GÜNEŞ BELDESİ

Bütün düşünürleri ve filozofları meşgul eden en önemli mesele yaşanılabilir bir dünya meydana getirilmesidir. İlim adamları da tarihi incelerken nasıl bir devir sürülmüş olduğuna insanların refah düzeyine, din ve vicdan hürriyeti durumuna ilgi duymakta ve devletleri buna göre değerlendirmeye tâbi tutmaktadır.

Bir devri en iyi o zamanda yaşamış insanlar değerlendirebilir. Bu bakımdan Sultan I. Ahmed Han devrindeki Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki düşünürler tarafından görünüşü, nasıldı? Nasıl bir değerlendirmeye tâbi tutuluyordu? Bunun için, Batı'da fikirlerinden dolayı aşağılanan ve hor görülen mütefekkirlerin Osmanlı Devleti hakkındaki yorumları en açık bir örnek olacaktır.

Bu konuda en çarpıcı yorumu Sultan I. Ahmed'in saltanatı zamanında yaşamış, Avrupa'daki özgürlük karşıtlığına isyan etmiş,

bundan dolayı senelerce hapishanelerde kalmış, idealindeki ülkeyi *Civitas Solis* (*Güneş Beldesi)* isimli eserinde ortaya koymuş olan, İtalyan filozofu Campanella'nın sözleridir. Bizim son devirlerdeki müelliflerimizin, o dönemi biraz da ideolojik yaklaşımla kötülemelerine karşılık Campanella'nın Osmanlı Türkleri ve devleti hakkındaki fikirleri, çok daha farklıdır. Nitekim o Cardinal Berule'e yazmış olduğu mektubunda şöyle demektedir:

"İçinde yaşadığım şafaksın gecenin bir sabaha ermesini istemiyorum. Böyle bir sabahın sonu gecedir. Çünkü zindanın dışında istibdat var ve bu hür fikirlere ancak gece vadeder. Ben bir 'Güneş Belde'nin hasretini çekiyorum. Bu ülkede gece olmasın ve insanlar karanlık mefhûmunu orada tanımasın. Güneş Ülke'yi yeryüzünde bulmak mümkün mü? Fikir hürriyetine, vicdan hürriyetine, lisan hürriyetine ilişmeyen Osmanlı Türklerinin varlığı, hiç olmazsa yarın, böyle bir ülkenin var olacağını bana zannettiriyor. Mademki düşünceyi zindana koymayan, hakîkat sevgisini zincire vurmayan bir millet, o cesur ve âdil Türkler var; üzerinde yalnız hakikatin, adâletin ve hürriyetin hüküm sürdüğü bir Güneş Ülke yarın neden vücut bulmasın?"

Hayalî bir cennet ülke tasavvur eden filozof, bunu yeryüzünde ve zamanında en geniş manâda gerçekleştirenlerin Türkler olduğunu ifade etmektedir. Şu düşünce Osmanlı devlet adamlarının ve ecdadımızın ne derece yüksek insani ölçülerle sahip olduklarını, o devirdeki cemiyetimizin ne kadar hür bir topluluk olduğunu en açık şekilde anlatmaktadır.[160] İşte Sultan I. Ahmed devrinde Osmanlı Devleti'nin dışarıdan, üstelik farklı bir dine mensup biri tarafından görünüşü böyledir.

II. SELİM HAN

1 Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, haz. M. İpşirli, 1, İstanbul 1989, s. 49.
2 Selânikî 1, s. 54-56; Solakzade, *Tarih*, İstanbul 1297, s. 580-581.
3 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/1, Ankara 1973, s. 4-5.
4 Katip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibar fi Esfari'l-Bihar*, çev. O. Ş. Gökyay, İstanbul 1973, s. 1220-122.
5 7 No'lu Mühimme Defteri 1, (973-976/ 1567-1569), Tıpkıbasım 1, No: 244, s. 90-93; Özet-Transkripsiyon ve İndeks 1, no 244, Ankara 1996, s. 124-126.
6 Uzunçarşılı, III/1, s. 26-27.
7 Selânikî, 1, s. 65.
8 Uzunçarşılı, III/1, 28; Hammer, c. 6, s. 1857.
9 Selânikî, 1, s. 75.
10 Halil İnalcık, "Osmanlı-Rus rekabetinin menşei ve Don-Volga Kanalı teşebbüsü (1569)", *Belleten* 46, 1948, s. 370-373; Ahmed Refik, "Bahr-ı Hazar-Karadeniz Kanalı ve Ejderhan Seferi", *TOEM*, c. 43, 1333, s. 2-4.
11 Katip Çelebi, s. 127.
12 Uzunçarşılı, III/1, s. 37; Ahmet Şimşirgil, "Bir devrin adı: Sokullu", *Tarih ve Düşünce*, sy. 5, 2000, s. 14-15.
13 Katip Çelebi, s. 128-129.
14 Solakzade, *Tarih*, İstanbul 1298, s. 592.
15 Katip Çelebi, s. 130-131.
16 Uzunçarşılı, III/1, s. 13-14; Hammer, c. 6, s. 1876-1878.
17 Selânikî, 1, s. 77-80.
18 Katip Çelebi, s. 133-135.
19 Selânikî, 1, s. 82.
20 Katip Çelebi, s. 138.
21 Solakzade, *Tarih*, s. 593.
22 Katip Çelebi, s. 138-140.
23 Selânikî, 1, s. 82-83.
24 Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, haz. M. Çevik-E. Kılıç, c. 6, İstanbul 1984, s.1894; Uzunçarşılı, III/1, s. 23.
25 Katip Çelebi, s. 141.
26 Katip Çelebi, s. 142.
27 Hammer, c. 6, s. 1895.
28 Solakzade, *Tarih*, s. 594.

29 Selânikî, 1, s. 97; Katip Çelebi, s. 144-146.
30 Ebussuud Efendi'nin hayatı, şahsiyeti ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Abdullah Aydemir, *Ebussuud Efendi*, Ankara 1989.
31 Aydemir, *Ebussuud Efendi*, s. 11-12.
32 *Peçevi Tarihi* I, haz. B. Sıtkı Baykal, Ankara 1981, s. 356.
33 Uzunçarşılı, III/1, s. 41.
34 Uzunçarşılı, III/1, 40; Hammer, c. 6, s. 1907-1908.
35 Solakzade, *Tarih*, s. 594-595.

III. MURAD HAN

36 Selânikî, 1, İstanbul 1989, s. 99-100; Solakzade, *Tarih*, s. 597.
37 Selânikî, 1, s. 102-104.
38 Selânikî, 1, s. 114-115.
39 Selânikî, 1, s. 116.
40 *Solakzade Tarihi*, haz. Vahid Çabuk, Ankara 1989, s. 333.
41 Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi II*, haz. B. Sıtkı Baykal, Mersin 1992, s. 32.
42 *Peçevi Tarihi II*, s. 33.
43 *Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecaatnâme*, haz. Mustafa Eravcı, İstanbul 2009, s. 16.
44 *Târih-i Osman Paşa*, haz. Yunus Zeyrek, Ankara 2001, s. 20-21.
45 *Şecaatnâme*, s. 17.
46 *Peçevi Tarihi II*, s. 35-36.
47 *Târih-i Osman Paşa*, s. 21-23.
48 *Târih-i Osman Paşa*, s. 24-27.
49 Selânikî, 1, s. 118-120; *Târih-i Osman Paşa*, s. 27-30; *Peçevi Tarihi II*, s. 42-45; Solakzade, s. 333-335.
50 *Şecaatnâme*, s.32.
51 *Şecaatnâme*, s. 557-60.
52 *Şecaatnâme*, s. 50.
53 *Peçevi Tarihi II*, s. 49-50; İ. Hikmet Ertaylan, *Gazi Geray Han Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1958, s. 11-13.
54 *Peçevi Tarihi II*, s. 47-48; Selânikî, 1, s. 122.
55 Solakzade, *Tarih*, s. 601.
56 Sokollu Mehmed Paşa hakkında geniş bilgi için bkz. Radovan Samarcic, *Dünyayı Avuçlarında Tutan Adam Sokollu Mehmed Paşa*, İstanbul 1997; A. Refik Altınay, *Sokollu*, İstanbul 2009; Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu II*, İstanbul 2005, s. 75-84.
57 *Peçevi Tarihi II*, s. 61-68; Solakzade, *Tarih*, s. 604.
58 *Peçevi Tarihi II*, s. 3372-75.
59 *Peçevi Tarihi II*, s. 64-67; Solakzade, *Tarih*, s. 603-604; Hammer, c. 7, s. 2095-2104.
60 *Peçevi Tarihi II*, s. 77-78.
61 Solakzade, *Tarih*, s. 607.

62 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III/2*, Ankara 1977, s. 1-4.
63 Selânikî, 1, s. 148-149.
64 Selânikî, 1, s. 144.
65 Solakzade, *Tarih*, s. 609-610.
66 Selânikî, 1, s. 161-163; Ayrıca bkz. Kemal Çiçek, "Osman Paşa, Özdemiroğlu", *DİA*, c. XXXIII, İstanbul 2007, s. 471-473.
67 Selânikî, 1, s. 165.
68 Solakzade, *Tarih*, s. 615.
69 Uzunçarşılı, III/1, s. 62-63; Hammer, c. 6, s. 2130-2138.
70 Geniş bilgi için bkz. Osman Özbahçe, *Mimar Sinan*, İstanbul 2005; Ahmed Refik, *Osmanlı Alimleri ve Sanatkarları*, İstanbul 1997, s. 7-17; Muhsin İlyas Subaşı, "Ser-Mimâraân-ı Hassa Sinan Ağa", *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, sy. 64, Temmuz 1999, s. 8-25.
71 Selânikî, 1, s. 188-190.
72 Cafer Iyani, *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs*, haz. Mehmet Kirişcioğlu, İstanbul 2001, s. 24-26.
73 Solakzade, *Tarih*, s. 617-618.
74 *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs*, s. 36-41.
75 *Naima Tarihi*, c. 1, çev. Zuhuri Danışman, İstanbul 1967, s. 98-99; Solakzade, *Tarih*, s. 620.
76 *Naima Tarihi*, c. 1, s. 101-103.
77 *Naima Tarihi*, c. 1, s. 104-105; *Peçevi Tarihi*, II, s. 150-151.
78 III. Murad Han'ın şahsiyeti ile ilgili olarak bkz. *Naima Tarihi*, c. 1, s. 106-107; Selânikî, 1, s. 427-432; Uzunçarşılı, III/1, s. 114-115.
79 Bu konuda geniş bilgi için bkz. H. Ahmet Kırkılıç, *Sultan III. Murad*, İstanbul 1988, s. 25-44.
80 *Sultan III. Murad*, s. 102.
81 *Sultan III. Murad*, s. 90.
82 *Sultan III. Murad*, s. 82.
83 Mustafa İsen-A. Fuat Bilkan, *Sultan Şairler*, Ankara 1997, s. 166-167.

III. MEHMED HAN

84 Selânikî, 1, s. 426.
85 Solakzade, *Tarih*, s. 621.
86 *Naima Tarihi*, c. 1, s. 106.
87 Solakzade, *Tarih*, s. 623-625.
88 Solakzade, *Tarih*, s. 626-628.
89 *Naima Tarihi*, c. 1, s. 134-136.
90 Solakzade, *Tarih*, s. 633.
91 Solakzade, *Tarih*, s. 634-638.
92 Ali Akyıldız, "Safiye Sultan", *DİA*, c. XXXV, İstanbul 2007, s. 473.

93 İbrahim Pazan, *Padişah Anneleri, Eserleriyle Valide Sultanlar,* İstanbul 2007, 75-76.
94 Solakzade, *Tarih*, s. 646-652.
95 Solakzade, *Tarih*, s. 656-658.
96 Solakzade, *Tarih*, s. 660-661.
97 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 353.
98 *Naima Tarihi*, c. 1, s. 279-283.
99 *Naima Tarihi*, c. 1, s. 284-286.
100 *Naima Tarihi*, c. 1, s. 295-297; Ayrıca Kanije savunması ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz. *Kanije Savunması ve Tiryaki Hasan Paşa*, haz. Genelkurmay, Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı, Ankara 1986.
101 *Naima Tarihi*, c. 1, s. 300-301.
102 *Naima Tarihi*, c. 1, s. 311-314.
103 Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celali İsyanları*, Ankara 1975, s. 355-357.
104 Mücteba İlgürel, "Celali İsyanları", *DİA*, İstanbul 1999, c. VII, s. 252-257.
105 Hüseyin Hüsamettin, *Amasya Tarihi*, İstanbul 1927, c. 3, s. 348
106 Mehmet Emin Üner, *Aşiret, Eşkıya ve Devlet*, İstanbul 2009, s. 176.
107 *Celali İsyanları*, s. 386.
108 William J. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyan 1591-1611*, çev. Ülkü Tansel, İstanbul 2002, s. 25-26.
109 *Anadolu'da Büyük İsyan*, s. 25-27; *Celali İsyanları*, s. 386-387.
110 *Naima Tarihi*, c. 1, s. 302-303; *Celali İsyanları*, s. 388; *Anadolu'da Büyük İsyan*, s. 28-30; *Aşiret, Eşkıya ve Devlet*, s. 178.
111 Mücteba İlgürel, "Karayazıcı Abdülhalim", *DİA*, İstanbul 2001, c. 24, s. 482.
112 *Naima Tarihi*, c. 1, s. 304-305.
113 *Celali İsyanları*, s. 400-401.
114 *Peçevi Tarihi*, II, s. 75-76.
115 *Anadolu'da Büyük İsyan*, s. 32-33; *Celali İsyanları*, s. 401-403.
116 *Naima Tarihi*, c. 1, s. 335-336.
117 Solakzade, *Tarih*, s. 680-682.

I. AHMED HAN

118 *Peçevi Tarihi*, II, s. 274.
119 İsa Kayaalp, *Sultan Ahmed ve Divanı*, İstanbul 1994, s. 65-66.
120 *Peçevi Tarihi*, II, s. 278.
121 Solakzade, *Tarih*, s. 689.
122 *Peçevi Tarihi*, II, s. 279-280.
123 *Peçevi Tarihi*, I, s. 299-300.
124 *Sultan Ahmed ve Divanı*, s. 128.
125 *Peçevi Tarihi*, II, s. 291-292.
126 *Peçevi Tarihi*, II, s. 297-303.

127 *Naima Tarihi*, c. 1, s. 335-336; *Peçevi Tarihi*, II, s. 308; Solakzade, *Tarih*, s. 694-695.
128 Bkz. *Naima Tarihi*, c. 1, s. 475-480; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 94-97.
129 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 97-98.
130 *Naima Tarihi*, c. 1, s. 450-451.
131 Canbolatoğlu Hüseyin Paşa'nın faaliyetleri ile ilgili olarak bkz. *Anadolu'da Büyük İsyan*, s. 66-85.
132 Canbolatoğulları için bkz. Mücteba İlgürel, "Canbolatoğulları", *DİA*, c. VII, İstanbul 1993, s. 144-145.
133 *Anadolu'da Büyük İsyan*, s. 89-93.
134 *Anadolu'da Büyük İsyan*, s. 101-105.
135 *Peçevi Tarihi*, II, s. 308-309; *Naima Tarihi*, c. 1, s. 474.
136 *Naima Tarihi*, c. 2, s. 575.
137 *Anadolu'da Büyük İsyan*, s. 105-116.
138 *Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 107.
139 *Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 106-107: *Anadolu'da Büyük İsyan*, s. 117-123.
140 *Anadolu'da Büyük İsyan*, s. 137-139.
141 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 107-108.
142 *Anadolu'da Büyük İsyan*, s. 146-152.
143 *Naima Tarihi*, c. 2, s. 560-561.
144 *Naima Tarihi*, c. 2, s. 562-565; *Peçevi Tarihi*, II, s. 314; *Anadolu'da Büyük İsyan*, s. 153-160.
145 *Naima Tarihi*, c. 2, s. 568-569; *Anadolu'da Büyük İsyan*, s. 161-163; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 107
146 *Naima Tarihi*, c. 2, s. 570-571.
147 *Naima Tarihi*, c. 2, s. 574-575.
148 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 111.
149 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 111-113.
150 *Peçevi Tarihi*, II, s. 309, 315.
151 *Naima Tarihi*, c. 2, s. 572-573.
152 *Naima Tarihi*, c. 2, s. 573.
153 Ayrıca bkz. Ömer İşbilir, "Kuyucu Murad Paşa", *DİA*, c. XXVI, Ankara 2002, s. 507-508.
154 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 67-68.
155 *Peçevi Tarihi*, II, s. 320.
156 *Sultan Ahmed ve Divanı*, s. 77.
157 *Sultan Ahmed ve Divanı*, s. 84.
158 *Sultan Ahmed ve Divanı*, s. 126.
159 *Sultan Ahmed ve Divanı*, s. 69-70.
160 Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, c. 2, İstanbul 1994, s. 33-34.

BİBLİYOGRAFYA

Abdullah Aydemir, *Ebussuud Efendi*, Ankara 1989.

Ahmed Refik, "Bahr-ı Hazar-Karadeniz Kanalı ve Ejderhan Seferi", *TOEM*, c. 43, 1333.

_____; *Osmanlı Alimleri ve Sanatkarları*, İstanbul 1997.

A. Refik Altınay, *Sokollu*, İstanbul 2009.

Ahmet Şimşirgil, "Bir devrin adı: Sokullu", *Tarih ve Düşünce*, sy. 5, 2000.

Ali Akyıldız, "Safiye Sultan", *DİA*, c. XXXV, İstanbul 2007.

Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecaatnâme, haz. Mustafa Eravcı, İstanbul 2009.

Cafer Iyani, *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs*, haz. Mehmet Kirişcioğlu, İstanbul 2001.

Erhan Afyoncu, "Sokullu Mehmed Paşa", *DİA*, c. XXXVII, İstanbul 2009.

_____; *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu II*, İstanbul 2005

H. Ahmet Kırkılıç, *Sultan III. Murad*, İstanbul 1988.

Halil İnalcık, "Osmanlı-Rus rekabetinin menşei ve Don-Volga Kanalı teşebbüsü (1569)", *Belleten 46*, 1948.

Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, haz. M. Çevik-E. Kılıç, c. 6, İstanbul 1984.

Hüseyin Hüsamettin, *Amasya Tarihi*, c. 3, İstanbul 1927.

İ. Hikmet Ertaylan, *Gazi Geray Han Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1958.

İbrahim Pazan, *Padişah Anneleri, Eserleriyle Valide Sultanlar*, İstanbul 2007.

İsa Kayaalp, *Sultan Ahmed ve Divanı*, İstanbul 1994.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/1, Ankara 1973.

Kanije Savunması ve Tiryaki Hasan Paşa, haz. Genelkurmay, Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı, Ankara 1986.

Katip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibar fi Esfari'l-Bihar*, çev. O. Ş. Gökyay, İstanbul 1973.

Kemal Çiçek, "Osman Paşa, Özdemiroğlu", *DİA*, c. XXXIII, İstanbul 2007.

Mehmet Emin Üner, *Aşiret, Eşkıya ve Devlet*, İstanbul 2009.

Muhsin İlyas Subaşı, "Ser-Mimâraân-ı Hassa Sinan Ağa", *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, sy. 64, Temmuz 1999.

Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celali İsyanları*, Ankara 1975.

Mustafa İsen-A. Fuat Bilkan, *Sultan Şairler*, Ankara 1997.

Mücteba İlgürel, Karayazıcı Abdülhalim, *DİA*, İstanbul 2001

_____; Celali İsyanları", *DİA*, c. VII, İstanbul 1993.

_____; "Canbolatoğulları", *DİA*, c. VII, İstanbul 1993.

Naima Tarihi, çev. Zuhuri Danışman, İstanbul 1967.

Osman Özbahçe, *Mimar Sinan*, İstanbul 2005.

Ömer İşbilir, "Kuyucu Murad Paşa", *DİA*, c. XXVI, Ankara 2002.

Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi II*, haz. B. Sıtkı Baykal, Mersin 1992

Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, haz. M. İpşirli, c. 1, İstanbul 1989.

Radovan Samarcic, *Dünyayı Avuçlarında Tutan Adam Sokollu Mehmed Paşa*, İstanbul 1997.

Solakzade, *Tarih*, İstanbul 1298.

Solakzade Tarihi, haz. Vahid Çabuk, Ankara 1989.

Târih-i Osman Paşa, haz. Yunus Zeyrek, Ankara 2001.

William J. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyan 1591-1611*, çev. Ülkü Tansel, İstanbul 2002.

Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, c. 2, İstanbul 1994.

İNDEKS

A
Abbas (İran Şahı) 176
Abbas (Şah) 132, 141, 214, 216, 222, 224, 225, 238, 239, 240, 241, 265, 269, 290, 293
Abdullah Bey (Kulban Beyi) 185
Abdullah el-Galib Billâh 81
Abdullah Han (Buhara Padişahı) 176
Abdullah Han II. 139, 140
Abdullah Han Meşhed 132
Abdülkâdir Şeyhî 59
Abdülmecid Sivasî (Şeyh) 319
Abdülmelik (Sultan) 83, 84
Acem Ali 136
Açe 23, 24, 25, 26, 27
Açe Sultanlığı 23
Açıkbaş Han 92
Adana 254, 266, 272, 273, 274, 281
Aden 23, 24, 25, 29, 30
Adriyatik Denizi 161
Afrika 81, 82, 83, 85, 86, 102, 110, 114, 149, 304
Afrin Irmağı 274
Afşar aşireti 87
Ağa Limanı 299
Ağrıboz 54, 296, 299
Ağrıboz Adası 54
Ahırkapı 76
Ahıska 132
Ahmed Ağa (Mîrâhur) 174
Ahmed Çavuş 195, 203
Ahmed Han I. 233, 235, 236, 237, 244, 250, 251, 260, 261, 268, 269, 279, 287, 289, 291, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 322, 323, 324, 329
Ahmed I. (Sultan) 13, 235, 236, 244, 251, 255, 287, 289, 294, 303, 310, 314, 315, 317, 318, 320, 324, 325
Ahmed Paşa (Sivas Beylerbeyi) 240
Ahmed Paşa Sarayı 110
Ahmed Paşaoğlu Mehmed Bey 151
Ahmed Şemseddin Efendi 80
Akdeniz 21, 22, 27, 30, 38, 39, 49, 55, 56, 83, 102, 104, 143, 148, 260, 265, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 305
Akdeniz Boğazı 260
Akkirman 185, 301
Alaaddin Şah (Açe Sultanı) 24
Alaca-Atlı Hasan Paşa 240
Alacahisar 301
Alamut Kalesi 87, 290
Alaşehir 161
Ali Ağa 22, 37
Ali Cemâlî Efendi 36, 60
Ali Kuşçu 57
Ali Paşa 40, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 76, 80, 82, 83, 100, 101, 102, 111, 115, 123, 127, 182, 187, 195, 209, 225, 235, 237, 246, 257, 260, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 272, 273, 274, 276, 277, 278, 289, 292
Ali Paşa (Budin Valisi) 257
Ali Paşa (Kadı) 195
Allahverdi Han (Fars Valisi) 240
Almanya 40, 49, 183, 258
Alp Giray 122, 123, 124, 126, 127
Amasya 32, 86, 101, 109, 215, 216, 217, 219, 220, 222, 329, 331
Amik Gölü 274
Anadolu 14, 15, 21, 30, 40, 43, 44, 46, 48, 57, 69, 71, 111, 118, 177, 179, 180, 184, 189, 191, 211, 212, 214, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 229, 237, 238, 240, 241, 254, 259, 260, 261, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 275, 278, 279, 280, 281, 283, 284, 286, 287, 288, 289, 291, 292, 299, 304, 314, 316, 329, 330, 332
Ankara Kalesi 223
Antalya 40
Antoine Quirini (Girit-Kandiye Komutanı) 45

Arab Yarımadası 304
Aras Han 96, 97, 125
Aras Nehri 123, 238
Araş Han 96
Ardahan 90, 119
Arnavut Ahmed Paşa 105
Arnavutluk 55
Asi Irmağı 262
Astarhan 30, 31, 32, 33, 139
Astarhan Hanlığı 30
Astarhan Seferi 33
Aşağı Yemen 28
Atlantik 83, 84
Atmeydanı 67, 110, 111, 112, 113, 116, 117, 309
Atmeydanı Sarayı 117
Avusturya 14, 32, 40, 77, 78, 100, 101, 103, 110, 113, 114, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 157, 158, 177, 180, 181, 183, 185, 186, 193, 199, 203, 206, 208, 209, 210, 211, 222, 223, 225, 226, 227, 237, 244, 245, 247, 248, 249, 251, 252, 253, 254, 255, 257, 258, 259, 260, 267, 269, 290, 291, 292, 312
Aya Mavra Adası 51
Ayas Paşa 135
Ayasofya 44, 71, 77, 137, 159, 164, 175, 185, 196, 226, 235, 248, 306, 312
Ayasofya Camii 71, 159, 164, 175, 196, 226
Ayasofya Kilisesi 44
Aydın 161, 260, 280, 287
Ayşe Hanım Sultan 152
Azak Denizi 31, 32
Aziz Efendi Tekkesi 71
Aziz Mahmud Hüdâyî 160, 244, 245, 304, 307, 313, 315, 316, 317, 318, 323

B

Baalbek 263
Baba Sultan 139
Baf Limanı 294
Bağdad 89, 96, 132, 134, 218, 220, 241, 261, 266, 267, 273, 277, 279
Bahçesaray 122, 126
Bâkî 12, 18, 60, 70, 168, 169, 179, 229
Bakras Boğazı 273
Bakü 109, 139
Balkanlar 304
Barbaro (Venedik Elçisi) 52, 54
Barbaros Hayreddin Paşa 40, 55, 100
Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi 40
Baron Preyner 113
Bastion Kalesi 56
Bayezid II. 57, 77
Bayezid Köşkü 175
Bayo Sokoloviç 99
Behram Paşa 30, 40, 91, 93
Behram Paşa(Sivas Valisi) 40
Bektaş Paşa 249
Belçika 183
Belgrad 19, 20, 100, 134, 154, 155, 156, 188, 193, 194, 199, 200, 201, 202, 203, 208, 209, 246, 247, 248, 289, 291, 321
Belgrad Kalesi 208, 289
Bender 301
Beşiktaş 35, 36, 40, 71, 299
Beyoğlu ve Galata Rumları 117
Beyrut 295, 298
Bihke 150
Birgili Ataullah Efendi 19
Birinci Dünya Savaşı 42
Boğdan 151, 154, 157, 158, 177, 180, 185, 267, 301, 302
Bohemya 183
Borçkai 247, 248, 250, 252, 253, 257, 258, 259
Bornu Sultanlığı 85, 86
Bosna 55, 99, 100, 111, 150, 152, 155, 223, 246, 248, 249, 260, 301
Bostanzade (Şeyhülislam) 153, 175
Bostanzade Mehmed Sunullah Efendi 59
Bostanzade Mustafa 59
Bozdağ Yaylağı 161
Bragadino 45, 46, 47, 48
Budin 58, 103, 153, 155, 177, 181, 183, 184, 185, 193, 194, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 208, 209, 210, 246, 247, 248, 250, 252, 257, 259, 291, 292, 322
Bursa 57, 65, 261, 278, 280, 316
Bursa Ulu Camii 65
Bükreş 158, 181, 182

C-Ç

Cafer Bey (Lala) 297

Cafer Kaptan 294
Cafer Paşa 98, 108, 109, 111, 118, 120, 123, 130, 131, 180, 190, 191, 256
Cafer Paşa (Şirvan Beylerbeyi) 180
Cağalazade Sinan Paşa 119, 128, 132, 188, 193, 212, 235, 237, 240, 241, 243, 244, 261
Cağalazade Sinan Paşa (Vezir) 128, 188
Canbek Giray (Kırım Hanı) 294
Canbolat Hanedanı 266
Canbolat Paşa (Kilis Beyi) 40
Canbolatoğlu Hüseyin Paşa 241, 243, 261, 330
Canfedâ Hatun (Harem Kethüdası) 174
Canik 32, 219
Cecilia Baffo 161
Celâl (Bozoklu) 211
Celâlî fetreti 15, 223
Cenova 41, 306
Cerrah Mehmed Paşa 117, 142, 189, 227
Cerrah Mehmed Paşa (Vezir) 142, 189, 227
Cezayir 22, 49, 50, 55, 56, 57, 81, 82, 294, 295
Charles Ouint (İspanyol Kralı) 55
Chevalier de Fraissinet (Kaptan) 295
Cidde 24, 25
Ciğerdelen 209, 247, 250
Cin Ali Bölükbaşı 275
Civitas Solis (Güneş Beldesi) 325
Cizre 218
Clement VIII. (Papa) 157
Cornelis Haga 304
Culfa 239, 294
Çad Gölü 85
Çanakkale Boğazı 136
Çankırı 224
Çar Şahin Polad 34
Çerigo Adası 54
Çerkez Kasım Bey 31, 32
Çeşme Limanı 22
Çıldır Kalesi 90
Çıldır Muharebesi 92
Çiftehan 272
Çinici Hasan 308
Çorlulu Ali Paşa Medresesi 187
Çorum 32, 216, 217, 221, 285
Çuha Adası 54

D
Dağıstan 95, 107, 120
Dalgıç Ahmed Paşa (Mimar) 280
Dalmaçya 150
Damat İbrahim Paşa 180, 186, 187, 189, 199, 217
Dampier 249, 250
Dandolo (Kıbrıs Genel Valisi) 44
Davud Ağa (Bostancıbaşı) 18
Davud Ağa (Mimar) 62, 195
Davutpaşa 2, 180, 187
Deli Hasan 182, 219, 220, 221, 222, 223, 260, 289
Deli İbrahim Paşa 176
Demirkapı 95, 97, 123, 126, 256
Derviş Nazır 223
Derviş Paşa (Haleb Sancakbeyi) 40
Devlet Giray (Kırım Hanı) 31, 34, 122
Dicle 277
Dinyester (Turla) Suyu 302
Divan-ı Hümayun 30, 122, 123, 132, 156, 164, 186
Divanyolu 187
Diyarbekir 68, 90, 91, 95, 118, 130, 176, 195, 216, 218, 238, 240, 257, 273, 277, 284, 290, 291, 294
Dobruca 280
Doğancı Mehmed Paşa 142
Don Juan 49, 50, 51, 55, 56
Don Nehri 31, 32, 298
Don Pietro Cerrera 56
Don Sebastiyan (Portekiz Kralı) 83
Donanma-i Hümayun 26
Don-Volga Kanalı 27, 326, 331
Drava Nehri 200

E
Ebu Abdullah Mehmed 81, 82
Ebussuud bin Yavsî 59
Ebussuud Efendi (Şeyhülislam) 18, 35, 39, 70
Ebussuud el-İmâdî 57
Ebussuudzade (Anadolu Kazaskeri) 179
Ecmiyazin 239

Edirne 19, 20, 62, 64, 71, 78, 100, 105, 114, 137, 180, 188, 193, 280, 314, 316
Edirne Sarayı 100, 114
Eflak 151, 154, 157, 158, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 185, 214, 244, 257, 258, 267, 301, 302
Ege Adaları 304
Eğri Kalesi 189, 190, 198
Eğriboz 306
Ekber Şah 132, 140
Eklikara 294
Elbistan 218
Emir Han (İran Generali) 90
Enderun 14, 15, 22, 94, 100, 110, 279, 308
Enderun Camii 308
Enderun Mektebi 15
Endonezya 13
Enest Diez 66
Ensar Halife 93
Erdebil 132, 140, 241
Erdel 100, 101, 105, 151, 154, 157, 177, 180, 182, 194, 198, 199, 209, 214, 244, 247, 248, 251, 252, 257, 258, 259, 267, 302
Ereğli 272
Ereş 94, 96, 97
Erzurum 68, 88, 89, 90, 91, 96, 98, 106, 118, 119, 128, 224, 238, 240, 241, 242, 283, 286, 293, 294
Eski Saray 67, 195, 236
Eskişehir 223, 277
Esrârnâme 163
Estergon 155, 180, 183, 184, 185, 186, 188, 199, 200, 209, 245, 247, 248, 249, 250, 251, 253, 254, 257, 258, 321
Estergon Kalesi 184, 247, 248, 250
Evliya Çelebi 307
Eyüp Sultan Camii 57, 181

F

Fas 81, 82, 83, 84, 85, 103, 113, 144
Fatih Camii 57
Fatih Kanunnâmesi 77, 235
Fatih Sultan Mehmed 77, 143, 227, 231
Felemenk Cumhuriyeti 305
Felipe III. (İspanya Kralı) 266
Ferdî 72
Ferdinand (Arşidük) 201, 204, 205, 206
Ferdinand I. (Toskana Dükü) 265
Ferhad Ağa (Bostancıbaşı) 174
Ferhad Paşa 92, 118, 119, 131, 132, 153, 154, 174, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 186, 267, 269, 270
Ferhad Paşazade Mehmed Paşa 118
Feridun Ahmed Bey 76, 162
Feridun Bey 20
Fırakî 72
Filibe 19, 188
Filip II. (İspanya Kralı) 49, 83, 85
Filzade Abdurrahim Çelebi 285
Finike 40, 41, 296
Flipovski (Lehistan Elçisi) 113
Floransa 294, 295, 296, 299
Francis Drake 149
Fransa 19, 32, 40, 49, 54, 83, 143, 144, 145, 147, 162, 176, 225, 228, 259, 265, 303, 304, 306
Fransa Tarihi 162
Fudayl Efendi 60
Fülek 155, 199

G

Galata 22, 80, 117
Gazanfer Ağa 79, 174, 177, 193
Gazanfer Ağa (Bâbüssaâde Ağası) 174
Gazi Giray 98, 123, 193, 199, 222
Gazi Giray (Kırım Hanı) 193, 199
Gazi Hüsrev Paşa (Bosna Beylerbeyi) 249
Gebze 270
Gecdehan Ali Paşa 260
Gelibolu 40, 223, 280
Gelibolulu Âlî 164
Gence 93, 107, 123, 125, 132, 133, 140, 178, 179, 240, 244, 293, 294
Germigny (Fransız Elçisi) 145
Girit Adası 41, 49
Gora 150
Gros Varadin 198

H

Hab Kalesi 28
Habeş 27, 29, 214
Habil Efendi (Budin Kadısı) 195, 257
Hacı İbrahim Paşa 218

Hacı Mehmed Bey 30
Haçlılar 52, 84, 206
Haçova Savaşı 191, 193, 212, 213
Hadım Cafer Paşa 190
Hadım Hasan Paşa 132
Hadım Mesih Paşa 112
Hafız Ahmed Paşa 222, 246, 294
Hafsî Sultanı Mevlây Hamid 55
Hala Sultan 41, 42
Hala Sultan Türbesi 42
Haleb 40, 90, 191, 196, 212, 215, 218, 219, 238, 240, 241, 243, 244, 254, 260, 261, 262, 264, 265, 266, 267, 269, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 279, 281, 282, 284, 289, 294, 306
Halid bin Velid 292
Halil Paşa 294, 295, 296, 297, 299, 300, 301, 304, 305, 306
Halkalı Pınar 177
Halkulvad Kalesi 55, 56
Hamid Mahmud Efendi (Şeyhülislam) 77
Hammer 55, 185, 326, 327, 328, 331
Hamza Bey 110
Handan Sultan 229, 236, 314, 318
Hasan Beyzade (Reisülküttab) 234
Hasan Kâfî Akhisârî 229
Hasan Padişah Camii 129
Hasan Paşa (Nakkaş) 248, 280
Hasan Paşa (Rus) 28, 29, 30
Haseki Sultan Hamamı 178
Hatice Turhan Sultan 195
Hatvan 155, 188, 189, 199, 247
Haydar Mirza 86, 132, 133, 141
Hazar Gölü 31
Hazret-i Ali 313
Hazret-i Ayşe 133
Hazret-i Ebubekir 133, 313
Hazret-i Osman 42, 125, 133, 313
Hazret-i Ömer 133, 313
Hazret-i Peygamber 41, 73, 81, 169, 207, 315, 320
Helvacıoğlu Hasan Bey 87
Hemedan 89
Henri III. 145, 147
Hezargrad 181
Hicaz 27
Hind Denizi 27
Hindistan 27, 81, 104, 132, 140, 141, 227
Hippolito Leoncini 265
Hoca Sadeddîn 59
Hocazade (Şeyhülislam) 297
Hollanda 143, 259, 303, 304, 305, 306
Hollokoc 155
Hüdavendigâr 277
Hüseyin Ağa (Yeniçeri Ağası) 254
Hüseyin Paşa 18, 19, 214, 215, 216, 241, 243, 244, 254, 261, 266, 270, 330
Hüsrev Paşa 88, 221, 222, 248, 249

I-İ

Irak 132, 218, 241, 288
İbni Haldun 26
İbn-i Kemâl Paşa 57
İbrahim Paşa (Sadaret Kaymakamı) 180, 181
İbrahim Paşa (Silistre Mutasarrıfı) 301
İbrahim Paşa Sarayı 22, 110, 111, 308
İbrail 185
İçel 48, 217, 281, 287
İdris Alavma 86
İmam Kulu Han 97, 107, 108, 109, 125
İnebahtı 49, 50, 51, 52, 55, 102, 103, 306
İnebahtı Kalesi 49, 51
İnebahtı Körfezi 49, 50
İnebahtı Savaşı 50, 52
İngiltere 40, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 176, 228, 229, 259, 265, 303, 304, 306
İran 14, 30, 31, 32, 69, 77, 78, 79, 86, 87, 88, 90, 92, 94, 95, 96, 100, 103, 106, 107, 109, 118, 119, 122, 123, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 139, 141, 145, 150, 154, 157, 176, 198, 214, 222, 223, 224, 225, 226, 229, 237, 239, 241, 242, 244, 254, 256, 257, 259, 260, 261, 264, 265, 267, 268, 269, 271, 272, 277, 279, 283, 286, 287, 288, 289, 290, 292, 293, 294, 301
İsfahan 89, 239
İskender Paşa (Anadolu Beylerbeyi 40
İskender Paşa (Bosna Beylerbeyi) 301
İskender Paşa (Defterdar) 100
İskender Paşa (İstanbul Muhafızı) 18
İskenderiye 24, 38, 156, 295, 306

İskenderun 265, 273, 295
İskilip 59
İskiroz Adası 299
İslam Giray 123, 124, 126, 127
İsmail 86, 87, 88, 118, 128, 185, 326, 328, 331
İsmail (Şah) 87, 118, 128
İsmihan Sultan 79, 104, 105
İspanya 41, 49, 55, 56, 82, 83, 85, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 201, 225, 259, 266, 294, 296, 303
İstanbul 20, 22, 23, 24, 27, 28, 30, 33, 36, 39, 40, 41, 42, 45, 48, 52, 55, 56, 57, 59, 62, 67, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 86, 100, 101, 103, 105, 106, 116, 120, 121, 123, 124, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 141, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 154, 155, 156, 161, 163, 164, 174, 176, 178, 180, 181, 185, 186, 187, 193, 194, 195, 197, 201, 207, 211, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 221, 222, 224, 227, 234, 235, 236, 237, 238, 241, 243, 244, 246, 247, 248, 253, 254, 260, 261, 263, 264, 265, 268, 269, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 286, 288, 289, 290, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 313, 314, 315, 316, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332
İstanbul Kapısı 129
İstolni-Belgrad 202, 203
İşkodra 156
İtalya 22, 83, 183, 201
İvan IV. (Moskova Prensi) 30

J
Jeremi Mugila (Moldavya Prensi) 301

K
Kâbe 77, 296, 315
Kafkasya 90, 104, 106, 122, 124, 125, 129, 290
Kalenderoğlu Mehmed 267, 271, 273, 278, 279
Kalgay Adil Giray 96
Kalogeran Köprüsü 182
Kanunî Sultan Süleyman 13, 23, 28, 35, 36, 38, 55, 58, 59, 68, 69, 70, 77, 99, 100, 101, 102, 134, 135, 161, 172, 185, 187, 188, 196, 221, 226, 227, 236, 290
Kapıkulu Ocakları 19, 27
Kara Ahmed Paşa 101
Kara Ali Bey (Estergon Komutanı) 184
Kara Bâlî Bey 110
Kara Cehennem 295
Kara Ömer Bey 205, 206, 207
Kara Şahin Mustafa Paşa 28
Karaboğdan 134, 135
Karadeniz 30, 32, 104, 143, 297, 298, 301, 302, 304, 326, 331
Karakaş Ahmed Paşa 238, 243, 270, 282
Karaman 40, 44, 48, 90, 119, 161, 191, 214, 238, 269, 270, 290
Karapençe 202, 203
Karayazıcı Abdülhalim 212, 329, 332
karga 11
Kars 106, 119, 131, 133, 238, 294
Kasım (Divriği Sancakbeyi) 213
Kasım Gubârî (Diyarbekirli) 312
Kasr-ı Hümayun 158, 308
Katolik Arnavutlar 43
Kaytas Bey 94
Kazvin 87, 93, 132
Kefalonya 49
Kefe 22, 31, 32, 98, 104, 108, 121, 122, 123, 124, 125, 126
Kekoc 155
Kemalpaşazâde Ahmed Çelebi 58
Kıbrıs 27, 33, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 49, 52, 54, 55, 59, 102, 143, 256, 265, 291, 294, 296, 306
Kıbrıs Seferi 27, 33, 40, 42, 55
Kılıç Ali Paşa 52, 53, 54, 55, 56, 76, 80, 82, 83, 111, 115, 123, 127
Kınık Irmağı 93
Kırıkhan 274
Kırım 31, 32, 33, 34, 35, 90, 96, 98, 104, 113, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 156, 191, 193, 194, 199, 221, 227, 247, 294, 298, 302, 304
Kızılbaşlar 239, 241
Kızıldeniz 27
Kili 185
Kilikya 271, 272
Kirmastı 280
Koca Osman Çavuş 250

Koca Sinan Paşa 56, 105, 106, 118, 153, 154, 155, 181, 183, 186, 187, 214
Koca Sinan Paşa (Sadrazam) 154, 187, 214
Koca Sinan Paşa (Yemen Fatihi) 153
Kocaeli 278
Koçu Bey 182
Komaran 188, 194, 258
Komaran Kalesi 194
Komoron Kalesi 156
Konya 48, 68, 69, 123, 126, 161, 223, 238, 270, 271, 288
Konya Kalesi 161
Korfu 49, 51, 134, 161
Korkunç Jan 33
Korucubaşı Allahkulu 242
Kosova Savaşı 98
Koyun Geçidi Irmağı 93
Köse Sefer Paşa 224, 238, 242
Köse Sefer Paşa (Erzurum Beylerbeyi) 238, 242
Köstendil 109, 275
Kraliçe Elizabeth 145, 148
Kubad Çavuş 38, 39
Kubad Paşazade Süleyman Paşa 118
Kulaksız Osman Bey (Szolnok Sancakbeyi) 198
Kupa Nehri 151
Kur'ân-ı Kerim 77, 162, 196, 292
Kurd Bey 104
Kurdoğlu Hızır Reis 25, 26, 29, 30
Kurşunlu Camii 130
Kuyucu Murad Paşa 191, 257, 268, 269, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 279, 280, 281, 282, 283, 285, 286, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 316, 330, 332
Kuzey Afrika 102, 149, 304
Kuzey Irak 218
Kuzey Suriye 241, 261
Kür Nehri 93
Kütahya 18, 68, 69, 72, 102, 222, 223, 261

L
Ladislas Salançi 113
Lagosta Adası 303
Lala Mehmed Paşa (Anadolu Beylerbeyi) 177, 184
Lefkoşa 43, 44, 45, 48, 49
Lefteri Kalesi 42
Lehistan 32, 40, 77, 78, 113, 176, 225, 301, 302
Leusos Burcu 47
Levend oğlu Aleksandr Han 92
Limasol Limanı 42
Litroz 20
Lûristan 88
Lütfi Bey 23
Lütfi Paşa 134, 135, 136

M
M. de Salignac (Fransız Elçisi) 303
Maanoğlu Fahreddin 262, 263, 264, 277, 298
Macaristan 58, 101, 111, 150, 154, 177, 183, 196, 199, 213, 217, 237, 246, 251, 253, 254, 255, 291, 321, 322
Magosa 43, 45, 46, 49, 295
Mahmud Ağa (Mîr-i alem) 143
Mahmud Bey (Fizan Sancakbeyi) 85
Mahmud Çavuş 38
Mahmud Paşa (Yemen Valisi) 28
Maksimilyen II. (Avusturya İmparatoru) 78
Malatya 277, 282
Malkara 177, 186
Malkoç Ali Paşa 235, 246
Malkoç Yavuz Ali Paşa 237
Malta 21, 41, 49, 50, 51, 201, 294, 295, 296, 297, 300
Malta Kalesi 300
Malta Şövalyeleri 49, 50, 296, 300
Maltepe 270
Manisa 68, 76, 118, 159, 161, 162, 163, 174, 176, 186, 226, 227, 228, 280, 314
Mansfeld (Prens) 180, 184
Manya Burnu 297
Maraş 158, 191, 214, 215, 238, 270, 273, 274, 275, 281
Marmara Denizi 306
Maryol Hüseyin Paşa 270
Mataban Burnu 54
Mathias (Arşidük) 155, 156, 184, 198, 199, 203, 209, 210, 257
Medine 41, 163, 196, 315
Mehmed Ağa (Mimarbaşı) 307

Mehmed Ağa (Sedefkâr) 308, 310
Mehmed Bahadır 140
Mehmed Bey (Lala) 174
Mehmed Çavuş 164, 227, 303
Mehmed Çavuş (Tekeli) 227
Mehmed Giray 96, 98, 122, 123, 124, 126, 127
Mehmed Han IV. 195
Mehmed Hüdabende 86, 87, 88, 106, 132
Mehmed III. 2, 3, 59, 173, 174, 175, 176, 177, 181, 186, 187, 189, 191, 192, 193, 195, 196, 197, 200, 207, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 234, 235, 237, 250, 314, 320, 328
Mehmed Paşa (Gürcü) 259
Mehmed Paşa (Nişancı) 142
Mehmed Paşa (Serdar) 184, 216
Mehmed Suûdî 162
Mehmed Yavsî 57
Meis Adası 44, 49, 299
Mekke-i Mükerreme 71
Mekümoriye 255
Memi Bey (İzvornik Sancakbeyi) 151
Memi Bey (Rodos Beyi) 299
Memi Bey (Rodos Kaptanı) 295
Memi Gülâbî Çelebi 72
Memi Paşazade Ali Çelebi 299
Memlük Devleti 37
Menâkıb-ı Hünerverân 164
Merakeş 82, 83, 113
Merdümî 72
Merzifon 224
Mescid-i Aksa 312
Mescid-i Haram 71, 308
Messina 51, 56
Meşaleler Savaşı 109
Mevlânâ Cami Hazretleri 58
Mevlânâ Seyyid Karamanî 57
Mevlây Hasan 55
Mevlây Muhammed 56, 82, 83, 84
Mezistre 306
Mısır 24, 25, 27, 28, 29, 30, 37, 38, 100, 158, 174, 176, 196, 235, 282, 290, 294, 296, 297, 299, 304, 315
Michel Angiolo Corai 265
Mihal (Eflak Voyvodası) 157, 158, 180, 181
Mihaliç 280
Mihaliçli Ahmed 198
Mihrimah Sultan 80, 152
Miklos Zrinyi 101
Miloş Kabilovic 98
Mimar Sinan 62, 66, 105, 133, 134, 136, 137, 138, 195, 308, 328, 332
Minuçehr 92, 118
Mir Şeref(Kürt Beyi) 254
Mirza Ali Bey 93
Mirza Selman 97
Misis 273
Mişel Viçinyevski 301
Moçenigo 54
Modon 54, 296, 300
Modon Kalesi 54
Mohaç Meydan Muharebesi 134
Molla Cami 58
Molodi 35
Mora 40, 50, 54, 295, 296, 306
Moskova Prensliği 30
Mosses Srekely (Erdel Voyvodası) 209
Mudanya İskelesi 174
Muhammed Mütevekkil Alellah 82
Muhşî Sinan Efendi (Kazasker) 57
Muhyiddîn Mehmed İskilibî 59
Murad (Şehzade) 76, 161, 226
Murad Han III. 75, 77, 79, 82, 88, 99, 103, 122, 124, 126, 129, 131, 132, 139, 141, 142, 143, 145, 148, 149, 150, 153, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 172, 174, 175, 185, 195, 196, 226, 227, 235, 251, 252, 327, 328
Murad Paşa (Vezir) 254
Murad Reis 40, 41, 295
Muradiye Camii 161
Murtazaâbâd 279
Musa bin el-Harfûş 263
Muslî Çavuş 281, 287, 288
Mustafa Çavuş 25, 293
Mustafa Çelebi (Müneccimbaşı) 79
Mustafa Efendi (Şeyhülislam) 226, 235
Mustafa İmâdî 57
Mustafa Paşa (Lala) 29, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 88, 89, 90, 93, 95, 97, 102, 103, 105, 106
Mustafa Paşa (Maraş Beylerbeyi) 158
Mustafa Paşa (Serdar) 93

Mustafa Paşa (Trablusgarb Beylerbeyi) 56
Musul 277
Mutahhar (Zeydi İmamı) 26
Muzaffer Bey (Kırşehir Sancakbeyi) 22
Muzaffer Paşa (Avlonya Sancakbeyi) 44, 48
Mübarek Giray 96

N
Nahcivan 93, 119, 238, 294
Namrak Kalesi 121
Nasuh Paşa 241, 254, 259, 260, 261, 273, 284, 285, 293, 297, 298
Nasuh Paşa (Haleb Valisi) 260
Navarin 51, 54, 56, 71, 296, 300, 301
Nemçe 154, 177, 198, 199, 252, 257, 258
Neograd 199
Nevalî Nasuh Akhisarî 228
Nigârî 70, 72
Nigârî (Nakkaş) 70
Niğbolu 32, 246
Niğbolu Muharebesi 246
Nihanî 72
Nihâvend 294
Niş 188
Nogay prensleri 34
Novosiltof 33, 34
Nurbânû Sultan 79, 161
Nureddin Efendi (Ayasofya Vaizi) 248
Oka Nehri 35
Okmeydanı 185

O-Ö
Ordra Suyu 151
Orta Kapısı 20
Ortadoğu 261, 263, 266
Oruç Ovası 274
Osman Paşa (İşkodra (İskenderiye) Sancakbeyi) 156
Osmanlı Devleti 11, 13, 14, 21, 23, 34, 39, 40, 52, 53, 55, 56, 67, 81, 82, 85, 92, 99, 101, 103, 110, 129, 133, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 147, 150, 153, 157, 168, 177, 179, 211, 216, 224, 255, 257, 258, 259, 267, 289, 290, 291, 292, 301, 302, 303, 304, 312, 324, 325, 326, 331
Otağ-ı Hümayun 19, 306
Öküz Mehmed Paşa (Veziriazam) 293
Ömer Efendi (Şamlı) 35
Ösek 154, 200, 223
Ösek Köprüsü 154
Özbekler 139, 140
Özdemiroğlu Osman Paşa 29, 91, 93, 95, 96, 97, 107, 120, 122, 123, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 139, 290

P
Papa Kalesi 156, 199
papalık 157
Paul V. (Papa) 266
Payas 273, 274
Pazartepe 280
Peçevi İbrahim Efendi 250, 327, 332
Peçevi Tarihi 253, 292, 327, 328, 329, 330, 332
Pertev Paşa 49, 50, 101
Perviz Beyzade 299
Pespirim Kalesi 155
Pir Mehmed Azmi Efendi 227
Piyer V. (Papa) 48
Polata 250
Polonya 49
Portekiz 23, 81, 82, 83, 84, 85, 103, 143, 144, 225
Portekizliler 23, 83, 85
Pozantı 272

R
Raab Kalesi 156
Raguza Cumhuriyeti 78
Rakka 238
Ramazan Paşa 57, 82, 83, 84, 85
Revan 92, 109, 118, 119, 140, 226, 294
Rıdvan Paşa 28, 29, 118, 119, 157
Riyâzî Mehmed 319
Riyâzü'ş-Şu'arâ 319
Rodos 25, 41, 134, 195, 295, 296, 297, 299
Rodos Adası 41
Rudolf (Alman İmparatoru) 157
Rudolf (Nemçe İmparatoru) 177
Rudolf II. 150, 154, 157, 184, 198, 227, 258, 259
Rusçuk 158, 177, 180, 185

Rusya 33, 34, 40, 118, 122, 302
Rüstem Paşa 68, 101, 152

S-Ş
Saatçi Hasan 143
Safevi Devleti 69, 141, 225, 289, 292
Safeviler 95, 96, 109, 128, 293, 321
Safiye Sultan 174, 181, 195, 196, 226, 227, 236, 328, 331
Saint Martin Kalesi 155
Sakız 21, 22, 23, 294, 297, 299
Sakız Adası 21, 22
Sakız Cumhuriyeti 21
Sakız Limanı 299
Samî 72
Samuel Korezky 301
San'a 28, 29, 30
Sancakbeyi Kara Ali Bey 180
Saray Kapısı 20
Saraybosna 105
Sarayburnu 76
Sart Ovası 226
Satırcı Mehmed Paşa 180, 181, 182, 194, 198, 199
Satırcı Mehmed Paşa (Vezir) 181
Savoie Dukalığı 41
Sayda 295, 298
Sefer Dayı (Levend Reisi) 300
Selamet Giray 222
Selanik 83, 275
Selânikî 159, 163, 229, 326, 327, 328, 332
Selim (Şehzade) 18, 67, 68, 69, 70, 101, 161
Selim II. 2, 3, 14, 17, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 30, 35, 38, 39, 40, 43, 55, 56, 59, 62, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 76, 77, 78, 99, 102, 103, 104, 122, 159, 161, 162, 227, 228, 236, 326
Selimiye Camii 44, 62, 64, 66, 71, 73, 137
Selimiye Külliyesi 62, 63
Selmas 95, 225
Semendire 301
Semerkand 57, 176
Semiz Ali Paşa 100, 101
Sepedlü 218
Serpukhov 35
Seyfoğlu Yusuf Paşa (Trablusşam Emiri) 220, 261
Seylan 24
Seyyid Ali Emirî Efendi 320
Seyyid Kemal Reis 26
Seyyid Mehmed (Şam Beylerbeyi) 263
Sıçanlı Sahrası 18
Sigetvar 13, 18, 19, 22, 23, 25, 101, 200, 202, 205, 226, 227
Sigetvar Kalesi 13
Sigetvar Seferi 18, 23, 25
Sigismund Bathory (Erdel Prensi) 252
Sigismund(Erdel Kralı) 157
Silifke 213, 299
Silistre 32, 107, 185, 280, 301
Simon Luvarsab 119
Sinan Bey (Rodos Beyi) 299
Sinan Paşa 29, 30, 56, 85, 88, 89, 105, 106, 112, 117, 118, 119, 128, 132, 142, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 175, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 193, 212, 214, 235, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 261
Sinan Paşa Köşkü 158, 175
Sinanpaşazade Mehmed Paşa (Vezir) 217
Sinop Kalesi 297
Sir Thomas Glover (İngiliz Elçisi) 303
Sisam Adası 299
Sivas 40, 108, 196, 213, 216, 217, 219, 224, 238, 240, 283
Siyavuş Paşa 78, 112, 118, 125, 142, 152, 153, 235
Siyavuş Paşa (Sadrazam) 152
Siyavuş Paşa Sarayı 235
Sofu Mehmed Paşa 136
Sofya 19, 188, 246
Sokollu Mehmed Paşa 14, 18, 19, 29, 30, 31, 49, 52, 53, 70, 76, 78, 79, 88, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 116, 220, 327, 332
Sopoto Kalesi 55
Soranzo (Venedik Elçisi) 78
Sör Antuvan Şörleyl 225
Stanislas Zolkiewski 302
Su Kulesi 250
Suçatı 280
Suda Limanı 49

Sultan Kayıtbay 315
Sultanahmed Camii 110, 138, 306, 308, 309, 310, 312, 315, 316
Sultanzade Mehmed Bey 152, 153
Sunullah Efendi 59, 222, 224, 256
Suriye 43, 212, 218, 241, 261, 262, 264, 277, 279, 288
Süleymaniye Camii 59, 62, 133, 136, 137
Süveyş İskelesi 24
Süveyş Kanalı 104
Şaban Efendi(Nakşibendî Şeyhi) 163
Şah Tahmasb 69, 78, 86, 238
Şahkulu Han 78
Şahverdi 219, 222
Şam 29, 111, 215, 217, 238, 262, 263, 264, 269, 282, 291, 295, 298
Şarlken 49
Şebinkarahisar 283
Şehzade Camii 20, 62, 201
Şehzadebaşı Camii 136
Şeki Kalesi 93
Şemahı 95, 96, 97, 98, 109, 121, 122, 244
Şemhal Han (Çerkez Prensi) 87
Şemsi Paşa 79
Şeref Han (Nahcivan Beyi) 93
Şeyh Muhyiddin (Ayasofya Vaizi) 185
Şeyh Şüca Halvetî (Kastamonulu) 164
Şirvan 89, 92, 93, 94, 95, 96, 109, 120, 121, 122, 123, 131, 140, 180, 239, 240, 244
Şüca (Şeyh) 79, 162, 164
Şürefâ-yı Sâdiye 81

T

Takiyüddin 79
Taranowsky (Lehistan Elçisi) 78
Targovişte 182
tarih 11
Tarsus 48, 213, 266
Tasuj 242
Tata Kalesi 155, 156
Tatar 31, 32, 33, 110, 131, 221, 222, 252
Tataristan 31
Tatarpazarcığı 226
Tavil Halil (Bozoklu) 266
Tavil Mehmed 223
Tebriz 89, 93, 128, 129, 130, 131, 133, 140, 178, 225, 239, 240, 241, 242, 290
Tegroti 259
Tekeli Mehmed Paşa (Kastamonu Sancakbeyi) 280
Tekir Beli 272
Telli Hasan Paşa 150, 151, 152, 153
Temeşvar 100, 191, 252, 279, 280, 289
Tepedelen 249
Teuffenbach (İstirya Valisi) 155
Tevkiî Feridun Ahmed Bey 76
Tiflis Kalesi 92
Tiryaki Hasan Paşa 76, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 208, 247, 250, 270, 275, 279, 329, 331
Tisa Nehri 189, 252
Tokat 219, 220, 283
Tokat Kalesi 220
Tokmak Han 78, 86, 90, 91, 93, 96, 105, 118
Tokmak Han (İran Elçisi) 78, 86
Toktamış Sultan 247
Topal Yusuf 273
Tophane 18
Topkapı 2, 18, 67, 77, 111, 159, 163, 174, 308, 312, 316
Topkapı Sarayı 67, 77, 111, 159, 163, 174, 308, 312, 316
Trablusgarb 56, 57, 81, 85, 86, 300, 301
Trablusşam 218, 220, 261, 262, 282, 290, 291
Trabzon 35
Tuna 156, 177, 180, 181, 182, 185, 188, 194, 200, 247, 253, 258, 270, 298
Tunus 55, 56, 57, 81, 83, 84, 85, 102, 153
Tunus Gölü 56
Tunus Hükümdarlığı 56
Tuz Gölü 42
Tuzla 42, 44, 270
Tuzla (Larnaka) Körfezi 42
Türkistan 30, 31, 139, 227, 293

U-Ü

Ubade bin Samit 42
Ulubad 280
Uluç Ali Paşa 49, 50, 51, 55, 102
Ulukışla 272

Ulvî 72
Urfa Kalesi 215
Urgancıoğlu Mehmed(Taşköprülü) 223
Urmiye Gölü 242, 243, 270
Ustacaluoğlu Hüseyin Bey 86
Uşşâkiye 163
Uyvar 199, 250, 252, 253, 321
Uzakdoğu 13, 27
Uzuncaova 154
Üç Kral Muharebesi 85
Üsküdar 18, 78, 89, 196, 218, 238, 244, 245, 255, 269, 270, 280, 281, 286, 287, 288
Üveys Paşa 79
Üveys Paşazade Mehmed Paşa (Aydın Muhassılı) 287

V
Vaç (Vayçen) Kalesi 247
Vaç Kalesi 194
Vâdiüsseyl 83, 84, 85
Valihî (Şeyh) 94
Van 88, 90, 119, 128, 134, 238, 240, 241, 243
Van Gölü 134, 241
Varat 198, 199
Veli Ağa (Yeniçeri Ağası) 189
Venedik 19, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 77, 78, 103, 114, 143, 144, 147, 150, 161, 174, 176, 225, 227, 228, 265, 297, 303, 304, 306
Veszprem 250
Vildanzade Ahmed Efendi (Kadı) 280
Vile Kalesi 90
Vişegrad 99, 105, 185, 249, 251
Vişegrad Kalesi 185, 249
Volçetrin 301
Volga Nehri 31
Voyvoda Mihal 177, 180, 181, 182

W
Walsingham (Devlet Sekreteri) 148
William Harborne 146, 149

Y
Yahudi Aron 157, 158
Yahudi Aron (Boğdan Voyvodası) 157, 158
Yahya Efendi 35, 36, 37, 71, 72, 316, 319
Yahya Efendi (Şeyh) 35
Yahya Kemal Beyatlı 72
Yanık Kalesi 156
Yavuz Sultan Selim 28, 37, 77, 129, 133, 211, 314
Yayabaşı Yeşilce Mehmed Bey 100
Yedikule 40, 176, 181
Yekçeşm Murad Paşa 28
Yemen 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 129, 153, 290, 292
Yemişçi Hasan Paşa (Sadrazam) 202, 222
Yeniçeri Ocağı 19, 134, 224
Yergöğü 181, 185
Yıldırım Bayezid Han 310
Yukarı Yemen 28
Yunanistan 50
Yusuf Ağa (Has Odalı) 320

Z
Zanta Adası 54
Zante 306
Zebid 28, 29
Zembilli Ali Cemâlî Efendi 36
Zemun 208
Zeyrek Camii 58, 137
Zitva Çayı 258
Zitvatoruk 245, 258, 259, 267, 269, 291, 312
Zübdetü't-Tevarih 319
Zülfikâr Paşa (Konya Valisi) 288
Zülfikâr Paşa (Maraş Beylerbeyi) 270, 273, 274, 275

Paşa! Paşa! Sen bu Devlet-i Aliyye'yi henüz tanımamışsın. Allah aşkına şuna inan. Bu devlet öyle bir devlettir ki eğer isterse o donanmanın bütün demirlerini gümüşten, halatlarını ibrişimden ve yelkenlerini atlastan yapmakta asla güçlük çekmez. Hangi geminin gerekli alet ve yelkenini yetiştiremezsem gel bu minval üzere benden iste.

Sokollu Mehmed Paşa

Tarih programları, konferansları ve eserlerindeki kendine has üslubu ve farklı bakış açısıyla Osmanlı Tarihi'ni herkese sevdiren Prof. Dr. Ahmet Şimşirgil, *KAYI* serisinin beşinci kitabı *KAYI V: Kudret ve Azamet Yılları* ile Osmanlı İmparatorluğu tarihini yazmaya devam ediyor. Eser, Kanuni Sultan Süleyman devrinin kapanması ile başlamakta; II. Selim, III. Murad, III. Mehmed'le devam ederek Sultan I. Ahmed devriyle nihayete ermektedir.

Dizinin bu kitabında, Osmanlı Devleti'nde asırlardır devam eden siyasi bir geleneğin büyük değişimine şahitlik edeceksiniz. Kanuni döneminde Enderun'da yetişerek devletin bütün kademelerinde görev alıp sadarete kadar yükselen büyük devlet adamı Sokollu Mehmed Paşa'nın bu yeni siyasi değişimin mimarı olduğu görülecektir. Artık seferlerde padişahlar değil, güçlü serdarlar görülmeye başlanacaktır.

Kıbrıs'ın Fethi, İnebahtı mağlubiyeti, Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin vefatı, Selimiye Camii'nin inşası, İstanbul Rasathanesi'nin kurulması, Estergon'un fethi, Kanije'nin fethi, Celâlî İsyanları, Zitvatoruk Antlaşması, Sultanahmed Camii'nin açılması, I. Ahmed ile Aziz Mahmud Hüdâyî Hazretleri'nin muhabbeti, bu eserde öne çıkan başlıklardan sadece birkaçı... Yine doyumsuz bir tarih ziyafeti sizleri bekliyor.

THG 283237 BGZ

ISBN 978-605-08-1301-2
9 786050 813012
₺15
timas.com.tr